KOTTAYAM PUBLIC LIBRARY

Call No. MA2 Acc. No. 19649

Author കൊച്ചിമലയാളഭാഷാപരി
ഷ്കരണക്കമ്മിറ്റി

Title ചാണക്യസൂത്രം

ശ്രീരാമവർമ്മഗ്രന്ഥാവലി

14649

ചാണക്യസൂത്രം

കിളിപ്പാട്ട്.

കൊച്ചിമലയാളഭാഷാപരിഷ്കരണക്കമ്മിററിയിൽനിന്നു
ഒരു ലഘുവ്യാഖ്യാനത്തോടും പ്രസ്താവനയോടുംകൂടി
പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തുന്നതു്.

കോപ്പി — 500.

Printed at

THE RAMANUJA PRINTING HOUSE LTD., TRICHUR.

പകർപ്പവകാശം
കമ്മിററിക്കുമാത്രം

വില അണ ൧൨.

MA2
COC-C

പ്രസ്താവന.

ജനങ്ങളുടെ നിത്യപാരായണത്തിന്നുപയുക്തങ്ങളായ വിഷയങ്ങളാണു പുരാണഗ്രന്ഥങ്ങൾ. പണ്ഡിതപാമരസാധാരണമായ ലോകത്തിന്നു പൊതുവേ രസപ്രദമായ ഒരു കലയാണു സംഗീതം. ഈ രണ്ടുസംഗതികളുംകൂടി ആലോചിച്ചിട്ടായിരിക്കാം ബുദ്ധിമാനായ എഴുത്തച്ഛൻ പുരാണഗ്രന്ഥങ്ങളെ കിളിപ്പാട്ടാക്കുവാൻ നിശ്ചയിച്ചതു്. താളമേളങ്ങളൊന്നും കൂടാതെ അല്പം സംഗീതഭംഗിയോടുകൂടി വായിപ്പാൻ വളരെ പാകത്തിലുള്ള കിളിപ്പാട്ടുരീതി വായനക്കാരേയും ശ്രോതാക്കളേയും രസിപ്പിക്കയും ലയിപ്പിക്കയും ചെയ്യുന്നതാണല്ലോ.

മനുഷ്യർ കിളി (തത്ത)കളെ പിടിച്ചിണക്കി സംസാരിപ്പാൻ പഠിപ്പിച്ചാൽ അവ പഠിപ്പിച്ചപോലെ സംസാരിക്കും; എന്നാൽ അതു്, അവ ചിലക്കുന്ന ശബ്ദംപോലെയല്ലാതെ മനുഷ്യർ സംസാരിക്കുന്നപോലെ വർണ്ണവ്യക്തിയോടുകൂടിയായിരിക്കയില്ല; മനുഷ്യർക്കു തങ്ങളുടെ ഉള്ളിലുദിക്കുന്ന വിചാരങ്ങളെ വിവക്ഷാനുസാരമായി അന്യന്മാരെ ഗ്രഹിപ്പിപ്പാൻ ഈശ്വരദത്തമായ ഭാഷയും അതിനില്ല; എന്നാൽ അതിനെ പഠിപ്പിച്ചപോലെയുള്ള ചില സംഗതികളെ അതു ശബ്ദിക്കുമ്പോൾ, ശിശുക്കളുടെ 'അവ്യക്തവർണ്ണരമണീയ'ങ്ങളായ 'വചഃപ്രവൃത്തി'കളെ കേൾക്കുമ്പോൾ അവരുടെ അച്ഛനമ്മമാർ 'അച്ഛ, അമ്മ, കാക്ക, പൂച്ച' എന്നൊക്കെയാണു് ആ ശിശുക്കൾ പറയുന്നതു് എന്നു തങ്ങളുടെ ഇച്ഛാധീനമായി സങ്കല്പിച്ചു രസിക്കുന്നതു

പോലെ കിളികളുടെ ശബ്ദങ്ങളിലും മനുഷ്യർ സങ്കല്പശക്തികൊണ്ടു രസിക്കുന്നു. അതുപോലെ പൂൎവ്വകവികളായ വാല്മീകി, വ്യാസൻ മുതലായവർ അവരുടെ ഭാഷയിൽ (സംസ്കൃതത്തിൽ) ഉണ്ടാക്കിയിട്ടുള്ള പുരാണങ്ങളെ ഒരു മലയാളിയായ താൻ തന്റെ ഭാഷയിൽ പാടുന്നു. ഇക്കാൎയ്യത്തിൽ തനിക്കുള്ള ചുമതല ഒരു തത്തക്കുള്ളതുപോലെ മാത്രമേയുള്ളു. ശ്രോതാക്കൾക്കാകട്ടെ തത്ത സംസാരിക്കുന്നതു കേൾക്കുമ്പോൾ എന്നപോലെ തന്റെ ഈ നൂതനപ്രയോഗത്തിലും, അപൂൎവ്വത എന്ന ഗുണം നിമിത്തം ഒരു കൌതുകമുണ്ടാവാനവകാശമുണ്ടല്ലൊ. ഈ യുക്തിയോടുകൂടിയായിരിക്കാം ബുദ്ധിമാനും വിദ്വാനും സരസനുമായ ആ മഹാകവി പുരാണകഥകളെ കിളിപ്പാട്ടാക്കിയതു്.

അല്ലെങ്കിൽ, ആദികവിയായ ശ്രീവാല്മീകിമഹൎഷി തന്റെ ആദികാവ്യമായ രാമായണത്തെ സ്വശിഷ്യന്മാരായ കുശലവന്മാരെക്കൊണ്ടു ശ്രീരാമന്റെ അശ്വമേധയാഗത്തിൽ കൂടിയിരുന്ന മഹാന്മാരുടെ സദസ്സിൽ മനോഹരമായി ഗാനം ചെയ്യിച്ചുകൊണ്ടാണു ലോകത്തിൽ പ്രകാശിപ്പിച്ചതു് എന്നു രാമായണത്തിൽതന്നെ പ്രസ്താവിച്ചിട്ടുണ്ടല്ലൊ. അതുകൊണ്ടു തന്റെ ആദ്യകൃതിയായ 'അധ്യാത്മരാമായണ'ത്തേയും ഗാനരീതിൽത്തന്നെ പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നതു് ഉചിതമായിരിക്കും എന്നു കല്പിച്ചു് അങ്ങനെ ചെയ്തു; അതിനെ ജനങ്ങൾ അത്യാദരപൂൎവ്വം സ്വീകരിച്ചു പാടി നടപ്പാക്കിയതിനാൽ കൃതാൎത്ഥനായ കവി, ഭാരതം, ഭാഗവതം എന്ന ഇതിഹാസപുരാണഗ്രന്ഥങ്ങളെ രാമായണത്തേക്കാൾ അധികം ഗാനരീതിവൈചിത്ര്യത്തോടുകൂടി നാട്ടുകാരുടെ പാട്ടിലാക്കിത്തീൎത്തു എന്നും വിചാരിക്കാം. അതു് എങ്ങനെയെങ്കിലും ഇരിക്കട്ടെ.

'എഴുത്തച്ഛൻപാട്ടു' നടപ്പിൽ വന്നതിനുശേഷം ഏതു കഥയും കിളിപ്പാട്ടുരീതിയിലാക്കുവാൻ കേരളീയകവികൾക്കു്

ഒരൌത്സുക്യം വൎദ്ധിച്ചു. ആ ഔത്സുക്യത്തിൻെറ ഫലമായിട്ടു ആ ഭാഷയിൽ അനേകം സന്തതികളുണ്ടായിട്ടുണ്ടെങ്കിലും, അതിലൊന്നിനും ആ അച്ഛൻെറ അച്ചിൻെറ ഗുണം കാണുന്നില്ല. ഇത്തരത്തിലൊന്നാണ് 'ചാണക്യസൂത്രം' കിളിപ്പാട്ടു്. ഇക്കഥയിൽ, സ്ത്രീലോകത്തിൻെറ പ്രവേശമെന്നല്ല പ്രസംഗംപോലുമില്ലാത്തതിനാൽ, വിദ്യാൎത്ഥികൾക്കു വിരുദ്ധമായ ശൃംഗാരരസത്തിൻെറ സ്പൎശംതന്നെയില്ല; ഇതു നിമിത്തം ഈ ഗ്രന്ഥത്തിൻെറ പല ഭാഗങ്ങൾക്കും പാഠ്യപുസ്തകങ്ങളിൽ പലപ്പോഴും ധാരാളം സ്ഥാനം കിട്ടാറുള്ളതുകൊണ്ടു് ഇതിനു നല്ല പ്രസിദ്ധിയും പ്രചാരവുമുണ്ടായിട്ടുമുണ്ടു്.

'പഞ്ചതന്ത്രം' കിളിപ്പാട്ടും ഏകദേശം ഇതുപോലെ തന്നെയുള്ള മറെറാരു ഗ്രന്ഥമാണ്. ചാണക്യസൂത്രത്തിലെയും, പഞ്ചതന്ത്രത്തിലെയും പ്രമേയം നീതിശാസ്ത്ര (അൎത്ഥശാസ്ത്ര) സിദ്ധാന്തങ്ങളെ പ്രയോഗംകൊണ്ടു് അനുവെളിപ്പെടുത്തുക എന്ന ഒന്നുതന്നെയാണ്. എങ്കിലും അവയ്ക്കു തമ്മിൽ അല്പം വ്യത്യാസമുണ്ടു്. ചാണക്യസൂത്രത്തിലെ കഥ വാസ്തവവും മറേറതു കവികല്പിതവുമാണ്. ഒന്നാമത്തേതിൽ അൎത്ഥശാസ്ത്രപണ്ഡിതനായ ചാണക്യൻ എന്ന ബ്രാഹ്മണൻ, രാജരാജസദ്ഗുണസമ്പന്നന്മാരും അധൎമ്മിഷ്ഠന്മാരുമായ കുസുമപുരത്തിലെ ക്ഷത്രിയരാജാക്കന്മാരെ നീതിതന്ത്രനൈപുണ്യംകൊണ്ടും ബുദ്ധിപ്രഭാവംകൊണ്ടും കുലത്തോടേ മുടിച്ചു്, ആ സ്ഥാനത്തു ബുദ്ധിമാനും സൽഗുണയുക്തനുമായ ഒരു ശൂദ്രനെ വാഴിച്ചു രാജ്യത്തെ നിഷ്കണ്ടകമാക്കി പ്രകൃതികളെയും രാജാവിനെയും രഞ്ജിപ്പിച്ചു എന്നുള്ള കഥയാണു വിഷയം. രണ്ടാമത്തേതിൽ സോമശൎമ്മാവെന്നൊരു 'ശാസ്ത്രിബ്രാഹ്മണൻ' പാടലിപുത്രത്തിലെ സുദൎശനരാജാവിൻെറ പുത്രന്മാരെ ആറുമാസംകൊണ്ടു 'സൽകഥാകഥനമെന്നുള്ളോരു മാൎഗ്ഗത്തൂടെ' നീതിശാസ്ത്രങ്ങളെല്ലാം

പഠിപ്പിച്ച പ്രകാരത്തെയാണ് വിഷയീകരിച്ചിട്ടുള്ള
തു്. ചാണക്യസൂത്രത്തിലെ കഥാപാത്രങ്ങളെല്ലാം വാസ്തവ
മനുഷ്യർതന്നെയാണ്. അവർ നീതിശാസ്ത്രോക്തങ്ങളാ
യ സാമാദ്യുപായങ്ങളെയും സന്ധ്യാദിനയങ്ങളെയും പ്രയോ
ഗിച്ചു കാൎയ്യം നിൎവ്വഹിക്കുന്നു; പഞ്ചതന്ത്രത്തിൽ സിംഹവ്യ
ഘ്രാദികളും കാകോലൂകാദികളുമായ തിൎയ്യഗ്ജന്തുക്കളിൽ മ
നുഷ്യധൎമ്മം ആരോപിച്ചു ഫലസിദ്ധി വരുത്തുന്നു. ചാണ
ക്യസൂത്രം വായിക്കുമ്പോഴും, നീതിതന്ത്രനിഷ്ണാതനായ ചാ
ണക്യന്റെ ബുദ്ധികൌശലവും, സചിവായത്തസിദ്ധിയും,
ധീരശാന്തനുമായ ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ ധൈൎയ്യസ്ഥൈൎയ്യവീൎയ്യാദി
സ്വാമിഗുണങ്ങളും, യന്ത്രമന്ത്രൌഷധാദികുടിലതന്ത്രങ്ങളു
ണ്ടെങ്കിലും, ദീൎഘദൎശിത്വം, യുദ്ധവൈദഗ്ദ്ധ്യം, മിത്രസ്നേഹം,
സ്ഥിരോത്സാഹം, സൎവ്വാതിശായിയായ സ്വാമിഭക്തി മുത
ലായ അമാത്യരാക്ഷസന്റെ മന്ത്രിഗുണങ്ങളും, പരാൎത്ഥ
ലോഭം നിമിത്തം അകാൎയ്യം പ്രവൎത്തിച്ച് ഒടുവിൽ അതു
കൊണ്ടുതന്നെ ആത്മനാശം അനുഭവിച്ച പൎവ്വതരാജാക്ക
ന്മാരുടെ ബുദ്ധിഹീനതയും, പ്രതിയോഗിയുടെ ശക്തിയറി
യാതെ ദുൎബ്ബലനായ മലയകേതുവിനു സഹായിപ്പാൻ പു
റപ്പെട്ടു് ആപത്തിലകപ്പെട്ട ചിത്രവൎമ്മാദി പഞ്ചരാജാക്ക
ന്മാരുടെ അസമ്പ്രേക്ഷ്യകാരിത്വവും, തന്റെ സൎവ്വസ്വവും
പ്രാണനും നശിച്ചാലും വിശ്വസ്തതയ്ക്കും മിത്രധൎമ്മത്തിനും
ഭംഗം വരുത്തുന്നതല്ലെന്നുള്ള സ്ഥിരനിശ്ചയത്തിൽ നിന്നി
ളകാത്ത ശ്രേഷ്ഠിപ്രവരനായ ചന്ദനദാസന്റെ ധീരോദാ
ത്തതയും മഹാമനസ്കതയും, ശത്രുപക്ഷത്തിൽ ചെന്നുചേ
ൎന്നു സൎവ്വക്ലേശങ്ങളും സഹിച്ച് അവൎക്കു വിശ്വാസം ജനി
പ്പിച്ച് അവരുടെ ഹൃദയം കവൎന്നു് അവസരംനോക്കി ചാ
ണക്യന്റെ ഉപദേശങ്ങളെ പ്രയോഗിച്ചു ശത്രുക്കളെ തമ്മി
ൽ ഭേദിപ്പിച്ച് അവരുടെ ബലം ക്ഷയിപ്പിച്ചു കാൎയ്യം സാ
ധിപ്പാൻയത്നിച്ച ഭാഗുരായണൻ, സിദ്ധാൎത്ഥൻ, നിപുണ
കൻ, ഉന്ദുരകൻ മുതലായ ചാണക്യചാരന്മാരുടെ ബുദ്ധിവി

ലാസവും, ചാണക്യന്റെ വിജയത്തിന് ആദ്യംമുതൽ അവസാനംവരെ സഹായിച്ച ചാണക്യതുല്യനും ക്ഷപണകവേഷധാരിയുമായ ഇന്ദുശർമ്മാവെന്ന ബ്രാഹ്മണന്റെ കുടിലതന്ത്രങ്ങളും, അതാതവസരത്തിൽ പ്രത്യക്ഷമായി കാണുന്നതുപോലെ നമുക്കനുഭവം വരുന്നു.

എന്നാൽ പഞ്ചതന്ത്രത്തിൽനിന്നാകട്ടെ, കഥാപാത്രങ്ങളുടെ സ്വഭാവം കവിയുടെ കല്പനാശക്തിയാകുന്ന കണ്ണാടിയിൽ പ്രതിഫലിച്ചിട്ട് അതിൽനിന്ന് ഒരു ഛായാഗ്രാഹിയന്ത്രംകൊണ്ടു ഛായയെടുത്തു കാണിക്കുന്നതുപോലെയോ അല്ലെങ്കിൽ അതിൽനിന്ന് ഒരു മറികൂടി മറിഞ്ഞ ബയ്‌സ്കോപ്പുകളിപോലെയോ ആണു നമുക്കനുഭവം വരുന്നതു്.

ചാണക്യസൂത്രത്തിലെ കഥാവസ്തുവിനെ ശ്രീമത്ഭാഗവതം ദ്വാദശസ്കന്ധം ഒന്നാമദ്ധ്യായത്തിൽ കലിയുഗത്തിലെ രാജാക്കന്മാരെ കുറിച്ചു പറയുന്ന ഭാഗത്തു സൂചിപ്പിക്കയും വിഷ്ണുപുരാണത്തിൽ സാമാന്യം വിവരിക്കയും, ഏകദേശം അതുപോലെതന്നെ മാത്സ്യം, വായവ്യം, ബ്രഹ്മാണ്ഡം ഈ പുരാണങ്ങളിൽ പ്രസ്താവിക്കയും ചെയ്തിട്ടുണ്ട്. സോമദേവഭട്ടവിരചിതമായ 'കഥാസരിത്സാഗരം' എന്ന ഗ്രന്ഥത്തിൽ കഥാപീഠലംബകം അഞ്ചാംതരംഗത്തിൽ ൧൦൭ മുതൽ ൧൨൪ വരെയുള്ള ശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ടു ഈ കഥ സംഗ്രഹിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. വിശാഖ(ദത്ത)ദേവകവിയുടെ കൃതിയായ "മുദ്രാരാക്ഷസം" എന്ന സംസ്കൃതനാടകവും ഈ കഥയെ വിഷയീകരിച്ചുള്ളതാണ്. എന്നാൽ 'ചാണക സൂത്രം' കിളിപ്പാട്ടിന്റെ നാലാംപാദം മുതൽക്കുള്ള കഥ മാത്രമേ ആ നാടകത്തിലുള്ളു. നന്ദമൌര്യന്മാരുടെ ഉത്ഭവവും അവർ തമ്മിലുണ്ടായ വിരോധവും നന്ദന്മാർ മൌര്യന്മാരെ ചതിയായി കല്ലറയിലടച്ചു കൊന്നതും, അച്ഛന്റെയും സോദരന്മാരുടെയും ചാപലപ്രകാരം ചന്ദ്ര

ഗുപ്തൻ നന്ദന്മാരോടു പ്രതികാരം ചെയ്വാൻ ശപഥംചെയ്തു ജീവിച്ചിരുന്നതും, ചന്ദ്രഗുപ്തനു ചാണക്യസംഗമം ലഭിച്ചതും, നന്ദന്മാരാൽ അവമാനിതനായ ചാണക്യൻ നന്ദവംശവിനാശംചെയ്തു തൽസ്ഥാനത്തു ചന്ദ്രഗുപ്തനെ അഭിഷേകം ചെയ്യുന്നതാണെന്നു പ്രതിജ്ഞചെയ്തതും, ക്ഷപണകാദിചാരന്മാരുടെയും പൎവ്വതകാദിബലവാന്മാരായ ബന്ധുക്കളുടെയും സഹായം സമ്പാദിച്ചു സന്ധിവിഗ്രഹാദിനയങ്ങളും സാമദാനാദ്യുപായങ്ങളും പ്രയോഗിച്ചു നന്ദവംശവിനാശം ചെയ്തു ചാണക്യചന്ദ്രഗുപ്തന്മാർ തീൎണ്ണപ്രതിജ്ഞാൎണ്ണവന്മാരായതും, ചാണക്യസൂത്രത്തിന്റെ ആദ്യത്തെ മൂന്നു പാദങ്ങളിലടങ്ങിയ കഥകളാണു്. അതൊന്നും നാടകത്തിലില്ല. നന്ദന്മാരുടെ പൂൎവ്വമന്ത്രിയും നീതിശാസ്ത്രവിദഗ്ദ്ധനുമായ രാക്ഷസാമാത്യൻ നന്ദരൌൎയ്യന്മാരുടെ യുദ്ധത്തിൽ മരിക്കാതെ ശേഷിച്ചിരുന്നു; അയാൾ കൌടില്യന്റെ നീതിതന്ത്രങ്ങൾത്താൽ സുരക്ഷിതനായ ചന്ദ്രഗുപ്തനെ വധിച്ചു പകവീളുവാൻ തരംനോക്കി പ്രയത്നംതുടങ്ങി ബുദ്ധിമാനും ഗുണജ്ഞനുമായ വിഷ്ണുഗുപ്തനാകട്ടെ ഇത്ര സ്വാമിഭക്തനും നയകോവിദനുമായ ഇയ്യാളെത്തന്നെ ഒററാനായ കാട്ടാനയെപ്പോലെ കേടുതട്ടാതെ പിടിച്ചിണക്കി മന്ത്രിസ്ഥാനത്തു കയററിയെഴുന്നള്ളിച്ചാലേ ചന്ദ്രഗുപ്തൻ ലബ്ധപ്രതിഷ്ഠനാകയുള്ളുവെന്നു നിശ്ചയിച്ചു് അതിനുള്ള കഴികളും തയാറാക്കി; ഒടുവിൽ കൌടില്യവിപ്രൻ രാക്ഷസാമാത്യന്റെ സൎവ്വതന്ത്രങ്ങളേയും നിഃശ്ശേഷം നശിപ്പിച്ചു് അടിയറുത്തു തന്റെ വശംവദനാക്കി അനുഗ്രഹത്തെക്കൊണ്ടു്, അതുവരെ താൻ വഹിച്ചിരുന്ന ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ മന്ത്രിപദമുദ്രയായ വാളേല്പിച്ചു് അന്യോന്യമുണ്ടായിരുന്ന വൈരകാലുഷ്യങ്ങളെല്ലാം കളഞ്ഞു ഐകകണ്ഠ്യകയും ചെയ്തു. ഇതാണു മുദ്രാരാക്ഷസനാടകത്തിലെ കഥാവസ്തു.

ചാണക്യസൂത്രം കിളിപ്പാട്ടിന്റെ മൂലം മുദ്രാരാക്ഷസനാടകമാണെന്നു നിൎണ്ണയിപ്പാൻ വേറെയും ലക്ഷ്യങ്ങളുണ്ടു്.

"ആസ്വാദിതദ്വിരദശോണിതശോണശോഭാം
സന്ധ്യാരുണാമിവകലാം ശശലാഞ്ഛനസ്യ
ജൃംഭാവിദാരിതമുഖസ്യമുഖാൽസ്ഫുരന്തീം
കോഹർത്തുമിച്ഛതിഹരേഃ പരിഭൂയദംഷ്ട്രാം"

എന്നിത്യാദിയായി ആ നാടകത്തിലുള്ള പല ശ്ലോകങ്ങളുടേയും നേർതർജ്ജമ.

"ദ്വിരദപരരുധിരകണസേകശോണാഭയാൽ
തെളിവിനൊടു സന്ധ്യക്കരുണയായ്മിന്നുന്ന
ശിശിരകരമഹിതകലയെന്നപോലെയൊരു
സിംഹവദനത്തിലുള്ളൊരുദംഷ്ട്രയെ
പരിചൊടുപറിച്ചുകൊണ്ടിങ്ങുപോന്നീടുവാൻ
പാരതിലേവൻനിനയ്ക്കുന്നതോർക്കനീ"

ഇങ്ങനെ കിളിപ്പാട്ടിൽ കാണുന്നുണ്ട്. അതു മുഴവനുദ്ധരിച്ചാൽ ഈ പ്രസ്താവന ഗദ്യപദ്യങ്ങളും കിളിപ്പാട്ടും കൂടികലൎന്ന ഒരു മിശ്രനാടകമായിത്തീരും.

'ചാണക്യസൂത്രം' എന്ന് ഈ ഗ്രന്ഥത്തിനു പേരു കല്പിച്ചതാരാണെന്നും എന്തു നിമിത്തമാണെന്നും തിട്ടപ്പെടുത്തുവാൻ വഴി കാണുന്നില്ല. ഗ്രന്ഥകാരൻ ഓരോ പാദങ്ങളുടെ അവസാനത്തിലും "ഇതി മുദ്രാരാക്ഷസേ—നവനന്ദാഭിഷേക- നവനന്ദവധ- രാക്ഷസമലയകേതുസംവാദ-രാക്ഷസവഞ്ചന—നാമഗാനവിശേഷസ്സമാപ്തഃ" എന്നാണു പേർ കൊടുത്തു കാണുന്നതു്. 'സൂത്രം' എന്ന പദത്തിനു 'കൌശലം' എന്നു നാടോടിഭാഷയിൽ പ്രസിദ്ധമായ അൎത്ഥത്തെ പുരസ്കരിച്ചുകൊണ്ടു് അൎവ്വാചീനന്മാരായ ഗ്രന്ഥമെഴുത്തുകാരോ അച്ചടിക്കാരോ തട്ടിവിട്ടതായിരിക്കാം ഈ പേർ.

അല്ലെങ്കിൽ ജ്യൌതിഷം, വ്യാകരണം മുതലായ ശാസ്ത്രങ്ങൾക്കു 'ജൈമിനി,' 'പാണിനി' മുതലായവരുടെ സൂത്രഗ്രന്ഥങ്ങളുള്ളതുപോലെ, പ്രസിദ്ധമായ ചാണക്യന്റെ അൎത്ഥശാസ്ത്രത്തെ നീതിസൂത്രം എന്നു ചില

പണ്ഡിതന്മാർ വ്യവഹരിച്ചുവരാറുള്ളതുകൊണ്ട്, പക്ഷെ ആ ഗ്രന്ഥം ഇതാണെന്നു ഭ്രമിച്ചു വേറെ ചിലർ ചാണക്യസൂത്രം എന്നു പേർ പറഞ്ഞു തുടങ്ങിയതോ എന്നും ശങ്കിപ്പാൻ അവകാശമില്ലായ്കയില്ല. "അല്പാക്ഷരമസന്ദിഗ്ദ്ധം സാരവദ്വിശ്വതോമുഖം, അസ്തോഭമനവദ്യം ച സൂത്രം സൂത്രവിദോ വിദുഃ" എന്ന അഭിധാനപ്രകാരമുള്ള ലക്ഷണങ്ങളെക്കൊണ്ടു ചാണക്യന്റെ അൎത്ഥശാസ്ത്രത്തിനു 'നീതിസൂത്രം' എന്നു പേർ കൊടുക്കുന്നതിൽ ഒട്ടും അസാംഗത്യമില്ലെങ്കിലും, നമ്മുടെ പ്രകൃതഗ്രന്ഥത്തിനു 'മുദ്രാരാക്ഷസം' എന്നു കവി കല്പിച്ചിട്ടുള്ള പേർതന്നെയാണു യുക്തമായി തോന്നുന്നത്. പുസ്തകപ്രചാരത്തിനു വൈഷമ്യം നേരിട്ടെങ്കിലോ എന്നു ശങ്കിച്ച്, തൽക്കാലം പഴയ പേരിനു യാതൊരു മാററവും ചെയ്യുന്നില്ല.

ചാണക്യചന്ദ്രഗുപ്തന്മാരുടെ കാലത്തെപ്പററി നമ്മുടെ പ്രമാണഗ്രന്ഥങ്ങളിൽ സ്പഷ്ടമായിട്ടൊന്നും പറഞ്ഞു കാണുന്നില്ല. എന്നാൽ വരാഹമിഹിരന്റെ 'ബൃഹജ്ജാതകം' എന്ന ഹോരാശാസ്ത്രത്തിൽ ആയുൎദ്ദായാദ്ധ്യായത്തിൽ 'ആയുൎദ്ദായം വിഷ്ണുഗുപ്തോ/പിചൈവം ദേവസ്വാമീ സിദ്ധസേനശ്ച ചക്രേ'എന്ന പദ്യംകൊണ്ടു വിഷ്ണുഗുപ്തൻ (ചാണക്യൻ) ജ്യൗതിഷതന്ത്രത്തിൽ ഒരു പൂൎവ്വാചാൎയ്യനായിരുന്നുവെന്നു പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതിനാൽ, വിഷ്ണുഗുപ്തൻ വരാഹമിഹിരനേക്കാൾ പ്രാചീനനാണെന്നു സ്പഷ്ടമാണല്ലൊ. ഇനിയൊരു രണ്ടാംതരം തെളിവുകൂടിയുണ്ട്.

"അളകാമതിവാഹ്യൈവ വസതിം വസുസമ്പദാം
സ്വൎഗ്ഗാ"ഭിഷ്യന്ദവമനം"കൃത്വേ"വോപനിവേശിതം."

(കുമാരസംഭവം സൎഗ്ഗം 6. ശ്ലോകം 37)

മേലെഴുതിയ ശ്ലോകത്തിൽ ഉദ്ധരണചിഹ്നമിട്ടു കാണിച്ചിരിക്കുന്ന പദങ്ങൾ കൌടില്യന്റെ നീതിശാസ്ത്രത്തിൽ

ഭൂതപൂൎവ്വമഭൂതപൂൎവ്വം വാ ജനപദം പരദേശാപവാദേന സ്വദേശാഭിഷ്യന്ദവമനേന വാ നിവേശയേൽ.” എന്നു സൂത്രത്തിലും കാണുന്നു. ഇവിടെ ശാസ്ത്രകാരവചനത്തെ കവി സംഗ്രഹിച്ചതോ കവിപ്രയോഗത്തെ ശാസ്ത്രകാരൻ അനുവദിച്ചതോ എന്ന് ‘ബീജാങ്കുരന്യായേന’ ഒരു വാദത്തിനു വസരമുണ്ടെങ്കിലും ശാസ്ത്രപ്രസിദ്ധമായ സാങ്കേതികപദത്തെ കവി പ്രയോഗിച്ചതാണെന്നു വിധിപ്പാനാണ് അധികം ന്യായം കാണുന്നതു്. അങ്ങനെയാണെങ്കിൽ, കൌടില്യൻ കാളിദാസനേക്കാൾ പ്രാചീനനാണെന്നു സിദ്ധമാകുന്നു.

കാളിദാസനെന്നും വരാഹമിഹിരനെയും “ധന്വന്തരിക്ഷപണക”ഇത്യാദി പദ്യംകൊണ്ടു വിക്രമാദിത്യസദസ്യന്മാരായി ഗണിച്ചിട്ടുള്ളതു ശരിയാണെങ്കിലുമല്ലെങ്കിലും, ചാണക്യന് ഇവരിലെല്ലാരിലും കാരണവസ്ഥാനമുണ്ടെന്നു തെളിയിക്കാൻ മേലെഴുതിയ രഘുകുമാരസംഭവശ്ലോകങ്ങൾ, മതിയാകുമെന്നുതോന്നുന്നു. പോരെങ്കിൽ പ്രാചീനചരിത്രാന്വേഷണം ചെയ്യുന്ന പണ്ഡിതന്മാരുടെ നഷ്ടജാതകനിൎമ്മാണക്രിയയെത്തന്നെ ശരണം പ്രാപിക്കേണ്ടിവരും.

ഇനി ചാണക്യസൂത്രം കിളിപ്പാട്ടിന്റെ കൎത്താവിനെക്കുറിച്ചാണ് ആലോചിക്കേണ്ടതു്. ഭാഷാചരിത്രത്തിൽ ചാണക്യസൂത്രവും, പഞ്ചതന്ത്രവും, കുഞ്ചൻനമ്പ്യാരുടെ പേരിൽ റജിസ്റ്റർചെയ്കയും, ഗതാനുഗതികന്മാരായ പലരും അതിനെ കണ്ണടച്ചു വിശ്വസിക്കയും ചെയ്തിട്ടുണ്ടു്. എന്നാൽ നമ്പ്യാരുടെ പഞ്ചതന്ത്രം, നളചരിതം മുതലായ കിളിപ്പാട്ടുകളും ചാണക്യസൂത്രവും തമ്മിൽ താരതമ്യപ്പെടുത്തേണമെന്നുള്ള വിചാരത്തോടുകൂടി അവയുടെ രചനാഗുണങ്ങളെയും, കവിയുടെ മനോധൎമ്മപ്രകടനങ്ങളെയും, സൂക്ഷ്മം പരിശോധിക്കുന്ന ഒരു ഭാഷാസാഹിത്യരസികനു ചാണക്യസൂത്രവും പഞ്ചതന്ത്രവും സഹോദരങ്ങളാണെന്നു പറവാൻ ധൈൎയ്യമുണ്ടാകുമെന്നു തോന്നുന്നില്ല. രണ്ടു

ഗ്രന്ഥങ്ങളുടെയും ആരംഭം, 'പാടലീപുത്ര'മെന്ന പുരത്തെ കുറിച്ചുള്ള പ്രസ്താവനയിൽനിന്നു തന്നെയാണ്. പഞ്ചതന്ത്രത്തിൽ 'പാടലാധരിമാൎക്കു കേളിസങ്കേതസ്ഥാനം' എന്നു തുടങ്ങിയുള്ള പതിന്നാലു വരികൾകൊണ്ടു ചിത്രമെഴുതി വായനക്കാരെ കാണിച്ചിരിക്കുന്ന പാടലീപുത്രത്തെത്തന്നെ ചാണക്യസൂത്രത്തിൽ "എങ്കിലോ മന്ദാകിനിതന്നുടെതീരത്തിങ്കൽ ത്യാഗമായൊരുപുരം പാടലീപുത്രമെന്നു" രണ്ടു വരികൊണ്ടു ചൂണ്ടിക്കാണിക്കുന്നതിൽനിന്നു, കവിയുടെ വൎണ്ണനാശക്തിയിലുള്ള ദാരിദ്ര്യം എത്രത്തോളമെന്നു പടിക്കൽ ചെല്ലുമ്പോൾതന്നെ വിളിച്ചു പറയുന്നപോലെ തോന്നും. അകത്തേക്കു കടന്നാലും അങ്ങനെ തന്നെ. ഓരോ പാത്രങ്ങളുടെ വിചാരം, വാക്കു, പ്രവൃത്തി, ഇവയിലുള്ള തന്മയത്വംകൊണ്ടു പഞ്ചതന്ത്രകാരൻ കാള, സിംഹം, കാക്ക, കൂൎമൻ മുതലായ തിൎയ്യഗ്ജന്തുക്കളെ ലോകധൎമ്മമൎമ്മവേദികളും സഹൃദയാഗ്രഗണ്യന്മാരുമായ മനുഷ്യർ പോലും ലജ്ജിക്കത്തക്ക ഒരു സ്ഥാനത്തിന്നവകാശികളാക്കിത്തീൎത്തിരിക്കുന്നു. നേരെമറിച്ച്, ചാണക്യസൂത്രകാരൻ, അതിമാനുഷന്മാരായ കഥാപാത്രങ്ങളെക്കൊണ്ട് ഓരോ കാൎയ്യങ്ങളെ നിൎവ്വഹിപ്പിക്കുന്നതു, സൎക്കസ്സുകളിക്കാരോ പാവകളിക്കാരനോ അവരുടെ മൃഗങ്ങൾ, പാവകൾ മുതലായ ഉപകരണങ്ങളെക്കൊണ്ടു ചില അത്ഭുതപ്രയോഗങ്ങൾ ചെയ്യിക്കുന്നതിനേക്കാൾ വിശേഷമായിട്ടൊന്നുമല്ല.

ഇനി രണ്ടു കിളികളുടെയും പാട്ടിന്റെ രീതി നോക്കിയാലും വലിയ അന്തരം കാണാം. ഒന്ന് സരസവും, മധുരവും, ധാരാവാഹിയുമാണ്; മറ്റേതു ശുഷ്കവും പരുഷവും ക്ലിഷ്ടവുമാകുന്നു. പഞ്ചതന്ത്രത്തിലെ പ്രാസാനുപ്രാസാദി ശബ്ദാലങ്കാരധോരണിയുടെയും നിൎഝരീസഹചാരിയായ രചനാചാതുരിയുടെയും ഛായപോലും ചാണക്യസൂത്രത്തിൽ ഒരിടത്തും കാണുന്നില്ല. സാധാരണ ഭാഷാകവികൾ അമ്പൊടു, വിരവൊടു, പരിചൊടു മുതലായ പദങ്ങളെ പാദ

പൂരണത്തിനും പ്രാസത്തിനും വേണ്ടി പ്രയോഗിക്കാറുള്ളതുപോലെ ചാണക്യസൂത്രകാരൻ 'കനിവൊട്ട്' എന്ന പദത്തെ കനിവില്ലാതെ അസ്ഥാനത്തു പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നതിനു കണക്കില്ല. പഞ്ചതന്ത്രം കിളിപ്പാട്ടിൽ നമ്പ്യാരുടെ തുള്ളലുകളിലുള്ളതുപോലെതന്നെ ഫലിതപ്രയോഗങ്ങൾ അവിടവിടെ കാണ്മാനുണ്ടു്. ചാക്യാർക്കൂത്തിൽ പുരുഷാർത്ഥം പറയുന്ന ഘട്ടത്തിൽ പ്രയോഗിക്കാറുള്ള രാജസേവകന്മാരുടെ കപടതന്ത്രങ്ങൾ മിക്കതും നമ്പ്യാർ അദ്ദേഹത്തിന്റെ പഞ്ചതന്ത്രത്തിൽ പലേടത്തും സന്ദർഭത്തിനു തക്കവണ്ണം പ്രയോഗിച്ചിട്ടുണ്ടു്. നമ്പ്യാർക്കു സഹജമായ ഈ വക ലോകാനുകരണങ്ങളൊന്നും ചാണക്യസൂത്രത്തിൽ കാണ്മാൻപോലുമില്ല. നമ്പ്യാരുടെ കൃതികളിലെല്ലാം സാമാന്യമായും, പഞ്ചതന്ത്രത്തിൽ സവിശേഷമായും കാണുന്ന 'ചെണ്ടകൊട്ടിക്ക' 'കമ്പളിക്ക' 'ഉരൽപ്പമാക്കുക' മുതലായ ശൈലികളും 'വരത്തില്ല' 'ഗോക്കടെ' 'കള്ളപ്പേനിതാക്രുവാ' 'വാശൂത്തും' ഇത്യാദി ദേശ്യഭാഷാപ്രയോഗങ്ങളും ചാണക്യസൂത്രത്തിലില്ല. എന്നാൽ ഭണ്ഡാരപ്പെട്ടിക്കു ഭണ്ഡാര'മഞ്ച' എന്നു് ഒന്നിലധികം സ്ഥലങ്ങളിൽ പ്രയോഗം കാണ്മാനുണ്ടു്. പെട്ടിക്കു 'മഞ്ച' എന്നുള്ള വ്യവഹാരം തൃശ്ശിവപേരൂർ മുതൽ വടക്കോട്ടുള്ള മദ്ധ്യകേരളപ്രദേശങ്ങളിലേ നടപ്പുള്ളുവെന്നു തോന്നുന്നു. ഇതുപോലെ വേറെയും രണ്ടുമൂന്നു തെളിവു കിട്ടാതെ സന്ദിഗ്ദ്ധമായ ഈ ഒറ്റത്തെളിവു കൊണ്ടു മാത്രം കവിതയേയോ കവിയുടെ ദേശത്തെയോ തീർച്ചപ്പെടുത്തുന്നതു കേവലം ന്യായ്യമായിരിക്കുന്നതല്ല. എങ്കിലും കുഞ്ചൻനമ്പ്യാരുടെ കൃതിയായിട്ടൊരു ചാണക്യസൂത്രം കിളിപ്പാട്ടുണ്ടെങ്കിൽ അതു് ഇതല്ലെന്നു തീർച്ചയാക്കുവാൻ മുൻപറഞ്ഞ ന്യായങ്ങളും തെളിവുകളും പര്യാപ്തങ്ങളായിരിക്കുമെന്നു ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നു.

ഇപ്പോൾ കിട്ടുന്ന ചാണക്യസൂത്രം കിളിപ്പാട്ടിന്റെ

പ്രതികൾ പലതും അച്ചുക്കൂടങ്ങളിൽ അച്ചടിച്ചവയാകയാൽ അവയുടെ ലിപിവിന്യാസത്തിൽ അന്യോന്യം ചില ഭേദങ്ങളുണ്ടു്. ചില വാക്യങ്ങൾക്കു് അൎത്ഥം മനസ്സിലാവാൻ വൈഷമ്യം വരത്തക്കവണ്ണമുള്ള പദഭേദങ്ങൾതന്നെ ഇല്ലെന്നില്ല. ഈ വ്യാഖ്യാനമെഴുതുവാൻ എനിക്കു കിട്ടിയ പുസ്തകത്തിൽ ഇതുപോലെ ചില സംശയങ്ങൾ സംഭവിച്ചപ്പോൾ വേറെ അച്ചുക്കൂടങ്ങളിലടിച്ച ചില പുസ്തകങ്ങളെസ്സമ്പാദിച്ചു് ഒത്തുനോക്കിയപ്പോളാണു് ഈ വ്യത്യാസം വെളിപ്പെട്ടതു്. അതിനാൽ അച്ചിൽ പിഴയാണെന്നുറയ്ക്കാവുന്ന ചില സ്ഖലിതങ്ങളെ ഞാൻ തീൎത്തിട്ടുണ്ടു്. ഇതിലധികം ശുദ്ധമാക്കേണമെങ്കിൽ ശുദ്ധിയും പഴക്കവുമുള്ള ചില കയ്യെഴുത്തുഗ്രന്ഥങ്ങൾ കിട്ടണം. അതിനു തരമില്ലാത്തതുകൊണ്ടു ആ ഭാഗം നിൎത്തിവെക്കേണ്ടിവന്നു.

ഈ വ്യാഖ്യാനം വിദ്യാൎത്ഥികൾക്കുകൂടി ആവശ്യമായിരിക്കണമെന്നുദ്ദേശിച്ചു്, അന്വയിപ്പാൻ പ്രയാസമുള്ള വാക്യങ്ങളുടെ അന്വയക്രമവും, സമസ്തപദങ്ങളുടെ വിഗ്രഹവും സമാസവും ചില പദങ്ങൾക്കു് പൎയ്യായങ്ങളും അഭിധാനങ്ങളും കൊടുത്തിട്ടുണ്ടു്. നീതിശാസ്ത്രപ്രയോഗങ്ങൾ കാണിക്കേണ്ടുന്ന ഘട്ടങ്ങളിൽ അവയും കാണിച്ചിട്ടുണ്ടു്. വൃത്താലങ്കാരങ്ങളും വിട്ടുകളഞ്ഞിട്ടില്ല.

ശുഭമസ്തു.

കൊച്ചി ഭാഷാപരിഷ്കരണക്കമ്മിററി ആപ്പീസ്സ്, തൃശ്ശിവപേരൂർ. 1100 മീനം 22-ാംനു-

കമ്മററി പണ്ഡിതർ,
കെ. പരമേശ്വരമേനോൻ.

ചാണക്യസൂത്രം.

കിളിപ്പാട്ട്.

ഒന്നാംപാദം.

ചാരുവൊത്തമൊഴിതൂകുംശാരികത്തരുണിനീ
ചാലേതന്നീടുംമധുസേവിച്ചാലസ്യംതീൎത്തു 1
നാലെത്തുംമനമതിൻമോദത്തെവളൎത്തുവാൻ
കാലത്തെക്കളയാതെചൊല്ലുകവിശേഷങ്ങൾ 2
ദൂരത്തുനിന്നുപറന്നിങ്ങുപോരുന്നനേരം
ചാരത്തുകണ്ടവിശേഷങ്ങൾനീപറയേണം 3
മോദത്തോടതുനേരംനല്ലപൈങ്കിളിപ്പെണ്ണും
ഖേദത്തെകളഞ്ഞുചൊല്ലീടിനാൾതെളിവോടെ.— 4
ബുദ്ധിസാമൎത്ഥ്യമില്ലചൊല്ലുവാന്നിക്കേതും
ബുദ്ധിയുണ്ടെന്നാകിലേവാക്കുകൾഫലിച്ചിട്ടു 5
ശക്തിയാകുന്നതെല്ലാംബുദ്ധിയെന്നറിഞ്ഞാലും
ബുദ്ധിതാനൊന്നുതന്നെസൎവ്വംജയിക്കുന്നു 6
ബുദ്ധിയുള്ളവൎകൾക്കസാദ്ധ്യമല്ലാതെയൊന്നും
ഇത്രിലോകത്തിങ്കലില്ലെന്നുനിൎണ്ണയമല്ലോ. 7
ഉത്തമനായുള്ളൊരുചാണക്യമഹീസുരൻ
ബുദ്ധിയാകുന്നശക്തികൊണ്ടുചെയ്തവസ്ഥകൾ 8
ഓൎത്തുകാണുമ്പോൾചണകാത്മജപ്രയോഗങ്ങൾ
എത്രയുംചിത്രമത്രെയെന്നതേപറയാവൂ. 9
ഇങ്ങിനേകിളിമകൾചൊന്നതുകേട്ടനേരം
തിങ്ങിനമോദത്തോടേചൊല്ലിനാരെല്ലാവരും 10
എങ്കിലോൎത്തുകകുലമാലികേപറകെടോ!
മംഗലനായുള്ളൊരുചാണക്യൻതന്റെകഥ. 11
എന്നതുകേട്ടുകിളിപ്പൈതലുംകനിവോടേ
വന്ദിച്ചുഗണനാഥൻതന്നെയുംവാണിയെയും 12

തന്നുടെഗുരുനാഥന്മാരെയുംവന്ദിച്ചഥ
ധന്യശീലയാമവൾമെല്ലവെചൊല്ലീടിനാൾ:— 13
ഇക്കഥതന്നിലുള്ളനീതികൾകേൾക്കുന്നോരം
ചൊൽക്കൊണ്ടനയജ്ഞന്മാരേററവുമാനന്ദിക്കും 14
ആദരവോടുപറഞ്ഞീടുവനെങ്കിൽകഥ
മോദമാണ്ടെല്ലാവരുംകേട്ടുകൊൾകയുംവേണം:— 15
എങ്കിലോമന്ദാകിനിതന്നുടെതീരത്തിങ്കൽ
തുംഗമായൊരുപുരംപാടലീപുത്രമെന്നു 16
ചൊൽപ്പൊങ്ങുംനൃപതികൾക്കിരിപ്പാനായുണ്ടായി
തൽപുരംപുഷ്പപുരമെന്നുചൊല്ലുന്നുജനം 17
ചെങ്കതിരവനെന്നപോലെയപ്പുരത്തിങ്കൽ
തിങ്കൾതൻകുലജാതനാകിയനന്ദനൃപൻ 18
സങ്കടഹീനമധിവസിച്ചുമഹീതലം
മംഗലകീർത്ത്യാപരിപാലിച്ചുവാണീടിനാൻ 19
സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധിയെന്നുമുണ്ടവനൊരുനാമം
സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധിപ്രദനെത്രയുംമഹാവീരൻ 20
രാക്ഷസനെന്നുപേരായുണ്ടവനൊരുമന്ത്രി
രാക്ഷസനല്ലമററുംദക്ഷതപെരുതല്ലോ 21
നന്ദനാംമഹീപതിതന്നുടെപത്നികളായ്
സുന്ദരാംഗികളായിരണ്ടുപേരുണ്ടായ്വന്നു 22
പേരതിലൊരുത്തിക്കുചൊല്ലെഴുംസുനന്ദയെ-
ന്നാരോമൽമററവൾക്കുപേരതുമുരയെന്നും 23
ഭദ്രയാംസുനന്ദതാൻക്ഷത്രിയപുത്രിതന്നെ
ശൂദ്രവംശത്തിലുള്ളസുന്ദരിമുരയല്ലോ 24
നന്ദനന്മാരുണ്ടായീലെന്നതുനിരൂപിച്ചാ-
നന്ദമുണ്ടായീലേതുംഭൂപതിതന്നിക്കുള്ളിൽ 25
എന്നൊരുകഴിവുള്ളസന്തതിയുണ്ടാവാനെ-
ന്നന്തരാവളർന്നീടുംചിന്തയോടിരിക്കുമ്പോൾ 26
എത്രയുംതപോബലമുള്ളോരുമഹാമുനി
അത്രവന്നിതുനന്ദഭൂപതിതന്നെക്കാണ്മാൻ 27

അക്കനെസമനായവിപ്രനെക്കണ്ടുനൃപൻ
അൎഘ്യപാദ്യാദികളെക്കൊണ്ടുപൂജിച്ചീടിനാൻ 28
മാമുനിപാദംകഴകിച്ചനീർകോരിത്തന്റെ
ഭാമിനിമാരെത്തളിച്ചീടിനാൻഭക്തിയോടേ 29
അന്നേരമൊരുതുള്ളിവെള്ളംപോയ്തെറിച്ചിതു
കന്നൽനേർമിഴിമുരതന്നുടെദേഹത്തിന്മേൽ 30
ഒമ്പതുതുള്ളിസുനന്ദാഖ്യതൻമേലുംവീണു
കമ്പിതശരീരയായ്വന്നിതന്നേരമവൾ 31
ഭക്തികൈക്കൊണ്ടുധരിച്ചീടിനാൾമുരതാനും
ഭക്തിയെന്നിയെധരിച്ചീടിനാൾമററവളും 32
ഭൂമിപാലകൻതന്റെഭാൎയ്യമാരുടെഭാവം
മാമുനികണ്ടങ്ങറിഞ്ഞുള്ളത്തിലന്നേരം 33
ഭദ്രയാംമുരതന്നിലെത്രയുംമോദംപൂണ്ടാൻ
ക്ഷുദ്രയാംമററവളിൽക്രോധവുംതേടീടിനാൻ 34
പിന്നെയത്തപോനിധിവന്നകാൎയ്യത്താലുടൻ
മന്നവൻതന്നെക്കണ്ടുപറഞ്ഞുപോയീടിനാൻ 35
അക്കാലംതന്നെപാംഗിയായുള്ളൊരുമുരതന്നിൽ
ഉൾക്കാമ്പിൽതെളിവോടുഗൎഭവുമുണ്ടായ്വന്നു 36
പത്തുമാസവുംതികഞ്ഞുത്തമാംഗിയാമവൾ
ഉത്തമനായുള്ളൊരുപുത്രനെപ്പെററാളല്ലൊ 37
വീൎയ്യവാനായുള്ളൊരുപുത്രന്നുമഹീപതി
മൌൎയ്യനെന്നൊരുപേരുമിട്ടിതുസന്തോഷത്താൽ 38
പുത്രനുവേണ്ടുംകൎമ്മമൊക്കവെകഴിച്ചവൻ
അസ്ത്രശസ്ത്രാദികളുമഭ്യസിപ്പിച്ചീടിനാൻ 39
വീൎയ്യവുംവിനയവുംനയവുമേറിവന്നു
വീരനാമവനനുദിനമെന്നറിഞ്ഞാലും 40
ശൂരതയേറുമൊന്നൊരുമൌൎയ്യനെക്കണ്ടുനൃപൻ
ഏറിനമോദംപൂണ്ടങ്ങിരിക്കുംകാലത്തിങ്കൽ 41
നാരിമാൎക്കുവൎത്തമാകിയസുനന്ദയ്ക്കും
ഏറിനമോദത്തോടേഗൎഭവുമുണ്ടായല്ലൊ 42

പ്രേമമോടുംകൊണ്ടു ചിലരക്ഷകൾ ചെയ്തീടിനാൻ
മേദിനീപതിയുടെ പത്നിക്കു നിരന്തരം 43
മാസവും പത്തുതികഞ്ഞീടിടുന്നൊരന്തരം
മാംസപിണ്ഡത്തെപ്രസവിച്ചിതുസുനന്ദയും 44
മന്നവനതുകണ്ടുദുഃഖമുണ്ടായന്നേരം
തിണ്ണമൊരശരീരിവാക്കതുകേൾക്കായ്വന്നു 45
"ഭൂപതികുലമണിദീപമേ! മനക്കാമ്പിൽ
താപമുണ്ടായീടരുതൊമ്പതുസുതരുണ്ടാം" 46
വാക്കതുകേട്ടനേരത്തിങ്കലുന്നൃപന്നുള്ളിൽ
ദുഃഖമുണ്ടായതേതും പോയതുമില്ലതാനും 47
രൂക്ഷമാനസനായരാക്ഷസനതുനേരം
കാൽക്ഷണംനിരൂപിച്ചിട്ടിങ്ങിനെതോന്നിബലാൽ 48
ഒമ്പതുഖണ്ഡിച്ചുടൻമാംസപിണ്ഡത്തെതൈല-
കുംഭങ്ങളുടെയകത്താക്കിരക്ഷിച്ചീടിനാൻ 49
കാലവുംകുറഞ്ഞൊന്നുചെന്നപ്പോളൊരിക്കലേ
തൈലകുംഭങ്ങളുടഞ്ഞുണ്ടായികുമാരന്മാർ 50
ജാതകർമ്മാദികളുംചെയ്തിതുനരപതി
ജാതകൌതുകംവളർന്നീടിനാരവർകളും 51
അസ്ത്രശസ്ത്രാദികളുംശിക്ഷിച്ചുപഠിച്ചവർ
ശത്രുസംഹാരത്തിനുശക്തരായ്വന്നീടിനാർ 52
യൌവനംവന്നുപരിപൂർണ്ണമായ്ചമഞ്ഞതി-
ഗർവ്വിതന്മാരായുള്ളപുത്രരെക്കണ്ടുനൃപൻ 53
മന്ത്രികളേയുംനിജപുത്രന്മാരെയുംവിളി-
ച്ചന്തികേവരുത്തിക്കൊണ്ടീവണ്ണമുരചെയ്താൻ 54
"ഒമ്പതുതനയന്മാരുണ്ടല്ലോപുനരിനി-
ക്കൊമ്പതിലൊരുവനെഭൂപതിയാക്കിവെച്ചു 55
കാനനംപുക്കുതപംചെയ്തുകൊണ്ടനുദിനം
മൌനമെന്നിയെഗതിവരുത്തീടുകവേണം 56
ഒമ്പതുപേരിലാരേവേണ്ടുവെന്നുള്ളതിനി
കമ്പമെന്നിയെനിരൂപിച്ചുചൊല്ലേണംനിങ്ങൾ 57

മൌൎയ്യനെസ്സേനാപതിയാക്കിവെക്കണംതാനും
ശൌൎയ്യമുണ്ടവനതുഭരിപ്പാൻപാത്രമല്ലൊ" 58
നന്ദഭൂപതിതൻെറവാക്കതുകേട്ടനേരം
അന്തരാനിരൂപിച്ചുമൌൎയ്യനുംപലതരം 59
എന്തൊരുകഷ്ടംതാതൻദാസ്യകൎമ്മത്തിന്നൊരു
ചിന്തചെയ്യാതെകല്പിച്ചീടുവാൻമൂലമെന്നെ 60
സ്നേഹമില്ലായ്കതന്നെകേവലംനിരൂപിച്ചാൽ
മോഹമിന്നധികമായില്ലെനിക്കൊന്നുകൊണ്ടും 61
ശ്രേഷ്ഠത്വമിനിക്കില്ലെന്നാകിലുംനിരൂപിച്ചാൽ
ജ്യേഷ്ഠനായുള്ളപുത്രൻഞാനെന്നുവരുമല്ലൊ 62
ദാസ്യമായുള്ളകൎമ്മമോൎത്തുകാണുന്നനേരം
ഹാസ്യമാസ്വരുമതിന്നില്ലസംശയമേതും 63
രാജത്വംകിട്ടീടുവാനാഗ്രഹമിനിക്കില്ല
നീചത്വംമമജാതിക്കുണ്ടെന്നുസിദ്ധമല്ലൊ 64
ദാസത്വമനുഭവിച്ചീടുവാനൊരുനാളും
ഭോഷത്വമില്ലനൃപബീജത്വമുണ്ടാകയാൽ 65
നാട്ടിലെങ്ങാനുമൊരുദേശമെങ്കിലുംമമ
പാട്ടിലാക്കേണമെന്നുതാതനുതോന്നീലല്ലൊ 66
ഇന്നിതുനിരൂപിച്ചാലൊന്നുതോന്നുന്നുതാനും
മന്നവൻതനിക്കിതുതോന്നിയതല്ലന്നൂനം 67
പുത്രരോമന്ത്രികളോചെന്നിതുചൊല്ലീടിനാർ
ധാത്രീപാലകൻതന്നോടില്ലസംശയമേതും 68
ഇക്കുസൃതിക്കുപുനരൊന്നുഞാൻചെയ്തീടുവൻ
ഇക്കുമാരന്മാർതമ്മിൽപിണക്കമുണ്ടാക്കുവൻ 69
ഈവണ്ണംനിരൂപിച്ചുകല്പിച്ചിട്ടവൻതാനും
ഭൂപതിവീരൻതന്നോടിങ്ങിനെചൊല്ലീടിനാൻ 70
"എന്തിനുപലതരംചിന്തചെയ്യുന്നുതാതൻ
അന്തരംകൂടാതെകണ്ടാമ്പതിലൊരുവനെ 71
ചന്തമോടരചനായ്വാഴിച്ചുമററുള്ളോരെ
സന്തതമവനുടെഭൃത്യരായ്വെച്ചീടണം" 72

മന്നവനതുകേട്ടുചൊല്ലിനാനവനോടു
"ചൊന്നതുനന്നല്ലനീവൈഷമ്യമുണ്ടാമ്പുരം" 73
നക്രനാസാഖ്യനാകുംമന്ത്രിതാനതുനേരം
ശുക്രനതുല്യനവൻമന്നവനോടുചൊന്നാൻ 74
"നന്ദരാജ്യത്തെപകുത്തൊമ്പതായ്പ്പിഭാഗിച്ചു
നന്ദനന്മാർക്കുകൊടുത്തീടുകമഹീപതേ!" 75
അപ്പൊഴതുരചെയ്താൻമൌര്യന"മെന്നാലിപ്പോൾ
ഇപ്പുരംസപത്നിതുല്യംപുത്രരിലാക്കുവേണ്ടു?" 76
ഇത്തരംമുരാസുതൻവാക്കുകൾകേട്ടനേരം
ചിത്തതാരിങ്കലിത്ഥംചിന്തിച്ചുരാക്ഷസനും 77
എന്തൊരുകഷ്ടംവൃഷലീസുതനാകുമിവൻ
അന്തരമിതുകൊണ്ടുരാജപുത്രന്മാർതമ്മിൽ 78
ദ്വേഷമുണ്ടാക്കുമതിനില്ലസംശയമേതും
ദോഷമോസാപത്ന്യത്തെപ്പോലെമറെറാന്നുമില്ല 79
ഞാനിഹജീവിച്ചിരുന്നീടിനകാലത്തിങ്കൽ
ന്യൂനമിദ്ദാസീപുത്രനായീടുമിവനുടെ 80
ശാഠ്യങ്ങൾഫലിക്കയില്ലെന്നുകല്പിച്ചിട്ടതി
രുഷ്ടനായകുമാരന്മാരോടുചൊന്നാനേവം:— 81
"നല്ലതുചൊല്ലീടുവൻനിങ്ങളോടിനിഞാനും
വല്ലതുമച്ഛൻപറഞ്ഞാലതുകേട്ടീടണം 82
ചൊല്ലെഴുംപുഷ്പപുരമാകുമിപ്പുരത്തിനു
തുല്യമായെട്ടുപുരംതീർപ്പിച്ചുതരുവൻഞാൻ 83
മററുള്ളപദാർത്ഥങ്ങളൊക്കവേവിഭാഗിച്ചു
കുററമെന്നിയേതരുംഭൂപതിനിങ്ങൾക്കെല്ലാം 84
ഓരോരോവ്യവസ്ഥകൾവരുത്തേണ്ടതിന്നിനി
പാരാതെപരീക്ഷകൾചെയ്തുകൊള്ളുകയുമാം 85
ഈശപരപരീക്ഷകൾചെയ്തതിൽവരുംവണ്ണം
ഈശപരഭാവമനുഭവിക്കെന്നതേയുള്ളു." 86
ഇത്തരംമന്ത്രീന്ദ്രനാംരാക്ഷസൻപറഞ്ഞപ്പോൾ
ഉത്തരംമന്ദസ്മിതംചെയ്തുചൊല്ലിനാൻമൌര്യൻ 87

"ഇപ്പുരംപോലെചമച്ചീടുവാനൊരുത്തർക്കും
ചിത്തത്തിൽനിരൂപിച്ചാലാവതുമില്ലയല്ലോ 88
പാകശാസനൻതന്റെരാജധാനിയുമിതി-
ന്നേകദേശവുമില്ലപാർത്തുകാണുന്നനേരം 89
ഇന്നിതുപോലെചമച്ചീടുവാൻതോന്നുന്നതി-
നൊന്നുമേപറയാവതല്ലല്ലോനിരൂപിച്ചാൽ." 90
അപ്പൊഴതതുകേട്ടുചൊല്ലിനാർകുമാരന്മാർ
"ഇപ്പുരമിനിക്കല്ലെന്നാകിൽഞാൻവനംപുക്കു 91
കെല്പോടുതപംചെയ്തുകാനനത്തീന്നുതന്നെ
ശില്പമായ്ഗതിവരുത്തീടുവനെന്നാരവർ" 92
"എങ്കിലോരാജ്യത്തിങ്കൽപുത്രന്മാരെല്ലാരെയും
സങ്കടംവരാതെവാഴിക്കെന്നാൻമുരാസുതൻ" 93
അന്നേരമുരചെയ്തുനന്ദഭൂപതിതാനും
"അന്യോന്യമപേക്ഷയുണ്ടായ്വരുമതുചെയ്താൽ 94
മന്നിടമിതുബഹുനായകമാകുന്നേരം
എന്നുമിപ്രജകൾക്കസൌഖ്യവുമുണ്ടായ്വരാ 95
ഓരോരോസംവത്സരമോരോരോതനയന്മാർ
പാരാതെരാജ്യംരക്ഷിച്ചീടുകനല്ലുനൂനം 96
അല്ലായ്കിൽകലഹമുണ്ടായ്വരുംതമ്മിൽപ്പിന്നെ
വല്ലതുംചൊല്ലിമൂഢരെന്നതോദ്ദൃഢമല്ലോ" 97
മാനവവീരൻതന്റെവാക്കതുകേട്ടനേരം
മാനസംതെളിഞ്ഞിതുമന്ത്രികൾക്കെല്ലാവർക്കും 98
"മുമ്പിനാൽനാടുരക്ഷിച്ചീടുവാൻതുടങ്ങുന്ന-
തൊമ്പതുപേരിലൊരുവേണ്ടതെ"ന്നപ്പോൾമൌര്യൻ 99
രാജപുത്രന്മാരപ്പോൾചൊല്ലിനാരൊരുപോലെ
"രാജതപംമുമ്പിലിനിക്കല്ലെങ്കിൽപോയീടുവൻ" 100
ഇങ്ങിനെമൌര്യൻതന്റെവാക്കുകേട്ടവർകളും
തിങ്ങിനലോഭംകൊണ്ടുപേപറയുന്നനേരം 101
എത്രയുംകഷ്ടമിതെന്നോർത്തതിനയത്തോടേ
ശക്തനാംരാക്ഷസനുമവരോടുരചെയ്താൻ 102

"അസ്ഥനാമിവൻപറയുന്നതുകേട്ടനിങ്ങൾ
അന്ധകാരങ്ങളോന്നുംചിന്തചെയ്യാതെകണ്ടു 103
ബന്ധുവായുള്ളജനംചൊന്നതുകേട്ടതന്നെ
സന്തതംപരിപാലിച്ചീടുകരാജ്യമിപ്പോൾ 104
അച്ഛനെന്തഭിമതമായതെന്നറിഞ്ഞുകൊ-
ണ്ടിച്ഛയോടതുതന്നെചെയ്കിലേമതിവരൂ" 105
രാക്ഷസനായമന്ത്രിസത്തമൻപലതരം
ശിക്ഷിച്ചീവണ്ണംപറഞ്ഞീടിനോരനന്തരം 106
മന്ദമാനസന്മാരായ്മേവീടുന്നൊരുനവ-
നന്ദനന്മാരുമനുവദിച്ചാർപണിപ്പെട്ട് 107
നന്ദഭൂപതിതാനുംപ്രീതിപൂണ്ടനന്തരം
നന്ദനന്മാരെയഭിഷേകവുംചെയ്യിപ്പിച്ച 108
ഭൂചക്രമെല്ലാംനവനായകമാക്കിവെച്ച
രാജത്വംതനയന്മാൎക്കാക്കിനാൻകനിവോടേ 109
ചേണാൎന്നപടഭരിച്ചീടുവാനായിക്കൊണ്ടു
സേനാധിപതിയാക്കിവെച്ചിതുമൌൎയ്യൻതന്നെ 110
നന്ദനന്മാരേതമ്മിൽഭേദിപ്പിച്ചീടുമെന്നു
നന്ദഭൂപതിമുരാപുത്രനെശ്ശങ്കിക്കയാൽ 111
മന്ത്രികളായീടുന്നരാക്ഷസാദികളെയും
മന്ത്രനിശ്ചയത്തിങ്കലാക്കിനാൻവഴിപോലെ 112
രാജ്യഭാരത്തെപുത്രന്മാരിലങ്ങാക്കിക്കൊണ്ടു
പ്രാജ്യകീൎത്തിയാംനൃപൻകാനനത്തിന്നുപോവാൻ 113
കല്പിച്ചുപുറപ്പെട്ടനേരത്തുപൌരജനം
അൎത്ഥിച്ചുമൂലമിരുന്നീടനാൻപുരത്തിങ്കൽ 114
നാടതുപാൎത്താൽബഹുനായകമെന്നാകിലും
കേടതിനുണ്ടായില്ലമന്ത്രികൾവൈഭവത്താൽ 115
മൌൎയ്യന്നുമതുകാലംപുത്രന്മാരൊരുപോലെ
വീൎയ്യവാന്മാരായൊരുനൂറുപേരുണ്ടായ്വന്നു 116
പുത്രന്മാരെല്ലാവൎക്കുംപ്രീതിപൂണ്ടവൻതാനും
അസ്ത്രശസ്ത്രാദികളുംശിക്ഷിച്ചുപഠിപ്പിച്ചാൻ 117

ചൊല്ലേറുംമുരാസുതൻതന്നുടെപുത്രന്മാരിൽ
ഉള്ളതിലന്നജനചന്ദ്രഗുപ്തനെന്നല്ലൊ 118
നാമമാകുന്നഗുണോൽക്കൎഷമോൎക്കുന്നനേരം
ത്തമയോടെല്ലാവൎക്കുംജ്യേഷ്ഠനാസ്സുതമല്ലൊ 119
നാട്ടിലുള്ളവൎകളോടേററവുംചേൎന്നുകൊണ്ടു
പാട്ടിലാക്കിനാനവൻഭൂമിയേയന്നുദിനം 120
ഓരോരോസംവത്സരംകഴിയുംനേരത്തിങ്കൽ
പാരാതെരാജത്വത്തിന്നന്തരംവരികയാൽ 121
ഭൂമിയെരക്ഷിപ്പതിനൊട്ടുമേനിരൂപിച്ചാൽ
ഭൂമിപാലകന്മാൎക്കുശക്തിയുമില്ലാതയായ് 122
സേനാധിപത്യത്തിന്നനിത്യത്വമുണ്ടാകയാൽ
മാനാദിഗുണമുള്ളപുത്രസമ്പത്തികൊണ്ടും 123
കൌശലംനീതികളിലേറെയുള്ളതുകൊണ്ടും
ആശയത്തിന്നനല്ലശുദ്ധിയുണ്ടാകകൊണ്ടും 124
ഒക്കവേനന്ദരാജ്യമോൎത്തുകാണുന്നനേരം
മിക്കതുംമൌൎയ്യൻതന്റെവശത്തായ്ചമഞ്ഞുതേ 125
അക്കാലംനൃപന്മാൎക്കുംരാക്ഷസാദികൾക്കുമ-
ങ്ങുൾക്കാമ്പിലതുകണ്ടുസഹിയാഞ്ഞതുമൂലം 126
ഗാഢമത്സരംകൊണ്ടുമോഹിതന്മാരാമവർ
ഗൂഢമായ്തമ്മിൽനിരൂപിച്ചിതുപലതരം 127
"എന്തൊരുകഷ്ടംനിരൂപിച്ചുകാണുന്നനേരം
സന്തതംനമുക്കനുഭവിപ്പാനുള്ളഭൂമി 128
ജാരനുവശയാകുംവാരനാരിയെപ്പോലെ
മൌൎയ്യനുവശയായതെത്രയുംലജ്ജാകരം 129
പാൎത്ഥിവരായുംചിലർമന്ത്രികളായുംചിലർ
പൃഥ്വിയെപ്പരിപാലിച്ചിരിക്കുംകാലത്തിങ്കൽ 130
ഭൃത്യനുവശമായിവന്നിതുരാജ്യമെന്ന-
തെത്രയുംനാണക്കേടാമെന്നതേപറയാവൂ 131
പണ്ടിവൻവിദ്വേഷത്തെസ്സൂചിപ്പിച്ചതുനേരം
കൂറ്റന്മാരായനമുക്കേതുമേതിരിഞ്ഞീല 132

ശത്രുവാസ്സരുമിവൻനമുക്കുനിരൂപിച്ചാൽ
പുത്രപൌത്രാദികളുംവൎദ്ധിച്ചിതവനിപ്പോൾ 133
ഇന്നിവൻതന്നെക്കൊലചെയ്യീലെന്നാകിൽപ്പിന്നെ
നിൎണ്ണയംനമ്മെക്കൊലചെയ്യുമെന്നറിഞ്ഞാലും 134
ലോകരഞ്ജനവന്നമൌൎയ്യനോടേല്ക്കുന്നേരം
ആകവേനശിക്കുംനാമില്ലസംശയമേതും 135
രണ്ടുമൂന്നമാത്യരുംഭൂമിപാലകന്മാരും
ഉണ്ടൊരുപുറംപടക്കെന്നുവന്നീടുമല്ലോ 136
എന്നതുകൊണ്ടുചതിചെയ്തുകൊല്ലുകേയുള്ളു
തിണ്ണമാസ്സേണമതുവൈകരുതിനിയേതും" 137
എന്നുകല്പിച്ചുരാക്ഷസാദികൾചെന്നുഭൂമി
തന്നിലങ്ങൊരുമന്ത്രമണ്ഡപമതുംതീൎത്താർ 138
ദീൎഘമായ്ക്കൂട്ടതായിപാതാളംപ്പോലേയതിൻ
മാൎഗ്ഗമാകുന്നിതകംവിസ്താരംപെരുതല്ലോ 139
ഭൂമിയിൽകുഴിച്ചുള്ളിൽപടുത്തുകെട്ടിനന്നായ്
ത്തൂമയിൽപണിതീൎത്താരെന്നതേപറയേണ്ടു 140
മന്ത്രമണ്ഡപമതിൽമന്ത്രികളോട്ടുംകൂടി
മന്ത്രവുംതുടങ്ങിനാർസന്തതമവർകളും. 141
മൌൎയ്യനുംപുത്രന്മാരുംമന്ത്രികൾനൃപന്മാരും
കാൎയ്യങ്ങൾനിരൂപിച്ചുപോരുന്നകാലത്തിങ്കൽ 142
ഏകദാമൌൎയ്യൻതന്റെമന്ദിരമകംപൂകീ-
ട്ടേകനായൊരുപുമാനവനോടുരചെയ്താൻ 143
"മന്ത്രമണ്ഡപത്തിങ്കൽമന്നവരെല്ലാവരും
മന്ത്രികളോട്ടുംകൂടികാൎയ്യത്തെവിചാരിപ്പാൻ 144
നിന്നുടെവരവുംപാൎത്തിരിക്കുന്നവർകളും
തിണ്ണംനീസുതരോടുംപോരികവൈകിടാതെ" 145
എന്നതുകേട്ടുമൌൎയ്യൻസംഭ്രമത്തോടുംകൂടി
തന്നുടെതനയരുമായുടൻപുറപ്പെട്ടാൻ 146
ചെന്നവർനിത്യമതിലിറങ്ങുന്നതുപോലെ
മന്നവരുണ്ടെന്നോൎത്തിട്ടിറങ്ങീടിനാരല്ലോ 147

കഷ്ടമന്നേരംഗുഹോപൃഷ്ഠമങ്ങടച്ചിതു
നിഷ്ഠുരന്മാരാമവർപാഷാണങ്ങളെക്കൊണ്ടു് 148
പോക്കാമോവരുവാനുള്ളാപത്തുനിരൂപിച്ചാൽ
നീക്കാമോവിധിയുടെകല്പിതംശിവശിവ! 149
ഇങ്ങിനേഗുഹാമാൎഗ്ഗമടച്ചുകണ്ടനേരം
തിങ്ങിനതാപത്തോടേമെയ്യ്നാപുത്രന്മാരും 150
ചെന്നുടൻഗുഹോദരംപുക്കതുന്നേരമതിൽ
മന്നവരാരുമില്ലമന്ത്രികളാരുമില്ല 151
അത്രയുമല്ലചിലവദ്ധ്യചിഹ്നങ്ങളുണ്ടു
തത്രവെച്ചിരിക്കുന്നുഎന്തതെന്നുരചെയ്യാം 152
ഭോജനംകൊണ്ടുപരിപൂൎണ്ണമായിരിക്കുന്ന
ഭാജനംനൂറുണ്ടതിൽകാണ്മാനെന്നറിഞ്ഞാലും 153
പ്രത്യേകമോരോവിളക്കുണ്ടതിൽകൊളുത്തിവെ-
ച്ചത്യന്തമെരിഞ്ഞുകത്തീടുന്നുദീപങ്ങളും 154
ചൊല്ലുവാനരുതേതുംപിന്നെയുള്ളവസ്ഥകൾ
കൊല്ലുവാനുള്ളാചാരമിങ്ങിനെയാകുന്നുപോൽ 155
ഇങ്ങിനെകണ്ടനേരമുള്ളസങ്കടമവ-
ൎക്കിങ്ങിനേപറയുന്നുകണ്ണുനീൎത്തൂകിത്തൂകി 156
തങ്ങളിലോരോതരംചിന്തിച്ചുപറകയും
തിങ്ങിനശോകത്തോടേതങ്ങളിൽതഴുകയും 157
"ദുഷ്ടരാമമാത്യരുംഭൂമിപാലകന്മാരും
കഷ്ടമാംവണ്ണംനമ്മെച്ചതിച്ചാരയ്യോപാപം 158
ഏതുമേഅവകാശമില്ലിതുചെയ്തീടുവാൻ
ഏതുമൊന്നവരോടുചെയ്തതുമില്ലല്ലോനാം 159
വല്ലതുംപ്രവൎത്തിച്ചുദിവസംകഴിപ്പാനാ-
യുള്ളതിനല്ലാതെകണ്ടൊന്നിനുംപോയീലല്ലോ 160
മണ്ഡപമവനിയിൽകഴിച്ചുസൃഷ്ടിച്ചതും
ചണ്ഡരാമവരുടെമന്ത്രയോഗവുംപിന്നെ 161
വന്നുനമ്മോടുപറഞ്ഞീടിനപുരുഷനും
ഉന്നയമിതൊക്കവേയെന്നറിഞ്ഞില്ലല്ലോനാം 162

ഇഷ്ടമല്ലാഞ്ഞാലിത്ഥംചതിച്ചുകൊല്ലേണമോ
സ്രഷ്ട്രകല്പിതംതടുക്കാവതുമല്ലപാർത്താൽ 163
എന്തിനിവേണ്ടതെന്നുധൈര്യമാലംബിച്ചുനാം
ചിന്തചെയ്യണ”മെന്നുചൊല്ലിനാൻമൗര്യസുതൻ 164
പിന്നെയുംക്ഷണമാത്രംമാനസേനിരൂപിച്ചി-
ട്ടൊന്നുരചെയ്താനവൻനന്ദനന്മാരെനോക്കി 165
“ഒന്നുമേനിരൂപിച്ചാലാവതല്ലാതെയുള്ള
ദുർന്നയമേറുമവർചെയ്തസങ്കടത്തിങ്കൽ 166
ഈശ്വരമതമെന്തെന്നറിഞ്ഞുകൂടായ്കയാൽ
വിശ്വസിച്ചെല്ലാവരുംകേൾക്കേണമെൻറവാക്യം 167
ഭോജനമിതുതന്നെകൂട്ടിയങ്ങൊരുമിച്ചു
ഭാജനമൊന്നിലാക്കിസ്സൂക്ഷിച്ചുവഴിപോലെ 168
ദീപവുമൊന്നുകഴിച്ചൊക്കവേകെടുത്തിതിൽ
ജീവിതംധരിച്ചിരുന്നീടേണമൊരുവൻതാൻ 169
നൂറുപേർക്കുമ്മാനായിവിളമ്പിക്കിടക്കുന്ന
ചോറൊട്ടങ്ങീടുംമുമ്പേദൈവത്തിൻനിയോഗത്താൽ 170
നിർഗ്ഗമിപ്പതിന്നൊരുകഴിവുണ്ടാകിൽശ്ശത്രു-
വർഗ്ഗത്തെയൊട്ടുക്കുവാൻയത്നവുംചെയ്തീടേണം” 171
ഇങ്ങിനെതാതൻചൊന്നവാക്കുകേട്ടവർകളും
ഇങ്ങിനെമറ്റുള്ളവർമരിക്കുന്നതുംകണ്ടു 172
വന്നസങ്കടമൊക്കെസ്സഹിച്ചങ്ങിരിപ്പാനും
പിന്നെയപ്രതിക്രിയചെയ്‌വാനുമശക്തരായ് 173
ഒന്നുമേമിണ്ടാതെകണ്ടിരുന്നോരവർകളും
അന്നേരമെല്ലാവർക്കുംതമ്പിയായ്മേവീടിന 174
ചന്ദ്രനുസമനാകുംചന്ദ്രഗുപ്തനായുള്ള
നന്ദനൻതന്നെത്താതൻനോക്കിനാൻദുഃഖത്തോടേ 175
ബാലനാമവനപ്പോൾധീരനായുരചെയ്താൻ
“മാലകതാരിൽതാതനേതുമുണ്ടാകവേണ്ടാ 176
താതനിന്നുരചെയ്തവണ്ണംഞാൻചെയ്തീടുവൻ
ഏതുമില്ലതിനൊരുസംശയംമറിഞ്ഞാലും 177

ജീവിതംധരിച്ചതിലിരിക്കുന്നതുമുണ്ടു
പോവതിനൊരുകഴിവുണ്ടാകിൽപ്രതിക്രിയ 178
ധീരതയോടുചെയ്തീടുന്നതുമുണ്ടുപിന്നെ
പാരിതുപരിപാലിച്ചിരിക്കുന്നതുമുണ്ടു” 179
ധൃഷ്ടനാംചന്ദ്രഗുപ്തനിത്തരംപറഞ്ഞപ്പോൾ
തുഷ്ടരായ്ജ്യേഷ്ഠന്മാരുമച്ഛനുമൊരുപോലെ 180
ബാലനെയെല്ലാവരുംഗാഢമായ്ത്തഴുകിക്കൊ-
ണ്ടൊലുന്നനേത്രജലംകൊണ്ടവരവൻതന്റെ 181
മൌലിയിലഭിഷേകംചെയ്തുടനെല്ലാവരും
മേളമോടവൻതനിക്കാശിയുംചൊല്ലീടിനാർ 182
“ബാല!നീചിരകാലംജീവിക്കരിപുക്കളേ
തോലാതെജയിക്കായിവരികവിശേഷിച്ചും 183
ആരുമേസഹായമുണ്ടായീലെന്നിരിക്കിലും
വൈരിവർഗ്ഗത്തെയൊടുക്കീടുംനീമഹാമതേ” 184
ധീരതകൈക്കൊണ്ടൊരുചന്ദ്രഗുപ്തനുംപിന്നെ
ചോറുണ്ടങ്ങതിലിരുന്നീടിനോരനന്തരം 185
മറ്റേവർചിലദിവസങ്ങൾപോയൊരുശേഷം
തെറ്റെന്നുമരിച്ചിതുഭക്ഷണമില്ലായ്കയാൽ 186
മൌര്യനെസ്സുതരോടുംകൂടവേചതിച്ചുടൻ
ഘോരമാംവണ്ണംകൊലചെയ്തവൃത്താന്തംകേട്ടു 187
നാട്ടിലുള്ളവരെല്ലാംരാജഭീതിയാലുഴ-
ന്നൊട്ടൊട്ടുകരഞ്ഞിതുസങ്കടമുണ്ടാകയാൽ 188
നന്ദഭൂപാലന്മാരെയൊഴിച്ചുള്ളവർക്കാരാ-
നന്ദമുണ്ടായീലല്ലോമൌര്യനാശത്താലഹോ. 189
അങ്ങിനെമൂന്നുമാസംകഴിഞ്ഞോരനന്തരം
വംഗദേശാധിപതിയാകിയനരാധിപൻ 190
ഘോരനായൊരുസിംഹവീരനെക്കൂട്ടിലിട്ടി-
ട്ടാരൂഢഗർവ്വംചിലർകൊണ്ടങ്ങെടുപ്പിച്ചു 191
പാടലിപുത്രപുരത്തിങ്കലേക്കയച്ചിതു
പാടവമേറെയുള്ളവംഗദേശാധിപതി 192

“കൂടത്തുപൊളിയ്ക്കാതെസിംഹത്തെപ്പുറത്തിങ്ങു
പേടികൂടാതെകളഞ്ഞീടേണ”മെന്നുണ്ടൊരു 193
സന്ദേശമതുകൊണ്ടുരാജദൂതന്മാർചെന്നു
നന്ദഭൂപന്മാർമുമ്പിൽവെച്ചുവന്ദിച്ചുചൊന്നാർ 194
“വംഗഭൂപതിനിങ്ങൾക്കായിതുകാഴ്ചവെപ്പാൻ
മംഗലകീർത്ത്യാകൊടുത്തയച്ചുവിട്ടീടിനാൻ 195
പഞ്ജരംഭഞ്ജിയാതെസിംഹത്തെദ്രവിപ്പിപ്പാൻ
അഞ്ജസാനിരൂപിച്ചുകൊൾകയുംവേണമല്ലോ” 196
എന്നതുകേട്ടനവനന്ദനഭൂപന്മാരും
ചെന്നുടൻമന്ത്രിവരന്മാരുമായ്നിരൂപിച്ചു 197
കൂടതിൽപഞ്ചാസ്യനെക്കണ്ടതുനേരമവർ
പേടിയോടോടിവാങ്ങിപ്പോന്നുചിന്തിച്ചീടിനാർ 198
കണ്ടതില്ലുപായങ്ങളൊന്നിനാലുമേയെന്നു
കുണ്ഠരായുഴന്നുനിന്നീടിനോരനന്തരം 199
ചൊല്ലിയന്നൊരുമൌര്യൻതന്നുടെബന്ധുവായ
നല്ലനാംമന്ത്രിവിശിഖാഖ്യനുംചൊന്നാനപ്പോൾ 200
“നല്ലനാംനമുക്കുള്ള ചന്ദ്രഗുപ്തനുണ്ടെങ്കിൽ
വല്ലതുമിതിനൊരുപായമുണ്ടാക്കുമവൻ 201
ശില്പശാസ്ത്രത്തിന്നവനോർത്തുകാണുന്നനേരം
കല്പകവൃക്ഷംതന്നെമൌര്യനന്ദനൻബാലൻ 202
എന്തൊരുഫലമതു ചിന്തിച്ചാലിനിയിതി-
നെന്തൊരുകഴിവെന്നുകണ്ടതുമില്ലതാനും” 203
എങ്കിലോ ചന്ദ്രഗുപ്തനിരിക്കുന്നല്ലീയെന്നു
ശങ്കകൊണ്ടതുനേരംനന്ദഭൂപാലന്മാരും 204
ചെന്നുടൻഗുഹാമുഖംകുഴിച്ചുതുടങ്ങിനാർ
പന്നഗാരികൾചെന്നുകുഴിക്കുന്നതുപോലെ 205
ദുഷ്ടരാമരചന്മാർചന്ദ്രഗുപ്തനെയതിൽ
ശിഷ്ടനായൊളിഞ്ഞിരിക്കുന്നതുകണ്ടിട്ടവർ 206
ഹൃഷ്ടരായതിലിഴിഞ്ഞോടിച്ചെന്നവർകളും
പുഷ്ടകൌതുകംമൂരാപൌത്രനോടുരചെയ്താർ 207

"വത്സ! നീ പുറത്തിങ്ങു പോരിക വൈകീടാതെ
മത്സരാദികൾ നിന്നോടില്ലഞങ്ങൾക്കേതുമേ" 208
നിർബ്ബന്ധമതുകേട്ടു ചന്ദ്രഗുപ്തനമപ്പോൾ
നിൎഗ്ഗമിപ്പതിനേററമാശയുണ്ടെന്നാകിലും 209
കണ്ണുനീർവാൎത്തുമുറയിട്ടുവീണുരുണ്ടവൻ
മന്നവന്മാരോടേവം ചൊല്ലിനാൻ ഃ കാപത്തോടേ 210
"ഇച്ഛയില്ലേനിക്കേതും പോരികെന്നുള്ളതിനി-
യച്ഛനും ജ്യേഷ്ഠന്മാരും കൂടാതെ പോന്നീടുവാൻ 211
മുന്നം ഞാനവരോടുകൂടിയല്ലയോ പോന്നു
പിന്നെയെങ്ങിനെ പിരിഞ്ഞങ്ങു ഞാൻ പോന്നീടുന്നു? 212
ജ്യേഷ്ഠന്മാർ ജനകനും പട്ടിണികിടന്നിതിൽ
കഷ്ടമായ്മരിച്ചു പോകുന്നതും കണ്ടുകണ്ട് 213
പ്രാണനും പോകാതെ കണ്ടിരിക്കമെന്നെനിങ്ങൾ
നാണയത്തിനു വെട്ടിക്കൊല്ലുകെയിനി വേണ്ടു" 214
ഇങ്ങിനേ പലതരം പറഞ്ഞു കരയുന്ന
മംഗലശീലനായ ചന്ദ്രഗുപ്തനോടവർ 215
പിന്നെയും നാണമകലെക്കളഞ്ഞുരചെയ്താർ
"നിന്നുടെ താതാദികൾ ഞങ്ങളെന്നറികനീ 216
എന്തുനീ കരഞ്ഞുഴൽ തേടുവാനവകാശം
ചിന്തകൊണ്ടെന്തു ഫലം പോരിക കുമാര! നീ 217
പണ്ടു മുണ്ടല്ലോ നിങ്കൽ സ്നേഹമീഞങ്ങൾക്കെല്ലാം
കണ്ടുകൊൾകതിൻ ഫലമിനിയെന്നറിഞ്ഞാലും" 218
ഇപ്രകാരങ്ങളനുസരിച്ചു പറഞ്ഞിട്ടും
വിപ്രിയം നൃപന്മാൎക്കുവന്നു പോവതിനവൻ 219
നിൎഗ്ഗമിച്ചീല പുനരെന്നതു കണ്ടിട്ടവർ
ചിക്കനെ മൌൎയ്യൻ തനിക്കുള്ള ഭണ്ഡാരമെല്ലാം 220
ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ മുമ്പിൽ കൊണ്ടുപോയ്വെച്ചീടിനാർ
മന്ദമായപ്പോളവൻ പുറത്തു പുറപ്പെട്ടാൻ 221
മന്നവശ്രേഷ്ഠന്മാരും മൌൎയ്യനന്ദനൻ തന്നെ
മാനിച്ചു മനം തെളിയിച്ചുടൻ വഴിപോലെ 222

പഞ്ജരത്തിങ്കൽകിടന്നാടുന്നസിംഹത്തേയും
മഞ്ജുളമാകുംശ്ലോകാൎദ്ധത്തെയുംകാട്ടീടിനാർ 223
ചന്ദ്രഗുപ്തനമതുകണ്ടുവിസ്മയംപൂണ്ടു
മന്ദഹാസവുംകലൎന്നിങ്ങിനേനിരൂപിച്ചാൻ 224
പഞ്ചാസ്യമിതുമഹാവിഗ്രഹമെന്നാലിപ്പോൾ
പഞ്ജരത്തിൻെറകഴലിടകളൂടെയെന്നും 225
മോചിപ്പാനെളുതല്ലയെന്നല്ലതുകൊണ്ടുതന്നെ
വ്യാജത്താൽകൃതമിദമില്ലസംശയമേതും 226
സന്തതംസിംഹത്തിൻെറചേഷ്ടകൾസൂക്ഷിക്കുമ്പോൾ
യന്ത്രമുണ്ടിതിനുള്ളിലെന്നുതോന്നുന്നുതാനും 227
വൎണ്ണരോമാദികളുംപാൎത്തുകാണുന്നനേരം
നിൎണ്ണയംശില്പികളാൽകല്പിതംമനോഹരം 228
"ദ്രാവ്യതാം"എന്നുണ്ടൊരുവാക്യമെന്നതുകൊണ്ടു
ധാവനംവരേണമെന്നുള്ളതുമില്ലയല്ലോ 229
ദ്രാവണത്തിനുയോഗ്യമാസ്സരുമെന്നാലിതു
കേവലംമെഴുകുകൊണ്ടെന്നതേവരുന്തോന്നും 230
നിശ്ചയിച്ചറിഞ്ഞുള്ളിലിങ്ങിനെകല്പിച്ചവൻ
ആശ്ചൎയ്യംജനങ്ങൾക്കുകാട്ടുവാനായിക്കൊണ്ടു 231
പഞ്ജരംഉയരത്തുവെപ്പിച്ചിട്ടിരിമ്പുകോ-
ലഞ്ജസാചുട്ടുപഴുപ്പിച്ചസിംഹത്തിന്മെയ്മേൽ 232
വെച്ചതുനേരമൊലിച്ചൊക്കവേപുറത്തുപോ-
യുച്ചത്തിൽചിരിച്ചിതുഭൂമിരാജാക്കന്മാരും 233
മന്ത്രികൾജനങ്ങളുംകണ്ടുവിസ്മയംപൂണ്ടു
ചന്ദ്രഗുപ്തനെബ്ബഹുമാനിച്ചുനിന്നീടിനാർ 234
രാജപൂജിതന്മാരായ്പോയിതുപിന്നെവംഗ-
രാജദൂതന്മാരൊക്കച്ചെന്നിതങ്ങറിയിച്ചാർ. 235

രാക്ഷസനതുകാലമുൾക്കാമ്പിൽനിരൂപിച്ചാൻ
"രൂക്ഷമാനസനായമൌൎയ്യനന്ദനനിവൻ" 236
എന്തിവൻചെയ്യുന്നതെന്നിങ്ങനേനിരൂപിച്ചു
സന്തതംശങ്കമുഴുത്തിരുന്നാനവന്താനും 237

നന്ദനന്മാൎക്കുംമൌൎയ്യൻതനിക്കുംശേഷക്രിയ
ചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കൊണ്ടുചെയ്യിച്ചാർനൃപന്മാരും 238
ഈവണ്ണമുള്ള വസ്തുസാധിക്കേണ്ടുകിലിനി
കേവലംചന്ദ്രഗുപ്തൻനമുക്കുണ്ടത്തുകൊണ്ടു 239
ശത്രുത്വമുള്ളോർകളിൽശേഷിച്ചോനെന്നാകിലും
പുത്രനെപ്പോലെപരിപാലിച്ചീടുകവേണം 240
അശ്വാദികളിലാധിപത്യമുണ്ടാക്കീടിനാൽ
വിശ്വാസംവരായല്ലോശത്രുത്വമുണ്ടാകയാൽ 241
ഒന്നിനുംആക്കീലെന്നുവന്നുപോയാലുമിവൻ
ഒന്നിനുംപിന്നെയൊരുപാത്രമല്ലാതെവരും 242
രണ്ടുമനുഭാവിച്ചിരുന്നീടിലുമത്രമൊരു
ദണ്ഡമാസ്വരുമതിനില്ലസംശയമേതും 243
അഗ്രഭോജനത്തിനുവിപ്രന്മാർവരുന്നേരം
യോഗ്യരെക്ഷണിപ്പതിന്നാക്കുകനല്ലുന്നനം 244
ഈവണ്ണംകല്പിച്ചവരാക്കിനാരവനെയും
ദൈവത്തിന്നുതമാക്കുംതട്ടത്തുകൂടായല്ലോ 245
താതസോദരരുടെനാശവുമനുദിനം
ചേതസാനിനച്ചുള്ള ഖേദവുംമറച്ചവൻ 246
നെഞ്ചകംവെന്തുവെന്തുകോപവുംജ്വലിച്ചുള്ളിൽ
ചഞ്ചലംകൂടാതെകണ്ടഗ്രഭോജനത്തിങ്കൽ 247
വിപ്രരെകല്പിക്കയെന്നുള്ള തിങ്കലേക്കതി-
തല്പരനായിട്ടിരുന്നീടിനാന്തുകാലം 248
നല്ലൊരുസഹായമാരുള്ളതെന്നനുദിനം
വല്ലഭമുള്ള മൌൎയ്യനന്ദനൻചിന്തിച്ചുള്ളിൽ 249
തള്ളിവന്നീടുംപടുബുദ്ധിവൈഭവംകൊണ്ടു
വല്ലതെങ്കിലുംതടുക്കാസ്വരുമത്രൂനം 250
ബുദ്ധിശക്തിയുംമഹാസൈന്യശക്തിയുംതമ്മിൽ
ബുദ്ധിശക്തിക്കുതുല്യമൊന്നുമില്ലെന്നിട്ടവൻ 251
ബുദ്ധിയുംനയവുമേറിടുന്നവിപ്രന്മാരേ
നിത്യവുമന്വേഷിച്ചുകൊണ്ടവനിരുന്നാൻ.— 252

നുല്ലാസത്തോടുപലരോടുമായുരചെയ്തു
നല്ലപൈങ്കിളിമകൾതാനുമന്നടങ്ങിനാൾ. 253

ഇതി മുദ്രാരാക്ഷസേ നവനന്ദാഭിഷേകനാമ ഗാനവിശേഷം സമാപ്തം

രണ്ടാം പാദം

ബാലേ!സുശീലേ!ശുകകുലമാലികേ!
കാലേപറകകഥകളിനിയുംനീ 1
പാലുംപഴവുംഭുജിച്ചുതെളിഞ്ഞുടൻ
കാലംവൃഥാകളഞ്ഞീടാതെചൊൽകെടോ 2
നല്ലകഥയിതുകേൾക്കുന്നനേരത്തു
ചൊല്ലാവതല്ലൊരാനന്ദമിനിക്കുള്ളിൽ 3
എന്നതുകേട്ടുതെളിഞ്ഞുചൊല്ലീടിനാൾ
മുന്നമുരചെയ്തതിന്നുമേലൊട്ടവൾ 4
എങ്കിലോമൌര്യതനയനൊരുദിനം
മംഗലശീലൻകുസുമപുരത്തിങ്കൽ 5
സഞ്ചരിക്കുന്നോരുനേരത്തുദൂരവേ
തഞ്ചുന്നകാന്തികലൎന്നോരുവിപ്രനെ 6
പദ്ധതിമദ്ധ്യേവസിച്ചുകൊണ്ടെത്രയും
ക്രുദ്ധനായ്മേഖലകുത്തിപ്പറിച്ചുടൻ 7
ചുട്ടതിൻഭസ്മംകലക്കിക്കുടിച്ചതി-
രുഷ്ടനായ്നില്ക്കുന്നതുകണ്ടവൻതാനും 8
ചെന്നടികുമ്പിട്ടുദൂരത്തുവാങ്ങിനി-
ന്നൊന്നുമഹീസുരൻതന്നോടുചോദിച്ചാൻ 9
"ഭൂസുരശ്രേഷ്ഠകുലോത്തംസമേ!വിഭോ!
ഭാസുരകാന്തികലൎന്നദയാനിധേ! 10
എന്തിനുപുല്ലതുകുത്തിപ്പറിച്ചിഹ
ചന്തമായ്നീരിൽകലക്കിക്കുടിച്ചതും?" 11

അപ്പോളതുകേട്ടുമൌൎയ്യസുതനോടു
കെല്പോടു ചൊല്ലിനാൻപൃത്ഥ്വീസുരേന്ദ്രനും 12
"ഇപ്പുല്ലുപാദേതടഞ്ഞുഞാൻവീഴ്കയാൽ
ഉൾപ്പൂവിലുണ്ടായകോപംപൊറായ്കയാൽ 13
നാരായവേരോടുകൂടെപ്പറിച്ചുഞാൻ
പാരാതെചുട്ടുകലക്കിക്കുടിച്ചതും." 14
ചന്ദ്രഗുപ്തനതുകേട്ടുചൊല്ലീടിനാൻ
"എന്തുഭവാനിബ്ഭസിതംകുടിക്കയാൽ?" 15
എന്നുചോദിച്ചൊരുമൌൎയ്യാത്മജനോടു
മന്നിടദേവനുംപാൎത്തുചൊല്ലീടിനാൻ 16
"ക്രോധാഗ്നിയെക്കന്നാദ്ദഹിപ്പിക്കുമല്ലായ്കി-
ലേതുമതിനൊരുസംശയമില്ലകേൾ" 17
എന്നതുകേട്ടവനുംപറഞ്ഞീടിനാൻ
"ഉന്നതരായുള്ളമന്നവന്മാർചിലർ 18
ഘോരമായുള്ളപരാധങ്ങൾചെയ്കിലോ
ധീരതയോടെന്തുചെയ്യാംഭവാൻപിന്നെ?" 19
ചന്ദ്രഗുപ്തൻതന്റെവാക്കതുകേട്ടപ്പോൾ
മന്ദഹാസംപൂണ്ടവനോടുചൊല്ലിനാൻ:— 20
"ബാലനായുള്ളനീയെന്തറിഞ്ഞുമമ
ശീലഗുണങ്ങളുംബുദ്ധിവിലാസവും 21
മത്തഗജങ്ങളുമശ്വഗജങ്ങളും
പത്തിവരന്മാരുമൊത്തരഥങ്ങളും 22
ചിത്രമായുള്ളോരുമന്ത്രവിലാസവും
എത്രയുമേറുന്നദൈവാനുകൂലവും 23
ഇത്തരമല്ലോനരപാലകന്മാൎക്കു
നിത്യമാകുന്നൊരുശക്തിധരിക്കനീ 24
ഇങ്ങിനെയുള്ളതുംഎന്നുടെബുദ്ധിയും
തങ്ങളിലെത്രവിശേഷമറിഞ്ഞാലും 25
മാമകമായമതിവൈഭവംകൊണ്ടു
തൂമയോടെന്തൊന്നസാദ്ധ്യമല്ലാത്തതും?" 26

ഇത്ഥമാകർണ്ണ്യമഹീസുരവാക്കുകൾ
ഉത്തമനാകിയമൌൎയ്യതനയനും 27
ഭക്തിമകൈക്കൊണ്ടഥകൂപ്പിത്തൊഴുതുനി-
ന്നുത്തരമായവൻതന്നോടു ചൊല്ലിനാൻ—: 28
"ആരെന്നറിഞ്ഞതില്ലല്ലോഭവാനെ ഞാൻ-
ആരെന്നരുൾചെയ്കവേണംമഹാമതേ! 29
എങ്കിലോകേൾക്കഞാനാരെന്നതാശുനീ
ശങ്കാവിഹീനംപറഞ്ഞുതരുവൻഞാൻ 30
ചാണക്യനെന്നുപ്രസിദ്ധനായേററവും
മാനിയായുള്ളോരുഭൂസുരൻഞാനെടോ 31
പേരിനിരണ്ടുണ്ടിനിക്കതുകേൾക്കനീ
പാരിൽപ്രസിദ്ധനാംകൌടില്യനെന്നതും 32
വിഷ്ണുതാൻനിത്യവുംരക്ഷിച്ചുകൊൾകയാൽ
വിഷ്ണുഗുപ്തൻപുനരെന്നതുമുണ്ടെടോ 33
നന്ദാഗ്രഭോജനംകേട്ടിട്ടുഞാനിഹ
നന്നായ് ഭുജിപ്പതിന്നായിവന്നീടിനേൻ 34
യോഗ്യൻവരുന്നവരെക്ഷണിച്ചീടുവാൻ
ഭാഗ്യവാന്മാരായമന്നവരാക്കീട്ടു 35
കേട്ടിതൊരുവൃഷലൻപോലതാകുന്ന
ത്തുട്ടുശ്രമിച്ചുകഴിപ്പാനുമിന്നവൻ 36
ഏതൊരുദിക്കിലിരിക്കുന്നതെന്നുനീ
യേതുമേവൈകാതെ ചൊല്ലിത്തരികെടോ" 37
തങ്കഴൽകൂപ്പിത്തൊഴുതവൻ ചൊല്ലിനാൻ
"എങ്കിൽവൃഷലനവൻഞാനറിഞ്ഞാലും 38
തപ്പാദരേണുക്കൾകൊണ്ടിനിവൈകാതെ
യിപ്പുരംശുദ്ധമാക്കേണംമഹാമതേ! 39
ഇന്നിവിടെയ്ക്ക് ഭവാൻവന്നതുകാരണം
നന്ദവംശമിനിവൎദ്ധിതമായ്‌വരും" 40
മൌൎയ്യനീവണ്ണംപറഞ്ഞൊരുനേരത്തു
ശൌൎയ്യമേറീടുന്ന ചാണക്യഭൂസുരൻ 41

ലജ്ജിതനായ് മുഖംതാഴ്ത്തിനിന്നനേരം
അച്ചിരിപൂണ്ടവനന്തന്നോടുരചെയ്തു 42
"അയ്യോവൃഷലനെന്നിങ്ങിനേചൊന്നതു
പൊയ്യല്ലവിപ്രജാതിസ്വഭാവമെടോ 43
രാജാവുതന്നുടെപൌത്രനല്ലോഭവാൻ
ആചാരമല്ലാതെചൊന്നേനറിയാതെ 44
സജ്ജനങ്ങൾക്കതുകൊണ്ടേതുമില്ലെങ്കിൽ
ദുർജ്ജനങ്ങൾക്കതുപൊരായ്മയായ്വരും 45
ലജ്ജയുണ്ടേററമിനിക്കതുകൊണ്ടിഹ
നിശ്ചയമിന്നതുപോക്കുവാനായ്ക്കൊണ്ടു 46
നല്ലവരങ്ങൾതരുന്നതുമുണ്ടിനി
വല്ലഭമോടതുവാങ്ങീടുകഭവാൻ 47
എത്രയുംസ്നേഹമാകുന്നിതുനിന്നുടെ
പ്രത്യയംകണ്ടിട്ടിനിക്കെന്നറികനീ" 48
ചാണക്യനിങ്ങനേചൊന്നതുകേട്ടവൻ
താണുകഴലിണകുമ്പിട്ടുചൊല്ലിനാൻ 49
"നിത്യവുമിങ്ങിനേതന്നേവൃഷലനെ-
ന്നെത്രയുമാദരവോടരുൾചെയ്തിലോ 50
മററൊന്നുമില്ലതിനൊത്തവരമിനി
മുററുമിനിക്കെന്നറികദയാനിധേ! 51
ത്വൽകൃപകൊണ്ടിനിമററൊന്നുവേണ്ടുകിൽ
മൽകുടിലിങ്കലേയ്ക്കെഴുന്നള്ളേണം 52
ആശ്രമത്തിന്നെഴുന്നള്ളുന്നനേരത്തു
വിശ്രമിപ്പാൻതക്കവണ്ണംമതിതാനും" 53
"അങ്ങിനെതന്നെയതെ"ന്നുപറഞ്ഞിതു
തിങ്ങിനമോദംകലന്നുചാണക്യനും 54
പിന്നെയുംഭൂസുരനാഥനെമൌര്യനും
നന്നായെഴുന്നള്ളിച്ചുകൊണ്ടുപോയിനാൻ 55
പോകുന്നനേരംവഴിയിന്നുമൌര്യനും
ആകുലത്തോടവൻതാതവിനാശവും 56

സോദരനാശവുംതന്റെവിശേഷവും
മേദിനിപാലകന്മാരുടെവൃത്തവും 57
ഒക്കവേചാണക്യനോടുചൊല്ലീടിനാൻ
ഉൾക്കരളിലവനേറികരുണയും 58
ഊനംവരാതേമഹീസുരാചാര്യനെ
സ്നാനാദികൾകഴിപ്പിച്ചിട്ടുമൌര്യനും 59
ഭോജനശാലയുംകാട്ടിക്കൊടുത്തഥ
രാജപൌത്രൻഗൃഹത്തിന്നുപോയീടിനാൻ. 60
വേഗംകുറച്ചഥമൌര്യൻവഴിയീന്നു
പോകുന്നനേരമീവണ്ണംനിരൂപിച്ചാൻ 61
ദൈവബലംകൊണ്ടെനിക്കുമനോരഥം
കൈവന്നിതിപ്പോളതിന്നില്ലസംശയം 62
ഇപ്പൃഥിവീസുരൻതന്നെയാശ്രിച്ചുഞാൻ
കെല്പോടുചെയ്യുൻപ്രതിക്രിയനിർണ്ണയം 63
ഉഗ്രനായുള്ളൊരുവിപ്രനവന്തനി-
ക്കഗ്രാസനംനരപാലകന്മാരവർ 64
എന്നുംകൊടുക്കയില്ലെന്നുംവരുംപിന്നെ
മന്നവന്മാരതുമൂലംമുടിഞ്ഞുപോം 65
എന്നാലിനിക്കവരേണ്ടതുംസാധിച്ചി-
തെന്നിങ്ങിനേനിരൂപിച്ചുമൌര്യാത്മജൻ 66
ധന്യശീലൻതെളിഞ്ഞേറ്റമത്തുനേരം
ചെന്നുനിജപുരംപുക്കുമരുവിനാൻ 67
ഭുക്തിശാലാന്തരേചെന്നുചാണക്യനും
തത്രകനിവോടുനോക്കിയനേരത്തു 68
പൊന്നിൻതളികകളൊമ്പതൊരുപോലെ
മാന്യങ്ങളായിക്കിഴക്കുനോക്കീട്ടവ 69
വെച്ചിരിക്കുന്നിതതിന്നുനേരെപിന്നെ
വെച്ചിരിക്കുന്നിതൊരുപൊൻതളികയും 70
വെള്ളത്തിലേനുരപോലേയതിൽച്ചില
വെള്ളിത്തളികകളായിരമുണ്ടല്ലോ 71

ചാണക്യനിങ്ങനേകണ്ടോരുനേരത്തു
മാനിച്ചുപാചകന്മാരോടുചോദിച്ചാൻ 72
"സ്വൎണ്ണമയമൊരുപാത്രംവിശേഷിച്ചു
മാന്യസ്ഥലത്തുതെളിവോടുവെച്ചതും 73
പിന്നേയൊരൊമ്പതൊരുപോലെവെച്ചതും
ഇന്നവൎക്കെന്നുപറഞ്ഞീടുവിൻനിങ്ങൾ." 74
ഇത്ഥംപറഞ്ഞൊരുവിപ്രനോടന്നേരം
ഉത്തരമായുരചെയ്താരവർകളും. 75
"നന്ദനരാധിപന്മാൎക്കിവയൊമ്പതും
പിന്നെയങ്ങേതിഥവന്നവിപ്രന്മാരിൽ 76
അഗ്രാസനത്തിനയോഗ്യനായ് പൂജ്യനായ്
ഭാഗ്യവാനായുള്ളവനെന്നറിഞ്ഞാലും 77
വന്നവൎക്കൊക്കവേമറവുള്ളവയതിൽ
ഒന്നിങ്കലിപ്പോൾഭവാനുമിരുന്നാലും" 78
എന്നതുകേട്ടോരുകൌടില്യഭൂസുരൻ
"ഇന്നിവിടേക്കുവന്നീടിനവിപ്രരിൽ 79
അഗ്ര്യനായുള്ളതുഞാ"നെന്നുചൊല്ലിയ-
ങ്ങഗ്രാസനേചെന്നിരുന്നാൻകനിവോടേ 80
രാജപ്രവരരുംസ്നാനംകഴിച്ചഥ
ഭോജനശാലയിൽവന്നോരുനേരത്തു 81
അല്പവയസ്സാംദ്വിജനെയഗ്രാസനേ
കെല്പോടുകണ്ടതുനേരമുരചെയ്താർ 82
"ഏതുവടുവിവൻ അഗ്രാസനത്തിന്മേൽ
ഏതുമേശങ്കകൂടാതെകരയേറി 83
ധൃഷ്ടതയോടുമിരിക്കുന്നതാരിവൻ?
കഷ്ടമനാരൂഢശ്മശ്രുവാകുന്നതും 84
കള്ളക്കരങ്ങിനെത്തല്ലിയിഴച്ചുടൻ
തള്ളിപ്പുറത്തുകളവതിന്നാരുമേ 85
യില്ലയോനമ്മുടെചോറുതിന്നുന്നവർ
എല്ലാവരുമെങ്ങുപോയാരിതുനേരം?" 86

ഇത്തരംമന്നവൻചൊന്നതുകേട്ടവൻ
ഇത്തരംക്രുദ്ധനായുത്തരംചൊല്ലിനാൻ 87
"മർക്കടനെങ്കിലുംതസ്കരനെങ്കിലും
മത്സമനായിട്ടൊരുത്തനുണ്ടെന്നാകിൽ 98
അഗ്രാസനത്തിങ്കൽനിന്നിറങ്ങീടുവൻ
ഉഗ്രമായ് നിങ്ങൾപറഞ്ഞാലിറങ്ങുമോ? 89
നാലുവേദങ്ങളുംആറുശാസ്ത്രങ്ങളും
വേലകൂടാതെദൃഢമാസ്സിളങ്ങുന്ന 90
എന്നെപരീക്ഷിക്കവേണമെന്നുണ്ടെങ്കിൽ
വന്നുപരീക്ഷിച്ചുകൊള്ളുകവൈകാതെ 91
ഗർവ്വിതന്മാരായനിങ്ങളെപ്പേടിച്ചു
ദുർവ്വാക്കുകേട്ടിറങ്ങിപ്പോകയില്ലഞാൻ" 92
രോഷംസഹിച്ചുടൻന്യായംപറയുന്ന
ഭൂസുരശ്രേഷ്ഠനായുള്ള ചാണക്യനെ 93
ഭൃത്യജനങ്ങൾകുടുമ്മചുററിപ്പിടി-
ച്ചത്രയുംകഷ്ടമായ്ത്തല്ലിയിഴച്ചവർ 94
ഭോജനശാലയിൽനിന്നുപുറത്തിങ്ങു
രാജഭൃത്യന്മാർപിടിച്ചുതള്ളീടിനാർ 95
ദുഷ്ടർപിടിച്ചുവലിക്കുന്നനേരത്തു
കഷ്ടമഴിഞ്ഞുകുടുമ്മയുംവസ്ത്രവും 96
വൃദ്ധനായീടുന്നമറെറാരുവിപ്രനെ
സത്വരമഗ്രാസനത്തിന്മേലാക്കിനാർ 97
ചാണക്യനപ്പോഴുദിച്ചോരുകോപത്തെ
ഞാനെങ്ങിനേപറയുന്നു ശിവശിവ!! 98
പുല്ലുതടഞ്ഞുവീണോരുനേരമത്ര
നില്ലാതെകോപേനകുത്തിപ്പറിച്ചുടൻ 99
ചുട്ടുകലക്കിക്കുടിച്ചുമഹീസുരൻ
കഷ്ടമിക്കോപംസഹിക്കുന്നതെങ്ങിനെ 100
പാരംമുഴുത്തുള്ളരോഷംജ്വലിച്ചവൻ
ഘോരമാംവണ്ണംപ്രതിജ്ഞചെയ്തീടിനാൻ 101

"മുഖ്യനായ്പൂജ്യനായുള്ളോരുഞാനിന്നു
ധിക്കൃതനായതുകൊണ്ടുമന്യദ്വിജൻ 102
പൂജിതനായതുകൊണ്ടുംനൃപകുല
നീചരാംനിങ്ങളെവെട്ടിവധിപ്പിച്ചു 103
മറെറാരുശൂദ്രനെവാഴിച്ചിവിടെഞാൻ
തെറെറന്നുചൂഡയെക്കെട്ടുന്നതുണ്ടല്ലോ 104
ദുഷ്ടരാംക്ഷത്രിയക്ഷുദ്രരേ!മൂഢരേ!
പെട്ടെന്നുഞാനതുചെയ്യുമറിഞ്ഞാലും" 105
ഘോരമായിത്ഥംപ്രതിജ്ഞയുംചെയ്തവൻ
ധീരനായ്കോപിച്ചുപോകുന്നനേരത്തു 106
കണ്ടുനിന്നീടുന്നസജ്ജനമൊക്കവേ
മിണ്ടാതെനിന്നിതുകുണ്ഠരായേററവും 107
"ക്ഷുൽഭ്രാന്തികൊണ്ടുവിവശനായീടുന്ന
വിപ്രൻപറയുന്നഭാഷിതംകേട്ടില്ലേ" 108
ഭൂമിപന്മാർപറഞ്ഞന്യോന്യമിങ്ങിനേ
കാമമാംവണ്ണംഭുജിച്ചുകൊണ്ടീടിനാർ 109
ചാണക്യനുംപിന്നെമൌര്യഗൃഹംപുക്കു
മാനമുൾക്കൊണ്ടവൻതന്നോടുചൊല്ലിനാൻ 110
"നന്ദരാജ്യത്തിങ്കലേയ്ക്കുനീരാജാവു
മന്ത്രിയാകുന്നതുംഞാനെന്നറിഞ്ഞാലും" 111
ചാണക്യവാക്കുകളിങ്ങിനെകേട്ടവൻ
താണുതൊഴുതുവിനീതനായ്ചൊല്ലിനാൻ 112
"എന്തിങ്ങിനേയരുൾചെയ്യുന്നതുഭവാൻ
എന്തെന്നെനിക്കുള്ളിലുണ്ടായതില്ലേതും" 113
എന്നതുകേട്ടഥവിഷ്ണുഗുപ്തൻതാനും
മന്നവർചെയ്തധിക്കാരവുംതന്നുടെ 114
ഘോരമായോരുപ്രതിജ്ഞയുമമ്പോടു
മൌര്യനോടൊക്കവേയുംപറഞ്ഞീടിനാൻ 115
ചന്ദ്രഗുപ്തൻതാൻനിരൂപിച്ചിരുന്നതി-
ന്നന്തരംകൂടാമതുകേട്ടുസന്തോഷിച്ചു 116

തൽപദംകുമ്പിട്ടവനെഗ്ഗുരുവെന്നു
കല്പിച്ചുസഖ്യവുംചെയ്തിതുതങ്ങളിൽ 117
മൌൎയ്യനോടൊക്കെപ്പറയേണ്ടതുംപറ-
ഞ്ഞാൎയ്യമതിയായചാണക്യഭൂസുരൻ 118
യാത്രയുംപിന്നെയവനോടുരചെയ്തു
ധാത്രീസുരൻതന്നിടത്തിന്നുപോയിനാൻ 119
മൌൎയ്യതനയനുംചാണക്യവിപ്രനും
കാൎയ്യങ്ങളന്യോന്യംകണ്ടുപറഞ്ഞതും 120
തങ്ങളിൽസഖ്യംതെളിവോടുചെയ്തതും
എങ്ങുമേയാരുമറിഞ്ഞതുമില്ലല്ലോ 121
തന്നിടംപുക്കോരുവിഷ്ണുഗുപ്തൻപിന്നെ
തന്നുടെസബ്രഹ്മചാരിയായ്മേവുന്ന 122
ഇന്ദ്രശൎമ്മാവായവിപ്രനോടൊക്കവേ
നന്ദഭൂപാലന്മാൎതന്നോടുചെയ്തതും 123
ഘോരതരമായ്പ്രതിജ്ഞതാൻചെയ്തതും
നേരോടുരചെയ്തറിയിച്ചനന്തരം 124
ജ്യോതിഷത്തിങ്കലുംമന്ത്രവാദത്തിലും
ചാതുൎയ്യമേറീടുമിന്ദ്രശൎമ്മാവുതാൻ 125
സൎവ്വകാൎയ്യങ്ങളവനോടുരചെയ്തു
സൎവ്വനന്ദന്മാർകുലത്തെയൊടുക്കുവാൻ 126
ഉൾക്കനംകൈക്കൊണ്ടുമുദ്രയുമിട്ടവൻ
പൊക്കണംകെട്ടിപ്പുറത്തിട്ടുധീരനായ് 127
ഭസ്മവുംതേച്ചുതിനിസ്പൃഹനായഥ
വിസ്മയമായൊരുയോഗിവേഷംപൂണ്ടാൻ 128
പീലിയുംകെട്ടിയെടുത്തഥരുദ്രാക്ഷ-
മാലയുംമാൎവ്വിലണിഞ്ഞുവിനീതനായ് 129
ബുദ്ധമുനിമതംആശ്രിച്ചുനിത്യവും
ചിത്തമുറപ്പിച്ചുനന്ദരാജ്യത്തിങ്കൽ 130
മററുമിരുന്നുദിവസംകഴിച്ചവൻ
മററൊന്നിലുമൊരുകാംക്ഷയുംകൂടാതെ 131

ശ്രാവകേത്യേവംപറഞ്ഞുമുനികളെ
പാവനശീലനായിട്ടുക്ഷപണകൻ 132
കിഞ്ചനവഞ്ചനസംശയംകൂടാതെ
ചഞ്ചലംകൈവിട്ടുസഞ്ചരിച്ചീടിനാൻ 133
കഷ്ടമായുള്ളൊരുവിപ്രനിരാസവും
നിഷ്ഠുരമായവൻചെയ്തശപഥവും 134
കേട്ടുവിഷാദവുംഭീതിയുംപൂണ്ടഥ
ശിഷ്ടനാംമന്ത്രികുലോത്തമൻരാക്ഷസൻ 135
ദീൎഘമായുണ്ടുഭയംപൂണ്ടതിനൊരു
മാൎഗ്ഗമെന്തെന്നുവിചാരംതുടങ്ങിനാൻ 136
ഭൃത്തുകളെക്കുറിച്ചവനേതാനും
ആഭിചാരങ്ങൾചെയ്തീടുമല്ലോദൃഢം 137
ചന്തമോടിന്നിതുനിൎത്തുവാനാരെന്നു
ചിന്തിച്ചിരുന്നിതുമന്ത്രിപ്രവരനും 138
മറെറാരുമാൎഗ്ഗമുണ്ടെന്നതറിയാതെ
മുററുമിതുനിരൂപിച്ചിരുന്നീടിനാൻ 139
അക്കാലമൊന്നുകേട്ടീടിനാനിങ്ങിനേ
യുൾക്കാമ്പുഴന്നിരിക്കുന്നോരുരാക്ഷസൻ 140
ഉണ്ടുപോലിന്നൊരുത്തൻമന്ത്രവാദിയായ്
കണ്ടവൎക്കൊക്കെപ്രവൃത്തിച്ചുനിത്യവും 141
ഉണ്ടായശത്രുബാധാദികൾപോക്കുവാൻ
കണ്ടിട്ടുമില്ലവനെപ്പോലെയാരെയും 142
നാട്ടിൽനടക്കുന്നതുണ്ടവനെന്നതു
കേട്ടുതെളിഞ്ഞോരുമന്ത്രികുലോത്തമൻ 143
കാലവിളംബനംകൂടാതവനെയും
ആളയച്ചിച്ചുകൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോന്നിഹ 144
മോദേനചെന്നവൻതന്നോടുരാക്ഷസൻ
ചോദിച്ചിതു“ഭവാനാരെന്നുചൊല്ലുക” 145
ഇത്ഥമമാത്യൻപറഞ്ഞതുകേട്ടവൻ
എത്രയുംതാണുവിനീതനായ്ചൊല്ലിനാൻ 146

"മന്ത്രിപ്രവരമഹാമതേ! ഞാനൊരു
മാന്ത്രികനാകുന്നാ യോഗിയാകുന്നതും 147
ജ്യോതിഷമന്ത്രവാദങ്ങളെന്നുള്ള തി-
ന്നേതുമൊരുകുറവില്ലെന്നറിഞ്ഞാലും 148
ജീവസിദ്ധിയെന്നിനിക്കുപേരാകുന്നു
കേവലം ഭോജനം തന്നാൽ മതിതാനും" 149
ഇത്ഥം ക്ഷപണകൻ ചൊന്നതു കേട്ടവൻ
ചിത്തേ നിരൂപിച്ചുകൊണ്ടാനതു നേരം 150
സത്യമിബ്രാഹ്മണരും ക്ഷപണന്മാരും
നിത്യവും വൈരമേറീടും പരിഷകൾ 151
എന്നതുകൊണ്ടു വിപ്രാഭിചാരാദികൾ
ഇനിവനെക്കൊണ്ടു നിർത്തുന്നതുണ്ടു ഞാൻ 152
നിശ്ചയിച്ചവമുറച്ചഥ രാക്ഷസൻ
വിശ്വസിച്ചപ്പോളവനോടുരചെയ്താൻ 153
വിപ്രകോപാദികളൊക്കവേയും പുന-
രപ്പോൾ ക്ഷപണനതു കേട്ടു ചൊല്ലിനാൻ 154
"ശ്രാവകശ്രേഷ്ഠ! മഹാമതേ! മാനസേ
താപവും ഭീതിയുമുണ്ടാകരുതേതും 155
അന്തണരെന്തഹോ ദുർബ്ബലന്മാരവർ
ചിന്തിക്കിലെത്രയും ഭീരുക്കളല്ലയോ? 156
കൈയ്യൂക്കുമില്ലാ പടയുമില്ലാ പാർത്താൽ
മെയ്യൂക്കുമൂട്ടില്ലുണ്മാനതിവീരന്മാർ 157
പിന്നെ ചിലരതിലാഭിചാരാദികൾ
നന്നായ്പ്പുറിക്കും ദിവസം കഴിപ്പാനായ് 158
ഏതാനുമൊന്നതു കൊണ്ടു ചെയ്തീടുകിൽ
എന്തെങ്കിലും തടുത്തീടുവാനാളു ഞാൻ 159
ഇന്നതിനെന്നോടു തുല്യനായാരുമി-
ല്ലെന്നതറിഞ്ഞിരിക്കേണം മഹാമതേ!" 160
ഇത്ഥം പലവും പറഞ്ഞു ഫലിപ്പിച്ചു
ചിത്തം തെളിഞ്ഞൊരു രാക്ഷസനന്നേരം 161

മാനിച്ചവനെത്തെളിയിച്ചിരുത്തിനാൻ
ഊനംവരാതെയിരുന്നാനവൻതാനും 162
പൃഥ്വീപതികാംക്കവെന്നമത്തുകാല-
മെത്രയുംപാരംജ്വരംപിടിപ്പിച്ചുതേ 163
"ചാണക്യനെന്നവൻചെയ്താഭിചാരമി-
ക്കാണുന്നതെ"ന്നുപറഞ്ഞുക്ഷപണകൻ 164
തജ്ജ്വരംപീലിയുഴിഞ്ഞുശമിപ്പിച്ചാൻ
വിജ്വരന്മാരായിവന്നിതവർകളും 165
"ഇത്ഥമോരോന്നുചെയ്യുംവിപ്ര"രെന്നതു
സത്യമായെല്ലാവരോടുംപറഞ്ഞവൻ 166
സമ്മതിപ്പിച്ചുഭൂപാലരെക്കൊണ്ടവൻ
ബ്രഹ്മസ്വമായുള്ള സദ്യമടക്കിച്ചാൻ 167
നന്ദഭൂപന്മാർക്കുപിന്നെക്ഷപണകൻ
ഭ്രാന്തുപിടിപ്പിച്ചുടനേശമിപ്പിച്ചാൻ 168
ഭ്രാന്തുംപനിയുംകളഞ്ഞോരുയോഗിക്കു
സന്തോഷമുൾക്കൊണ്ടുരാജപ്രവരന്മാർ 169
എണ്ണമില്ലാതോളമുള്ള രത്നങ്ങളും
പൊന്നുംപണവുംകൊടുത്താരസംഖ്യമായ് 170
മംഗലകാന്തികലർന്നരത്നങ്ങളും
മങ്ങാതെയുള്ള സുവർണ്ണങ്ങളുമവൻ 171
കല്ലുകൊണ്ടങ്ങുമിങ്ങുമെറിയുംപോലെ
കില്ലുകൂടാതെയെറിഞ്ഞുകളഞ്ഞുതേ 172
അന്നുതുടങ്ങിക്ഷിതിപാലകന്മാരും
മന്നവർക്കിഷ്ടനാംമന്ത്രിപ്രവരനും 173
എത്രയുംവിശ്വാസമോടവനെക്കുറി-
ച്ചത്യന്തവിസ്മയമോടിരുന്നീടിനാർ. 174
പിന്നെക്കുറഞ്ഞൊരുകാലംകഴിഞ്ഞപ്പോൾ
മന്നവന്മാരോടുചൊന്നാൻക്ഷപണകൻ 175
"ഞാനിഹലക്ഷണംകൊണ്ടുപറയുന്നു
മാനിയായുള്ളോരുചന്ദ്രഗുപ്തനിവൻ 176

നാട്ടിലിരിക്കുന്നതൊട്ടുമാകാദൃഢം
ആട്ടിക്കളകപുറത്തിനിവൈകാതെ." 177
എന്നതുകേട്ടൊരുനന്ദഭൂപാലന്മാർ
ചെന്നുടനാട്ടിക്കളഞ്ഞാരവനെയും 178
ആരുമറിയാതെപിന്നെക്ഷപണകൻ
മൌര്യന്റെപിന്നാലെകൂടെപുറപ്പെട്ടാൻ. 179
പുഷ്പപുരത്തിങ്കൽനിന്നൊരുനാല്പതും
ശില്പമായഞ്ചുമക്കാതംവഴിയുള്ള 180
വൎദ്ധമാനാഖ്യമാംഗ്രാമേതിരഞ്ഞവൻ
എത്തിയവനെയവിടെയിരുത്തീട്ട് 181
പാടലിപുത്രമാകുന്നപുരത്തിങ്ക-
ലോടിവന്നീടിനാനാരുമറിയാതെ 182
മാന്ത്രികനാകുംക്ഷപണകനിങ്ങിനേ
ചിന്തിച്ചുപിന്നെയുംലക്ഷണംചൊല്ലിനാൻ. 183
"കാട്ടിലിരുന്നരഹസ്യമായിട്ടൊരു
കാട്ടാളരാജനോടുംകൂടൊരുമിച്ചു 184
ക്ഷുദ്രപ്രയോഗങ്ങൾചെയ്യുന്നതുണ്ടൊരു
വിപ്രനെന്നുള്ളതുതേൎന്നിതിക്കാലം 185
എന്തിനിവേണ്ടതതിന്നെന്നുനിങ്ങളും
ചിന്തിച്ചുകല്പിച്ചുകൊള്ളുകവൈകാതെ." 186
മന്നവന്മാരതുകേട്ടുകോപിച്ചഥ
മുന്നംശബരേശന്നുനൽകീടുന്ന 187
ജീവിതവുംമുടക്കീടിനാരക്കാലം
കോപിതനായതുമൂലംബലാലവൻ 188
നാട്ടിനയൽനാടുവാഴിയായുള്ളൊരു
കാട്ടാളനുംവിപരീതമായ്വന്നുതേ. 189
മൌര്യനതുവഴിപോലെയറിഞ്ഞഥ
വീര്യവാനാകുംകിരാതാധിനാഥനെ 190
പാവനമാനസൻപൈതൃകാൎത്ഥംകൊണ്ടു
ജീവിതവുംനൽകിമിത്രമാക്കീടിനാൻ. 191

പിന്നെയുംതാതനെസ്നേഹമുള്ളോർകളെ
നന്നായ്വശീകരിച്ചീടിനാൻമൌൎയ്യനും. 192
ചാണക്യനുംപുനരിന്ദ്രശൎമ്മാവിനെ
താനേപറഞ്ഞങ്ങയച്ചോരനന്തരം 193
പുഷ്പപുരത്തിന്നുനേരേവടക്കോട്ടു
കെല്പോടുപോയാനൊരന്തൂറുയോജന 194
ഗത്വിതനായവിടേമരുവീടുന്ന
പൎവ്വതകാഖ്യനാംമ്ലേച്ഛാധിനാഥനെ 195
ചെന്നുസേവിച്ചിതുബുദ്ധിബലംകൊണ്ടു
തന്നുള്ളിലുള്ളതെല്ലാംപറഞ്ഞീടിനാൻ:— 196
"മ്ലേച്ഛകുലേശ്വര!വീരശിഖാമണേ!
സ്വച്ഛമതേ!നിൻകൃപയൊഴിഞ്ഞില്ലമേ 197
നന്ദനാമാങ്കിതന്മാരായ്മരുവുന്ന
മന്ദമതികളാംമന്നവർചെയ്തൊരു 198
ധിക്രിയകൊണ്ടുകുപിതനായോരുഞാൻ
അക്കുലമൊക്കെയൊടുക്കിക്കളഞ്ഞുടൻ 199
മൌൎയ്യനുരാജ്യംകൊടുത്തീടുവനെന്നു
ധൈൎയ്യമോടേവംപ്രതിജ്ഞചെയ്തീടിനേൻ 200
ഇന്നതുചെയ്വതിന്നാരുമില്ലാഞ്ഞിഹ
വന്നേനഹമെന്നറികകൃപാനിധേ! 201
വൻപടയോടുമൊരുമിച്ചുപോന്നുനീ
കമ്പമിയലാതെനന്ദരാജാക്കളെ 202
വെട്ടിക്കൊലചെയ്കവെങ്കിൽഭവാനുഞാൻ
നാട്ടാലൊരൎദ്ധംപകുത്തുതന്നീടുവൻ 203
ബന്ധുവായിന്നുഭവാനതുചെയ്കിലോ
സന്ധിച്ചുകൂട്ടംമനോരഥമൊക്കവേ" 204
ഭൂസുരനാകിയചാണക്യനിങ്ങിനെ
ഭാസുരമായിപ്പറഞ്ഞതുകേട്ടവൻ 205
വമ്പരിൽമുമ്പനായെത്രയുംശക്തനാം
തമ്പിയായുള്ളൊരുവൈരോധകനോടും 206

തത്രമലയകേതുപ്രമുഖന്മാരാം
പുത്രരോടുംനിജമിത്രജനത്തോടും 207
ബുദ്ധിയേറിടുമമാത്യജനത്തോടും
ചിത്തമൊത്തേററംവിവാദംതുടങ്ങിനാൻ 208
"നീതിമാനേററമീച്ചാണക്യഭൂസുരൻ
ഏതുമതിന്നില്ലകില്ലെന്നറിയേണം, 209
ശത്രുബലാബലവുമറിയുന്നവ-
നൾരാജ്യംലഭിച്ചീടുമിതുചെയ്താൽ 210
തുച്ഛനല്ലോമുരാപൌത്രനതുകൊണ്ടു
നിശ്ചയമൾമല്ലാകവേയെന്നതും" 211
മന്ത്രിച്ചുതമ്മിലീവണ്ണംവിചാരിച്ചു
മന്ത്രിപദംവിഷ്ണുഗുപ്തനുനൽകിനാൻ 212
അന്യരാംമ്ലേച്ഛപതികളാംപൎവ്വത-
മന്നാരെയുംവശത്താക്കിനാൻചാണക്യൻ 213
നന്ദരാജ്യത്തിനുകൂട്ടന്നിതുപട-
യെന്നുള്ളതാരുമറിയാതിരിപ്പാനായ്
മറെറാരുഭൂപനോടേല്പതിനെന്നവർ 214
തെറെറന്നൊരുഘോഷവുംനടത്തീടിനാർ 215
വീരനായുള്ളൊരുപൎവ്വതരാജനും
ധീരനായുള്ളൊരുവൈരോധകൻതാനും 216
പുത്രനായുള്ളമലയകേതുതാനും
ഏത്രയുമൂക്കുള്ളമന്ത്രിജനങ്ങളും 217
ബന്ധുക്കളുംപഞ്ചസേനാധിപന്മാരും
സിന്ധുനിവാസികളായശകന്മാരും 218
പാരസീകന്മാർയവനഗണങ്ങളും
വീരരായീടുന്നബന്ധുജനങ്ങളും 219
ആനതേർകാലാറംകുതിരപ്പടകളും,
ആനകശൃംഗമൃദംഗാദിവാദ്യവും 220
ഒക്കവേതിക്കിത്തിരക്കീട്ടുതെക്കോട്ടു
വെക്കംനടന്നുകലുങ്ങിധരിത്രിയും 221

നന്ദരാജ്യത്തിന്നുപോകുന്നതെന്നതും
ഒന്നുമറിഞ്ഞീലതിലുള്ളവർകളും 222
ചാരത്തിരിക്കുന്നവക്കറിയാത്തതു
ദൂരത്തിരിക്കുന്നവക്കറിയാവതോ? 223
ചാണക്യചാരന്മാർപോക്കൽനിന്നക്കഥ
മാനസേനന്നായ്ഗ്രഹിച്ചുക്ഷപണകൻ 224
ചെന്നുടൻനന്ദസേനാധിപന്മാരോടു
ചൊന്നാൻരഹസ്യമായ്പ്രത്യേകമന്നേരം:— 225
"ആഷാഢകൃഷ്ണപക്ഷാദിക്കുഷസ്സിന്നു
ഭോഷന്മാരേ! കുജവാരേരിപുജനം 226
കെല്പോടുകൂടവേവന്നുവളയുമി
പ്പുഷ്പപുരത്തിനില്ലൊരുസംശയം 227
അന്നുപടയ്ക്കുപോയീടുന്നതാകിലോ
ഖിന്നുപോംമൃത്യുഭവാനെന്നറിഞ്ഞാലും 228
കാലദോഷംഭവാനേറയുണ്ടിക്കാലം
ഏലാതെനിന്നുകൊൾവാൻകരുതീടെടോ! 229
ഇന്നിനിക്കേററവുംസ്നേഹമുണ്ടാകയാൽ
വന്നുഭവാനോടുചൊന്നേൻരഹസ്യമായ് 230
ഒന്നുമൊരുത്തരോടുമുരിയാടായ്ക
നന്നല്ലതിൽച്ചിലദോഷങ്ങളുണ്ടെടോ 231
മുമ്പിലിതുദ്ഘോഷംകൊണ്ടുവെന്നാകിലോ
വമ്പടവന്നുവളയുമതുനേരം 232
ഒന്നുമുപായമില്ലാതെവലഞ്ഞുപോം
എന്നതുകൊണ്ടുഞാൻപിന്നെയുംചൊല്ലുന്നു" 233
പ്രത്യേകമോരോജനത്തോടുഗൂഢമായ്
"സത്യമിതെ"ന്നുപറഞ്ഞുബോധിപ്പിച്ചാൻ 234
ലക്ഷണക്കാരനിവൻപറയുന്നതു
സത്യമാകുന്നേവരുമെന്നുറച്ചവർ 235
അന്നുപടയ്ക്കുപോകേണ്ടിവരുമെന്നു
തന്നുള്ളിലുള്ളോരുപേടിപൂണ്ടെല്ലാരും 236

ഓരോരോരോ കാൎയ്യമുണ്ടെന്നു പറഞ്ഞുടൻ
ഓരോരോരോ ദിക്കിൽ പുറപ്പെട്ടു പോയിനാർ. 237
ഘോരതരമാം പടയോടു കൂടവേ
ധീരതയോടഥ പൎവ്വതരാജനും 238
അൎദ്ധരാത്രിക്കുടൻ ചന്ദ്രഗുപ്തൻ വാഴും
ഉത്തമദേശത്തു വന്നാൻ കനിവോടേ 239
അപ്പോൾ ചണകാത്മജോക്തിയാൽ മൌൎയ്യനും
ശില്പമായൈശ്വൎയ്യമാമൎദ്ധം പകുത്തതിൽ 240
പാതിയും പൎവ്വതരാജനു നല്കിനാൻ
ചാതുൎയ്യമോടു ബന്ധുതയുമുണ്ടാകുവാൻ 241
രാത്രിയും പിന്നെക്കഴിഞ്ഞോരനന്തരം
യാത്ര തുടങ്ങീ തിളകി പെരുമ്പട 242
പൎവ്വതരാജനും ചാണക്യവിപ്രനും
ഗൎവ്വം നടിച്ചോരു വൈരോധകാദിയും 243
മ്ലേച്ഛഗണങ്ങളും പാരസീകന്മാരും
ഉച്ചത്തിലാമ്മാർ നിലവിളിച്ചോക്കവേ 244
പുഷ്പപുരിക്കു വടക്കും കിഴക്കുമായ്
കെല്പോടു ചെന്നു വളഞ്ഞോരതുനേരം 245
മൌൎയ്യതനയനും കാട്ടാളരാജനും
വീൎയ്യമേറീടും കുതിരപ്പടകളും 246
മറ്റെപ്പുറമേയടുത്തിരു ഭാഗവും
തെറ്റെന്നു ചെന്നു വളഞ്ഞോരവർകളും. 247
ശത്രുക്കൾ ചെന്നു വളഞ്ഞതു കേട്ടഥ
ശക്തരായീടുന്ന നന്ദരാജാക്കളും 248
യുദ്ധസന്നദ്ധരായ്പ്പല്ലും ധരിച്ചതി
ക്രുദ്ധരായ് സേനാപതികളെയൊക്കവേ 249
ചെന്നു വിളിച്ചതു നേരമൊരുത്തരും
വന്നതുമില്ല മരണഭയത്തിനാൽ 250
ഒട്ടു ചിലരുഴന്നങ്ങുമിങ്ങും പോയാർ
ഒട്ടു ചിലരകം പുക്കൊളിച്ചീടിനാർ 251

അപ്പോൾനിലവിളിച്ചെത്തിയലോകരും
പുഷ്പപുരേമുമ്പിലുള്ള ജനങ്ങളും 252
ഒക്കവേകൂടിയൊരുലക്ഷമുണ്ടതിൽ
ചിക്കെന്നപ്പാതിപ്പടയോടുംകൂടവേ 253
ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെമതിവീഴ്വതൊക്കവേ
യന്തരാചിന്തിച്ചുചിന്തിച്ചുരാക്ഷസൻ 254
രൂക്ഷനാസ്വില്ലുംധരിച്ചുയുദ്ധത്തിനായ്
ദക്ഷിണഗോപുരത്തൂടെപുറപ്പെട്ടാൻ; 255
മൌര്യസുതനുംകിരാതാധിനാഥനും
വീര്യംനടിച്ചുനില്ക്കുന്നതിന്നിപ്പുറം 256
അർണ്ണവംപോലെപരന്നപടയുമായ്
ചെന്നുനിന്നീടിനാൻമന്ത്രിപ്രവരനും 257
തേരിലേറിപ്പുറപ്പെട്ടുസന്നദ്ധരായ്
വീരമകുടമണികൾനൃപന്മാരും 258
കുംഭവുംകൊമ്പുംപൊതിഞ്ഞഥപൊന്നിനാൽ
കമ്പമില്ലാത്തൊരുകുംഭിവരന്മാരും 259
കാററിനെക്കാൾവേഗമോടുംരഥങ്ങളും
തെററന്നുപായുംകുതിരപ്പടകളും 260
വാളുംപരിചയുംവില്ലുംശരങ്ങളും
ചാലതെളികെക്കടഞ്ഞ ചക്രങ്ങളും 261
കുന്തംചവളങ്ങൾവേലുകളീട്ടികൾ
ചന്തമിയലുന്നതോമരജാലവും 262
പട്ടസംനല്ലഗദകൾശതഘ്നികൾ
നിഷ്ഠുരമായമുസലശ്ശൂലങ്ങളും 263
ശക്തികൾവെണ്മഴുവെന്നിത്തരമുള്ള
ശസ്ത്രങ്ങളൂക്കോടെടുത്തുസന്നദ്ധരായ് 264
ചട്ടയുംതൊപ്പിയുമിട്ടുകെട്ടിക്കൊണ്ടു
ധൃഷ്ടരായ്മേവുന്നപത്തിവരന്മാരും 265
നല്ലവടികളെടുത്തുനിലവിളി-
ച്ചുള്ളംതെളിഞ്ഞുള്ളകാഴ്ചപ്പടകളും 266

ശംഖമൃദംഗപടഹാദിവാദ്യവും
ശങ്കവെടിഞ്ഞഥരാജപ്രവരരും 267
ചിത്തമുറപ്പിച്ചൊരുമിച്ചുചെന്നുടൻ
ഉത്തരഗോപുരത്തൂടേപ്പുറപ്പെട്ടാർ. 268
പൎവ്വതരാജപ്പടയോടുകൂടവെ
ഗൎവ്വംനടിച്ചുടനേററാരവർകളും 269
യുദ്ധത്തിയായ്ക്കൊണ്ടുമന്ത്രിപ്രവരനെ
ബദ്ധസന്നാഹനായ്ക്കണ്ടൊരുമൌൎയ്യനും 270
താണുതൊഴുതുനിവിരെവിളിച്ചവൻ
മാനമോടേവംമൊഴിപറഞ്ഞീടിനാൻ:— 271
"മന്ത്രികുലോത്തമ! കേൾക്കമഹാമതേ!
മന്ത്രശാലാന്തരാളത്തിങ്കലിട്ടുനീ 272
പട്ടിണിയിട്ടുകൊല്ലിച്ചീലയോചൊല്ലു
കഷ്ടംഭവാൻചെയ്തുദന്ന്യമൊക്കയും 273
രാജപുത്രത്വമുണ്ടാകയാൽഞങ്ങൾക്കു
രാജ്യൈകദേശമവകാശമുണ്ടെടോ! 274
ന്യായമായുള്ള വകാശംതരികിലി-
ന്നാൎയ്യമതേ!ശമിപ്പിക്കാംമഹാരണം." 275
ഇത്ഥമുരചെയ്തമൌൎയ്യനോടന്നേരം
ക്രുദ്ധനായ് രാക്ഷസൻതാനുമുരചെയ്തു:— 276
"പാപമതിയായനിന്നുടെദുൎന്നയം
കേവലംഞാനിങ്ങറിഞ്ഞിരിക്കുന്നിതും 277
പോരുമിനിപ്പരുഷങ്ങൾപറഞ്ഞതും
പോരിനുനേരെവരികവിരവിൽനീ" 278
വമ്പനാംരാക്ഷസൻചൊന്നതുകേട്ടവൻ
മുമ്പിൽപറഞ്ഞതുപിന്നെയുംചൊല്ലിനാൻ 279
"ഇന്നവകാശംതരികെ"ന്നുമൌൎയ്യനും
"വന്നുനീപോർചെയ്ക"യെന്നുമന്ത്രീന്ദ്രനും 280
എന്നിങ്ങനെവിവാദിച്ചുതന്നേയവർ
നിന്നാർകലഹംതുടരാതിരുവരും 281

പൎവ്വതനന്ദനബലൌഘങ്ങൾ തങ്ങളിൽ
ഉൎവ്വീകലങ്ങളും പരിചു പോർചെയ്തിതു 282
തുമ്പയോടേറവും പൊരുന്നതു നേരത്തു
[illegible]പമഴപോലവേ ചൊരിഞ്ഞു ശരങ്ങളും 283
വമ്പട രണ്ടുപുറത്തുമടുത്തതി-
കമ്പമകന്നു പോർചെയ്യുന്നതു നേരം 284
അഭ്യാസമുള്ള ജനങ്ങളണഞ്ഞുടൻ
വില്ലാട്ടുവാങ്ങാതെ വെട്ടിനടക്കയും 285
ധൃഷ്ടരായുള്ളവർ വെട്ടുതടുക്കയും
നിഷ്ഠുരമായ് ചിലവാദം പറകയും 286
കുത്തുകൾകൊണ്ടു കുടൽകൾ തുറിക്കയും
വത്തും മുറിഞ്ഞു മൊട്ടൊട്ടു തിരിക്കയും 287
ശൂരതയുള്ളവർ നേരിട്ടടുക്കയും
വീരജനങ്ങൾ തിരിഞ്ഞു മരിക്കയും 288
ഭീരുക്കളായവർ പിൻപെട്ടു നില്ക്കയും
ഓരോജനങ്ങളെ വേറെ കുഴക്കയും 289
ചാണക്യഭൂസുരൻ യുദ്ധം ഭരിക്കയും
നാണയത്തിന്ന ചാപങ്ങൾ മുറിക്കയും 290
കാണികൾ തമ്മിൽ പറഞ്ഞു രസിക്കയും
ആനകൾ ചത്തു മലച്ചു കിടക്കയും 291
വെട്ടുകൾ കൊണ്ടു തലകൾ തെറിക്കയും
തട്ടുകേടങ്ങൾ കൈകൊണ്ടൊട്ടൊഴിക്കയും 292
തട്ടിയടുക്കയും വെട്ടി മരിക്കയും
ഒട്ടുതടുക്കയും പട്ടുകിടക്കയും 293
ക്രൂരമ്പുപോം മഴപോലെ ചൊരികയും
"ഘോരം പട" യെന്നു കാണികൾ ചൊൽകയും 294
രണ്ടുപുറവുമീവണ്ണം പൊരുതള-
വുണ്ടായ സംഗരമെത്ര ഭയങ്കരം 295
നന്ദഭൂപന്മാരുടെ പടമിക്കതും
അന്തകാവാസം ഗമിച്ചോരനന്തരം 296

വാളുംപരിചയുംകൈക്കൊണ്ടുമന്നവർ
ചീളെന്നുതേരീന്നിറങ്ങിയണഞ്ഞവർ 297
പർവ്വതരാജപ്പെരുമ്പടക്കൂട്ടത്തിൽ
നിർവ്വിചാരന്മാരായ് ചെന്നു ചാടിനാർ. 298
മ്ലേച്ഛഗണങ്ങളുംവെട്ടുകൊണ്ടന്നേരം
പാച്ചിൽപിടിച്ചതുനേരത്തു ചാണക്യൻ 299
വമ്പടവേഗേനപായുന്നനേരത്തു
മുമ്പിൽക്കടന്നുതടുത്തു ചൊല്ലീടിനാൻ; 300
"മണ്ടുന്നതിപ്പോളെവിടേക്കുനിങ്ങളെ
കൊണ്ടുവന്നോരുഞാൻകണ്ടിങ്ങിരിക്കവേ? 301
ഒമ്പതുപേർനൃപന്മാരെയിവരുള്ളു
കമ്പംകളഞ്ഞുപടയ്ക്കൊരുങ്ങീടുവിൻ 302
ഓടിമരിപ്പാനണഞ്ഞനൃപന്മാരെ
പേടികളഞ്ഞുകൊലചെയ്കവൈകാതെ" 303
എന്നതുകേട്ടവരാകെത്തിരിഞ്ഞിങ്ങു
നന്നായണഞ്ഞുപോർചെയ്തുതുടങ്ങിനാർ. 304
പർവ്വതനാഥനാംവൈരോധകൻതാനും
പർവ്വതപുത്രൻമലയകേതുതാനും 305
പഞ്ചസേനാധിപന്മാരുമൊരുമിച്ചു
ചഞ്ചലമെന്ന്യേയടുത്താരതുനേരം. 306
കൂട്ടത്തിലാശുകടന്നുകൊണ്ടന്നേരം
വെട്ടുകൾതട്ടിച്ചുനന്ദഭൂപന്മാരും 307
വെട്ടുകൊണ്ടറുപിളന്നിതതുനേരം
പെട്ടിതനേകനൂറായിരംമ്ലേച്ഛരും 308
തെററന്നുനന്ദഭൂപന്മാരെയന്നേരം
ചുററുംവളഞ്ഞുപോർചെയ്താരരികളും 309
തങ്ങളേയുംമറന്നപ്പോളരചന്മാർ
മങ്ങാതെനിന്നുപോർചെയ്യുംദശാന്തരേ 310
പർവ്വതകാദികൾവെട്ടിക്കൊലചെയ്തു
സർവ്വനന്ദന്മാരെയെന്നേപറയേണ്ടു. 311

സ്വർഗ്ഗലോകത്തിന്നനന്ദഭൂപന്മാരും
നിർഗ്ഗമിച്ചീടിനാർപോരിൽമരിക്കയാൽ; 312

പേടിയോടോടിനാർശേഷിച്ചവർകളും
കൂടയങ്ങോടിയണഞ്ഞാരരികളും 313

വമ്പടകെട്ടുമണ്ടുന്നോരുഘോഷവും
വമ്പുള്ളരികൾനിലവിളിഘോഷവും 314

കേട്ടുകേട്ടാകുലപ്പെട്ടുഭയംപൂണ്ടു
പെട്ടന്നവിടേക്കുവന്നിതുരാക്ഷസൻ 315

പാരതിൽവീണുകിടക്കുന്നതുകണ്ടു
ചോരയണിഞ്ഞനൃപന്മാരെയുമവൻ 316

ഇങ്ങിനെകണ്ടതുനേരത്തവനകം
തിങ്ങിനശോകേനകണ്ണുനീരുംവാർത്തു 317

അന്തഃപുരംപുക്കുസർവ്വാർത്ഥസിദ്ധിയെ
വന്ദിച്ചവളോടതെല്ലാമറിയിച്ചാൻ 318

മക്കൾമരിച്ചതുകേട്ടുമഹീപതി
ദുഃഖംമുഴുത്തുമറിഞ്ഞുവീണീടിനാൻ 319

മന്നനെച്ചെന്നുപിടിച്ചിതുരാക്ഷസൻ
പിന്നെയുമന്നുവിലാപംതുടങ്ങിനാൻ 320

"അയ്യോചതിച്ചിതോവൃദ്ധനാമെന്നെയും
മെയ്യഴകുള്ളകുമാരന്മാരേ!നിങ്ങൾ 321

നിങ്ങളെവാഴിച്ചുപോവാനിരുന്നഞാ-
നിങ്ങിരുന്നിന്നിതുകാണ്മതിന്നായഹൊ! 322

ഉണ്ണികളേ!നിങ്ങളോടുപിരിഞ്ഞുഞാൻ
ഇന്നുമഹീതലേവാഴുന്നതെങ്ങിനെ? 323

മന്നിടംരക്ഷിപ്പതിന്നുഞാൻനിങ്ങളെ
മന്നവന്മാരായിവാഴിച്ചുകാനനം 324

പുക്കുഗതിവരുത്തീടുകെന്നുള്ളതും
ഒക്കവേനിങ്ങൾകഴിച്ചിതോദൈവമേ!" 325

എന്നുപറഞ്ഞുകരയുന്നമന്നനെ
ചെന്നുപറഞ്ഞടക്കീടിനാൻമന്ത്രിയും 326

ചാണക്യശാസനംകൈക്കൊണ്ടുപിന്നെയും
ചെന്നാൻപൎവ്വതരാജൻപടയുമായ് 327
ചെന്നുടൻപുഷ്പപുരിചുഴലവും
സന്നാഹമോടുകൊണ്ടുനന്നായ്വളഞ്ഞുതേ. 328
മാനിയായുള്ളൊരുരാക്ഷസനന്നേരം
സേനാബലംകുറഞ്ഞീട്ടുകകൊണ്ടവൻ 329
പോരിനായിട്ടുപുറപ്പെട്ടതുമില്ല
ധീരനായന്തഃപുരമരുവീടിനാൻ. 330
ചുററുംവളഞ്ഞിരുന്നന്നരിപുക്കളും
ഏററമില്ലാതകവച്ചുതുടങ്ങിനാർ 331
മുററുംപൊറുതിയില്ലാഞ്ഞുപ്രജകളും
തെററന്നുചാണക്യനോടുചൊല്ലീടിനാർ:— 332
"ഇപ്പോളരാജകമായപുരമിതു
കെല്പോടുരക്ഷിച്ചുകൊൾകഭവാനിനി" 333
ഇത്ഥംപ്രജകൾപറഞ്ഞതുകേട്ടതി-
നുത്തരമായുരചെയ്തുചാണക്യനും 334
"ശത്രുവായുള്ളൊരുരാക്ഷസാമാത്യനും
വൃദ്ധനായുള്ളൊരുസൎവ്വാൎത്ഥസിദ്ധിയും 335
അന്തഃപുരത്തിങ്കലുള്ളതുകൊണ്ടിഹ
സന്തതംനിങ്ങൾക്കുപദ്രവമാകുന്നു. 336
ശക്തിയുണ്ടെങ്കിൽപുറത്തുപുറപ്പെട്ടു
യുദ്ധംവിരവോടുചെയ്തുമരിക്കേണം 337
ചാക്കുഭയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നുവെങ്കിലോ
ശീഘ്രമൊഴിഞ്ഞുപുറത്തുപോയീടണം 338
ചാകിലുംപോകിലുമിങ്ങുസമ്മതം
ആകവേപിന്നെഞാൻരക്ഷിച്ചുകൊള്ളുവൻ" 339
പൌരജനമതുകേട്ടങ്ങടുത്തുചെ-
ന്നോരോതരംപറഞ്ഞീടിനാരിങ്ങിനെ:— 340
"മക്കളുമുററവരായജനങ്ങളും
ഒക്കവേചത്തിനിശേഷമുള്ളോർകൾക്കു 341

നാട്ടിൽ പൊറുതിയില്ലാതെ ചമഞ്ഞിതു
കാട്ടിയദുർന്നയംകൊണ്ടുതന്നോടുദ്ധാ 342
ദ്വേഷ്ടരായുള്ളൊരു മന്ത്രികൾ മന്ത്രിച്ചു
മന്ത്രഫലമിതു കാണായതെല്ലാർക്കും 343
ദുർമ്മന്ത്രികളുള്ള ഭൂമിപാലന്മാർക്കു
കർമ്മമീവണ്ണമകപ്പെട്ടാനിർണ്ണയം 344
ഒന്നകിൽ ശത്രുക്കളെക്കൊല ചെയ്തിനി
നന്നായി ഞങ്ങളെ രക്ഷിച്ചുകൊള്ളണം 345
അല്ലായ്കിലിപ്പോളൊഴിച്ചു പുറപ്പെട്ടു
വല്ലേടവും പോയിരുന്നു കൊണ്ടീടണം" 346
പൌരജനങ്ങളീവണ്ണം പറയുന്ന
ഘോരവചനങ്ങൾ കേട്ടു മഹീപതി 347
മന്ത്രിയായുള്ളൊരു രാക്ഷസൻ താനുമായ്
ചിന്തിച്ചുദയങ്ങൾ കാംക്ഷിച്ചു പിന്നെയും 348
രാക്ഷസനോടു കൂടെപ്പുറപ്പെട്ടു-
നക്ഷിതിപാലൻ തപോവനം പുക്കിതു 349
ചാണക്യനപ്പോൾ ജയം വന്നതു മൂലം
മാനിച്ചു പൌരജനത്തോടു ചൊല്ലിനാൻ — 350
"ആർത്തു നിലവിളിച്ചീടേണമെല്ലാരും
ആർത്തമോദം പുരത്തിങ്കൽ പ്രവേശിപ്പാൻ 351
താപമുൾക്കൊണ്ടവർ ചാണക്യകല്പിതം
ആവതില്ലെന്നു കല്പിച്ചു ചെയ്തീടിനാർ 352
രാക്ഷസനെമ്പ് ഭയപ്പെട്ടു പുനരവർ
തൽക്ഷണേ ചാണക്യനെന്നാശയം കൊണ്ടും 353
തത്സമയത്തിങ്കൽ വേണ്ടുന്ന കർമ്മങ്ങൾ
ഉത്സാഹമില്ലാതെ ചെയ്താരഖിലവും 354
ആർത്തു വിളിച്ചു ജയിച്ചു പറവടി-
ച്ചാർത്തമോദം പുരിപുക്കാരവർകളും 355
പർവ്വതരാജനെയും വൈരോധനെയുമ-
ങ്ങുർവ്വരാദേവകുലോത്തമൻ ചാണക്യൻ 356

നല്ലോരുമന്ദിരത്തിങ്കലിരുത്തിനാൻ
ചൊല്ലാവതല്ലവൻകാഴ്ചകളോരോന്നേ 357
പൎവ്വതരാജനെവിശ്വാസമില്ലാഞ്ഞു
ദിവ്യമാംപുഷ്പപുരത്തിലിരുത്തീല 358
ഓൎത്തുകണ്ടാനഥചാണക്യനുംപിന്നെ
പ്പാൎത്താലിവൻമ്ലേച്ഛനാഥൻമഹാബലൻ 359
കാലംകുറഞ്ഞൊന്നുചെല്ലുന്നനേരത്തു
ശീലഗുണമുള്ളനമ്മുടെമൌൎയ്യനെ 360
ബാധിക്കുമെന്നാലിവനെയുംക്രൂടെഞാൻ
നീതിബലംകൊണ്ടുകൊന്നൊടുക്കീടുവൻ, 361
മന്ത്രികുലോത്തമനാകുന്നരാക്ഷസൻ
ഹന്തവ്യനല്ലൊന്നുകൊണ്ടുംനിരൂപിച്ചാൽ 362
നല്ലനയമുള്ളമന്ത്രിജനമിതു
ൎല്ലഭന്മാരതിനില്ലൊരുസംശയം 363
മന്ദമിവനെഞാനേതുചെയ്തെങ്കിലും
ചന്ദ്രഗുപ്തൻതന്റെമന്ത്രിയാക്കീടുവൻ 364
നന്ദകുലത്തിലൊരുത്തനുണ്ടെന്നാകിൽ
എന്നുമതിനെല്ലതല്ലെന്നുനിൎണ്ണയം 365
എന്നതുകൊണ്ടിഹസൎവ്വാൎത്ഥസിദ്ധിയെ
ക്കൊന്നുകളഞ്ഞാൽമനോരഥംസാധിക്കും 366
അല്ലെങ്കിലുണ്ടൊരുവൈഷമ്യമിന്നവൻ
നല്ലനാംരാക്ഷസനോടുമൊരുമിച്ചു 367
വല്ലപ്രകാരവുംമൌൎയ്യതനയനെ
കൊല്ലുംപുനരവനെന്നെയുംകൊന്നീടും 368
വല്ലതുചെയ്തുമസ്സൎവ്വാൎത്ഥസിദ്ധിയെ
കൊല്ലുകയുള്ളുഅതിനില്ലസംശയം 369
പിന്നെയുംമന്ത്രിപ്രവരനാംരാക്ഷസൻ
എന്നുമടങ്ങുകയില്ലെന്നുനിൎണ്ണയം 370
മറെറാരുരാജാവിനെച്ചെന്നുസേവിച്ചു
തെററന്നിവിടെപ്പടയ്ക്കുവരുമെന്നാൽ 371

വല്ലതുകൊണ്ടുംതടുത്തുനിത്തീടുവൻ
അല്ലാതെയെന്തിവൻചെയ്യുന്നതുപിന്നെ 372
ഒന്നുകൊണ്ടുംകഴിവില്ലെന്നുറയ്ക്കുമ്പോൾ
വന്നിവൻകാക്കൽവീണീടുമല്ലോദൃഢം 373
ഇത്ഥംനിരൂപിച്ചുറച്ചുചാണക്യനും
നിത്യവുംമൈത്ര്യനോടെങ്ങുംപിരിയാതെ 374
സത്യവ്രതൻനിജസത്യവുംസാധിച്ചു
ചിത്തമുറപ്പിച്ചിരുന്നാനതുകാലം 375
ഇത്ഥമരുൾചെയ്തതത്തയുമത്തൽതീ-
ർത്തിത്തരംഞാനിനിനാളെയുംചൊല്ലുവൻ 376
ആർത്തമോദംപറഞ്ഞെല്ലാവരോടുമ-
ങ്ങാസ്ഥയാപാലുംകുടിച്ചിരുന്നീടിനാൾ. 377

ഇതി മുദ്രാരാക്ഷസേ നവനന്ദവധം സംക്ഷേപം സമാപ്തം.

മൂന്നാം പാദം

പാലൊത്തമൊഴിയാളെ! ശാരികേ! മനോഹരേ!
മാലോകർക്കിതമുള്ള നിന്നുടെ വചനങ്ങൾ 1
ഓരോരോതരമതിചിത്രമായോർക്കുന്തോറും
പാരാതെവളരുന്നകൌതുകമിനിക്കുള്ളിൽ 2
ദാഹവുംതളർച്ചയുംതീർത്തുടൻതെളിഞ്ഞുനീ
മോഹനമായകഥാശേഷവുംപറകെടോ 3
വീരനായോരുമന്ത്രിരാക്ഷസനതുകാലം
ധീരതയോടുചെയ്തതെന്തെന്നുപറകനീ 4
എന്നതുകേട്ടുകിളിപ്പൈതലുംചൊല്ലീടിനാൾ
ഇന്നതുപറവതിനെത്രയുംപണിയത്രെ 5
വൈഷമ്യംകഥയ്ക്കിതിന്മേലേടമുണ്ടാകയാൽ
വൈഷമ്യംപറഞ്ഞുകൊൾവാനുമുണ്ടറിഞ്ഞാലും 6

ഒട്ടുമേതിരികയില്ലെന്നതുവരുമെന്നാൽ
ഒട്ടുഞാനറിഞ്ഞേടംപറയാംകനിവോടെ 7
നീരസന്മാർക്കുതിരിഞ്ഞീടുവാൻപണിതുലോം
പാരതിൽസരസന്മാർക്കറിയാമല്ലോതാനും 8
വാക്കിനുസാമർത്ഥ്യമില്ലെന്നുവന്നാലുംപിന്നെ
കേൾക്കയിൽചിലക്കിപ്പോളാഗ്രഹമുണ്ടെന്നാകിൽ 9
ചൊല്ലുവാനിളയ്ക്കുരുതല്ലോഞാനറിഞ്ഞേടം
ചൊല്ലുവൻചുരുക്കമായെങ്കിലോകേട്ടുകൊൾവിൻ 10
ബുദ്ധിമാനായീടുന്നരാക്ഷസനതുകാലം
വൃദ്ധനായ്സ്ഥ്യനവാഴുംനന്ദരാജനെക്കണ്ടു 11
ഉൾപ്പിച്ചീടുന്നതിന്നിക്കലമിനിയുംഞാൻ
ഇത്തരംനിരൂപിച്ചുമിത്രങ്ങളോടുംകൂടി 12
ഉത്തമമായമന്ത്രമണ്ഡപമകംപൂകി-
ട്ടിരുവരുമോരോതരംചിന്തിച്ചുതുടങ്ങിനാർ 13
ശക്തിയേറീടുംനൃപവീരന്മാർമരിക്കയാൽ
യുദ്ധത്തിന്നവർകളോടാവതില്ലിനിയേതും 14
വഞ്ചിച്ചുചന്ദ്രഗുപ്തൻതന്നെനാമിതുകാലം
പഞ്ചത്വംവരുത്തുവാൻയത്നവുംചെയ്തീടേണം 15
സർവ്വരുമായിച്ചിന്തിച്ചിങ്ങിനെകല്പിച്ചവൻ
സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധിയാകുംവൃദ്ധനെവനത്തിങ്കൽ 16
ആരുമേയറിയാതെരക്ഷിച്ചുമന്ത്രിമുഖ്യൻ
ധൈര്യമുൾക്കൊണ്ടുചന്ദ്രഗുപ്തനെച്ചെന്നുകണ്ടാൻ 17
മാനശോകാദികളുമൊക്കവേമറച്ചവൻ
ദീനനായ്മൌര്യൻതന്നോടിങ്ങിനെചൊല്ലീടിനാൻ
"നന്ദനാംമഹീപതിതനിക്കുംപുത്രന്മാർക്കും
മന്ത്രിയായിത്രനാളുംവാണുഞാനറികനീ 19
ഇക്കാലംഭവാൻതന്റെമന്ത്രിയായിരിപ്പതി-
നുൾക്കാമ്പിൽകല്പിച്ചുവന്നീടിനേൻകൃപാനിധേ! 20
അന്നന്നുരാജ്യംപരിപാലനംചെയ്തീടുന്ന
മന്നവന്മാരെസ്സേവിച്ചീടുകെന്നതേയുള്ളു 21

നന്ദവംശത്തിലല്ലോ നിന്നുടെ ജനനവും
എന്നതു നിരൂപിച്ചാൽ സംശയമില്ലതുമേ 22
അന്യവംശത്തിലുള്ള പർവ്വതരാജാവിനെ
ചെന്നുസേവിക്കെന്നതു മൈത്ര്യംമടിയത്രേ 23
സ്നേഹമോനമ്മിലുള്ളതിന്നുണ്ടായതുമല്ല
മോഹംകൊണ്ടോരോന്നോരോന്നുവന്നുപോകത്രേനൂനം 24
എന്നെയിന്നപേക്ഷിക്കെന്നുള്ളതും ഭവാനിപ്പോൾ
ഒന്നുമേനിരൂപിച്ചാൽ ചേർച്ചയുമതല്ലല്ലോ" 25
രാക്ഷസാമാത്യനേവംകിഴിഞ്ഞുപറഞ്ഞപ്പോൾ
സാക്ഷാലിന്നിതുനേരല്ലെന്നു കല്പിച്ചു മൌര്യൻ 26
ചെന്നുടൻ ചാണക്യനോടിക്കഥ പറഞ്ഞപ്പോൾ
മന്നിടസുരവരനിങ്ങിനെ ചൊല്ലീടിനാൻ; 27
വ്യാജത്താലെന്നാകിലുമാശ്രയിച്ചവർകളെ
രാജാക്കന്മാർക്കു പരിപാലിച്ചേമതിയാവൂ 28
എന്തതിൻ പ്രയോഗമെന്നുള്ളതുമറിഞ്ഞീടാം
ചിന്തമാറ്റുറഞ്ഞതനുസരിച്ചുവെക്കണംനാം" 29
ഇങ്ങിനെ ചാണക്യനും മൌര്യനും പലതരം
തങ്ങളിൽ നിരൂപിച്ചു കൈക്കൊണ്ടോരവനേയും 30
കേവലം ചതിപ്പാനായ് രാക്ഷസനതുകാലം
ഈവണ്ണം മൌര്യൻതന്റെ മന്ത്രിയായ്വാണീടിനാൻ 31
കാനനത്തിങ്കൽ മരുവീടിനന്നാൾ തന്റെ
മാനസത്തോടുകൂടി മൌര്യനെയൊടുക്കുവാൻ 32
ഗാഢമത്സരമുള്ളിൽ വെച്ചുകൊണ്ടമാത്യനും
ഗൂഢമായ് ചിലരെയും കല്പിച്ചാനതുകാലം 33
ഹസ്തിപൻ ശില്പി വൈദ്യനെന്നിവർ മറ്റും ചില-
ശസ്ത്രദന്മാരും വിഷംകൊടുക്കുന്നവർകളും 34
രാക്ഷസപ്രയുക്തന്മാരിവർക്കൊരുത്തർക്കും
തൽക്ഷണം ചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കൊല ചെയ്തീടുവാൻ 35
ഒന്നുമേയൊരുപഴുതുണ്ടായീലതുകൊണ്ടു
ധന്യരിൽ മുമ്പൻ ചന്ദ്രഗുപ്തനെന്നറിഞ്ഞാലും 36

വൃദ്ധനായിരിക്കുന്നസൎവ്വാൎത്ഥസിദ്ധിയപ്പോൾ
എത്രയുംവിശ്വാസമേറീടുന്നചാരന്മാരെ 37
താപസവേഷംധരിപ്പിച്ചവരുടെകയ്യിൽ
പാപമാനസനൊരുബദരീഫലംനന്നായ് 38
ഘോരമായുള്ളവിഷനീരതിലിട്ടുമുക്കി
മൌൎയ്യനുകൊടുക്കെന്നുചൊല്ലിയങ്ങയച്ചിതു 39
ചാണക്യൻതന്റെചാരന്മാരതുധരിച്ചുടൻ
ഊനമെന്നിയെവഴിയിന്നവരങ്ങുചെമ്പോൾ 40
മററൊരുലന്തപ്പഴമവിടെവെച്ചുതങ്ങൾ
തെററന്നുവിഷമയമായതുമെടുത്തുടൻ 41
മന്ദമെന്നിയെനന്ദഭൂപനെച്ചെന്നുകണ്ടു
വന്ദിച്ചുലന്തപ്പഴംകാഴ്ചയുംവെച്ചുചൊന്നാർ 42
"നിന്തിരുവടിക്കിതുഭക്ഷിപ്പാൻലന്തപ്പഴം
ചന്തമോടമാത്യൻതാൻതന്നുവിട്ടിരിക്കുന്നു" 43
എന്നതുകേട്ടുനന്ദൻപ്രീതിപൂണ്ടെടുത്തുടൻ
തിന്നതുനേരംചത്തുവീണിതുനന്ദഭൂപൻ 44
താപസദത്തമായബദരീഫലംതിന്നു
താപമുണ്ടായീലേതുംമൌൎയ്യനുമതുകാലം 45
സൎവ്വാൎത്ഥസിദ്ധി"സിദ്ധ"പെട്ടുപോയെന്നവാൎത്ത
സൎവ്വരുംപറഞ്ഞുകേട്ടീടിനാനമാത്യനും 46
ബന്ധശൈഥില്യശങ്കകൊണ്ടുതാനപ്പോഴതി-
നെന്തുകാരണമെന്നുമിണ്ടാതെപാൎത്തിടിനാൻ 47
സൎവ്വാൎത്ഥസിദ്ധിമരിച്ചീടിനനന്തരം
സൎവ്വകാംക്ഷിതങ്ങളുംവിഫലമായെങ്കിലും 48
രാക്ഷസാമാത്യൻചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കൊന്നീടുവാൻ
രൂക്ഷനായ്പ്രയത്നങ്ങൾപിന്നെയുംചെയ്തീടിനാൻ;
മൌൎയ്യനെസ്സേവിച്ചിരുന്നീടിനകാലമവൻ
ആരുമേയറിയാതെപൎവ്വതജനെയും 50
സേവിച്ചുതുടങ്ങിനാനക്കാലംപൎവ്വതേശൻ
ഭാവത്തെയറിഞ്ഞുമൌൎയ്യാത്മജൻതന്നെക്കൊൽവാൻ

സന്തതമുപായവും ചിന്തിച്ചു ചിന്തിച്ചകം
വെന്തുവെന്തിരുന്നിതു മന്ത്രിയുമെത്രകാലം 52
മിത്രമൈത്ര്യം പാൎത്താൽ പൂൎവ്വവൈരത്തിന്നുള്ള
ശക്തിയെന്നുള്ളതാക്കും പോകയുമില്ല നൂനം 53
ശത്രുവാം പൎവ്വതകൻ രാക്ഷസാമാത്യനപ്പോൾ
എത്രയും പ്രിയനായിവന്നിതെന്നറിഞ്ഞാലും; 54
"വല്ലതും ചെയ്തു ഗുരുപുത്രനെ വധിച്ചു ഞാൻ
വല്ലഭരോടു രാജ്യം നിങ്ങൾക്കു തന്നീടുവൻ" 55
എന്നു പൎവ്വതനോടും തൽപുത്രനോടും പുന-
രുന്നതനായുള്ള തൻഭ്രാതാവിനോടും ഒന്നായ് 56
രാക്ഷസൻ പറഞ്ഞു ബോധിപ്പിച്ചിട്ടൊരു ദിനം
അക്ഷപണകനോടു ഗൂഢമായുര ചെയ്താൻ; 57
"നമ്മുടെ സ്വാമിവധത്തിന്നു കാരണമായ
നിൎമ്മരിയാദിയാകും മൌൎയ്യനെ കൊന്നീടുവാൻ 58
എന്തൊരുപായമെന്നു ചിന്ത ചെയ്യേണം സഖേ!
ഹന്ത നാമിരിക്കുമ്പോളാവതു ചെയ്തീടേണം" 59
എന്നതു കേട്ടു പറഞ്ഞീടിനാൻ ക്ഷപണകൻ
"ധന്യനായുള്ള ഭവാൻ ഖേദിച്ചീടരുതേതും 60
വല്ലതുമൊരു കഴിവുണ്ടാക്കീടുവ"നെന്നു
ചൊല്ലി; യക്കാൎയ്യം പിന്നെ ചാണക്യനോടും ചൊല്ലി 61
ഘോരമായുള്ളാരാഭിചാരകൎമ്മവുമവൻ
ആരംഭിച്ചിതു കാട്ടിലിരുന്നു നിഗൂഢമായ് 62
അഗ്നിയെ ജ്വലിപ്പിച്ചു മാന്ത്രികശ്രേഷ്ഠനവൻ
നഗ്നനായിരുന്നൊരു ഹോമവും തുടങ്ങിനാൻ 63
ഹോമകുണ്ഡത്തിൽ നിന്നങ്ങുണ്ടായിതതുനേരം
കാമരൂപിണിയായോരായതവിലോചന 64
ജാനകീദേവി പണ്ടു വഹ്നിയിൽ വീണനേരം
മാനമോടതിങ്കൽനിന്നുത്ഥിതയായപോലെ 65
ധന്യശീലയായതിസുന്ദരാംഗിയാം വിഷ-
കന്യകതന്നെ ക്ഷപണേശ്വരനതുനേരം 66

മന്ത്രിവീരന്റെകയ്യിലെത്രയുംനിഗൂഢമായ്
മാന്ത്രികവരൻകൊടുത്തിങ്ങനെചൊല്ലീടിനാൻ 67
"മാനിനീമണിയായൊരിവളെച്ചുംബിക്കുമ്പോൾ
ഊനമെന്നിയെമരണത്തെയുംലഭിച്ചീടും 68
ഏകനെയാലിംഗനംചെയ്തുകൊണ്ടീടുമിവൾ
പോകയുംചെയ്യുംപിന്നെകാണുകയുമില്ലതാനും" 69
രാക്ഷസനതുകേട്ടുകന്യകാരത്നത്തെയും
സൂക്ഷിച്ചുവെച്ചുകൊണ്ടാനെത്രയുംസന്തോഷത്താൽ
മുഖ്യരാജനെക്കൂടെമറച്ചാനവനിതു
നിശ്ചലമതിയല്ലെന്നുറച്ചുശങ്കിക്കയാൽ 71
കാലവുംകുറഞ്ഞൊന്നുപോയൊരുശേഷത്തിങ്കൽ
മാലിയന്നിരിക്കുന്നരാക്ഷസനൊരുദിനം 72
മോദമുൾക്കൊണ്ടുവിനയത്തെയുംപ്രകാശിപ്പി-
ച്ചാദരവോടുചണകാത്മജനോടുചൊന്നാൻ 73
"ചന്ദ്രഗുപ്തനുകൊടുത്തീടുവാനായുണ്ടൊരു
ചന്ദ്രാഭിരാമമുഖിയായൊരുവിലാസിനി 74
എന്നുടെഗൃഹത്തിങ്കലുണ്ടവൾമരുവുന്നു
മന്ദാക്ഷചിതയായുള്ളവളറിഞ്ഞാലും 75
സർവ്വമോഹനരൂപയാമവളെക്കൊണ്ടിപ്പോൾ
യൗവനംസഫലമാക്കീടുകമൌര്യൻതന്റെ" 76
ചാണക്യനേതുമറിഞ്ഞീലതാനെന്നുഭാവി-
"ച്ചേണാക്ഷിതന്നെവരുത്തീടുകെ"ന്നുരചെയ്താൻ 77
രാക്ഷസനതുകേട്ടുതന്നുടെഗൃഹംപുക്കു
തൽക്ഷണേവിഷനാരിതന്നെയുംകൊണ്ടുവന്നാൻ. 78
കണ്ടിവാർകുഴലിയെക്കൊണ്ടുവന്നതുകണ്ടു
തണ്ടലർബാണമേറ്റുകണ്ണാരായെല്ലാവരും 79
സസ്മിതമാംമുഖപത്മവുംനോക്കിനോക്കി
വിസ്മയംപൂണ്ടുനിന്നാരെന്നതേപറയാവൂ. 80
അനന്തരംശയനമന്ദിരത്തിൽപ്രവേശിപ്പാൻ
വന്നിതുസമയവുംചാണക്യനതുനേരം 81

മന്ദമെന്നിയെയൊരുസംഭ്രമംനടിച്ചുള്ളിൽ
മന്ദഹാസവുംചെയ്തുപലരുംനില്ക്കുന്നേരം 82
നീതിമാനായകുലമന്ത്രിരാക്ഷസനോടു
ആദരവോടെവിളിച്ചിങ്ങിനെചൊല്ലീടിനാൻ. 83
"പൎവ്വതരാജനിന്നുപാൎത്തുകാണുന്നനേരം
സൎവ്വദാനമുക്കൊരുബന്ധുവെന്നറിഞ്ഞാലും 84
സ്ത്രീരത്നമിതുതന്നെപൎവ്വതരാജാവിനു
പാരാതെകൊടുക്കേണമില്ലസംശയമേതും. 85
ഇന്നിതുമൌൎയ്യൻതനിക്കെന്നുകല്പിക്കുന്നേരം
നിൎണ്ണയമിവനൊരുവൈരവുമുണ്ടായീടും. 86
താന്താനൊട്ടൊഴിഞ്ഞിട്ടുംബന്ധുവാംജനങ്ങളെ
സന്തോഷിപ്പിക്കയല്ലോകാൎയ്യമാകുന്നതെടോ" 87
നീതിമാനായചണകാത്മജനിതുവഴി
നീതിയിൽസമക്ഷത്തുനിന്നുരചെയ്തനേരം 88
ഉത്തരമതിനൊന്നുംകാണാഞ്ഞുമന്ത്രികുല
സത്തമനതുമെങ്കിലങ്ങിനെയെന്നുചൊന്നാൻ 89
ഇക്കഥപൎവ്വതകൻതന്നോടുപറവാനും
തക്കമില്ലാതെവന്നുരാക്ഷസനതുനേരം 90
എന്തഹോചാണക്യൻറെദുൎന്നയമോരോന്നെന്നു
ചിന്തിച്ചുമന്ത്രിവരൻദ്ദൂരത്തുവാങ്ങിനിന്നാൻ 91
പഞ്ചബാണാൎത്തിപൂണ്ടുപൎവ്വതരാജൻതാനും
ചഞ്ചലമിഴിയോടുംക്രൂരവേശ്യയാംഗൃഹം 92
പ്രാപിച്ചുമൌൎയ്യൻതന്നെക്കൊല്ലുവാനിരുന്നവൻ
ആപത്തുതനിക്കുവന്നടുത്തതറിയാതെ 93
രാത്രിയിലവളെച്ചെന്നാശ്ലേഷംചെയ്തനേരം
ധാത്രിയിൽവീണുമരിച്ചീടിനാൻവിധിവശാൽ. 94
പൎവ്വതകനെക്കൊന്നുരാക്ഷസനെന്നുനാളെ
സൎവ്വരുംപറഞ്ഞീടുമെന്നുള്ളഭയത്തിനാൽ 95
രാത്രിയിൽതന്നെപുറപ്പെട്ടുരാക്ഷസൻതന്റെ
മിത്രമായ്പ്രാണസ്നേഹമാൎന്നവീടുപൂകിനാൻ 96

ചന്ദനദാസനായചെട്ടിവർത്തകൻതന്റെ	
മന്ദിരത്തിങ്കൽകൊണ്ടുവെച്ചുടൻകളത്രത്തെ	97
ചന്ദ്രഗുപ്തനെവധിച്ചീടുവാനായിക്കൊണ്ടു	
ചന്തമായുറഞ്ഞുതാനാക്കിയവൈദ്യാദിയെ	98
സന്തതംപരിപാലിച്ചീടുവാനായിക്കൊണ്ടു	
ബന്ധുവാംശകടദാസാഖ്യനാംകായസ്ഥനെ	99
അററമില്ലാതെയുള്ളാർത്ഥവുംകൊടുത്താക്കി	
മററുമുള്ളഭൃത്യരെയുമോരോരോകാര്യങ്ങളിൽ	100
എത്രയുംനിഗൂഢമായ്ക്കല്പിച്ചുപുനരവൻ	
രാത്രിയിൽതന്നെപുറപ്പെട്ടുവേഗേനപോയാൻ.	101
ചാണക്യനതുകാലമുൾക്കാമ്പിൽനിരൂപിച്ചാൻ	
മാനികളായുള്ളമിവർരാക്ഷസനുള്ളിൽപുക്കാൽ	102
ലോകരഞ്ജനംവരുത്തീടുവാൻപണിപ്പന-	
രാകവേതമ്മിൽഭേദിപ്പിക്കയുംചെയ്യുമിവൻ	103
എന്നതുകൊണ്ടുനിരൂപിച്ചുകാണുന്നനേരം	
നന്നായവൻപുറപ്പെട്ടുപോയതുമിതുകാലം	104
രാവുപോയ്പുലർന്നപ്പോളുറങ്ങുമുറതന്നിൽ	
ജീവനംവെടിഞ്ഞപർവ്വതരാജാവിനെ	105
പാരതിൽകുണപമായ്ക്കിടക്കുന്നതുകണ്ടു	
വാരിജമിഴിയാംപുള്ളകണ്ണുമല്ലടങ്ങും	106
അന്നേരംമുഖ്യജനമൊക്കെയുമൊരുമിട്ടു	
വന്നവേദനയോടെപൗരന്മാരോടുംകൂടി	107
ചാണക്യനോടുചെന്നുചൊല്ലിനാരയ്യോപാപം	
"ഏതോരാക്ഷസൻകൊന്നാളല്ലോപർവ്വതരാജാവിനെ"	108
ചാണക്യനതുകേട്ടുശോകരോഷാദികളെ	
മാനമുൾക്കൊണ്ടുഭാവിച്ചുവരോടുരചെയ്താൻ	109
"രാജനിഗ്രഹംചെയ്തുപ്പിച്ചോരുമന്ത്രികുല-	
നീചനെത്തിരഞ്ഞുകൊന്നിട്ടുപിൻവെക്കീടാതെ"	()
എന്നതുകേട്ടുടനെരാക്ഷസന്റെ	
മന്ദിരത്തിങ്കൽചെന്നുതിരഞ്ഞോരനന്തരം	111

കണ്ടതില്ലെങ്ങും ഗ്രാമം ശൂന്യമായ്ക്കണ്ടാരവർ
മണ്ടിവന്നൊ "ഞങ്ങളൊന്നും കണ്ടതില്ലെ" ന്നുചൊന്നാർ
"പർവ്വതരാജാവിനെരാക്ഷസൻകൊന്നാ"നെന്നു
സർവ്വരും പറഞ്ഞോരോ ഘോഷവുംകൊണ്ടുനാട്ടിൽ 113
അക്കാലം ദയഗുണമേറിയ വിഷ്ണുഗുപ്തൻ
ഉൾക്കാമ്പിൽനിരൂപിച്ചാനെന്തിനിവന്നതിപ്പോൾ
ഇച്ചതിചെയ്തമാത്യരാക്ഷസനോടുംകൂടി
മ്ലേച്ഛനായകനവന്റെപുത്രനുമനുജനും 115
വൈരമുൾക്കൊണ്ടു ചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കൊന്നീടുവാൻ
പാരമായുദ്യോഗിച്ചാർപണ്ടുപരിഭവാൽ 116
എന്നതുനിരൂപിച്ചാലിന്നവർരണ്ടിനെയും
കൊന്നിനക്കയ്യുമെന്നുതോന്നുന്നിതിനിക്കുള്ളിൽ 117
രണ്ടുപേരെയുംകൂടെക്കൊന്നുവെന്നാകിലതി-
നുണ്ടൊരുദോഷമതുചെയ്തുവെന്നാകിൽപ്പിന്നെ 118
പർവ്വതരാജാവിനെക്കൊല്ലിപ്പിച്ചതുമിപ്പോൾ
സർവ്വതശ്ചാണക്യനെന്നെല്ലാരും പറഞ്ഞീടും 119
ഏകനെപ്പറഞ്ഞുടൻതെളിപ്പിച്ചീടുകയും
ഏകനെവധംതാനെചെയ്കയുംവേണമല്ലോ- 120
വൈരമേറിടുംവൈരോധകനെവധിക്കെന്നാ
പാരാതെമറ്റവനെപ്പറഞ്ഞയക്കെന്നും 121
ഭാഗധേയമുള്ളവനിവനെക്കൊല്ലിച്ചാൽ
ഭാഗുരായണനായതന്നോടുചിവന്നെ 122
അപ്പോഴേപാട്ടിൽവിളിച്ചാരുമെയറിയാതെ
മെല്ലവേചെന്നുതാനുമവനോടുരചെയ്താൻ. 123
"നല്ലഗുണനിധേ! നിന്നോടിങ്ങിത്രകാലം
വിശ്വാസമേറുകയാൽഞാനൊന്നുപറയുന്നു 124
ചന്ദ്രഗുപ്തനെന്നെസ്നേഹംപണ്ടുമിണ്ടല്ലാഭവാ-
നിന്നിതുരണ്ടിങ്കലുമുണ്ടെന്നവരുമെല്ലാ 125
പർവ്വതാത്മജനായമലയകേതുതന്നൊ
സർവ്വദാചൊന്നുകണ്ടബന്ധുവായവനിനി 126

ശങ്കകൂടാതെപുനരവനോടിത്തുകാലം
എങ്കലുള്ളോരഭയംപറഞ്ഞുമുദിപ്പിച്ചു 127
വേഗമോടിവിടന്നുപറഞ്ഞയക്കേണം
പാകത്തിൽനിന്നുതന്നെവേണമെന്നറിഞ്ഞാലും 128
ഇഷ്ടമായതുതന്നെപറഞ്ഞുകൊണ്ടാലവൻ
ഇഷ്ടനായ്വരുംഭവാനില്ലസംശയമേതും" 129
ഇത്തരംകൌടില്യന്റെവാക്കുകേട്ടവൻതാനും
സത്വരംപർവ്വതകപുത്രനെച്ചെന്നുകണ്ടു 130
ഇഷ്ടനായതുംചെവികേളാതെയൊരുദിനം
ധൃഷ്ടനാംമ്ലേച്ഛനൃപപുത്രനോടുരചെയ്താൻ 131
"രാജനന്ദന! ഗുണവാരിധേ! മഹാമതേ!
വ്യാജമോരോന്നുഭവാനറിഞ്ഞില്ലല്ലോകഷ്ടം 132
രാക്ഷസനല്ലകൊലചെയ്തതുപിതാവിനെ
രൂക്ഷരോഷകനായചാണക്യനറികെടോ 133
രോഷംകൊണ്ടതുമൂലംനീയിനിപ്പലരോടും
ഘോഷംകൊണ്ടീടുന്നാകിൽനിന്നെയുംകൊല്ലുമവൻ
താതന്റെകർമ്മമതെന്നുള്ളിൽനിരൂപിച്ചുകൊ-
ണ്ടതുമെയ്യെകാതിനിപ്പൊഴ്യോളംകഴിക്കണമെടോ
നിർമ്മര്യാദികനാത്മജനെന്നുള്ളതു
സമ്മതമെല്ലാർക്കുമെന്നുനീധരിച്ചാലും 136
കണ്ടിട്ടുംകേട്ടിട്ടുമില്ലാതൊരുദിക്കിൽവന്നാൽ
കുറ്റതാപംപിണയാതെപോവാനുംപണിയത്രെ 137
ആക്രാന്തംവേണ്ടിവന്നുചാടിയാലുള്ളാപത്തു
പോക്കാവതല്ലതാന്താൻകണ്ടുനില്ക്കണമെടോ 138
അന്ധകാരങ്ങൾചിന്തചെയ്യാതെപൂരംപൂകി-
ട്ടെന്തിനിവേണ്ടതെന്നുചിന്തിച്ചീടുകഭവാൻ" 139
ഭാഗുരായണനേവംപറഞ്ഞവാക്കുകേട്ടു
വേഗമുൾക്കൊണ്ടുഭയപ്പെട്ടുടൻമ്ലേച്ഛസുതൻ 140

പ്രേതകൃത്യങ്ങളൊന്നുംചെയ്യാതെഭയത്തോടെ
പാതിരാനേരംപുറപ്പെട്ടവൻപോയീടിനാൻ. 141
നീതിമാനായചണകാത്മജനതുകാലം
ചാതുൎയ്യമോടുപറഞ്ഞീടിനാനെല്ലാരോടും 142
"ഇന്നുപൎവ്വതപുത്രനങ്ങുപോയ്സ്സുരവതി-
നെന്നുടെമതംകൊണ്ടുപോന്നീതെ"ന്നുരചെയ്താൻ ()
അക്കാലംപൎവ്വതകനെക്കൊലചെയ്യിപ്പിച്ചു-
ത്തുൾക്കാമ്പിൽചാണക്യനെന്നുള്ളതുശങ്കിച്ചവർ 144
എന്തൊരുകഷ്ടമ്മ്ലേച്ഛരാജനെക്കൊല്ലിപ്പിച്ചു-
തന്താനൎത്ഥപരനായചാണക്യനെന്നല്ലോനാം 145
ശങ്കിച്ചതല്ലെന്നുള്ളതിന്നുനിൎണ്ണയംവന്നു
എങ്കിൽതാൻപൎവ്വതകപുത്രനെയയയ്ക്കുമോ? 146
ശത്രുശേഷത്തെവെച്ചുകൊള്ളുമോ ചാണക്യനി-
ന്നത്രദോഷതാപമുള്ളോനല്ലെന്നുദൃഢമല്ലോ 147
ദോഷത്തെഗ്രഹിച്ചപ്പോൾദോഷതാപനൊക്കത്തെ
ഘോഷിക്കാത്തതുഭാഗ്യമെന്നതേപറയേണ്ടു 148
സംശയമേതുമില്ലരാക്ഷസൻതന്നെയതെ-
ന്നാശയത്തിങ്കലുറച്ചീടിനാരെല്ലാവരും. 149
ഉത്തമനായമന്ത്രിരാക്ഷസനതുകാലം
ഉത്തമമായപുഷ്പപത്തനത്തിങ്കൽനിന്നു 150
ആരുമേയാജനവഴിവടക്കേദിക്കിൽപോയി-
ട്ടാരുമങ്ങറിയാതെമെയ്യൊളിക്കൊണ്ടീടുവാൻ 151
എന്തൊരുപായമെന്നുചിന്തിച്ചുചിന്തിച്ചുള്ളിൽ
സന്തതമിരുന്നിതുമറ്റൊന്നുംനിനയാതെ 152
അക്കാലംപൎവ്വതകപുത്രന്റെഗമനത്തെ
ചൊല്ലുണ്ടൊരമാത്യരാക്ഷസനതുംകേട്ടീടിനാൻ. ()
നല്ലോരുപഴുതെന്നുകണ്ടവൻപുറപ്പെട്ടു
നല്ലനാംമലയകേതുവിനെച്ചെന്നുകണ്ടു 154
വല്ലഭമോടുസേവിച്ചവനോടതുകാലം
ചൊല്ലിനാനിത്ഥമുള്ള വാക്കുകൾമന്ത്രീന്ദ്രനും 155

“മൌൎയ്യനാംപശുവിനെനിഗ്രഹംചെയ്തുരാജ്യം
വീൎയ്യവാനായഭവാനാശുഞാൻതന്നീടുവൻ 156
ചാട്ടമെന്നിയേരിപുക്കൂട്ടത്തെയൊട്ടുക്കവാൻ
കൂട്ടുകവേണംപടക്കോപ്പുകളറിഞ്ഞാലും” 157
പൎവ്വതപുത്രനിത്ഥംരാക്ഷസൻപറഞ്ഞപ്പോൾ
ഗൎവ്വമോടമാത്യനാക്കീടിനാനവനേയും. 158
രാക്ഷസനമാത്യസ്ഥാനത്തെയുംകൊടുത്തവൻ
രൂക്ഷനായ്പ്രതിജ്ഞയുമിങ്ങിനേചൊല്ലീടിനാൻ ()
അശ്ശൂദ്രനെക്കൊല്ലിപ്പിച്ചാവിപ്രനെക്കൊല്ലാതെഞാൻ
നിശ്ചയംശേഷക്രിയചെയ്തീടുന്നതുമില്ല 160
ഈവണ്ണംപ്രതിജ്ഞയുംചെയ്തവൻമ്ലേച്ഛന്മാരെ
ദ്വീപങ്ങളിലേക്കയച്ചാക്കവേവരുത്തിനാൻ 161
രാക്ഷസൻശത്രുഭേദംചെയ്വതിനായിക്കൊണ്ടു
സൂക്ഷ്മബുദ്ധികളായതന്നുടെചാരന്മാരെ 162
ചൊൽകൊണ്ടപുഷ്പപുരത്തിങ്കലേക്കയച്ചവൻ
ഉൾക്കരുത്തോടുരഞ്ജിപ്പിച്ചാൻമ്ലേച്ഛന്മാരെ 163
യുദ്ധത്തിന്നവസരംപാൎത്തുപാൎത്തൊരുമ്പെട്ടു
ബദ്ധമോദത്തോടിരുന്നീടിനാനതുകാലം. 164
നിശ്ചലഹൃദയനാംചാണക്യമഹീസുരൻ
മ്ലേച്ഛനന്ദനന്റെയുംരാക്ഷസാമാത്യന്റെയും 165
കൂടിക്കാഴ്ചയുംയുദ്ധോദ്യോഗവുംപ്രതിജ്ഞയും
പാടവമുള്ളചാരന്മാർപറഞ്ഞൊക്കെക്കേട്ടാൻ 166
പിന്നേയുംപരിഭ്രമംകൂടാതെവിഷ്ണുഗുപ്തൻ
തന്നുടെപക്ഷത്തിലുംശത്രുപക്ഷത്തിങ്കലും 167
ഉള്ളവൃത്താന്തമറിഞ്ഞീടുവാനായിക്കൊണ്ടു
നല്ലസാമൎത്ഥ്യമുള്ളചാരന്മാരെയുംവിട്ടാൻ 168
ചാണക്യമഹീസുരൻപിന്നെയങ്ങൊരുദിനം
മാനവകുലശ്രേഷ്ഠനാകിയമൌൎയ്യന്റെ 169
പുഷ്പമന്ദിരപ്രവേശത്തെയുംകല്പിച്ചവൻ
ശില്പികളെയുംവിളിച്ചിങ്ങിനേചൊല്ലീടിനാൻ 170

“ചന്ദ്രഗുപ്തന്നനാളെയൎദ്ധരാത്രിക്കനന്ദ
മന്ദിരപ്രവേശത്തിന്നുണ്ടുപോൽമുഹൂൎത്തവും 171
ചൊൽക്കൊണ്ടപുഷ്പപുരന്നിശ്ശേഷമതിന്നിപ്പോൾ
ഒക്കവേയലങ്കരിച്ചീടുകവേണമല്ലോ 172
തോരണംനാട്ടിക്കൊടിക്കൂറകൾതൂക്കീടേണം
ചാരുവാംവണ്ണംചിത്രമെഴുതുകയുംവേണം 173
ഗോപുരങ്ങളുംകേട്ടതീൎത്തലങ്കരിക്കേണം
വാപികൾകൂപങ്ങളുംനിൎമ്മലമാക്കീടേണം” 174
സൂത്രകാരന്മാരതുകേട്ടവനോടുചൊന്നാർ
“ധാത്രീപാലകനായമൌൎയ്യനന്ദനൻതന്റെ 175
നന്ദമന്ദിരപ്രവേശമിതുകാലമുണ്ടാം
എന്നുകല്പിച്ചദാരുവൎമ്മാവാംശില്പിവരൻ 176
കാഞ്ചനതോരണവുംതീൎത്തുവെച്ചിരിക്കുന്നു
ചഞ്ചലമില്ലതെങ്ങൾകണ്ടുവെന്നറിഞ്ഞാലും 177
വിശേഷകമനോഹരംതോരണമതുപാൎത്താൽ
വിശ്വകൎമ്മാവിനൊക്കുംദാരുവൎമ്മാവുമിപ്പോൾ 178
രാജസമായുള്ളോരുതോരണമെടുപ്പിച്ചു
രാജമന്ദിരദ്വാരേകൊണ്ടുവന്നവനിപ്പോൾ 179
ശില്പമായലങ്കരിച്ചീടുമെന്നറിഞ്ഞാലും
ശില്പശാസ്ത്രത്തിന്നവനൊത്തവരാരുമില്ല 180
തെറ്റന്നുഭവാനരുൾചെയ്തീടുംവണ്ണംതന്നെ
മറവുള്ളപണികളുംഞങ്ങൾതീൎത്തിടാമല്ലോ” 181
സൂത്രകാരന്മാരിത്ഥംചൊന്നതുകേട്ടനേരം
ഉത്തമനായവിഷ്ണുഗുപ്തനുംനിരൂപിച്ചാൻ 182
ദാരുവൎമ്മാവാകുന്നാസൂത്രകാരകനോടു
തോരണമുണ്ടാക്കേണമെന്നുഞാൻപറയാതെ 183
തോരണംമുമ്പെയവൻതീൎത്തതുമൌൎയ്യൻതന്റെ
മാരണത്തിന്നുതന്നെയില്ലസംശയമേതും 184
ദുഷ്ടതയേറുന്നോരുരാക്ഷസാമാത്യൻതനി–
ക്കിഷ്ടനായുള്ളോനിവനെന്നുനിശ്ചയംവന്നു 185

വേണ്ടതില്ലതുകൊണ്ടുതന്നെഞാൻമറെറപ്പുറം
കണ്ടിട്ടുണ്ടുപായമെന്നിങ്ങിനെനിരൂപിച്ചാൻ 186
ദാരുവൎമ്മാവിനെയുമേററവുംപ്രശംസിച്ചു
ധീരനാംകൌടില്യനംശില്പികളോടുചൊന്നാൻ 187
“തോരണംമുമ്പെപണിതീൎത്തുകൊണ്ടുതന്നെ
ദാരുവൎമ്മാവുമുചിതജ്ഞനെന്നറിഞ്ഞാലും 188
സ്വാമിയെസ്നേഹമവനേറയുണ്ടെന്നുവന്നു
ത്തുമുദയോടവനനുഭവിക്കുമതിൻഫലം 189
വെനിനിനിങ്ങളോരോപണികൾതീൎത്തീടുവിൻ
വന്നിതുമുഹൂൎത്തവുംകാലവുമിടപോരാ” 190
എന്നതുകേട്ടുസൂത്രകാരന്മാരുഴറേറാടെ
ചെന്നോരോപണികളുംവേഗേനതുടങ്ങിനാർ 191
തോരണംകൊണ്ടന്നഥഗോപുരദ്വാരത്തിങ്കൽ
ദാരുവൎമ്മാവുംനിവിൎത്തീടിനാൻതെളിവോടെ 192
അൎദ്ധരാത്രിക്കുമുഹൂൎത്തംവന്നിങ്ങടുത്തപ്പോൾ
ഉത്തമവിപ്രകുലശ്രേഷ്ഠനാംവിഷ്ണുഗുപ്തൻ 193
ശില്പികളെയുംപൌരന്മാരെയുമതുനേരം
ശില്പമായ്സമ്മാനിച്ചുമാനസംതെളിയിച്ചു 194
മുമ്പിൽഞാൻപറഞ്ഞതിനന്തരംവരാഹ്വനാം
വമ്പർക്കുമുമ്പനായപൎവ്വതേശ്വരൻതന്റെ 195
വീൎയ്യമുള്ളനുജനാംവൈരോധകനെയവൻ
മൌൎയ്യനോടൊപ്പമൊരുപീഠത്തിന്മേലവെച്ചു 196
നന്ദരാജ്യത്തെയവരെന്നായിവിഭാഗിച്ചു
ചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കൊണ്ടുചാണക്യനൎദ്ധരാജ്യം 197
വൈരോധകനുകൊടുപ്പിച്ചിതുകനിവോടെ
വൈരവുംകളഞ്ഞവൻതെളിഞ്ഞുവാണീടിനാൻ 198
രണ്ടുരാജ്യത്തിങ്കലേക്കുമവനതുനേരം
രണ്ടുപേരെയുമഭിഷേകവുംചെയ്യിപ്പിച്ചാൻ 199
പുഷ്പമന്ദിരപ്രവേശത്തിനുപിന്നെയവൻ
ശില്പമായ്മൌൎയ്യൻതന്നൊപ്പറഞ്ഞുപിന്നേനിൎത്തി 200

പൎവ്വതഭ്രാതാവിനെപട്ടവുംകെട്ടിപ്പിച്ചു
സൎവ്വാംഗമലങ്കരിപ്പിച്ചിതുവഴിപോലെ 201
പൊന്മയമായിട്ടൊരുചട്ടയുമിട്ടുകെട്ടി
വെണ്മയിൽമിന്നുംമണിമകുടമണിയിച്ചു 2(2
കാതിലവളകളുംമാലകൾകാഞ്ചികളും
ചാതുൎയ്യമോടങ്ങലങ്കരിച്ചോരനന്തരം 203
മൌൎയ്യന്റെഗജവരൻതന്റെപുറത്തുടൻ
വീരനാംവൈരോധകൻതന്നെയുംകരയേറ്റി 204
പൌരന്മാരോടുവിഷ്ണുഗുപ്തനമത്തനേരം
*പാരാതെയകമ്പടിനടന്നീടുവിനെന്നാൻ 205
അന്നേരംസമസ്തരുംപൎവ്വതഭ്രാതാവിനെ
മന്നനാംചന്ദ്രഗുപ്തനെന്നുകല്പിച്ചീടിനാർ 2(6
എത്രയുംപരിചയമുള്ളവൎകളുംകൂടി
രാത്രിയിലാകകൊണ്ടുമ്ലേച്ഛനെന്നറിഞ്ഞീല 207
വെണ്കൊറ്റക്കുടതഴവെഞ്ചാമരികളോടും
ശംഖമദ്ദളഭേരീമൃദംഗവാദ്യങ്ങളും 208
പായുന്നകുതിരകൾപൊന്നണിഞ്ഞാനകളും
ആയുധപാണികളുമായന്നുപുഷ്പപുരം 2(9
മുന്നിട്ടുപുറപ്പെട്ടുഗോപുരദ്വാരത്തിങ്കൽ
വന്നടുക്കുന്നനേരംദാരുവൎമ്മാവാമവൻ 210
യന്ത്രപ്പാവകൾതിരിഞ്ഞീടുവാനെന്നുംചൊല്ലി
യന്ത്രതോരണച്ചരടയപ്പാൻനോക്കിനിന്നാൻ 211
അന്നേരംചന്ദ്രഗുപ്തൻതന്റെപുരുഷാരം
നിന്നിതുപുറത്തെല്ലാംചാണക്യൻപറകയാൽ 212
ചന്ദ്രലേഖയാകുന്നഹസ്തിനീമുതുകേറി
യന്ത്രതോരണത്തിങ്കലടുത്തുവൈരോധകൻ 213
അന്നേരമമാത്യരാക്ഷസന്റെബന്ധുവായ
ചന്ദ്രലേഖാംബഷ്ഠനാംബൎബ്ബരകാഖ്യൻതാനും 214
രാക്ഷസാജ്ഞയെചെയ്വാൻമൌൎയ്യനെന്നോൎത്തിട്ടവൻ
തൽക്ഷണേവധിപ്പാനായ്വാളുറയൂരീടിനാൻ 215

വാളുറസൂരിക്കണ്ടനേരത്തു കരിണിയും
ചീളെന്നു നടന്നിതു ഭീതിപൂണ്ടതുനേരം 216
ദാരുവർമ്മാവും ഗതിവേഗത്തെയറിയാതെ
പാരാതെ വിട്ടീടിനാൻ യന്ത്രതോരണമപ്പോൾ 217
പ്രഭ്രഷ്ടലക്ഷ്യമായിത്തോരണമതുനേരം
അംബഷ്ഠൻ തന്റെ മൂർദ്ധാവിങ്കൽ വീണവൻ ചത്താൻ ()
തന്നുടെയത്നമതു നിഷ്ഫലമാകകൊണ്ടും
നിർണ്ണയമാത്മവിനാശത്തിനുണ്ടാകകൊണ്ടും 219
ഗോപുരത്തിന്റെ മുകളേറിയങ്ങിരിക്കുന്ന
പാപചേതനനായ ദാരുവർമ്മാവുമപ്പോൾ 220
ഗോപുരമുകളിൽനിന്നാശു താൻ ചാടിവീണു
കോപിതനാതിപർവ്വതേശംബ്ഭ്രാതാവിനെ 221
മൌര്യനെന്നോർത്തു മഴുകൊണ്ടവൻ മൂർദ്ധാവിങ്കൽ
ധൈര്യമുൾക്കൊണ്ടു വെട്ടിക്കൊന്നാനെന്നതേ വേണ്ടു.
മ്ലേച്ഛരും പൌരന്മാരുമന്നേരം കോപത്തോടെ
തച്ചുകൊന്നിതു പിന്നെ ദാരുവർമ്മാവിനെയും 223
ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ പുരപ്രാപ്തിയും വിഷ്ണുഗുപ്തൻ
മന്ദമെന്നിയെ പിന്നെ ഘോഷിച്ചു കഴിപ്പിച്ചാൻ 224
അക്കാലമഭയദത്താഖ്യനെന്നൊരു വൈദ്യൻ
ചൊല്ലേറുണ്ടാരമാത്യരാക്ഷസന്റെ നിയോഗത്താൽ
ചന്ദ്രഗുപ്തനു കൊടുത്തീടുവാനായിട്ടൊരു
സിന്ദൂരപ്പൊടി വിഷമിശ്രമായ്ക്കൊണ്ടുവന്നാൻ 226
മൌര്യനെക്കണ്ടു പറഞ്ഞീടിനാനഥ വൈദ്യൻ
"വീര്യമേറീടുന്നൊരു ചൂർണ്ണമുണ്ടെന്റെ കയ്യിൽ 227
ഔഷധമിതു ഭവാൻ സേവിച്ചീടുന്നാകിലോ
ദോഷങ്ങൾ ദേഹത്തിലുണ്ടാകയില്ലൊരുനാളും" 228
ചന്ദ്രഗുപ്തനപ്പോൾ ചെന്നുടനതു ഭൂമി-
വൃന്ദാരകേന്ദ്രനായ ചാണക്യനോടു ചൊന്നാൻ. 229
അന്നേരം ചാണക്യനും ചിന്തിച്ചങ്ങറിഞ്ഞുള്ളിൽ
ക്ഷണാവനോടു വിഷചൂർണ്ണം വാങ്ങിക്കൊണ്ടു 230

പൊന്നുംകിണ്ണത്തിലിട്ടുതിരുമ്മിനോക്കുന്നേരം
വർണ്ണംകൊണ്ടതുവിഷചൂർണ്ണമെന്നുറച്ചവൻ 231
ചൊല്ലിനാൻ ചന്ദ്രഗുപ്തനോടി”തുകൊണ്ടുവന്നവൻ
കള്ളനായുള്ള വൈദ്യനില്ലസംശയമേതും 232
ചൂർണ്ണത്തിൽവിഷമുണ്ടെന്നുള്ളതുധരിക്കനീ
വർണ്ണംകൊണ്ടറിഞ്ഞുഞാൻസേവിച്ചീടരുതല്ലോ 233
നിന്നെക്കൊല്ലുവാൻതന്നേരാക്ഷസനയച്ചിട്ടു
വന്നവനിവ”നെന്നുമൌര്യനോടുരചെയ്താൻ 234
വൈദ്യനോടവൻചൊന്നാൻ“മമ്പിലിച്ചൂർണ്ണമിഹ
വിദ്വാനാംഭവാൻകുറഞ്ഞൊന്നുസേവിച്ചീടേണം 235
രാജാക്കന്മാർക്കുമുമ്പിലൊന്നുമേഭക്ഷിക്കുന്ന-
താചാരമല്ലെന്നതുകേട്ടിട്ടില്ലയോഭവാൻ? 236
വിശ്വാസമില്ലായ്കകൊണ്ടെന്നതുശങ്കിക്കേണ്ടാ
വിശ്വൈകവൈദ്യൻഭവാനെന്നറിഞ്ഞിരിക്കുന്നു” 237
എന്നതുകേട്ടുവൈദ്യൻചൂർണ്ണത്തെകുറഞ്ഞൊന്നു
തിന്നതുനേരംതൊണ്ടവറ്റിവീണുടൻചത്താൻ 238
പിന്നെയുംപ്രമോദകനെന്നുപേരായിട്ടുകൻ
മന്നവൻമൌര്യൻതന്റെശയനാധികാരിയായ് 239
രാക്ഷസപ്രയുക്തനായ് ചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കൊൽവാൻ
അക്ഷയധനവാനായപ്പുരേവാണീടിനാൻ 240
രാക്ഷസൻകൊടുത്തുള്ളോരർത്ഥംകൊണ്ടവനപ്പോഴം
നിക്ഷേപംവാങ്ങിക്കുടെംകൊടുത്തുതുടങ്ങിനാൻ. 241
അന്നേരംചാണക്യനുംമാനസേനിരൂപിച്ചാൻ
ഇന്നിവനർത്ഥംകനത്തീടുവാനെന്തുമൂലം 242
ഇങ്ങിനെനിരൂപിച്ചുചാണക്യമഹീസുരൻ
മംഗലശീലൻവിളിച്ചവനോടുരചെയ്താൻ. 243
“നിന്നുടെധനാഗമമെങ്ങിനെപറകനീ
മന്നവൻചന്ദ്രഗുപ്തൻനിനക്കുതരികയോ?” 244
എന്നതുകേട്ടുഭയപ്പെട്ടവനോരോതരം
ഒന്നിനൊന്നായിപ്പറഞ്ഞീടിനാനതുനേരം 245

വാക്കിന്നേരില്ലായ്കകൊണ്ടു ചാണക്യനർത്ഥ-
മൊക്കയുംപറ്റിച്ചവൻതന്നെയുംകൊല്ലിപ്പിച്ചാൻ. ()
പിന്നേയുമൊരുദിനംരാക്ഷസനയിച്ചിട്ടു
മന്നവൻചന്ദ്രഗുപ്തനുറങ്ങുന്നേരത്തിങ്കൽ 247
ആരുമേയറിയാതെയൊട്ടുക്കിക്കളെവാനായ്
ഘോരരായുള്ള ബീഭത്സാദികളെന്നാക്കൂട്ടം 248
ധാത്രിയിൽചോരത്തുന്നായുധങ്ങളുമായി
രാത്രിയിൽമെത്തയിൻകിടന്നുറങ്ങുമറയുടെ 249
താഴത്തുസുരംഗായന്ത്രത്തിലിരുന്നിതോ
രുഴത്തിൽപുറപ്പെട്ടുകൊല്ലാമെന്നുറച്ചവർ 250
ധൈര്യമറിഞ്ഞീടാതചാണക്യനൊരുദിനം
മെത്തയന്റമണിയറതന്നിൽചെന്നിരിക്കുമ്പോൾ ()
ഭിത്തികൾതാഴെനിലത്തന്നേരംചാണക്യനും
എത്രയുംചെറുതായസുഷിരങ്ങളിൽകൂടി 252
കണഭക്ഷ്യങ്ങളെടുത്തുറുമ്പുംചാത്തുനിരേ
കണ്ടീടുപുറത്തുസഞ്ചരിക്കുന്നതുമവൻ. 253
മണ്ണിനുകീഴേത്തുരന്നിരിക്കുന്നുണ്ടുചിലർ
എന്നൊരുശങ്കയാകൊണ്ടുബുദ്ധിമാൻവിഷ്ണുഗുപ്തൻ 254
അന്നിലംകിളപ്പിച്ചുനോക്കിയനേരത്തിങ്കൽ
മണ്ണിൻകീഴൊരുകൂട്ടമിരിക്കുന്നതുകണ്ടാൻ. 255
ചോറവുരുളയുമവിൽനാളികേരങ്ങളിവ
മൂറുമാറോരോമാംസഖണ്ഡങ്ങളിവയെല്ലാം 256
ഭാണ്ഡമായ്കെട്ടിക്കൊണ്ടുവന്നവരശനാർത്ഥം
ഭണ്ഡമെന്യെ സുരംഗാന്തരെവാണീടുന്നു. 257
ബീഭത്സാദികളോടുമാഗൃഹത്തോടുംകൂടി
ക്ഷോഭമുൾക്കൊണ്ടുദഹിപ്പിച്ചു ചാണക്യനും 258
തീപിടിപെട്ടനേരംബീഭത്സാദികളൊക്കെ
പോപെട്ടുധൂമംകൊണ്ടുമാർഗ്ഗവുംതിരിയാതെ 259
അറ്റമില്ലാതോരഗ്നിജ്വാലകൾപിടിപെട്ടു
പാറ്റകൾപോലെപൊരിഞ്ഞൊക്കവെചത്താരവർ

ഈവണ്ണംസദാകാലംമൌൎയ്യനെക്കാത്തുകൊണ്ടു
സാവധാനത്തോടിരുന്നീടിനാൻവിഷ്ണുഗുപ്തൻ 261
അഞ്ജസാനന്ദരാജ്യമൊക്കവെക്രമത്താലെ
രഞ്ജിപ്പിച്ചിതുതന്റെനീതികൊണ്ടനുദിനം 262
എത്രയുംപ്രധാനപൂരുഷന്മാരായീടുന്ന
ഭദ്രഭടാദികൾക്കുനീതിമാൻചാണക്യനും 263
മൌൎയ്യപുത്രനെക്കൊണ്ടുകൈതവമാജ്ഞിച്ചവൻ
കാൎയ്യങ്ങൾചെയ്യിപ്പിച്ചുബന്ധുതപോംവധിപ്പിച്ചാൻ
രാക്ഷസാമാത്യൻതന്റെപക്ഷപാതികൾചിലർ
തൽക്ഷണേനയമേറുംമന്ത്രിവീരന്മാരെയും 265
ഭദ്രശീലന്മാരായിവിക്രമന്മാരാകിയ
ഭദ്രഭടാദിപ്രധാനന്മാരാമവരെയും 266
ചന്ദ്രഗുപ്തനോടയത്തകററിക്കളവനായ്
ചന്തമായ്പ്രവൃത്തംചെയ്തീടിനാരതുകാലം 267
സൎവ്വവുമതുധരിച്ചക്കാലംകൌടില്യനും
പൎവ്വതപുത്രനേയുംരാക്ഷസാമാത്യനേയും 268
തങ്ങളിൽവിശ്വാസക്കേടുണ്ടാക്കിച്ചമപ്പാനായ്
മംഗലശീലനായഭാഗുരായണൻതന്നെ 269
ഗൂഢമായ്വിളിച്ചുചെയ്യേണ്ടതുമുപദേശി-
ച്ചൂഢകൌതുകമായച്ചീടിനാൻകനിവോടെ 270
മററുള്ളഭദ്രഭടാദിപ്രധാനന്മാരപ്പോൾ
തെററെന്നുവിഷ്ണുഗുപ്തൻതന്നുടെനിയോഗത്താൽ 271
കാൎയ്യങ്ങൾചെയ്യേണ്ടുന്നതൊക്കവെധരിച്ചുടൻ
മൌൎയ്യനോടൊരുവൈരംവ്യാജേനഭാവിച്ചവർ 272
"ഒട്ടുമേയാകാമൌൎയ്യ"നെന്നുരചെയ്തുകൊണ്ടു
നാട്ടീന്നുപുറപ്പെട്ടുവേഗേനപോയീടിനാർ. 273
എങ്ങിനെരാക്ഷസനുംമലയകേതുതാനും
തങ്ങളിൽപിണക്കമുണ്ടാവെന്നതുനിരൂപിച്ചു 274
മൌൎയ്യനെനന്നായ്പുരിപാലിച്ചുകൊണ്ടുതന്നെ
ധൈൎയ്യമുൾക്കൊണ്ടുമരുവീടിനാൻചാണക്യനും 275

ഇത്തരമുരചെയ്തു തത്തയുമത്തുനേരം
ഉത്തമശീലംതെളിഞ്ഞുകഥാശേഷമിനി 276
അത്തൽതീൎന്നരചെയ്യാംനാളെയുമെന്നുപറ-
ഞ്ഞത്രയുംസുഖിച്ചുവാണീടിനാളത്തുകാലം. 277

ഇതി മുദ്രാരാക്ഷസേ രക്ഷസപ്രയോഗേ രാക്ഷസമലയകേതു
സംവാദം നാമ ഗാനവിശേഷഃ സമാപ്തം.

നാലാം പാദം

ശുകതരുണിസാദരംസുശീലഗുണഭാസുരം
തവമധുരഭാഷണംഹൃദയസുഖപൂരണം 1
മഹിതനയദോഹനംസകലജനമോഹനം
സൎവ്വമോദാവഹംസൎവ്വശോകാപഹം 2
പലവുമിതിചിത്രമായ്ക്കേട്ടുവെന്നാകിലും
പലവുമിഹപിന്നെയുംകേൾപ്പതിന്നാശയാം 3
പലരുമിതിനുണ്ടെടോപാപവഴിയിലായഹൊ
ഫലമധുസിതാദിയുംപലവുമുപഭോജ്യതാം 4
കഥയിതുമുഷിച്ചിലില്ലായ്കകൊണ്ടാശുനീ
കഥയകഥയാദരാലിക്കഥാശേഷവും 5
കിളിമകളുമത്തുപൊഴുതുതെളിവിനൊടുചൊല്ലിനാൾ
കൌതുകമുൾക്കൊണ്ടുകേൾപ്പിനെല്ലാവരും 6
നയനിപുണനായചാണക്യമഹീസുരൻ
നന്മയിൽമൌൎയ്യനെക്കാത്തിരിക്കുംവിധൌ 7
മന്നവൻമൌൎയ്യനെസ്നേഹമുള്ളോർകള-
മിന്നവരില്ലാത്തവർകളെന്നുള്ളതും 8
നന്നായറിവതിനാശുചാണക്യനും
മുന്നമയച്ചുനിപുണകനെന്നവൻ 9
യമപടവുമായവൻവേഷംതിരിഞ്ഞുകൊ-
ണ്ടമിതയമകേതിപൂണ്ടെല്ലാമറിഞ്ഞവൻ 10

അതിനിപുണനഥനിപുണകനമുഴറിവന്നുട-
നാശു ചാണക്യനെക്കൂപ്പിനിന്നീടിനാൻ 11
നിപുണകനൊടതുപൊഴുതുകനിവിനൊടു ചൊല്ലിനാ
നീതിമാനായുള്ള ചാണക്യഭൂസുരൻ [ൻ
അയിസുമുഖ ചൊല്ലു ചൊല്ലഖിലജനവൃത്തവു-
മാകവെമൌൎയ്യനെസ്നേഹിച്ചിതൊജനം 13
നയമുടയനിപുണകനഥതൊഴുതു ചൊല്ലിനാൻ
നാഥാപുനരതിനെന്തൊരുസംശയം 14
അഖിലനരപതികൾകുലമകുടമണിമൌൎയ്യനോ-
ടാരുംവിപരീതമായില്ലകേവലം 15
മൂന്നുപുരുഷരല്ലാതാരുമില്ലിവർ
മൂന്നുപേരുംപിന്നെരാക്ഷസൻതന്നുടെ 16
ബന്ധുക്കളായവർപണ്ടുമവർകൾക്കു
മന്ത്രിപ്രവരനെക്രൂരമുണ്ടേറെഞ്ഞാലും 17
മൌൎയ്യനാംമന്നവൻതന്നുടെശൌൎയ്യവും
വീൎയ്യവുംശ്രീയുംപ്രതാപവുംകേളിയും 18
ഒട്ടുംസഹിക്കുന്നതല്ലിവർമൂവൎക്കു-
മിഷ്ടമില്ലായ്കയ്കുമവധിയില്ലതുമെ 19
തദനുനിപുണകവചനമിങ്ങിനെകേട്ടുടൻ
ദ്വിജവരനുമുത്തരംകോപിച്ചുചൊല്ലിനാൻ 20
അവർകളിഹമൂവരുംജീവിച്ചിരിക്കയി-
ല്ലവനിയിലതിന്നിനിസംശയമില്ലെടൊ 21
നയനിപുണഗുണസദനചൊല്ലവർനാമവും
നിപുണകനുമിങ്ങിനെകേട്ടുചൊല്ലീടിനാൻ 22
അവർകളുടെനാമവുംചൊല്ലിത്തരുന്നതു-
ണ്ടാമോദമുൾക്കൊണ്ടുകേട്ടുകൊൾകവോൻ 23
മന്ത്രിപ്രവരനസന്തതംബന്ധുവാം
മാന്ത്രികശ്രേഷ്ഠൻക്ഷപണകനെന്നവൻ 24
നമ്മുടെബന്ധുവാംപൎവ്വതരാജനെ
നിൎമ്മരിയാദമൊട്ടുക്കചാൻപണ്ടിവൻ 25

ദുൎമ്മന്ത്രവാദാൽവിഷനാരിതന്നെയും
ദുൎമ്മതിനിൎമ്മിച്ചതെന്നറിഞ്ഞീടുക 26
ചാണക്യനപ്പോളതുകേട്ടനേരത്തു
മാനിച്ചിതേററവുമിന്ദുശൎമ്മാവിനെ 27
നന്നുനന്നെത്രയുമിന്ദുശൎമ്മാവെന്നു
പിന്നെയുംപിന്നെയുമോൎത്തുസന്തോഷിച്ചാൻ 28
"രണ്ടാമതാരെ"ന്നവനോടുതന്നുള്ളിൽ
ഉണ്ടായരോഷേണചൊല്ലിനാൻചാണക്യൻ 29
ശങ്കവെടിഞ്ഞവനുംപറഞ്ഞീടിനാൻ
"എങ്കിലോരാക്ഷസാമാത്യനു നിത്യവും 30
ഇഷ്ടനായുള്ളശകടദാസാഖ്യനാം
ദുഷ്ടനായുള്ളകാൎയ്യസ്ഥനറിഞ്ഞാലും 31
ചന്ദ്രഗുപ്തൻതന്നെനിഗ്രഹിച്ചീടുവാൻ
മന്ത്രിപ്രവരൻനിയോഗിച്ചവർകളെ 32
സന്തതംരക്ഷിച്ചിരിക്കുന്നിതുമവൻ
അന്തരമില്ലശകടദാസൻഖലൻ" 33
എന്നതുകേട്ടൊരുമന്ദഹാസംപൂണ്ടു
തന്നുള്ളിലേവംനിരൂപിച്ചുചാണക്യൻ 34
"എത്രയുംബുദ്ധിമാനായുള്ളനമ്മുടെ
സിദ്ധാൎത്ഥകനെഞാൻശ്രദ്ധമായ്ത്തല്ലിച്ചു 35
കാൎയ്യസ്ഥനാംശകടദാസനാമവൻ
മായത്തിലുള്ളൊരുമന്ത്രമായ്വാഴുന്നു" 36
പിന്നെയുംചൊന്നാൻനിപുണകൻതന്നോടു
"മൂന്നാമവൻപുനരാരെന്നുചൊല്ലുനീ" 37
എന്നതുകേട്ടവൻപിന്നെയുംചൊല്ലിനാൻ
"ധന്യമതേപറഞ്ഞീടുവൻകേട്ടാലും 38
രാക്ഷസാമാത്യനുരണ്ടാമതുള്ളൊരു
സാക്ഷാൽഹൃദയമായ്ത്തന്നേമരുവുന്നു 39
പുഷ്പരചതചരമായനഗരത്തിൽ
ഇപ്പോൾമണികാരശ്രേഷ്ഠനായ്വാഴുന്നു 40

ചന്ദനദാസനാകുന്നതറിഞ്ഞാലും
നിന്ദനമ്മോടവനോളമില്ലാക്കുമേ 41
രാക്ഷസൻതന്റെകളത്രത്തെയുമവൻ
രക്ഷിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നുമഹാമതേ 42
മന്ത്രിപ്രവരൻപുറപ്പെട്ടുപോയനാൾ
ചന്ദനദാസനാംചെട്ടിമരുവുന്ന 43
മന്ദിരേകൊണ്ടുപോയ്‌വെച്ചിതുനിർണ്ണയം
ചന്തമായ്ത്തന്റെകുഡുംബങ്ങളൊക്കവേ" 44
ചണകസുതനീതിനിപുണകോക്തികൾകേട്ടഥ
ചന്തത്തിൽമാനസേചിന്തിച്ചിതന്നേരം 45
മന്ത്രികുലോത്തമനാകിയരാക്ഷസൻ
ചന്ദനദാസങ്കലിന്നുകളത്രത്തെ 46
വെച്ചിരിക്കുന്നതുമോർത്തുകാണുന്നേരം
നിശ്ചയമായ്‌വരുമില്ലൊരുസംശയം 47
തന്നോടുതുല്യരായുള്ളജനങ്ങളിൽ
തന്നേവലിയവർചേർന്നിരിപ്പൂദൃഢം 48
ഇത്ഥംനിരൂപിച്ചുവിഷ്ണുഗുപ്തൻപുന-
രുത്തരമായവൻതന്നോടുചൊല്ലിനാൻ 49
"ചന്ദനദാസനായുള്ളവൻതന്നുടെ
മന്ദിരത്തിങ്കലമാത്യകളത്രത്തെ 50
വെച്ചിരിക്കുന്നുവെന്നുള്ളതിന്നൊരു
നിശ്ചയംനിങ്കലുണ്ടായതുമെങ്ങിനേ" 51
ചണകസുതവചനമിതികേട്ടോരനന്തരം
ചാതുര്യമോടവൻതന്നോടുരചെയ്താൻ 52
"അഖിലനയസദന!കനിവോടതിൻനിശ്ചയം
അംഗുലീയമിതുകണ്ടാൽവരുമല്ലോ" 53
സഖലുപുനരംഗുലീമുദ്രയെടുത്തുടൻ
സാദരംചാണക്യനുകൊടുത്തീടിനാൻ 54
അംഗുലീമുദ്രയെടുത്തുചാണക്യനും
തൻകരതാരിൽപിടിച്ചുനോക്കുന്നേരം 55

ശിക്ഷയിലുണ്ടതിൻമേലങ്ങെഴുതീട്ടു
'രാക്ഷസൻ' എന്നൊരുനാമവുമാദരാൽ 57
സന്തോഷമുൾക്കൊണ്ടു ചാണക്യനന്തരം
ചിന്തിച്ചിതെൻകയ്യിൽവന്നിതുരാക്ഷസൻ 56
കൌടില്യഭൂസുരനിങ്ങിനെകല്പിച്ചു
കേട്ടുതീർത്തേവമവനോടുരചെയ്താൻ 58
"വിരുതുടയനീയുമിന്നംഗുലീയാഗമം
വിരവിനോടു ചൊല്ലുകൊന്നനന്നൊത്രയും" 59
അഥ നിപുണകാഖ്യനും ചാണക്യവിപ്രനോ-
ടതിനിപുണമായുരത്തീടിനാനിങ്ങിനെ 60
"ഗുണമുടയ ചാണകസുതവിപ്രചൂഡാമണേ
കേട്ടുകൊണ്ടാലും തെളിഞ്ഞതും ചൊല്ലുവൻ 61
തവവചനമഴകിനൊടു കൈക്കൊണ്ടുപോയഞാൻ
താനേയമപടംവായിച്ചുനിൽക്കവേ 62
ഒരുകപടവേഷനായ് സഞ്ചരിക്കുന്നനാൾ
ഒരുദിവസമാകിലച്ചന്ദനദാസനാം 63
നഗരമണികാരനാം ചെട്ടിതൻവീട്ടിലും
തിറമൊടുടനവിടെ വിട്ടുകൊണ്ടെന്നറിഞ്ഞാലും 64
യമപടവുമഴകിനൊടുതത്രനിവിർത്തിഞാൻ
യമകഥകളൊക്കവായിക്കുംദശാന്തരേ 65
അതികുതുകമുൾക്കൊണ്ടകത്തുനിന്നൊത്രയും
അഞ്ചുവയസ്സായൊരർഭകൻമോഹനൻ 66
മണ്ടിവരുന്നൊരുനേരമകത്തുനി-
ന്നുണ്ടായിതിങ്ങിനെയുള്ള കോലാഹലം 67
അയ്യോ! കിടാവിനെച്ചെന്നുപിടിക്കേണം
പൊയ്യല്ലതിന്നൊരാപത്തുവരുമെന്നും 68
ഉണ്ണിപുറത്തുപോകാതെയെന്നും ചില-
പെണ്ണുങ്ങൾതങ്ങളിൽമന്ദംപറകയും 69
കണ്ടിതന്നേരമൊരുസുന്ദരാംഗിതാൻ
മണ്ടിവന്നാശുവാതിൽമറഞ്ഞിട്ടവൾ 70

കോമളമായുള്ള കൈകൊണ്ടുബാലകനെ
കാമനീഗാഢംപിടിച്ചുഴയ്ക്കുംവിധൌ 71
ബാലന്തംകുറഞ്ഞീടിനാനന്നേരം
നീലവിലോചനാഗാഢംപിടിപെട്ടാൾ 72
അപ്പോൾപുരുഷൻവിരല്ക്കുപാകത്തിനായ്
ശില്പമാസ്ഥിത്തുള്ള ആരംഗുലീമുദ്രിക 73
കന്നൽമിഴിയുടെ കൈവിരൽമേൽനിന്നു
തിണ്ണമഴിഞ്ഞു നിലത്തുവീണാപ്പോയി 74
ഏതുമറിഞ്ഞീലവളതുമെന്നുടെ
പാദത്തിനോളമുരുണ്ടുവന്നുബലാൽ 75
ഞാനതുകാലിൻ ചുവട്ടിലാക്കിപ്പുനഃ-
ശ്ശനംവരാതെയെടുത്തുകൊണ്ടീടിനേൻ 76
രാക്ഷസനെന്നതിന്മേലെഴുതീടിനോ-
രക്ഷരങ്ങൾകണ്ടുവിസ്മയിച്ചേറവും 77
ഞാനതുംകൊണ്ടുമണ്ടിപ്പോന്നുവന്നുടൻ
മാനമോടാശുഭവാനുനൽകീടിനേൻ 78
അംഗുലീമുദ്രലഭിച്ചപ്രകാരവും
ഇങ്ങിനെയുള്ളൊന്നറികമഹാമതേ" 79
ചന്ദനകസ്യതന്നിങ്ങിനെചരനിപുണകോക്തികൾ
പരിചിനൊടുകേട്ടുടൻതെളിവിനൊടുചൊല്ലിനാൻ
"നന്നുനന്നെത്രയുംനിന്നുടെ സാമർത്ഥ്യ-
മിന്നിതിനേതുമേസംശയമില്ലെടോ" 81
എന്നുപറഞ്ഞുടൻമെയ്യുന്നെക്കൊണ്ടഥ
മിന്നുന്നകാതിലകൈവളപട്ടുകൾ 82
ഇത്തരമൊക്കെക്കൊടുപ്പിച്ചിതാദരാൽ
ഉത്തമനായനിപുണകനന്നേരം 83
അക്കാലമിങ്ങിനെചാണക്യബ്രഹ്മസ്ഥരൻ
ഉൾക്കാമ്പിലോർത്തുകണ്ടാൻമഹാബുദ്ധിമാൻ 84
പർവ്വതരാജനുള്ളാഭരണങ്ങളെ
സർവ്വതഃരാക്ഷസാമാത്യനുവില്ക്കണം 85

ഇത്ഥംനിരൂപിച്ചുകല്പിച്ചു ചാണക്യൻ
ഉത്തമരായവിഭാവസുവാദിയാം 86
മൂന്നുപേർവിപ്രരെച്ചൊല്ലിവിട്ടാശുതാൻ
മന്നവനാം ചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കൊണ്ടഥ 87
മൂന്നാഭരണങ്ങളുംകൊടുപ്പിച്ചവൻ
പിന്നെയവർകളോടിങ്ങിനെചൊല്ലിനാൻ 88
"ഇക്കഥനിങ്ങൾമറച്ചമാത്യേന്ദ്രനു
വില്ക്കണമാഭരണങ്ങളിവമൂന്നും" 89
"അങ്ങിനെതന്നെയൊരന്തരമെന്നിയേ
ഞങ്ങളിതുകൊണ്ടു ചെന്നമന്ത്രീന്ദ്രനു 90
വില്ക്കുന്നതുണ്ടു" നമശ്ചെയ്തുയാത്രയും
വെക്കമറിയിച്ചുപോയാരവർകളും. 91
ഇത്ഥംമഹീസുരന്മാരെപറഞ്ഞയ-
ച്ചുത്തമനായുള്ള ചാണക്യനക്കാലം 92
പൌരജനങ്ങൾ പറഞ്ഞുകേട്ടീടിനാൻ
"ഘോരനാം മ്ലേച്ഛരാജൻപടക്കൂട്ടത്തിൽ 93
അഞ്ചുപേർസേനാധിനായകരുണ്ടുപോൽ
ചഞ്ചലമെന്നിയെരാക്ഷസനോടവർ 94
ചേർന്മരുവുന്നതിക്കോലാഹലമേററവും
ഉന്നതനായുള്ള താല്പൂകരാജനാം 95
ചിത്രവർമ്മാവും, മലയനൃപനായ
ശത്രുവിധ്വംസനൻസിംഹനാദൻതാനും 96
ഗ്രീഷ്മസമാനൻപ്രതിയോഗികൾക്കൊരു
കാശ്മീരനായുള്ള പുഷ്കരാക്ഷൻ താനും 97
സിന്ധുനിവാസിയായുള്ള ശകാധിപൻ
സിന്ധുഷേണാഖ്യനായുള്ളൊരുവീരനും 98
പാരസീകന്മാർക്കുനാഥനായുള്ളൊരു
ഘോരപരാക്രമമുള്ള മേലാങ്കനും" 99
ഇത്ഥം ചരന്മാർപറഞ്ഞറിഞ്ഞീടിനോ-
രുത്തമൻ ചാണക്യനിത്തരം ചിന്തിച്ചാൻ 100

വ്യാജമായോരുകുറിയെഴുതിച്ചുഞാൻ
രാജപ്രവരരാം ചിത്രവർമ്മാദിയെ 101
ല്ലൂനാലിന്നുകൊടുപ്പിച്ചമാത്യനെ
നിശ്ചയമൊട്ടേരെക്കളെയിപ്പനേഷഞാൻ” 102
ഇത്ഥംനിരൂപിച്ചുവിഷ്ണുഗുപ്തൻചെന്നു
സത്വരംപണ്ടുശകടദാസൻപക്കൽ 103
മിത്രമായ് താൻപറഞ്ഞാക്കിമരുവുന്ന
സിദ്ധാർത്ഥകനായരാജപുരുഷനെ 104
മന്ദമരികേവിളിച്ചതിഗൂഢമായ്
മന്ദഹാസംപൂണ്ടവനോടുചൊല്ലിനാൻ 105
“ധന്യമതേഗുണവാരിധേകേളെടോ
നിന്നുടെബുദ്ധിവിലാസങ്ങൾകൊണ്ടിനി 106
വേണ്ടുന്നകാര്യ്യങ്ങളെന്നമുക്കുള്ളവെ-
ന്നുണ്ടാകവേണംസുമുഖനിൻമാനസേ 107
മുമ്പിനാൽവേണ്ടതുചൊല്ലിത്തരുവൻഞാൻ
കമ്പംവരാതെശകടനെക്കൊണ്ടുനീ 108
ചെന്നൊരുലേഖയെഴുതിക്കയുംവേണം
ഇന്നതുവാചകമെന്നുചൊല്ലിത്തരാം— 109
“ആരാനുമേതാനുമൊന്നുണ്ടൊരുത്തൻ
നേരേകൊടുത്തയച്ചുവിട്ടിട്ടെ”ന്നും 110
“ഉന്ന്യാസപായംവാച്യ”മെന്നുമതിൽവേണം,
ബാഹ്യനാമങ്ങളെഴുതുകയുംവേണ്ട 111
ഇത്തരമക്ഷരങ്ങൾകൊണ്ടുസാമ്പ്രതം
വ്യക്തമല്ലാതൊരുലേഖയെഴുതിച്ചു 112
ലേഖയുംകൊണ്ടുകനിവോടിവിടേക്കു
വേഗമുൾക്കൊണ്ടുവരികയുംവേണംനീ 113
ഞാനിതുചൊന്നതെന്നുള്ളതുചൊല്ലുകിൽ
ഊനംവളരേവരുമെന്നറിഞ്ഞാലും 114
എന്നതുകൊണ്ടിതുനന്നായുറച്ചുനീ
ചെന്നുമുറിയുമെഴുതിച്ചുകൊണ്ടുവാ” 115

അങ്ങിനെ തന്നെയതെന്നുരചെയ്തവൻ
ഇങ്ങിനെ വിപ്രൻ പറഞ്ഞവണ്ണം തന്നെ 116
കാൎയ്യസ്ഥനായ ശകടനെക്കൊണ്ടൊരു-
പായം പറഞ്ഞവൻ പത്രമെഴുതിച്ചു 117
വിരവിനൊടു ചണകതനയാലയം പ്രാപിച്ചു
വാചികപത്രികയും കൊടുത്തീടിനാൻ 118
വാചകം നോക്കി ചണകതനയനും
വായിച്ചവനോടു പിന്നെയും ചൊല്ലിനാൻ 119
"രാക്ഷസാമാത്യനുള്ളംഗുലീമുദ്രയെ
ശിക്ഷയിൽ വെച്ചിതിനൊപ്പുമിടുക നീ" 120
ഇത്ഥമുരചെയ്തു മുദ്രയും പത്രവും
സിദ്ധാൎത്ഥകൻ പക്കലാശു നല്കീടിനാൻ 121
ചണകസുതവചനമിതു കേട്ടു സിദ്ധാൎത്ഥകൻ
ഛലവിഹിതപത്രത്തിലൊപ്പുമിട്ടീടിനാൻ 122
സവിനയമൊടവനഥ ചാണക്യവിപ്രനെ
സാദരം വന്ദിച്ചു ചൊല്ലിനാനിങ്ങിനെ 123
"എന്തിനി ഞാനൊന്നു വേണ്ടുവെന്നുള്ളതും
അന്തരമെന്നിയരുൾചെയ്ക സാമ്പ്രതം" 124
അപ്പൊഴതു ചാണക്യവിപ്രനും ചൊല്ലിനാൻ
"അതിവിരുതനായ നീയൊന്നുണ്ടു വേണ്ടതും 125
മുദ്രയാമുദ്രിതം പത്രവും മുദ്രയും
ഭദ്രമിക്കൈക്കൊണ്ടുടനെ പുറപ്പെട്ടു 126
മുന്നം ശകടദാസൻ തന്നെ കൊല്ലുവാൻ
തിണ്ണമരക്കക്കയറിട്ടുകൊണ്ടുപോയ് 127
ചാതുൎയ്യമോടു കഴുവേറുവാനഥ
ഘാതുകന്മാർ തുടങ്ങീടും ദശാന്തരേ 428
ക്രൂരനായ് ഘാതുകന്മാരോടണഞ്ഞു നീ
ഘോരങ്ങളായ വചനങ്ങൾ ചൊല്ലണം 129
ഘാതുകന്മാരതു നേരമെല്ലാവരും
ഭീതിയും വ്യാജേന പൂണ്ടു മണ്ടും വിധൌ 130

കലിതമുദമഥശകടദാസനെസ്സാദരം
കലനിലമതിങ്കന്നുവേർപെടുത്താശുനീ 131
സന്തോഷമുൾക്കൊണ്ടവനെയുംകൊണ്ടുപോയ്
മന്ത്രിപ്രവരനെച്ചെന്നുസേവിക്കെടോ 132
അതുപൊഴുതിലഥശകടദാസനെക്കാത്തതി-
ന്നാഭിമുഖ്യത്തോടുകൂടവേരാക്ഷസൻ 133
വല്ലതുമൊന്നുനിനക്കുസമ്മാനിക്ക-
മില്ലൊരുസംശയമെന്നാലതുംവാങ്ങി 134
മുദ്രയുംപിന്നെക്കൊടുത്തമാത്യേന്ദ്രനെ
ഭദ്രമായ്നിന്നുനീസേവിക്കയുംവേണം 135
പടവരവൃത്തുടരുമളവഥവഴിയിൽനിന്നുനീ
പരിചിനൊടുപൎവ്വതപുത്രനായുത്രവും 136
കാട്ടിക്കൊടുക്കാപുനരവൻനിന്നോടു
മുട്ടിച്ചുനിർബ്ബന്ധമാശുചെയ്യുംവിധൌ 137
വാചകംനെന്നായ്പറഞ്ഞറിയിച്ചുനീ
സാചിവ്യമുള്ളൊരുരാക്ഷസാമാത്യനെ 138
മുള്ളുന്നെക്കൊണ്ടുപേക്ഷിപ്പിച്ചുസത്വരം
നിശ്ചലചിത്തനായ്പ്പോന്നുകൾകനീ" 139
ചണകസുതനിവപലതുമവനൊടുപദേശിച്ചു
ചഞ്ചലമെന്നിയെമുദ്രയുംപത്രവും 140
കലിതമുദമതിചതുരനായസിദ്ധാർത്ഥകൻ
കരമതിലവൻകൊടുത്തിട്ടിനെച്ചൊല്ലിനാൻ 141
"അയിസുമുഖകാര്യവുംസാധിച്ചുനീയമി-
ന്നഴകിനൊടുപോരികെ"ന്നാശിയുംചൊല്ലിനാൻ 142
അഥചണകസുതചരണവന്ദനംചെയ്തവൻ
അതിമുദിതനായ്നടന്നീടിനാനന്നേരം 143
നയനിപുണമതിചണക്യതനയനുമനന്തരം
നീതിമാനാകുംക്ഷപണകൻതന്നെയും 144
നിജനികടഭുവിവിരവിനോടുവിളിച്ചവൻ
"നമ്മുടെശത്രുവാംരാക്ഷസൻതന്നെയും 145

ഉന്നതനാംമ്ലേച്ഛരാജനെത്തന്നെയും
ചൊന്നനീതങ്ങളിൽഭേദംവരുത്തുക" 146
എന്നുപദേശിച്ചുവനോടുശ്രദ്ധമായ്
പിന്നെയവൻകാലപാശികൻതന്നെയും 147
ഉന്നതനാംദണ്ഡപാശികൻതന്നെയും
തിണ്ണംവിളിച്ചുരകാപിച്ചുചൊല്ലീടിനാൻ 148
"ക്ഷിതിപതികൾമകുടമണിമെയ്യുൻപറകയാൽ
ക്ഷപണകനെയുംക്ഷണാലാട്ടിക്കളയണം 149
നമ്മുടെബന്ധുവാംപർവ്വതരാജനെ
ദുർമ്മന്ത്രിയാമവൻകൊന്നതറിഞ്ഞാലും 150
ഝടിതിപുനരപിശകടദാസനെത്തന്നെയും
ചായില്യമിട്ടുകഴുവിന്മേലേറുവിൻ 151
ശകടനിഹരാക്ഷസാമാത്യൻപറകയാൽ
ചന്ദ്രഗുപ്തൻതന്നെക്കൊന്നൊടുക്കീടുവാൻ 152
ചിലരിവിടെമരുവുമവർകൾക്കവൻനിത്യവും
ചിലവിനുകൊടുക്കുന്നതുണ്ടെന്നുനിർണ്ണയം" 153
അവർകളതുകേട്ടുടൻക്ഷപണകനെയുംക്ഷണാൽ
പ്രഹരമതുകൂട്ടിനാൻഭയമൊടവനോടിനാൻ 154
അഥശകടദാസനെഝടിതിപിടിപെട്ടവ-
രതികുപിതരായുടൻകയറരയിൽചുറ്റിഹോ 155
കൊലകരതിദ്രുതംകൊലനിലമതിങ്കല-
ങ്ങഴകിനൊടുവെച്ചപോതതികുപിതനായ്സ്സദാ 156
അതുലബലഘാതകനോട്ടിക്കളഞ്ഞുട-
നഥശകടദാസനെത്തത്രസിദ്ധാർത്ഥകൻ 157
കനിവിനൊടുപാലിച്ചുകൊണ്ടവനോടുമായ്
പരിചിനൊടുപോയിതെരാക്ഷസംവീക്ഷിതും 158
നീതിമാനാകിയവിഷ്ണുഗുപ്തനൊരു
ദൂതനെപ്പിന്നെവിളിച്ചുചൊല്ലീടിനാൻ 159
"ചന്ദനദാസനാംചെട്ടിപ്രവരനെ
മന്ദമല്ലാതിങ്ങുകൂട്ടിനീകൊണ്ടുവാ" 160

ചണകസുതവചനമിതി കേട്ടുവന്ദിച്ചവൻ
ചന്ദനദാസൻ മന്ദം [illegible] 161
മൊട്ടു [illegible] ശ്രേഷ്ഠനെക്കണ്ടു ചൊല്ലിനാൻ
ശ്രേഷ്ഠമലേ തവ ശ്രേഷ്ഠന്റെ ശാസനാൽ 162
“ശ്രേഷ്ഠിവര! ധനമേതെ! ഭൂസുര”
ശ്രേഷ്ഠനായുള്ള ചാണക്യനയച്ചു ഞാൻ 163
വന്നേൻ ഭവാനെയും കൊണ്ടങ്ങു ചെല്ലുവാൻ
തിണ്ണം പുറപ്പെട്ടു പോരികയും വേണം” 164
എന്നതു കേട്ടോരു ചന്ദനദാസനും
നിന്നു വിചാരം തുടങ്ങിനാനിങ്ങിനെ 165
“അയ്യോ! മഹാപാപി, ചാണക്യനെന്തൊന്നു
പയ്യവെ കല്പിച്ചിരിക്കുന്നതീശ്വരാ! 166
ചാണക്യനെന്നു കേട്ടീടുന്ന നേരത്തു
താനറിയാതെ നടുങ്ങുമെല്ലാവരും 167
ഇത്ര കൃപയുമില്ലാത്തവരെ മററു
ധാത്രിയിലെങ്ങുമെ കണ്ടിട്ടുമില്ല ഞാൻ 168
ഏതുമൊരു പിഴ ചെയ്യാത്തവർകൾക്കു-
മാതങ്കമുണ്ടഹൊ ചാണക്യവിപ്രനെ 169
ഏററമപരാധമുള്ളോരിനിക്കിഹ
മുററും പൊറുതിയില്ലാതെ വരുമെല്ലൊ 170
എന്നവനാലിന്നമാത്യകളത്രത്തെ
തിണ്ണമിവിടെന്നു വാങ്ങിച്ചു കൊണ്ടു ഞാൻ 171
ചെന്നു കണ്ടീടുവാനായി ചാണക്യനെ
പിന്നെയമാത്യകളത്രത്തെയുമവൻ 172
എന്നോടു കൊണ്ടുവരികെന്നു ചൊല്ലുമ്പോൾ
എന്നുമിനിക്കു കൊടുത്തുകൂടാ ദൃഢം 173
ആളയച്ചന്നേരമാശു ചാണക്യനും
നീകളത്തിരയിക്കുമെന്റെ ഗൃഹത്തിങ്കൽ 174
കണ്ടീലയെന്നു വരുന്നോരനന്തരം
ഉണ്ടാവതെല്ലാമനുഭവിക്കേയുള്ളു. 175

വിശ്വാസവഞ്ചനംചെയ്താലമാത്യൻ-
മീശ്വരനംവിപരീതമായ്വന്നുപോം 176
എന്നൊരുവൃത്തമല്ലിങ്ങിഹരാക്ഷസൻ
തന്റെപുത്രകളത്രാദികളെയും 177
എന്റെമന്ദിരത്തിങ്കലാക്കീടിനാ-
ലെന്നാലിനിക്കിതുരക്ഷിക്കയുംവേണം I;8
ഇന്നിതുകൊണ്ടുവരുന്നതനർത്ഥവി-
ശേഷംവന്നുമറെറാരാപത്തില്ലതുമെ” 179
ഇത്ഥംനിരൂപിച്ചുകല്പിച്ചുതന്റെട
ഭൃത്യനായുള്ളധനദാസനോടവൻ 180
“തേറെറന്നാമാത്യകളത്രമിവിടുന്നു
മററാരേടത്താക്കിക്കൊണ്ടുപോയിടുനീ” 181
ഇത്ഥംധനദാസനോടുപറഞ്ഞവ-
നത്യന്തമാദരാലന്നന്നത്രങ്ങളും 182
പട്ടുകളാഭരണങ്ങൾസുവർണ്ണങ്ങൾ
പെട്ടികളിൽനിറച്ചുമ്പൊടെട്ടപ്പിച്ചു 183
ചന്ദനദാസൻപുറപ്പെട്ടുഭൂപാല
മന്ദിരഗോപുരെചെന്നുനിന്നീടിനാൻ 184
ചാണക്യസുതനൊടന്തദൂതനുംചൊല്ലിനാൻ
“ചന്ദനദാസൻപടിക്കൊണ്ടുപോകുന്നു” 185
എന്നതുകേട്ടുചാണകതന്ത്രജ്ഞനും
ചെന്നുമന്നവൻതന്നോടുചൊല്ലിനാൻ 186
“ചോദ്യമവനോടുചെയ്യേണ്ടതുംഭവാ-
നാദ്യംമററാരിനിക്കെ”ന്നിതുചെയ്യുന്നം 187
രാജനിയോഗവുംകൈക്കൊണ്ടവനഥ
രാജപുരുഷനേടിച്ചിനൊചൊല്ലിനാൻ :88
“ചന്ദനദാസനെകൂട്ടിവരാമെന്നു
ചെന്നുപറക”യെന്നതുകേട്ടവൻ 189
ചെന്നുപറഞ്ഞതുകേട്ടവൻതാനും
മന്ദമന്ദമകംപുക്കാൻവിനീതനായ് 190

അവനിസുരവരനെയവനാശു കുമ്പിട്ടതാ-
നാചാരവും ചെയ്തു വാങ്ങിനിന്നീടിനാൻ 191
ഉചിതമതിനഥ സഖലു ചണകസുതനാദരാൽ
മാനിച്ചവനോടുമെല്ലവേ ചൊല്ലിനാൻ 192
“ചന്ദനദാസ! നിന്നെക്കണ്ടിനിക്കൊരാ-
നന്ദംവരുവതു ചൊല്ലാവതല്ലെടോ 193
കഷ്ടം നടന്നു വലഞ്ഞിതല്ലോ ഭവാ-
നൊട്ടുമേ വൈകാതിരിക്ക പലകമേൽ” 194
സമ്മാനവാക്കുകൾ കേട്ടവൻ ചൊല്ലിനാൻ
“ധർമ്മമല്ലാത്തതങ്ങൾ ചെയ്യരുതല്ലോ 195
ഇപ്പോളുചിതമായുള്ള സമ്മാന-
മിപ്പരിഷക്കനുപാത്തുകാണുന്നേരം 196
ദുഃഖത്തിനുള്ള തുടക്കം നിരൂപിക്കിൽ
കൈയെറിഞ്ഞരുളുന്നിതല്ലോ ഭവാൻ 197
ഞാനീനിലത്തിരുന്നീടെന്നരുൾചെയ്തി-
ലൂനംവരാതെ നിന്നീടണമാവോളം 198
വൈശിഷ്ട്യമുള്ള ഭവാനരുൾ ചെയ്കില-
മൗചിത്യമായതേ ചെയ്കകൂടൂ ദൃഢം” 199
“ഞങ്ങളോടൊപ്പമിരിപ്പാൻ ഭവാനിപ്പോ-
ളെങ്ങുമൊരു കുറവില്ലെന്നറിഞ്ഞാലും 200
തന്നെ പലകമേലേറിയിരിപ്പതി-
നിന്നുമടിയാർക്കു”യെന്നു ചാണക്യനും 201
കഷ്ടമിക്കശ്മലനൊന്നുണ്ടു കണ്ടിട്ടു-
മൊട്ടുമെന്നോടു ഫലിക്കയില്ലെന്നവൻ 202
കല്പിച്ചിരുന്നാൻ നിലത്തു തന്നെ പുന-
രപ്പോളുരചെയ്തു കൗടില്യവിപ്രനും 203
“ശ്രേഷ്ഠിപ്രവര! ധനപതേ! സാമ്പ്രതം
ശ്രേഷ്ഠനായുള്ള ഭവാനു വിശേഷിച്ചു 204
വാണിഭങ്ങൾക്കു കുശലമോ സന്തതം
നാണയത്തോടു ലാഭങ്ങൾ വരുന്നിതോ” 205

"ആൎയ്യനായുള്ള ഭവാന്റെ ഗുണംകൊണ്ടു
കാൎയ്യങ്ങൾ വാണ ഭങ്ങൾക്കുണ്ടിതുകാലം" 206
"ചന്ദ്രഗുപ്തൻനരപാലകനാകയാൽ
നന്ദനരവരന്മാരാമവൎകളെ 207
ഖേദാൽനിഗ്രഹിച്ചുപീഡയുണ്ടാതദാ
മേദിനീതന്നിൽപ്രജകളിലാക്കാനും" 208
ചന്ദനദാസനതുകേട്ടുകൎണ്ണങ്ങൾ
നന്നായ്ക്കരംകൊണ്ടുപൊത്തിനിന്നീടിനാൻ 209
"നല്ലനാംമൌൎയ്യൻനരപതിയാകയാൽ
ചൊല്ലാവതല്ലൊരുകൌതുകമെല്ലാൎക്കും 210
പൌൎണ്ണമാസിക്കുദിച്ചീടുന്നചന്ദ്രനും
പൂൎണ്ണഗുണമുള്ള ചന്ദ്രഗുപ്തൻതാനും 211
ഏതുംവിശേഷമില്ലിപ്രജകൾക്കിഹ
പെയ്യുന്നാനന്ദംനിറയുന്നതേയുള്ളു" 212
"രാജഗുണത്താൽപ്രജകൾക്കുസന്തോഷ-
മാശയത്തിങ്കലുണ്ടെങ്കിലിതുകാലം 213
എല്ലാവരുംനരപാലകനായ്ക്കൊണ്ടു
വല്ലതുമിഷ്ടമായുള്ളതു ചെയ്യണം" 214
മോദമുൾക്കൊണ്ടിഹ ചന്ദനദാസനും
മേദിനീദേവനോടിങ്ങിനെ ചൊല്ലിനാൻ 215
"എന്തൊന്നു ഞാനിന്നു ചെയ്യേണ്ടതെന്നുള്ള
തന്തരംകൂടാതരുൾ ചെയ്കയുംവേണം 216
അൎത്ഥമേതാനുംനൃപനുനൽകീടുവാ-
നെത്രവേണമെന്നരുൾചെയ്തുകൊള്ളുക" 217
ചാണക്യനതുകേട്ടുസഹിയാതെ
മാനിച്ചവനോടുപിന്നെയുംചൊല്ലിനാൻ 218
"ചന്ദനദാസ! നീയൊന്നുധരിക്കണം
ചന്ദ്രഗുപ്തൻതന്റെരാജ്യമിതോൎക്കനീ 219
നന്ദരാജ്യമെന്നൊരുനിനവുണ്ടെങ്കി-
ലിന്നുതന്നെയതുദൂരക്കളകനീ 220

നന്ദനൃപന്മാൎക്കൊരൎത്ഥാഗ്രഹമുള്ള-
തിന്നു മൌൎയ്യൻ തനിക്കില്ലെന്നറിഞ്ഞാലും 221
അൎത്ഥലാഭംകൊണ്ടു സന്തോഷവും പുന-
രിത്രയുമില്ലാ മുരാപൌത്രനമെടൊ 222
ചന്ദ്രഗുപ്തനിൽ പ്രജകൾക്കു നിത്യമാ-
നന്ദമുണ്ടെങ്കിൽ പ്രിയമതെന്നോൎക്ക നീ" 223
ചന്ദനദാസനും ചൊന്നാനതുനേരം
"ചന്ദ്രഗുപ്തൻ മഹാരാജനത്രെ ദൃഢം 224
അൎത്ഥമല്ലാതെയെന്തൊന്നാൽ നൃപനിന്നു
ചിത്തമോദം വരുത്തേണ്ടതിഹ വയം" 225
ശ്രേഷ്ഠികുലോത്തമൻ ചൊന്നതു കേട്ടുടൻ
ശ്രേഷ്ഠനാം ചാണക്യനിത്തരം ചൊല്ലിനാൻ 226
"രാജാവിനോടു വിപരീതമായാതു-
മാചരിച്ചീടായ്കിലേററം പ്രിയമെടൊ" 227
"യാതൊരുത്തൻ നൃപനോടു വിരുദ്ധമായ്
നീതിശാസ്ത്രാംബുധെ കാട്ടുന്നതുമിപ്പോൾ"? 228
ശങ്കകൂടാതെ പറഞ്ഞു തരുവൻ ഞാൻ
"എങ്കിൽ നീ തന്നെയതെന്നു ധരിച്ചാലും" 229
അയ്യോ ശിവ! ശിവ! ഞാനെന്നൊ ദയാനിധെ!
പൊയ്യു പറയും ചിലൎക്കു കാണായ്കയാൽ 230
ഇന്നു തൃണങ്ങൾ പിണങ്ങുമൊ വഹ്നിയോ-
ടെന്നുള്ളതും ഭവാനോൎത്തുകൊള്ളേണമെ" 231
"എങ്കിലതും തുടങ്ങീ പുനരിക്കാലം
സങ്കടമില്ലതു കൊണ്ടിങ്ങറിഞ്ഞാലും 232
മൌൎയ്യനാം ഭൂപതി തന്നോടിതുകാലം
വൈരം തുടച്ചിരിക്കുന്നൊരമാത്യന്റെ 233
പുത്രകളത്രാദികളെയും നീ തവ
പത്തനെ വെച്ചു രക്ഷിക്കുന്നതില്ലയൊ?" 234
"പൊയ്യായ വാക്കുകളേവം ഭവാനോടു
മെയ്യെ പറഞ്ഞതാരിക്കാലമീശ്വര!" 235

ഭൂപാലവീരരോടേതാനുമൊന്നു കൊ-
ണ്ടാപത്തകപ്പെട്ടുപോണ്ടുമോരോജനം 236
നാട്ടിലെങ്ങാനുമിപ്പൌരജനത്തിൻെറ
വീട്ടിലവരുടെസമ്മതംകൂടാതെ 237
കൊണ്ടുപോയ്ത്തൻെറകുഡുംബത്തെയുംവെച്ചു
മണ്ടിമറുനാട്ടതേട്ടമറികനീ 238
എന്നാലതിനെമറയ്ക്കമാറില്ലാതും
ണിന്നേയൊഴിച്ചുധരണിയിൽനിണ്ണയം” 239
“അങ്ങിനെകേട്ടളുനേരത്തന്നൃപ-
രെങ്ങുമതിന്നൊരുവാട്ടമില്ലെന്നുമെ 240
മന്ത്രിപ്രവരൻപുറപ്പെട്ടുപോയനാ-
ളന്തിക്കവൻപുനരെൻെറഗൃഹത്തിങ്കൽ 241
കൊണ്ടുവന്നാക്കികളത്രത്തെയുംപിന്നെ
കൊണ്ടുപോയാനടിക്കുന്നതിൻമുന്നമെ” 242
“മുമ്പിൽപറഞ്ഞുനീയില്ലെന്നുതന്നെ
പിന്നെപ്പറഞ്ഞിതുണ്ടെന്നതുമെങ്ങിനെ? 243
വാക്കിന്നുതങ്ങളിൽചേച്ചയില്ലേതുമെ
ഭോഷ്കുപറഞ്ഞാൽമടങ്ങുകയില്ലെടൊ 244
നേരുകേടായിപ്പറയുന്നനേരവും
ചേരുന്നതെപറഞ്ഞാൽനിരപ്പൂടും” 245
നേരുകേടേതുംപറഞ്ഞീലഞാനിന്നു
നേരൊഴിഞ്ഞതുമിനിക്കില്ലനിണ്ണയം” 246
“ചന്ദനദാസ! ഞാൻചൊന്നതുകേൾക്കനീ
എന്തിനാരോതരംവ്യാജംതുടങ്ങുന്നു? 247
മന്ത്രിപ്രവരൻെറഭാര്യയെനൽകുക
ചന്ദ്രഗുപ്താവനീനാഥനായ്ക്കൊണ്ടെടോ!” 248
“ആൎയ്യ ചാണക്യ! മഹീസുരരത്നമെ!
മൌര്യമഹീപതിക്കേകൊടുത്തിടുവാൻ 249
രാക്ഷസാമാത്യകളത്രമെന്മന്ദിരെ
സൂക്ഷിച്ചുവെച്ചിരിക്കുന്നതുമില്ലഞാൻ 250

അന്നക്കലശലിൽകൊണ്ടുവന്നീടിനാൻ
പിന്നെപ്പുലർകാലെക്കൊണ്ടുപോയീടിനാൻ” 251
“എങ്കിലെവിടെക്കുകൊണ്ടുപോയാനെന്ന
ശങ്കാവിഹീനംപറകയുംവേണംനീ.” 252
“എങ്ങുകൊണ്ടുപോയെന്നതുംഞാനറിഞ്ഞീലല്ലു-
മെങ്ങിനെഞാനറിയുന്നയ്യോനിർദ്ദയ!” 253
ചന്ദനദാസനങ്ങോട്ടു ചാണക്യനും
മന്ദഹാസംപൂണ്ടു പിന്നെയും ചൊല്ലിനാൻ 254
“ചന്ദനദാസ നിനക്കിതിനല്ലേക-
ളിന്നതുടങ്ങുന്നതെന്നുമറിഞ്ഞാലും 255
ഏതുമൊന്നുമറിയുന്നതില്ലേ ഭവാൻ?
ചേതസി നന്നായ് നിരൂപിച്ചു ചൊല്ലു നീ 256
ആപത്തു പന്തലയിൽകരേറിയാ-
ലാവതെന്തെന്നു വിചാരിക്കയുംവേണം 257
നന്ദനൃപന്മാരെഞാനെന്നതുപോലെ
ചന്ദ്രഗുപ്തൻതന്നെ രാക്ഷസാമാത്യനും 258
നാശംവരുത്തുമെന്നുണ്ടു നിനക്കുമൊ-
രാശപുനരതു സാധിക്കയില്ലെടൊ 259
നയവിപുലബലമുടയവർകളായുള്ളൊരു
വക്രനാസാദികളാകുന്നമന്ത്രികൾ 260
തെളിവിനൊടു ധരണിപതിനന്ദനനുള്ള നാൾ
തിരമൊടിഹലക്ഷ്മിയെക്കെട്ടിനിർത്തീടിനാർ 261
അക്കെട്ടഴിച്ചുഞാൻമൌര്യതനയങ്കൽ
നില്ക്കട്ടെയെന്നുറപ്പിച്ചുകെട്ടീടിനേൻ 262
ഇക്കെട്ടഴിച്ചുകെട്ടീടുവാൻപാരിതി-
ലിക്കണ്ടവരാരുമില്ലെന്നറിഞ്ഞാലും 263
ദ്വിരദവരരുധിരകണസേകശോണാഭയാൽ
തെളിവിനൊടു സന്ധ്യക്കരുണമായ്മിന്നുന്ന 264
ശിശിരകരമഹിതകലയെന്നപോലെയൊരു
സിംഹവദനത്തിലുള്ളൊരുദംഷ്ട്രയെ 265

പരിചൊട്ടപറിച്ചുകൊണ്ടിങ്ങുപോന്നീടുവാന
ചാരത്തിലവൻനിന്നെക്കണ്ടാൽതാക്കനി” 266
...കട്ടന്റെ ശ്രേഷ്ഠപ്രവരനും
വിശ്വാസമേറ്റം അതിനേറ്റവും ചെയ്തീടിനാൻ 267
“ചലവൃത്തു ചാക്കിനുണ്ടെന്നുവരികിലും
ഫലമിതിയറഞ്ഞുകൊള്ളാമെന്നതെവേണ്ടു” 268
അഗ്രകുലോത്തമനാകിയ ചാണക്യ-
നഗ്രമായ്ചിന്നെയുംചൊല്ലിനാനിങ്ങിനെ 269
“ശ്രേഷ്ഠകുലശ്രേഷ്ഠകേട്ടാലുമെങ്കിൽനീ
കാട്ടനാട്ടുന്റയംകൊണ്ടുള്ളനുഭവം 270
ദുഷ്ടനക്ഷപണകൻചെയ്യദോഷംകൊണ്ടു
നാട്ടിനപോയതുകേട്ടില്ലയൊഭവാൻ 271
പന്നൊശകടദാസൻചെയ്തദോഷത്താൽ
ചെന്നവനകാലപുരിപുക്കിരിക്കുന്നു 272
ചന്ദ്രഗുപ്തൻമഹാരാജനിതുകാലം
ചന്ദനദാസനിൻശാഠ്യകർമ്മങ്ങളെ 273
ഒട്ടുംസഹിക്കയില്ലെന്നുവന്നാൽഭവാൻ
കഷ്ടമാംബന്ധമനുഭവിക്കുമെല്ലൊ 274
ഏതുകൊണ്ടുന്നിനക്കൊൻബന്ധുവായ്
ചൊന്നതുകേൾക്കനല്ലതവനിർണ്ണയം 275
കാൽക്ഷണംവൈകാതെരാജാജ്ഞയാഭവാൻ
രാക്ഷസൻതന്റെകളത്രത്തെയുംനൽകി 276
ചിത്രമായുള്ളരാജപ്രസാദങ്ങളും
എത്രയുംനന്നായനുഭവിച്ചീടെടൊ” 277
“ഉള്ളതേതന്നുക്രൂരമമനിർണ്ണയം
ഇല്ലാത്തതെങ്ങിനെനൽകുന്നതൊന്നഹൊ 278
“ഇല്ലനൊരാക്ഷസൻതന്റെകളത്രത്തെ
ചൊല്ലുനീവെച്ചുരക്ഷിക്കുന്നില്ലയൊ 279
നിന്റെകളത്രത്തെയുംപ്രാണനെയുമാ-
ളന്റെകളത്രത്തെക്കൊണ്ടുതടുത്തുനീ 280

കാത്തുകൊണ്ടീട്ടു വാനാവിർഭവിക്കുന്നിൻ
ചിത്തത്തിലെന്നൊഗുണംവരുന്നിർണ്ണയം" 281
"ഭീഷണമായുള്ള വാക്കുകളെന്തിനു
ദോഷവിഹീനനാമെന്നോടു ചൊല്ലുന്നു 282
സത്യമമാത്യകളത്രമെൻപുത്രനെ
നിത്യവും വെച്ചുരക്ഷിച്ചുകൊള്ളുന്നു ഞാൻ 283
എന്നുംതരികയുമില്ലെന്നുനിർണ്ണയം
എന്നാൽ വരുത്തുവതൊക്കെ വരുത്തുക 284
ഇല്ലെന്നു ഞാനൊരു ചൊല്ലിയാലും പുന-
രില്ല വിശ്വാസമെന്നാലെന്തു ചെയ്യുന്നും" 285
"ഇത്തൊഴിൽ താവകം നന്നല്ല നിർണ്ണയം
ചിത്തത്തിൽ നിശ്ചയം വന്നിതൊ ചൊല്ലു നീ" 286
"നന്നായുറച്ചിളകാതൊരു നിശ്ചയം
വന്നുകിടക്കുന്നിതില്ലൊരു സംശയം" 287
ഇത്തരം സാമദാനാദികൾകൊണ്ടവൻ
ചിത്തമിളകാതെ കണ്ടു ചാണക്യനും 288
എത്രയും ചന്ദനദാസനെ മാനിച്ചു
ചിത്രമിവൻ തൊഴിലെന്നു നിരൂപിച്ചാൻ 289
പിന്നെയും ശ്രേഷ്ഠിവരനോടു ചൊല്ലിനാൻ
"നിർണ്ണയം നന്നായി വന്നിതൊ മാനസെ?" 290
എന്നു ചാണക്യൻ പറഞ്ഞൊരനന്തരം
"നിർണ്ണയം വന്നിതെ"ന്നാൻ മണികാരനും 291
അതികോപിതനായുടൻ ചാണക്യവിപ്രനു-
മസിലതയുലച്ചുനിന്നിങ്ങിനെ ചൊല്ലിനാൻ 292
"ഝടിതി തവ ഗളതലമറുപ്പനിന്നേഷ ഞാൻ
ചന്ദ്രഗുപ്താവനീശാജ്ഞയാ ധർമ്മതെ 293
ഖലവണിജ! ശഠഹൃദയ! സാമ്പ്രതം നിന്നെയും
കാത്തുകൊണ്ടീടുമോ രാക്ഷസൻ വന്നിപ്പോൾ" 294
വാളുമെടുത്തു കോപിച്ചു ചാണക്യനും
ചീളെന്നു പാഞ്ഞു വരുന്നതു കണ്ടഥ 295

ചന്ദനദാസനും ചഞ്ചലം കൂടാതെ
മന്ദഹാസം കലൎന്നിങ്ങിനെ ചൊല്ലിനാൻ 296
"ഏതുമൊരു ഭയമില്ല മമ ഭവാൻ
ചാതുൎയ്യമോടു തലയറുത്തീടുക 297
എന്നുടെ കണ്ഠവുമങ്ങുള്ള വാളുമാ-
യൊന്നിച്ചുവന്നാൽ മടിക്കേണമോ പിന്നെ 298
ആരുമിഹ വന്നു കൈപിടിപ്പാനില്ല
നേരെ തലയിതാ വെട്ടീടുക ഭവാൻ" 299
ചന്ദനദാസനീവണ്ണം പറഞ്ഞപ്പോൾ
മന്ദിച്ചു വാങ്ങിനിന്നാൻ ചണകാത്മജൻ 300
ഉൾക്കരളിൽ കിളരുന്നൊരു കോപേന
ചിക്കനെ ചാണക്യവിപ്രകുലോത്തമൻ 301
ആക്കാലപാശികൻ തന്നെയുമന്നേരം
മൂൎഖനാകും ദണ്ഡപാശികൻ തന്നെയും 302
ചന്തമോടാശു വിളിച്ചീടിനാനഥ
കുന്തവുമേന്തിപ്പിടിച്ചവരും വന്നാർ 303
"രാക്ഷസമന്ത്രിക്കു ബന്ധുവായീടുന്ന
ചന്ദനദാസനായുള്ളൊരിവനെയും 304
ബന്ധിച്ചിവന്റെ കളത്രപുത്രാദിയും
ബന്ധുക്കളായവനുള്ള ജനത്തെയും 305
കൊണ്ടുചെന്നന്ധതാമിസ്രസമാനമാം
കുണ്ടറതന്നിലിട്ടീടുക വൈകാതെ 306
എന്നല്ലിവനുള്ള ഭണ്ഡാരമൊക്കവെ
തിണ്ണം കവൎന്നിങ്ങു കൊണ്ടുപോന്നീടുക 307
ചന്ദ്രഗുപ്തൻ നൃപനിങ്ങിനെ കല്പിച്ചു
ചന്ദനദാസനോടെന്നറിഞ്ഞീടുവിൻ" 308
ചണകസുതവചനമഥ കടുമയൊടു കേട്ടൊരു
ചന്ദനദാസനന്തരാ ചിന്തിച്ചാൻ 309
"സ്വഹൃദി മമ കരുണ നൃപനൊരറവുമുണ്ടാകയാൽ
സൎവ്വസഹാ നിവരികെന്നാളും വന്നു 310

ബന്ധുനിമിത്തം വരുന്ന വിപത്തുകൾ
സന്തതമൊക്കെസ്സഹിക്കേണ്ടതവർക്കു" 311
എന്നു നിരൂപിച്ചു നിൽക്കുന്ന നേരത്തു
ചെന്നു പിടിച്ചിതു ചന്ദനദാസനെ 312
കാലാന്തകോപന്മാരായുരുവുന്ന
കാലപാശാഖ്യനും ദണ്ഡപാശാഖ്യനും 313
കാലും കരവും വരിഞ്ഞവൻതന്നുടെ
കാലദോഷത്താലവർകളിരുവരും 314
പുത്രകളത്രാദികളോടു കൂടിയ-
ങ്ങത്രയും ഭീഷണമായിപ്പറഞ്ഞവർ 315
കണ്ടകപാഷാണസഞ്ചിതമായുള്ള
കണ്ടുറ തന്നിൽ പിടിച്ചു തള്ളീടിനാർ 316
വാതിലും പിന്നെയടച്ചു പൂട്ടീടിനാൻ
ഭീതിപൂണ്ടയ്യോ വിധിബലമെന്നോർത്തു 3,7
ചേതസി വന്നോരഴൽ പൂണ്ടവർകളും
ആതുരന്മാരായതിൽ കിടന്നീടിനാർ 318
പിന്നെയവർകളും മറ്റുള്ളവരുമായ്
ചന്ദനദാസൻെറ വീട്ടിലകം പുക്കു 319
അറ്റമില്ലാതോളമുള്ള നിധികളും
അറ്റമില്ലാതുള്ളൊരാഭരണങ്ങളും 320
വൈഡൂര്യപത്മരാഗേന്ദ്രനീലാദിയാം
വൈശിഷ്ട്യമുള്ള രത്നങ്ങൾ നിറച്ചുള്ള 321
രത്നകുംഭങ്ങളവധി കൂടാതെയും
രത്നം പതിച്ചുള്ള പാത്രഗണങ്ങളും 322
സ്വർണ്ണങ്ങൾ കണ്ടിക്കണക്കിൽ നിർമ്മിച്ചുള്ള-
തെണ്ണമില്ലാതോളമെന്നേ പറയാവൂ 323
പട്ടുകളോരോതരം നിറച്ചീടുന്ന
പെട്ടികളും മേലപ്പെട്ടിപാത്രങ്ങളും 324
ഒക്കവെ കത്തിക്കവർന്നു കൊണ്ടന്നവർ
വെക്കം നൃപനുടെ മുമ്പിൽ വെച്ചീടിനാർ 325

ചന്ദനദാസന്നുള്ള ധൎമ്മമെപ്പേരുമെ
ചന്ദ്രഗുപ്തൻതനിക്കാഴയൊരനന്തരം 326
സന്തോഷമുൾക്കൊണ്ടുകൌടില്യവിപ്രനും
അന്തഃകരണത്തിലിങ്ങിനെ ചിന്തിച്ചാൻ 327
"രാക്ഷസാമാത്യനെച്ചൊല്ലിയിവനിന്നു-
പേക്ഷിക്കുമെല്ലൊനിജമായജീവിതം 328
ചന്ദനദാസനെകൊല്ലുന്നനേരത്തു
മന്ത്രിപ്രവരൻമരിക്കുമെന്നുംദൃഢം 329
സാരമായുള്ളതുസാധിപ്പതിന്നൊരു-
കാരണമായതുംചന്ദനദാസനും" 330
ഇത്ഥമോരോതരംചിന്തിച്ചുചിന്തിച്ചു
പൃത്ഥ്വീസുരേന്ദ്രനിരിക്കുംദശാന്തരേ 331
ഭദ്രഭടനുംപുരുഷദത്താഖ്യനും
ഭദ്രബലമുള്ളഡിംകാരതന്താനും 332
വമ്പനായുള്ളബലഗുപ്തനുംപിന്നെ
കമ്പമില്ലാതൊരുരാജസേനൻതാനും 333
ഉത്തമനായുള്ളരോഹിതാക്ഷൻതാനും
ശക്തൻവിജയവൎമ്മാവെന്നവീരനും 334
ഉത്തമമന്ത്രിയായ്ത്തുവാണീടുന്ന
ബുദ്ധിമാനാംഭാഗുരായണനെന്നിവർ 335
മുന്നംപുറപ്പെട്ടുപോയതുചിന്തിച്ചു
വന്നിതുസങ്കടംനാട്ടിലുള്ളോർകൾക്കും 336
കൌടില്യനെല്ലാവരോടുംപറഞ്ഞവ-
ൎക്കാടലുണ്ടായതുംപോക്കിനാനന്നേരം 337
വിഷ്ണുഗുപ്തന്റെനിയോഗവുംകൈക്കൊണ്ടു
ധൃഷ്ടനാകുംഭാഗുരായണമന്ത്രിയും 338
വിരവിനോടുമലയകേതുതന്നെക്കണ്ടു
വിശ്വാസമുള്ളൊരുമന്ത്രിയായീടിനാൻ 339
അവനുമതുകാലമപ്പൎവ്വതരാജനോ-
ടൌചിത്യമായതുപാൎത്തുചൊല്ലീടിനാൻ 340

"വരസചിവനായുള്ളരാക്ഷസമന്ത്രിക്ക
ത്തുമദയോടൊന്നുസമ്മാനിക്കയുംവേണം" 341
പ്രിയസചിവന്റെവചനനിശമനദശാന്തരെ
പർവ്വതപുത്രനുംരാക്ഷസാമാത്യനെ 342
ചൊല്ലിവിട്ടിങ്ങുവരുത്തിയവനോടു
ചൊല്ലിനാനെത്രയുംനല്ലമധുരമായ് 343
"കോപ്പുകളൊന്നുംഭവാനില്ലാഞ്ഞതഹൊ
ഉൾപ്പൂവിലുണ്ടൊരുദുഃഖമിനിക്കെടൊ 344
സ്വാമി!വിനാശംനിനച്ചുഭവാനൊരു
കാമമൊന്നിങ്കലുമില്ലെന്നിരിക്കിലും 345
ഞാനൊരുഭൂഷണംതന്നാലതുഭവാൻ
മാനിച്ചലങ്കരിക്കേണംമഹാമതേ" 346
ഇത്ഥമുരചെയ്തുതന്റെകഴുത്തിന്നു
സത്വരംനല്ലൊരുമാലയഴിച്ചവൻ 347
മന്ത്രിപ്രവരനുകാട്ടിയനേരത്തു
സന്താപമുൾക്കൊണ്ടവനുമുരചെയ്താൻ 348
"ശൂര!സുകുമാര!വീരശിഖാമണെ!
തീരാതദുഃഖങ്ങളുണ്ടെന്നിരിക്കിലും 349
ചിന്തിക്കമാറില്ലമുമ്പിൽകഴിഞ്ഞതു
എന്തുഫലമതുചിന്തിച്ചിനിക്കഹോ 350
നിന്തിരുവുള്ളമെന്നെക്കുറിച്ചുണ്ടെങ്കി-
ലെന്തിനിക്കുള്ളതുസങ്കടംഭൂപതേ 351
വീര്യവുംകോപവുംമാനവുംഖേദവും
ശൌര്യവുമില്ലാതെയുള്ളദേഹത്തിന്മേൽ 352
ചേരുകയില്ലാഭവാൻതന്നഭൂഷണം
പോരാത്തഞാനെന്തുവാങ്ങുന്നതുംപിന്നെ 353
മൌര്യനിരിക്കുമെഴുനിലമാടത്തിൽ
വീര്യമേറീടുന്നസിംഹാസനമേറി 354
കാണ്മാൻഭവാനെയവകാശമുണ്ടെങ്കിൽ
വാങ്ങാമിതന്നുഞാനേതുംമടിയാതെ" 355

എന്നതുകേട്ടുമലയകേതുതാനും
മന്ദസ്മിതംചെയ്തവനോടുചൊല്ലിനാൻ 356
"അതിനെല്ലുത്തവമനസികാരുണ്യമുണ്ടെങ്കി-
ലന്നുതരുവാനിതല്ലെന്നറികെടോ 357
ഇന്നിതുവാങ്ങുകവേണംഭവാൻപുന-
രെന്നെക്കുറിച്ചൊരുകാരുണ്യമുണ്ടെങ്കിൽ" 358
ഇങ്ങിനെകേട്ടുപറഞ്ഞാനമാത്യനും
"അങ്ങൊത്തവണ്ണമനുഷ്ഠിച്ചുകൊള്ളുക" 359
പർവ്വതപുത്രനതുകേട്ടനേരത്തു
ദിവ്യമായുള്ളൊരുപൊന്നണിമാലയും 360
മോദമുൾക്കൊണ്ടുമന്ത്രീന്ദ്രൻകഴുത്തില-
ങ്ങാദരപൂർവ്വമലംകരിച്ചീടിനാൻ 361
സന്തോഷമാർന്നവൻയാത്രപറഞ്ഞിതു
മന്ത്രിപ്രവരൻപുരംപുക്കമേവിനാൻ 362
"രാക്ഷസനായുള്ളമാത്യപ്രവരന
സാക്ഷാൽസഖിയാംവിരാധഗുപ്താഖ്യനും 363
കെൽപ്പുള്ളരാക്ഷസൻതന്റെനിയോഗത്താൽ
ശില്പമായോരാഹിതുണ്ഡികവേഷമായ് 364
പാമ്പിൻകലടകൾകെട്ടിയെടുത്തവൻ
പാമ്പുമാടിച്ചുനടന്നുകൊണ്ടക്കാലം 365
പുഷ്പപുരത്തിങ്കലുള്ളൊരുവൃത്താന്ത-
മെപ്പേരുമേയറിഞ്ഞിങ്ങുവന്നീടിനാൻ 366
ഉത്തമമന്ത്രിതൻമുമ്പിലവൻതാനും
ചിത്താകുലതയാചെന്നുനിന്നീടിനാൻ 367
നല്ലനായുള്ളവിരാധഗുപ്തൻതന്നെ
വല്ലാതെയുള്ളഹിതുണ്ഡികവേഷമായ് 368
കണ്ടതുനേരമമാത്യപ്രവരനു-
മുണ്ടായതില്ലവനാരെന്നതുംതദാ 369
പിന്നെയുംപിന്നെയുംസൂക്ഷിച്ചനേരത്തു
ധന്യനാംമന്ത്രിക്കുതന്നുള്ളിലുണ്ടായി 370

ഉണ്ടായനേരമമാത്യപ്രവരനു-
മുണ്ടായദുഃഖേനവേഗാലെഴുന്നേററു 371
കണ്ണുനീരോലോലവീണുംപരവശാൽ
നന്നായവനെമുറുകത്തഴുകിനാൻ 372
കയ്യുംപിടിച്ചുകൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോന്നുതാൻ
പയ്യങ്കസീമനിനന്നായിരുത്തിനാൻ 373
താനുമിരുന്നുപുനരവൻതന്നോടു
ദീനനായേവംപറഞ്ഞുതുടങ്ങിനാൻ 374
"കഷ്ടംകുറവന്റെവേഷംധരിക്കയാ-
ലൊട്ടുംഭവാനെയറിഞ്ഞീലഞാനഹോ 375
മംഗലരൂപനായുണ്ടാരുന്നിന്നെഞാ-
നിങ്ങിനെകണ്ടതിത്രകാലമീശ്വര. 376
ഭൂപാലവീരനായുള്ളോരുനമ്മുടെ
ദേവനാംസവ്വാത്ഥസിദ്ധിയുള്ളോരുനാൾ 377
ആപാദചൂഡമണിഞ്ഞൊരാഭരണങ്ങ-
ളാവാളമുള്ളപദവിയോടുംകൂടി 378
കേവലംനിന്നെഞാൻകാണുമാറാകുവാ-
നാവതില്ലല്ലോവിധിവിഹിതമിദം" 379
ഇത്ഥംപറഞ്ഞുമോരോന്നെനിരൂപിച്ചും
ചിത്തവിഷാദാൽകരഞ്ഞുതുടങ്ങിനാൻ 380
മന്ത്രിപ്രവരൻകരയുന്നതുനേര-
മന്തരംകൂടാതവനുമുരുശോകം 381
മന്ദമന്ദംതലോടിക്കൊണ്ടമാത്യനെ
മന്ദംവിരാധഗുപ്തൻപറഞ്ഞീടിനാൻ 382
"അലമലമിതരുതരുതുദുഃഖംമഹാമതെ
ആശുഭവാനിഹഞങ്ങളെയൊക്കവെ 383
കനിവിനൊടുപണ്ടുള്ളപോലെപദവിയെ
കാലാന്തരംകൊണ്ടനുഭവിപ്പിച്ചീടും" 384
നീതിമാനാകിയരാക്ഷസൻപിന്നെയു-
മാതുരനായവൻതന്നോടുചൊല്ലിനാൻ 385

“കഷ്ടമത്രെത്തുലോകംപാൎത്തുകാണുന്നേരം
നഷ്ടമായ്വന്നിതുനന്ദകുലംസഖേ! 386
വൃഷ്ണികുലംമുനിശാപാലതുപോലെ
വിഷ്ണുഗുപ്തൻതന്റെദുൎന്നയംകൊണ്ടഹൊ 387
നന്ദകുലത്തിനവനിതുനാശവും
മന്ദനായുള്ളഞാൻശേഷിക്കയുംചെയ്തു 388
അന്നുഞാൻചാകാതിരിപ്പാനവകാശം
മന്നരിൽസ്നേഹമില്ലായ്കയുമല്ലകേൾ 389
മാനുഷഭൃതിയിലാശകൊണ്ടുമല്ല
പ്രാണവിനാശഭയംകൊണ്ടുമല്ലെടോ 390
ഇത്തരങ്ങൾനിരൂപിച്ചല്ലെടോസഖേ
നിത്യപരദാസ്യമററുതന്നെവയം 391
സ്വൎഗ്ഗമരുവുംമമഭൂപതിക്കരി
വൎഗ്ഗമശേഷമൊടുക്കുന്നനേരത്തു 392
സന്തോഷമുണ്ടാകുമെന്നുള്ളോൎത്തുഞാൻ
സന്തതമാവതുചെയ്യുന്നതുമെടൊ 393
ഒന്നുകൊണ്ടുംഫലിക്കുന്നതുമില്ലതി-
നൊന്നുനിരൂപിച്ചാലൊക്കയുംനിഷ്ഫലം 394
ഭിത്തിയുണ്ടെങ്കിലെചിത്രമുള്ളുസഖെ-
യിത്രനയപ്രയോഗങ്ങൾക്കുകിംഫലം 395
സ്വാമിവിനാശംനിനച്ചുനിനച്ചൊരു
കാമവുമില്ലിനിക്കൊന്നിങ്കലുമെടൊ 396
രാത്രിയിൽചെന്നുകിടന്നാലുറക്കവു-
മോരേത്താരേത്താരോതരമില്ലനിക്കൊട്ടുമെ 397
ആററമില്ലാതൊരുദുഃഖംമുഴുക്കയാൽ
ചോററിനുമില്ലരുചിയേതുമെസഖെ! 398
എന്നുടെസ്വാമിയാംനന്ദമഹീപതി
എന്നെയീവണ്ണമാക്കിച്ചമച്ചീടിനാൻ 399
രാക്ഷസനെന്നുള്ളതൊട്ടേടമെയുള്ളൂ
കാൽക്ഷണമെന്നെപ്പിരിഞ്ഞാൽപൊറുക്കുമൊ 400

ഞാനൊരുകാൎയ്യംനിരൂപിച്ചറിയിച്ചാൽ
മാനസെഭ്രപന്നകാൎയ്യമതുതന്നെ 401
ബന്ധുവായുള്ളൊരുചന്ദനദാസന്റെ
മന്ദിരത്തിങ്കൽകു°ംബത്തെയുംവെച്ചു 402
ധൈൎയ്യമുൾക്കൊണ്ടുപുറപ്പെട്ടുപോന്നുഞാൻ
കാൎയ്യമല്ലാതൊന്നുചെയ്തതുമില്ലെടൊ 403
ബന്ധുജനമനോധൈൎയ്യമുണ്ടാവതി-
നെന്തൊന്നുവേണ്ടതെന്നാലതുംചെയ്തുഞാൻ 404
തീക്ഷ്ണനായുള്ളൊരുമൌൎയ്യനെക്കൊല്ലുവാൻ
തീക്ഷ്ണരസവാദികളെയുംകല്പിച്ചു 405
അതിനവർകളെഭരിച്ചീടുവാനായിഞാൻ
അഥശകടദാസനെകല്പിക്കയുംചെയ്തു 406
അനുദിനമരാതിവൃത്താന്തമറിവതി-
നതിനിപുണരാംക്ഷപണാദികൾതമ്മെയും 407
കുസുമപുരിതന്നിലാക്കീട്ടുമുണ്ടഹൊ
കിമിഹഫലമെന്നുതോന്നുന്നതുമുണ്ടടോ 408
എന്നുടെസ്വാമിയാംസൎവ്വാൎത്ഥസിദ്ധിതാൻ
തന്നുടെമക്കളാംമൌൎയ്യാദിദുഷ്ടരെ 409
ശാൎദ്ദൂലപോതങ്ങളെപ്പോലെപോററിനാൻ
നിൎദ്ദയനിന്നവരിൽവെച്ചൊരുദുഷ്ടൻ 410
കാരണമായ്വന്നുഭ്രപനനാശവും
മാറുമൊതാപമിനിക്കതുചിന്തിച്ചാൽ 411
എന്നതുകൊണ്ടുഞാൻകാലാന്തരംകൊണ്ടു
മന്നനായ്വാഴുന്നചന്ദ്രഗുപ്തൻതന്നെ 412
കൊന്നുപരിഭവംതീൎത്തുകൊൾവൻദൈവ-
മിന്നൊരുവൎമ്മമായ്നിന്നീലവനെങ്കിൽ 413
കനിവിനൊടുകുസുമപുരവൃത്താന്തമൊക്കവെ
കഥയകഥയാശുകേൾക്കേണമെടൊസഖെ” 414
ഇത്ഥമാകൎണ്ണ്യവിരാധഗുപ്തന്താന-
മുത്തമാമാത്യനോടോൎത്തുചൊല്ലീടിനാൻ 415

"ഏതൊരുദിക്കുപിടിച്ചുപറയേണ്ടു
തേതുമറിഞ്ഞീലഞാനെന്നറിഞ്ഞാലും" 416
എന്നതുകേട്ടുകുലമന്ത്രിവീരനും
ചൊന്നാൻവിരാധഗുപ്താഖ്യനോടിങ്ങിനെ 417
"ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെപുരപ്രവേശാദിയും
മന്ദനാംമൌൎയ്യനെക്കൊന്നുകളവാനായ് 418
തീക്ഷ്ണരസവാദികളാമവർകളും
രൂക്ഷതയോടെന്തുചെയ്തതെന്നുള്ളതും 419
ദാരുവൎമ്മാവുമാംബൎബ്ബരനുംവൈദ്യനും
ഘോരമായെന്തൊന്നുചെയ്തതെന്നുള്ളതും 420
ശത്രുജനത്തിൻപ്രവൃത്തിയെന്തെന്നതും
ഇത്തരമൊക്കെപ്പറകനീവൈകാതെ" 421
എന്നതുകേട്ടുവിരാധഗുപ്തൻതദാ
മന്ദസ്മിതംചെയ്തവനോടുചൊല്ലിനാൻ 422
"ഒന്നുംഫലിച്ചീലപിന്നെയവർകൾക്കു
വന്നിതുനാശവുമെന്നെപറയേണ്ടു 423
ദാരുവൎമ്മാവിന്റെതന്ത്രപ്രയോഗങ്ങൾ
മൌൎയ്യനല്ലംബൎബ്ബരനായിഫലിച്ചിതു 424
ദാരുവൎമ്മാവഥമൌൎയ്യനെന്നോൎത്തുള്ളിൽ
വൈരോധകനെയുംകൊന്നാനതുനേരം 425
പൌരജനങ്ങളുംമ്ലേച്ഛരുമായ്പിന്നെ
ദാരുവൎമ്മാവിനേയുംതച്ചുകൊന്നിതെ" 426
അക്കറിയാമഹൊചാണക്യനീതിക-
ളൊക്കവെയുമവൻതന്റെപ്രയോഗങ്ങൾ 427
ദോഷനായുള്ളഭിഷക്കിനെക്കൊണ്ടവൻ
ദോഷചൂൎണ്ണമതുതന്നെഭുജിപ്പിച്ചു 428
കൊല്ലിച്ചിതുചണകാത്മജൻപിന്നെയും
നല്ലധനവാൻപ്രമോദകൻതന്നെയും 429
ക്ഷോഭമേറുംകൊണ്ടുധനംകണ്ടുകൊല്ലിച്ചു
ബീഭത്സനാദികൾതന്നെയുംകൊന്നിതെ" 430

ബന്ധുവൃത്താന്തങ്ങളിങ്ങിനെകേട്ടട-
നന്തരംദുഃഖേനചൊല്ലിനാൻരാക്ഷസൻ 431
"അയ്യോനിരൂപിച്ചുകാൺകനീമൌര്യന്റെ
ദൈവാനുകൂല്യങ്ങളെന്തുചൊല്ലാവതും 432
പൂർവ്വമവനെവധിപ്പാൻനിയോഗിച്ച
സർവ്വമനോഹരിയാംവിഷകന്യകാ 433
ഉർവ്വീപതിയായമൌര്യനെതട്ടാതെ
പർവ്വതരാജനാകപ്പെട്ടിതുബലാൽ 434
അദ്രാജ്യത്തെഹരിപ്പാനിരുന്നവൻ
ചത്തതുംമൌര്യനൊരുഗുണമായ്‌വന്നു 435
കർണ്ണൻപുരാമഹാഭാരതസംഗരെ
വിണ്ണവർനാഥൻകൊടുത്തൊരുവേൽകൊണ്ടു 436
അർജ്ജുനൻതന്നെകൊലചെയ്കവേണമെ-
ന്നുജ്ജ്വലവീര്യനായ്‌വാഴുംദശാന്തരെ 437
കൃഷ്ണൻതിരുവടി, തൻവൈഭവംകൊണ്ടു
ജിഷ്ണുവിന്നേലാതെവേലതുകൊണ്ടഥ 438
നന്നായ്‌വരുന്നംഘടോൽക്കചനാകിയോ-
രന്നുടെപേരുടയോനുമാക്കീടിനാൻ; 439
എന്നപോലെഞാൻക്ഷപണകൻതന്നൊരു
കന്യാവിഷംകൊണ്ടുമൌര്യനെകൊല്ലുവാൻ 440
കല്പിച്ചതാശുചാണക്യൻനയംകൊണ്ടു
കെല്പോടുപർവ്വതരാജനാക്കീടിനാൻ; 441
കർണ്ണന്റെവേൽകൊണ്ടുമെൻവിഷനാരിയും
തിണ്ണമൊരുപുമാനെകൊല്ലുകയുള്ളൂ 442
ഞങ്ങൾക്കിരുവർക്കുംവേലുംതരുണിയും
എങ്ങുമേലാക്കിന്നുതട്ടിയതുമില്ല; 443
വിഷ്ണുഗുപ്തനിതുപാർത്തുകാണുന്നേരം
കൃഷ്ണൻതിരുവടിക്കൊത്തവൻനിർണ്ണയം; 444
നന്നുനന്നേററംനയങ്ങളവനുടെ
യെന്നാളുതന്നെപറഞ്ഞുക്രൂരസഖെ! 445

പിന്നെയെന്തെല്ലാം പ്രയോഗിച്ചതുമവൻ?"
എന്നതുകേട്ടു വിരാധഗുപ്തൻ ചൊന്നാൻ
"പിന്നെ പ്രവർത്തിച്ചതെങ്കിലൊട്ടുകാലം 446
പർവ്വതരാജനെക്കൊന്നതുമൂലമായ്
നിർവ്വസിപ്പിച്ചാൻ ക്ഷപണകനെ ക്ഷണാൽ 447
ദാരുവർമ്മാദി പരിപാലനം കൊണ്ടു
ഘോരമാംവണ്ണം ശകടദാസാഖ്യനെ 448
കൊന്നു ശൂലത്തിന്മേലിട്ടോരനന്തരം
ചന്ദനദാസനോടാശു ചാണക്യനും 449
ചെന്നു ഭവാന്റെ കളത്രമുണ്ടെന്നിട്ടു
എന്നുമവൻ കൊടുത്തീലതു കൊണ്ടഥ 450
ബന്ധിച്ചു പുത്രകളത്രാദികളോടും
അന്ധകാരക്കുണ്ടറയിലിട്ടീടിനാൻ 451
അർത്ഥമവനുള്ളതെല്ലാമേ പിന്നെ
കുത്സിതവൻ വരിച്ചുകൊണ്ടുപോയീടിനാൻ". 452
ഇത്തരം കേട്ടു വിഷാദിച്ചു രാക്ഷസൻ
ചിത്തമുഴന്നവനോടു ചൊല്ലീടിനാൻ 453
"ബന്ധുജനങ്ങൾക്കു ദുഃഖമുണ്ടാകുവാൻ
അന്ധനാം ഞാനൊരു കാരണമായഹോ 454
നന്ദവിനാശമറിയായ്കകൊണ്ടിപ്പോൾ
ചന്ദനദാസാദികളായ ബന്ധുക്കൾ 455
അന്തമില്ലാതോളമുള്ള ദുഃഖങ്ങളും
എന്തൊരു കഷ്ടമനുഭവിക്കുന്നതും 456
മോഹമോരോന്നേ നിനച്ചു നിനച്ചു ഞാൻ
ഹാഹാ മറിയാതിരുന്നേനിതു കാണ്മാൻ 457
വിശ്വാസമേറുന്ന ചന്ദനദാസനും
നിശ്ശേഷനാശം ഭവിച്ചിതെല്ലാം ശിവ 458
ശൂലാഭിരോഹമനുഭവിച്ചാനഹോ
ശീലഗുണമുള്ള നല്ല ശകടനും" 459

ഇങ്ങിനെമന്ത്രിപ്രവരൻപറകയും
തിങ്ങിനശോകംപൊറാഞ്ഞുകരകയും 460
മന്ത്രിപ്രവരനീവണ്ണംവിലാപിച്ചൊ-
രന്ധനെപ്പോലെമരുവുംദശാന്തരെ 461
"ഉണ്ടുവരുന്നുശകടദാസ"നെന്നു
മണ്ടിവന്നിങ്ങറിയിച്ചാനൊരുഭൃത്യൻ 462
അപ്പോളതുകേട്ടമാത്യപ്രവരനും
ഉൾക്കാമ്പിലുണ്ടായമോദാകുലതയാൽ 463
ചൊന്നാൻവിരാധഗുപ്താഖ്യനോ"ടെന്തഹോ
വന്നതെന്തിപ്പോൾമരിച്ചശകടനും"? 464
എന്നതുകേട്ടവനാപറഞ്ഞീടിനാൻ
"കൊന്നുകളവാനരയ്ക്കുകയറിട്ടു 465
കൊണ്ടുപോകുന്നൊരുനേരത്തവിടുന്നു
കണ്ടുഞാൻപിന്നെയുഴറിവന്നീടിനേൻ 466
ഈശപരാനുഗ്രഹംകൊണ്ടുചാകാഞ്ഞതും
ഈശപരനുംവിപരീതമല്ലോക്കേടോ" 467
അഥശകടദാസനുംസിദ്ധാർത്ഥകനുമായ്
അതിവിനയമോടമാത്യംവണങ്ങീടിനാൻ 468
അതുപൊഴുതിലഥശകടദാസനെച്ചെന്നവൻ
അതികുതുകമോടുഗാഢാലിംഗനംചെയ്താൻ 469
കരമതുപിടിച്ചരികത്തിരുത്തിക്കൊണ്ടു
കണ്ണുനീർവാർത്തവൻതന്നോടുചൊല്ലിനാൻ 470
"അയിശകടമരണമിഹവന്നുനിന്നെക്കണ്ടോ-
രാനന്ദമുള്ളിൽപറയാവതല്ലഹോ 471
തവമരണഭയമകലുവതിനുപുനരെന്തഹോ
പ്രിയസുമുഖകാരണംചൊല്ലുചൊല്ലാശുനീ" 472
സചിവവരവചനമിതികേട്ടോരനന്തരം
ശകടനതികൗതുകംപൂണ്ടുചൊല്ലീടിനാൻ 473
"വിരവിനൊടുകൊലനിലമമന്നിതുഞാനഹോ
പ്രിയതരസുഹൃത്തായസിദ്ധാർത്ഥകനിവൻ 474

ആട്ടിക്കളഞ്ഞുടൻഘാതകന്മാരെയും
കൂട്ടിയിങ്ങെന്നെയുംകൊണ്ടുപോന്നീടിനാൻ" 475
ശകടഗിരമിങ്ങിനെകേട്ടാരനന്തരം
സന്തോഷമുള്ളിൽനിറഞ്ഞുവഴികയാൽ 476
ചൊല്ലിനാനിങ്ങിനെരാക്ഷസാമാത്യനും
സല്ലാപമോടഥസിദ്ധാൎത്ഥകനോടും 477
"സിദ്ധാൎത്ഥനായിതുഞാൻമെടോസഖേ!
എന്തൊരുവസ്തുതരേണ്ടതിതിനെന്നു 478
ചിന്തിച്ചുകണ്ടാലിതിനൊത്തസമ്മാനം
ഏതുമില്ലെന്നുവരികിലുംഞാനിപ്പോൾ 479
തരുവനിതുതവ"പുനരിവണ്ണംപറഞ്ഞവൻ
തന്റെകഴുത്തിൽകിടന്നോരുപൊന്മാല 480
പണ്ടുമലയകേതുകൊടുത്തൊന്നതും
ഉണ്ടായമോദാൽകഴുത്തീന്നഴിച്ചവൻ 481
സിദ്ധാൎത്ഥകനുകൊടുത്താനുടനേരം
ബദ്ധമോദത്തോടുവാങ്ങീടിനാനവൻ 482
മാലയുംവാങ്ങിച്ചുമന്ത്രിപ്രവരന്റെ
കാലിണകുമ്പിട്ടുവന്ദനചെയ്താൻ 483
"മുന്നമിവിടെക്കുമന്ത്രികുലോത്തമ-
വന്നുപരിചയമില്ലിനിക്കേതുമേ 484
എന്നതുകൊണ്ടുഭവാൻവിശേഷിച്ചു-
മെന്നെക്കുറിച്ചുകാരുണ്യമുണ്ടാകേണം 485
ഇങ്ങിനിക്കുണ്ടൊരുമോഹമിതുകാലം
അങ്ങുന്നിനിക്കുതന്നുള്ളോരുഭൂഷണം 486
അംഗുലീയമിതുകൊണ്ടടയാളമി-
ട്ടിങ്ങുള്ളഭണ്ഡാരമഞ്ചയിൽവെയ്ക്കണം 487
പിന്നെയൊരിക്കലൊരാവശ്യമാകുമ്പോൾ
തന്നാൽമതി"യെന്നവനുരചെയ്തപ്പോൾ 488
രാക്ഷസൻതന്റെനിയോഗാൽശകടനും
തൽക്ഷണേഭൂഷണംവാങ്ങിച്ചവനോടു 489

ഭണ്ഡാരമഞ്ചയിൽവെപ്പതിനായിട്ടു
കൊണ്ടുപോകുമ്പോളമാത്യനാമാങ്കമാം 490
അംഗുലീയംകണ്ടമാത്യനോടോതിനാൻ
"അങ്ങുള്ള നാമമീമുദ്രമേൽക്കാണുന്നു" 491
രാക്ഷസനപ്പോളവനോട്ടുവാങ്ങിച്ചു
സൂക്ഷിച്ചുനേരത്തുകണ്ടുനിരൂപിച്ചാൻ 492
"പണ്ടുഞാനിങ്ങുപുറപ്പെട്ടുപോരുമ്പോൾ
വണ്ടാർതഴക്കുഴലാളായകാന്തയും 493
ഉണ്ടായശോകംപൊറാഞ്ഞതുനേരമുൾ-
ത്തണ്ടാർവിനോദാർത്ഥമായവളെന്നുടെ 494
കൈവിരൽമേൽനിന്നഴിച്ചുകൊണ്ടാളവൾ
ഏവമിവന്നതുകിട്ടിയതെങ്ങിനെ" 495
ഇത്ഥംനിരൂപിച്ചുരാക്ഷസനന്തരം
സിദ്ധാർത്ഥകനോടുചൊല്ലിനാനിങ്ങിനെ 496
"അയിസുമുഖ പറകതവകയ്യിലിതുകാല-
മംഗുലീയമിതുകിട്ടിയതെങ്ങിനെ" 497
കനിവൊടതുകേട്ടവനുംപറഞ്ഞീടിനാൻ
"കുസുമപുരവാസിയാം ചന്ദനദാസന്റെ 498
ഗൃഹനികടഭൂമിയിൽവീണുകിടന്നിതു
കിട്ടിയിതിനിക്കെന്നറികമഹാമതേ!" 499
"ഒക്കുമൊക്കുമതെന്നപ്പോളമാത്യനും
ഇക്കണക്കേയുള്ള വസ്തുപലതരം 500
വാണിഭക്കാരുടെപീടികമുറ്റത്തു
വീണുകിടക്കുമതിനില്ലസംശയം 501
ഓരോജനങ്ങൾക്കുകിട്ടുമതിങ്ങിനെ
ആരുമതുതിരക്കീടുമാറില്ലല്ലൊ" 502
അപ്പൊഴുതുശകടനവനോടുചൊല്ലീടിനാ-
"നംഗുലീയമിതുമന്ത്രിനാമാങ്കിതം 503
മതിയിൽമതിവരുമളവുമർത്ഥംതരാമെടോ
മാനിച്ചുമന്ത്രിക്കിതുനീകൊടുക്കേണം" 504

ശകടഗിരമിങ്ങിനെ കേട്ടസിദ്ധാർത്ഥകൻ
"വികടമകലേക്കളഞ്ഞേതനെന്നു ചൊല്ലിനാൻ 505
ഏതുമൊരുകില്ലതിനില്ലെടോസഖേ
ചേതസ്സിലേററം പ്രസാദമത്രേ മമ 506
മററുമമാത്യന്തന്നെയുമുള്ളൊന്നിതു
ചെററുമവൈഷമ്യമിനിക്കില്ല ഞാൻതരാം" 507
ഇത്ഥം പറഞ്ഞവനംഗുലീമുദ്രയു-
മുത്തമാമാത്യപ്രവരന്നു നല്കിനാൻ 508
"ഒന്നുണ്ടിനിക്കു ചുരുക്കിപ്പറയേണ്ടു-
തെന്നവൻ മന്ത്രിവരനോടു ചൊല്ലിനാൻ" 509
"എങ്കിൽ പറകെന്നു രാക്ഷസൻ ചൊല്ലിനാൻ
ശങ്കാവിഹീനം പറഞ്ഞാനവൻതാനും 510
"അറിക ചണകാപത്യവിപ്രിയം ചെയ്കയാൽ
അവനെയൊരു പേടിയുണ്ടാകയാൽ മാനസേ 511
പാടലീപുത്രപുരത്തിന്നു പോവതി-
നാടലുണ്ടേററമതുകൊണ്ടു ഞാനിനി 512
നിത്യമമാത്യനെ ശുശ്രൂഷയും ചെയ്തു
ചിത്തമോദത്താലിവിടെ വസിക്കുന്നേൻ" 513
"അങ്ങിനേതന്നെ ഒരന്തരമില്ലിതി
നെങ്ങിനേ നിന്മനമെന്നറിയാഞ്ഞു ഞാൻ 514
മുന്നേ പറയാഞ്ഞതെന്നറിഞ്ഞീട്ടു നീ
കമ്പം കളഞ്ഞിവിടെത്തന്നെ വാഴ്കെടോ" 515
എന്നു പറഞ്ഞാശു രാക്ഷസമന്ത്രിക്കും
നന്നായവനിഷ്ടസേവകനായിതേ 516
തുഷ്ടനായുള്ള ശകടനും രാക്ഷസ-
നിഷ്ടനായുള്ളൊരു ലേഖകനായിതേ 517
പിന്നെയും മന്ത്രി വിരാധഗുപ്തൻതന്നോ-
ടന്യൂനരാഗം പറഞ്ഞു തുടങ്ങിനാൻ 518
"ചാരവിലിവർ കനിവിനോടു മദ്ധ്യേ വരികയാൽ
വൃത്താന്തശേഷം പറഞ്ഞതുമില്ലല്ലോ 519
ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ പ്രജകൾക്കു നമ്മിലും
നന്ദനൃപനിലും സ്നേഹം മറഞ്ഞിതോ?" 520

ഖേദമുൾക്കൊണ്ടവനേവംപറഞ്ഞപ്പോൾ
മോദമുൾക്കൊണ്ടുവിരാധഗുപ്തൻചൊന്നാൻ 521
"പ്രജകളിഹവിരവിനൊടുപോരുമെല്ലാവരും
പാരംപൊറുതികേടുണ്ടവൎക്കൊക്കവെ 5-2
ഭദ്രഭടാദിപ്രധാനപുരുഷന്മാർ
ഛിദ്രിച്ചവിടന്നുപോയാരറിഞ്ഞാലും 522
പൎവ്വതകാത്മജൻപോയോരനന്തരം
സൎവ്വകാൎയ്യത്തിന്നുമന്തരംകാണുന്നു 524
ചാണക്യനുംചന്ദ്രഗുപ്തനുംതങ്ങളി-
ലൂനിച്ചിതുവൈരമെന്നുണ്ടുതോന്നുന്നു 525
ചാണക്യവിപ്രന്റെകല്പനാശക്തികൾ
മാനസമൌൎയ്യൻസഹിക്കുന്നതല്ലേതും 526
എന്നൊരുശങ്കയുണ്ടെന്നോപറയേണ്ടു
നിൎണ്ണയംവന്നീലപക്ഷവുമെടോ!" 527
ചന്നകസുതമൌൎയ്യവൈരാംകുരാരംഭവും
ശക്താനാംഭദ്രഭടാദിപ്രവാസവും 528
കേട്ടതിമോദംകലൎന്നരാക്ഷസൻ
പെട്ടന്നവനേയുംമാനിച്ചയച്ചവൻ 529
സ്തനകലശനെന്നൊരുവൈതാളികനോടു
താല്പൎയ്യമുൾക്കൊണ്ടുചൊല്ലിനാനിങ്ങിനെ 330
"കുസുമപുരമഴകിനൊടുചെന്നുപുക്കാശുനീ
കാൎയ്യംചിലതിനിവേണ്ടതുമുണ്ടെടോ 531
മൌൎയ്യന്റെകല്പനകൌടില്യഭൂസുരൻ
വൈരമുൾക്കൊണ്ടുഭംഗങ്ങൾവരുത്തുമ്പോൾ 532
മൌൎയ്യനായുള്ളൊരുഭൂപതിതന്നുടെ
വീൎയ്യങ്ങൾവാഴ്ത്തിസ്തുതിക്കണമാശുനീ" 533
കനിവോടവനെപ്പറഞ്ഞവമയച്ചുടൻ
കരഭകനെയുംവിളിച്ചിങ്ങിനെചൊല്ലിനാൻ 534
"കുസുമപുരവൃത്താന്തമൊക്കെയറിഞ്ഞുനീ
കനിവൊടുവരികെ"ന്നയച്ചാനവനെയും 535

ശകടനതുപൊഴുതു ചിലവിപ്രർകൊണ്ടുവന്നിട്ടു
ശോഭതേടുന്നൊരുമൂന്നാഭരണങ്ങൾ 536
വില്പതിന്നായിത്തുടങ്ങുന്നതുകണ്ടു
ക്ഷിപ്രമമാത്യനെക്കണ്ടു ചൊല്ലീടിനാൻ 537
"ഭാസുരമായിതാമൂന്നാഭരണങ്ങൾ
ഭൂസുരന്മാർചിലർവില്പാൻതുടങ്ങുന്നു 538
കൊള്ളേണ്ടുവൊന്നതെ"ന്നിങ്ങിനെകേട്ടപ്പോൾ
കൊള്ളുവാനാശമുഴുത്തൊരുരാക്ഷസൻ 539
മുമ്പിലെഭൂഷണം സിദ്ധാർത്ഥകൻതന്നി-
ക്കമ്പിൽകൊടുത്തൊന്നുമില്ലായ്കകൊണ്ടവൻ 540
തന്നുടെമെയ്മേലലംകരിച്ചീട്ടവൻ
നല്പതരമാംധനവുംകൊടുത്തവൻ 541
ശോഭിതമായതിഭാസുരമായീടും
ആഭരണത്രയംകൊണ്ടാനതുനേരം 542
സന്തുഷ്ടനായശമന്ത്രിപ്രവരനു-
മന്തഃകരണത്തിലിങ്ങിനെചിന്തിച്ചാൻ 543
മൌര്യൻമഹാരാജനായീഞാനെന്നൊരു
വീര്യവുംഭാവിച്ചിരിക്കുന്നിതിക്കാലം 544
മന്നതിൽവൈഭവംകൊണ്ടവനിക്കാലം
നന്മയിൽപൃത്ഥ്വീന്ദ്രനായിവാഴുന്നതും 545
എന്നൊരധിക്കാരമുണ്ടു ചാണക്യനും
എന്നതുകൊണ്ടുവിശേഷിച്ചുപിന്നെയും 546
ആധിപത്യമിന്നുകിട്ടിയെന്നേകനും
സാധിച്ചിതുമൽപ്രതിജ്ഞയെന്നേകനും 547
ഉണ്ടാകകൊണ്ടുമിരുവർക്കുമന്യോന്യ-
മുണ്ടാംവിരോധമതിനില്ലസംശയം 548
ഇത്ഥമോരോന്നേനിരൂപിച്ചുരാക്ഷസൻ
ചിത്തമോദത്തോടിരുന്നാനതുകാലം 549
ആവതല്ലേതുമിനിക്കിനിച്ചൊല്ലുവാൻ
ആമെങ്കിൽനാളെയുംചൊൽവനെന്നുകിളി- 550

പ്പൈതൽപറഞ്ഞുപലരോടുമിങ്ങിനെ
പൈതീൎത്തിരുന്നാൾപരിചോടെത്തുകാലം. 55

ഇതി മുദ്രാരാക്ഷസവഞ്ചനനാമഗാനവിശേഷം

സമാപ്തം.

അഞ്ചാംപാദം

ശാരികമാർമൌലിമാലേ!മനോരമേ!
ചാരുശീലേ!കഥാശേഷവുംചൊല്ലുനീ 1
ആൎയ്യചാണക്യനന്നുകാലമെന്തൊന്നു
ധീരതകൈക്കൊണ്ടുചെയ്തതുമോമലെ!? 2
മൌൎയ്യനായുള്ളമഹീപതിവീരനും
കാൎയ്യങ്ങളെന്തൊന്നുചെയ്തതെന്നുള്ളതും 3
ചാലിളന്നീരുംമധുവുംനുകൎന്നുനീ
മാലകലുംപരിചാശുചൊല്ലീടെടോ! 4
ശാരികപ്പൈതലതുകേട്ടനേരത്തു
ചാരുതരമാശുപറഞ്ഞുതുടങ്ങിനാൾ 5
ആൎയ്യചാണക്യന്റെനീതിപ്രയോഗവും
മൌൎയ്യമഹീപതിതന്നുടെവൃത്തവും 6
ശേഷമിനിക്കരചെയ്തതിന്നേറവും
വൈഷമ്യമുണ്ടതുചൊൽവാനതേതും 7
ആൎക്കമറിഞ്ഞുകൂടാതൊന്നിതെങ്കിലും
കേൾക്കുന്നതിന്നുള്ളിലാഗ്രഹമുണ്ടെങ്കിൽ 8
ചൊല്ലുവാനേതുംമടിക്കുന്നതില്ലഞാൻ
ഉല്ലാസമാൎന്നിതുകേൾപ്പിനെല്ലാവരും 9
ആൎയ്യനായുള്ളചണകസുതനൊരു
കാൎയ്യമിതുകാലമിങ്ങിനെചിന്തിച്ചാൻ 10

"മൌൎയ്യനോടായൊരുവ്യാജമുൾക്കൊണ്ടുഞാൻ
വൈരവുംഭാവിച്ചിരിക്കുന്നമിക്കാലം 11
രാക്ഷസാമാത്യൻകലഹമിതുകേട്ടു
രൂക്ഷമായ്ക്കൊണ്ടുവരുംപടനിൎണ്ണയം 12
പുഷ്പപുരിക്കടുത്തീടുന്നനേരത്തു
കെൽപ്പുള്ളമാത്യനേമൂഷ്ഠനെക്കൊണ്ടുഞാൻ 13
നല്ലനയപ്രയോഗങ്ങൾകൊണ്ടേറവും
കുള്ളനാക്കീടുമതില്ലൊരുസംശയം" 14
ഇത്ഥംനിരൂപിച്ചുറച്ചുചാണക്യനും
പൃത്ഥ്വീപതിയുമായുള്ളൊത്തുതങ്ങളിൽ 15
ഓരോരോകാൎയ്യങ്ങൾകൊണ്ടിടഞ്ഞേറവും
വൈരവുംഘോരമായ്വന്നോരനന്തരം 16
ചന്ദ്രഗുപ്തൻമഹീപാലകനന്നൊരു
ചന്ദ്രമഹോത്സവംഘോഷിച്ചുകല്പിച്ചാൻ 17
ചാണക്യനപ്പോളതുകേട്ടുകോപിച്ചു
മാനിച്ചതിനെമുടക്കവുംചെയ്തതേ 18
ആജ്ഞയ്ക്കുഭംഗംവരുത്തിയനേരത്തു
വിജ്ഞാനമേറിയചന്ദ്രഗുപ്തൻനൃപൻ 19
രോഷംനടിച്ചൊരുദൂതനെവിട്ടുടൻ
ദോഷരഹിതനായുള്ള ചാണക്യനെ 20
രാജസഭയിൽവരുത്തിവിരവോടു
പൂജയുമാദരവോടുചെയ്തേറവും 21
ചാണക്യഭൂസുരശ്രേഷ്ഠന്റെകാലിണ
താണുതൊഴുതുനമസ്കരിച്ചീടിനാൻ 22
തൻപദംകുമ്പിട്ടമൌൎയ്യനാംമന്നനെ
സംഭ്രമത്തോടെഴുന്നേല്പിച്ചുസാദരം 23
"ശൂര! സുകുമാര! മൌൎയ്യമഹീപതേ!
വീരനായുള്ളഭവാനുവിജയങ്ങൾ 24
പിന്നെയുംപിന്നെയുംവന്നുവന്നേറവും
ധന്യനായീടുകെ"ന്നാശിയുംചൊല്ലിനാൻ 52

ആശീൎവ്വചനങ്ങളിങ്ങിനെ കേട്ടഥ
ദേശികൻതന്നോടു മൌൎയ്യനും ചൊല്ലിനാൻ 26
"നിന്തിരുവുള്ളമെല്ലൊന്നിരൂപിക്കിൽ ഞാ-
നന്തരമില്ലൊരുഭൂപനാസ്ഥാനത്തും 27
ശത്രുപ്രയോഗങ്ങൾ നീങ്ങും പ്രയോഗവും
ചിത്രമതിൽപരമെന്തഹോ വേണ്ടതും" 28
ഇത്ഥമുരചെയ്തമന്നവൻതന്നോടു
ചിത്തം തെളിഞ്ഞു കൌടില്യനും ചൊല്ലിനാൻ 29
"എന്തുമൂലം ഭവാനെന്നെ വരുത്തുവാൻ
ചിന്തിതമെന്തെന്നുര ചെയ്ക വൈകാതെ" 30
പാരിടത്തിന്നധിനാഥനാം മന്നനും
പാരാതെ കൌടില്യനോടു ചൊല്ലീടിനാൻ 31
"ധൎമ്മസ്വരൂപനാം മൌൎയ്യൻ കേവലം
കാണ്മാനപേക്ഷയുണ്ടാകതന്നെ വിഭോ" 32
ഇത്തരം ചൊന്നൊരു മന്നവൻതന്നോടു
പൃത്ഥ്വീസുരനും ചിരിച്ചു ചൊല്ലീടിനാൻ 33
"പോരുമിപ്രശ്രയംകൊണ്ടുള്ളതൊക്കവേ
കാൎയ്യമെന്തൊന്നിഹ ചൊല്ലുക വൈകാതെ 34
കാൎയ്യങ്ങളേതുമില്ലാതെ മഹീപതി
കാൎയ്യപുരുഷനെയുണ്ടോ വരുത്തുന്നു? 35
എന്നതുകൊണ്ടെന്തഭിപ്രായമെന്നു നീ
മന്നവന്മാൎമുടിരത്നമേ ചൊല്ലെടോ 36
കൌടില്യനിങ്ങിനെ ചൊന്നോരനന്തരം
പാടവമേറുന്ന ചന്ദ്രഗുപ്തൻ നൃപൻ 37
കിഞ്ചന വൈരം നടിച്ചു സഭയിന്നു
ചഞ്ചലം കൈവിട്ടു ചൊല്ലിനാനിങ്ങിനെ 38
"ചന്ദ്രോത്സവം മുടക്കീടുവാനെന്തഹോ
നിന്ദയോ മറ്റൊരു കാൎയ്യം നിമിത്തമോ?" 39
മന്ദഹാസം പൂണ്ടു വിഷ്ണുഗുപ്തൻ നൃപ-
ചന്ദ്രനോടിങ്ങിനെ ചൊന്നാനതുനേരം 40

"ഇത്ഥംപരുഷംപറവതിന്നോഭവാൻ
സത്വരമെന്നെവരുത്തുവാൻകാരണം?" 41
"ആൎയ്യനോടുണ്ടോപരുഷംപറഞ്ഞുഞാൻ
കാൎയ്യംപറഞ്ഞതേയുള്ളുമഹാമതേ!" 42
"കാൎയ്യമറിയാതെകല്പിക്കയില്ലഞാൻ
കാൎയ്യംഭവാനറിവേറെയില്ലേതുമേ 43
പാൎത്താൽഭവാൻമമശിഷ്യനത്രേദൃഢ-
മോൎത്തുപറയേണമെന്നോടിവയെല്ലാം" 44
"സത്യമത്രേശിഷ്യനല്ലെന്നിനിക്കില്ല
ഭൃത്യനല്ലീയെന്നുസംശയമുണ്ടുള്ളിൽ 45
കാൎയ്യമറിയാത്തവരൊന്നുചോദിച്ചാൽ
കാൎയ്യമറിഞ്ഞവർചൊല്ലിക്കൊടുക്കണം" 46
ചാണക്യനമ്മതുകേട്ടുചൊല്ലീടിനാൻ
ക്ഷോണീക്ഷനാഥനാംമൌൎയ്യനോടിങ്ങിനെ 47
"മൂന്നുപ്രകാരമായുള്ളനൃപതികൾ
മൂന്നുംപറയാംതെളിഞ്ഞുകേട്ടീടുനീ 48
സ്വായത്തസിദ്ധികളായുംചിലർസചി-
വായത്തസിദ്ധികളായുംചിലരെടോ 49
രണ്ടുംസമങ്ങളായുംചിലരിങ്ങിനെ
കണ്ടുപോരുന്നുനൃപന്മാരെസ്സൂഴിയിൽ 50
മൂന്നുപ്രകാരംപറഞ്ഞതിലിന്നുനീ
നിൎണ്ണയിക്കിൽസചിവായത്തസിദ്ധിയാം 51
എന്തിനുപിന്നെനീയോരോന്നുകൂടവ-
നാന്തരാപൃഛകയക്കുന്നിതുമെടോ? 52
മുററുംനൃപതിയായ്വാഴ്കനീയൂഴിയിൽ
മററൊന്നുമന്വേഷണംചെയ്കവേണ്ടെടോ" 53
ഇത്തരംകൌടില്യവാക്കുകൾകേട്ടതി-
നുത്തരമൊന്നുരിയാടാതെമൌൎയ്യനും 54
രോഷംമുഴുത്തുമുഖവുംതിരിച്ചഥ
വേഷവുമൊന്നുപകൎന്നോരനന്തരം 55

മന്ത്രിപ്രവരനയച്ചവൈതാളിക-
നന്തരംകൊള്ളാമിതെന്നുകണ്ടുന്നേരം 56
വന്ദിപ്രവരൻ'സ്തനകലശൻ'ചെന്നു
ചന്ദ്രഗുപ്തൻതന്റെമുമ്പിൽനിന്നാദരാൽ 57
വീര്യങ്ങൾവാഴ്ത്തിസ്തുതിച്ചുതുടങ്ങിനാൻ
"മൌര്യമഹീപതിവീര!ജയ!ജയ!! 58
ദാതാവുതന്നുടെവൈഭവമോർക്കുമ്പോൾ
ചേതോഹരമെന്നതേപറഞ്ഞീടാവൂ; 59
ഓരോജനങ്ങൾനൃപന്മാരെവന്നുക-
ണ്ടോരോതരംസേവചെയ്തുകരയേറി 60
ക്ഷോണീശനായിഞാനെന്നഹംഭാവിച്ചു
വീണുപോകുന്നതറികയുമില്ലഹോ!; 61
മത്തഗജത്തിൻകഴുത്തിൽകരയേറി
ചിത്തമുറപ്പിച്ചിരിക്കുന്നചേവകൻ 62
കുത്തുകൊള്ളക്കണ്ടൊഴിച്ചുഗജോപരി
ചിത്തമിളകാതെതന്നെവസിക്കയും 63
ചിത്തത്തിലിത്ഥംവരുമെന്നൊരുമത-
മിത്തിരിപോലുംവിചാരവുമില്ലല്ലോ; 64
വാരിധികളുള്ളിലടങ്ങിയഭൂമിക്കു
മൌര്യനൊരുത്തനധിപതിയെന്നഹോ 65
സത്യലോകത്തോളമുണ്ടൊരുകേളിയും
ചിത്രമത്രെപുനരിത്തൊഴിലെത്രയും; 66
രാജാവുകല്പിച്ചൊരാജ്ഞയെനടത്തുന്നാ-
ത്താചരിയാതവരില്ലമഹീതലേ; 67
സർവ്വാഭരണമലംകരിച്ചാൽനൃപ-
നുർവ്വീപതിയാകയില്ലെന്നുനിർണ്ണയം 68
ആജ്ഞയ്ക്കൊരന്തരംകൂടാതെനിത്യവും
പ്രാജ്ഞനായുള്ളരാജാവുരാജാവല്ലോ; 69
ഇത്തരംദോഷങ്ങൾകൂടാതെഭൂപനാ-
യുത്തമഭൂപതെ!നിത്യംജയജയ!" 70

ഇത്തരമാശീർവ്വചനങ്ങൾ കേട്ടപോ-
ത്തുത്തമൻ കൌടില്യനിങ്ങിനെ ചിന്തിച്ചാൻ 71
മന്ത്രിപ്രവരനയച്ചവനോനിവ-
നന്തരം കൊള്ളാമിതെന്നു കണ്ടിക്കാലം 72
കോപപ്രവൎദ്ധനം ചെയ്യുതിനായിവൻ
ഭൂപതിതന്നെ സ്തുതിപ്പാനവകാശം 73
രാക്ഷസൻെറ പ്രയോഗങ്ങള,റിഞ്ഞുഞാൻ
സൂക്ഷ്മമെന്നാകിലും പറവുകയില്ലഹോ 74
ചിത്തത്തിലിത്ഥം നിരൂപിച്ചു ചാണക്യ-
നിത്തിരിനേരമിരിക്കുംദശാന്തരെ 75
ഉത്തമചിത്തനാം ചന്ദ്രഗുപ്തൻ നിജ-
ഭൃത്യനെത്തത്ര വിളിച്ചു ചൊല്ലീടിനാൻ 76
"പട്ടും പുടവയുമാഭരണങ്ങളു-
മൊട്ടുമേ വൈകാതെ വൈതാളികന്നു നീ 77
കൊണ്ടുവന്നാശു കൊടുത്തയച്ചീടുക
കണ്ടിട്ടുമില്ലിവനെപ്പോലെയാരെയും" 78
അപ്പോൾ നൃപനോടു ചാണക്യവിപ്രനും
കെല്പോടു കോപം നടിച്ചു ചൊല്ലീടിനാൻ 79
"ഭണ്ഡാരമായുള്ളതെല്പ്പരുമിന്നു നീ
കണ്ടവൎക്കൊക്കെ കൊടുക്കെന്നു കല്പിച്ചാൽ 80
വല്ലാതെ വന്നുപോമെന്നറിഞ്ഞീടുക-
യെല്ലാം നിനക്കൊത്തവണ്ണം വരാ ദൃഢം 81
സ്ഥാനത്തു വേണം വ്യയങ്ങൾ ചെയ്തീടുവാൻ
സ്ഥാനവ്യതിക്രമം സാദ്ധ്യവുമല്ലെടോ" 82
മൌൎയ്യനതു കേട്ടു കോപം കലൎന്നുള്ളിൽ
ആൎയ്യനോടിങ്ങിനെ പാൎത്തു ചൊല്ലീടിനാൻ 83
"ആജ്ഞയ്ക്കു ഭംഗം വരുത്തുവാനെത്രയും
പ്രാജ്ഞനത്രേ ഭവാനില്ലൊരു സംശയം 84
ഒന്നുമിനിക്കൊത്തവണ്ണമല്ലായ്കയാൽ
ദണ്ഡാ പ്രജകൾക്കുമുണ്ടെന്നറിഞ്ഞാലും". 85

ഇത്തരംകേട്ടചാ[illegible]നൃജന-
മുത്തരംചൊന്നാൻപലരുമിരിക്കവെ 86
“കേവലമൊത്തവണ്ണംനടന്നീടുകി-
ലീവണ്ണമുള്ള ദോഷങ്ങളകപ്പെട്ടും 87
ഇല്ലൊന്നതേതുംസഹിക്കുന്നതല്ലെങ്കിൽ
വെച്ചുഞാനിന്നധികാരമറിഞ്ഞാലും 88
നീനിനക്കൊത്തവണ്ണംനടന്നീടുകിൽ
നൂനമരികൾക്കുഭൃത്യനായ്വന്നീടും 89
എങ്കിലിനിക്കെന്തുചേതമതുകൊണ്ടു
സങ്കടമെള്ളോളമില്ലെന്നറിഞ്ഞാലും;” 90
“കൌമുദിനാമമായുള്ള മഹോത്സവം
ഭൂമിദേവശ്രേഷ്ഠനായഭവാനിപ്പോൾ 91
എന്തുമൂലംമുടക്കീടുവാനെന്നുള്ള-
തന്തരമില്ലപറഞ്ഞേമതിയാവൂ” 92
വിഷ്ണുഗുപ്തൻചന്ദ്രഗുപ്തനോടന്നേരം
ഉഷ്ണിച്ചുചൊന്നാൻവിനയവുംകൂടാതെ; 93
“കൌമുദിനാമോത്സവംതുടങ്ങീടുവാൻ
കാമിച്ചതെന്തെന്നിനിക്കുമറിയണം” 94
“ആജ്ഞാഭംഗംവരുത്തുമെന്നോർത്തുഞാ-
നജ്ഞാനിയായിതുകല്പിച്ചതുമിപ്പോൾ” 95
“ഞാനതുതന്നെവാഞ്ഛിച്ചതുമെടോ
മാനമേറീടുന്നചന്ദ്രഗുപ്തപ്രഭോ! 96
ഊഴിയിലുള്ള നൃപന്മാരെനിന്നുടെ
കീഴാക്കിവെച്ചതുമാരെന്നുതോന്നുന്നു? 97
ആരുമറിയാത്തതല്ലെടോനിന്നുടെ
ധീരതയേറുംപ്രഭുത്വവുംപ്രൌഢിയും” 98
“അത്രവൈദഗ്ദ്ധ്യംഭവാനുമുണ്ടെങ്കിലോ
ഭദ്രഭടാദിപ്രധാനജനത്തെയും 99
രാക്ഷസാമാത്യനേയുംകളഞ്ഞീടുവാൻ
രൂക്ഷമായെന്തപരാധമവർക്കഹോ!” 100

"എങ്കിലോ കേട്ടുകൊൾകെന്നു ചാണക്യനും
ശങ്കകൂടാതെ പറഞ്ഞു തദവൻ ഞാൻ 101
വാരണാദ്ധ്യക്ഷനാം ഭദ്രഭടനശ്വ-
കാരകനായ പുരുഷദത്താഖ്യനും 102
മദ്യപാനം ചെയ്തു മത്തരായേററവും
ഹൃദ്യമാരായുള്ള നാരീജനങ്ങളെ 103
കണ്ടേടമെത്തിപ്പിടിപെട്ടു പുൽകയും
കണ്ട ജനങ്ങളെക്കൊന്നു മുടിക്കയും 104
തങ്ങൾക്കു വേണ്ടും പ്രവൃത്തിയും കൈവിട്ടു
തിങ്ങി നിറഞ്ഞോരു മാനമദങ്ങളും 105
ഈവണ്ണമുള്ള ധിക്കാരങ്ങൾ കണ്ടു ഞാൻ
ജീവിതം നീക്കി പ്രവൃത്തി വിരോധിച്ചു; 106
കോപിച്ചു പോയാരവരു മത്തു കൊണ്ടു
സേവിച്ചിതു ചെന്നു പർവ്വതരാജനെ. 107
രാജഭണ്ഡാരങ്ങൾ വെച്ചു രക്ഷിക്കുന്ന
രാജസേനൻ തവ സേവകനാമവൻ 108
ഭണ്ഡാരമോഷണം ചെയ്തു തന്നെയവ-
നുണ്ടായിതു ധനമെന്നറിഞ്ഞീടു നീ, 109
എല്ലാവരുമറിഞ്ഞീടുന്ന നേരത്തു
കള്ളനാം താനെന്നു ശങ്കമുഴുത്തവൻ 110
ഉൾക്കനം വിട്ടു പുറപ്പെട്ടു പോയുട-
നൃക്കനാം മ്ലേച്ഛനെച്ചെന്നു സേവിച്ചതും; 111
പിന്നെ ബലഗുപ്തഡിങ്കാരതന്മാർക്കു
മന്നവനീ കൊടുത്തീടുന്ന ജീവിതം 112
ലോഭം മുഴുക്കയാൽ പോരാഞ്ഞുയെന്നിട്ടു
ലാഭമിതിലേററമുണ്ടെന്നു കണ്ടവർ 113
തിണ്ണം മലയകേതുക്ഷിതിനാഥനെ
ചെന്നു സേവിച്ചാരവർകളും ഭൂപതേ!; 114
പിന്നെയും കേൾ ഭാഗുരായണനാമവൻ
മുന്നമേ പർവ്വതസേവകനാകയാൽ 115

തൽപ്പുത്രനോടൊന്നു ചെന്നുപറഞ്ഞുപോൽ
'തല്പിതാവെക്കൊലചെയ്തതു ചാണക്യൻ' 116
ഇത്തരംപറഞ്ഞുമലയകേതുതന്നെ
സത്വരംതന്നിടത്തിന്നയച്ചീടിനാൻ; 117
ചന്ദനദാസൻതുടങ്ങിയുള്ളോർകൾക്കു
നിന്ദനിന്നെക്കുറിച്ചുണ്ടായതുമൂലം 118
ബന്ധമകപ്പെട്ടുമെന്നുഭയപ്പെട്ടു
കണ്ടുനായ് ചെന്നവൻമ്ലേച്ഛനെസേവിച്ചാൻ; 119
'എന്നുടെജീവനെരക്ഷിച്ചതുമിവൻ'
എന്നുനിരൂപിച്ചുപർവ്വതപുത്രനും 120
അച്ഛനെസ്നേഹമുള്ളോനെന്നുകാൺകയാൽ
മ്ലേച്ഛാധിപൻരാക്ഷസനായവനെത്തദാ 121
മന്ത്രിപ്രവരനാക്കിക്കൊണ്ടനന്തരം
സന്തോഷമുൾക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നിതിക്കാലം; 129
മാനമേറീടുന്നലോഹിതാക്ഷൻതാനും
ജ്ഞാനമില്ലാത്തവിജയവർമ്മാവുമായ് 123
പുത്രഭയത്തെവെറുപ്പിച്ചതുമൂലം
ഉത്തമന്മാരായബാലകന്മാരവർ 124
വീട്ടിൽപൊറുതിയില്ലാതെപുറപ്പെട്ടു
കഷ്ടംപരവശപ്പെട്ടുകരഞ്ഞവർ 125
സങ്കടമെന്നോടറിയിച്ചതുമൂലം
നിൻകഴൽകൂപ്പിമൂന്നുബാലകന്മാരെഞാൻ 126
അർത്ഥമേതാനുമവർക്കുകൊടുത്തഥ
ചിത്തംതെളിയിച്ചുവെച്ചോരനന്തരം 127
ഒട്ടുമതിനുസഹിയാഞ്ഞവരുടെ
ധൃഷ്ടരായുള്ള പിതാക്കളിരുവരും 128
കണ്ടുപോൽചെന്നുടൻപർവ്വതരാജനെ
പണ്ടിതുചെയ്യുമാറില്ലെന്നറിഞ്ഞാലും; 122
ഇത്ഥമവർക്കപരാധങ്ങളാകുന്നു
ധാത്രീപതെധരിച്ചീടുകമാനസെ" 130

ഇത്തരമുള്ള ചാണകാത്മജോക്തികേ-
ട്ടുത്തരംചൊന്നാനവനോടുമൌൎയ്യനും 131
“ഓരോജനങ്ങൾക്കപരാധമിങ്ങിനെ
ഓരോതരത്തിലുണ്ടാവതും നിൎണ്ണയം; 132
വീൎയ്യപുരുഷക്കിതുണ്ടെന്നിരിക്കിലും
കാൎയ്യമോൎത്താൽ കളയാമൊ മഹീസുര! 133
വെച്ചുകൊള്ളാതെ കളഞ്ഞതെന്തിങ്ങിനെ
പിച്ചയല്ലിച്ചൊന്നതെന്നു ധരിച്ചാലും” 134
എന്നതുകേട്ടു കൌടില്യനും ചൊല്ലിനാൻ
“ഇന്നതുതാനിലിനിക്കെടൊ മന്നവ” 135
മന്ദഹാസം പൂണ്ടതു നേരമിങ്ങിനെ
ചന്ദ്രഗുപ്തൻ ക്ഷിതിനായകൻ ചൊല്ലിനാൻ; 136
“കൌശലമില്ലായ്കയൊ നയങ്ങൾക്കിഹ?
വംശിപിടിച്ചതൊഴിച്ചുകൂടായ്കയൊ?” 137
“നീതിക്കു കൌശലം പോരായ്കകൊണ്ടല്ല
ചാതുൎയ്യമോടതു ചൊല്ലിത്തരുവൻ ഞാൻ 138
നാട്ടിൽ പ്രജകൾക്കു രാജാവിനെക്കുറി-
ച്ചൊട്ടുമേ രാഗമില്ലാതെ വരും വിധൌ 139
രണ്ടു പ്രകാരം പ്രതിവിധാനമുണ്ടു
രണ്ടും പറയാമനുഗ്രഹം നിഗ്രഹം 140
ഭദ്രഭടനും പുരുഷദത്താഖ്യനും
ക്ഷുദ്രമതികളായിട്ടുക കൊണ്ടെടോ 141
സപ്തവ്യസനങ്ങൾ കൊണ്ടും പ്രമത്തരായ്
ക്ഷിപ്താധികാരികളായുള്ളവർകളെ 142
രണ്ടാമതുമതിന്നാക്കീടുകിൽ പുന-
രുണ്ടാമതിനാലനേകമനൎത്ഥങ്ങൾ 143
ഹസ്തികുലത്തെയുമശ്വഗണത്തെയും
പൃത്ഥ്വീപതെ മുടിച്ചീടുമറികനീ; 144
ഏവമനുഗ്രഹമാകുന്നിതുമെടൊ
കേവലം ദോഷമല്ലാതെയില്ലേതുമെ, 145

എങ്കിലൊകേൾക്കമഹീപതെ!പിന്നെയും
'ഡിങ്കാരതാഖ്യൻ'ബലഗുപ്തനെന്നിവർ 146
എത്രയുംലുബ്ധപ്രകൃതികളാകയാൽ
ധാത്രിയെത്തന്നെകൊടുത്തുവെന്നാകിലും 147
പ്രീതിവരാതവൎക്കെങ്ങിനെഭൂപതെ!
ചേതസിപാൎത്താലനുഗ്രഹംനൽകുന്നു? 148
രാജസേനൻഭാഗുരായണനുംപിന്നെ
രാജധനപ്രാണനാശഭയത്തിനാൽ 149
ഏററംപരവശപ്പെട്ടവൎക്കെങ്ങിനെ
മററുമനുഗ്രഹംനൽകുന്നുസാമ്പ്രതം? 150
ലോഹിതാക്ഷാഖ്യൻവിജയവൎമ്മാഖ്യനും
സാഹസകാരികളാകകൊണ്ടല്ലയൊ 151
പുത്രരോടേററംമരുത്ത,വൎക്കെങ്ങിനെ?
ധാത്രീശനൽകുന്നതിപ്പോളനുഗ്രഹം; 152
രണ്ടുപക്ഷംഞാൻപറഞ്ഞതിൽമുന്നേതി-
ലുണ്ടൊനിരൂപിച്ചുകണ്ടാലവകാശം? 154
പിന്നെപ്പറഞ്ഞപക്ഷത്തിന്നുവൈഷമ്യ-
മെണ്ണരുതാതോളമുണ്ടെന്നറിഞ്ഞാലും 154
നന്ദരാജ്യംനിനക്കിന്നുലഭിക്കയാൽ
നന്നായിണങ്ങീലനാട്ടിലുള്ളോരെല്ലാം 155
എന്നുവരുമ്പോൾ"പ്രധാനജനങ്ങൾക്കു
ദണ്ഡമകപ്പെട്ടുപോ"ലെന്നുകേൾക്കുമ്പോൾ 156
വിശ്വാസമില്ലാതെയാംപ്രജകൾക്കിഹ
വിശ്വൈകവീര!മഹീപതെ!നിൎണ്ണയം; 157
എന്നതുകൊണ്ടിഹനിഗ്രഹാനുഗ്രഹം
മന്നവ!രണ്ടിനുംദോഷമുണ്ടാക്കിനീ 158
പൎവ്വതപുത്രൻമലയകേതുപ്രബല
ഗൎവ്വിതനായ്നമുക്കുള്ളജനത്തെയും 159
രാക്ഷസാമാത്യനേയുമവന്തന്നുടെ
പക്ഷത്തിലാക്കിവെച്ചാദരപൂൎവ്വകം 160

മ്ലേച്ഛൻപെരുമ്പടയോടുമൊരുമിച്ചു
വാച്ചവിദ്വേഷമകത്തുവൎദ്ധിക്കയാൽ 161
യുദ്ധത്തിനായൊരുമ്പെട്ടവൻനമ്മോടു
ബദ്ധരോഷത്തോടിരിക്കുംദശാന്തരെ 162
ഉത്സവത്തിന്നൊരുമ്പെട്ടതെന്തിന്നുനീ-
യുത്സാഹമുണ്ടെങ്കിലൊന്നിഹവേണ്ടതും 163
അസ്ത്രശസ്ത്രാഭ്യാസവുംചെയ്തുനിത്യവും
ധാത്രീശവെണ്മതിൽ,കോട്ട,കിടങ്ങുകൾ, 164
നന്നായുറപ്പിച്ചുശത്രുവരുംവിധൌ
നിന്നുകൊൾവാൻകരുതീടുകമാനസെ; 165
എന്നതുകൊണ്ടുഞാൻചന്ദ്രമഹോത്സവം
ചന്ദ്രഗുപ്താവനീനാഥ!വിലക്കിനേൻ” 166
പാടവമേറുന്നകൌടില്യഭൂസുരൻ
കേട്ടരീതീത്ഥംപറഞ്ഞാരനന്തരം 167
മൌൎയ്യനായുള്ളനരവരശ്രേഷ്ഠനും
ആൎയ്യനോടിങ്ങിനെപാൎത്തുചൊല്ലീടിനാൻ; 168
“ബന്ധുവാംനമ്മുടെപൎവ്വതപുത്രനെ
എന്തുമൂലംഭവാൻദൂരെക്കളഞ്ഞതു?” 169
“എങ്കിലോകേൾക്കനീചന്ദ്രഗുപ്തപ്രഭൊ!
ശങ്കകൂടാതെപറയാമതുമെടൊ! 170
പൎവ്വതപുത്രനിവിടെയിരിക്കുമ്പോൾ
പൂൎവ്വംപ്രതിശ്രുതമായുള്ളരാജ്യത്തിൽ 171
പാതിപകുത്തുകൊടുക്കയൊവേണ്ടതും
ചേതസിപാൎത്താൽവധിക്കയൊവേണ്ടതും 172
കൊന്നാലവന്റെതാതനെക്കൊന്നതും
നിൎണ്ണയംനാമെന്നുചൊല്ലുമെല്ലാവരും 173
ന്യൂനമതിനാൽകൃതഘ്നരെന്നുള്ളൊരു
നാണയംനീളെനടക്കുംനമുക്കെടൊ 174
നാടിഹപാതിപകുത്തുകൊടുക്കിലും
കേടതിനുണ്ടെന്നറികധരാപതെ! 175

മാനിയാംപൂർവ്വരാജനെക്കൊന്നതിൽ
ന്യൂനംകൃതഘ്നതമാത്രംഫലമെടൊ! 176
ഇതെല്ലാമതൊക്കെനിരൂപിച്ചുകണ്ടുഞാൻ
മ്ലേച്ഛസുതനെക്കളവാനവകാശം;" 177
"മന്ത്രിപ്രവരനാംരാക്ഷസൻതന്നുടെ
അന്തർന്നഗരത്തിൽവാഴുംദശാന്തരെ 178
എന്തൊന്നുകണ്ടിട്ടുപേക്ഷിച്ചതുമെന്നു
ചിന്തിച്ചതോന്നീലിനിക്കെ"ന്നുമൌര്യനും; 179
"ചൊല്ലാമതുംനൃപശ്രേഷ്ഠ, നീകേളെടൊ!
വല്ലായ്മകാട്ടുന്നതമ്മന്ത്രിരാക്ഷസൻ 180
ഉള്ളിൽകിടന്നാലവനിഹനമ്മെയും
വല്ലപ്രകാരവുംകൊല്ലുമറിഞ്ഞാലും 181
ദൂരെയകററിക്കളഞ്ഞാൽപുറത്തിരു-
ന്നാരാനെയുംചെന്നുസേവിച്ചുകൊണ്ടവൻ 182
കാട്ടുന്നതുതടുത്തീടുവാനേതുമെ
വാട്ടമില്ലെന്നങ്ങറികമഹീപതെ!" 183
"എങ്കിലെന്തൊന്നുപായംപ്രയോഗിച്ചു
സങ്കടംകൂടാതെരാക്ഷസാമാത്യനെ 184
ദൂരെകളററിക്കളഞ്ഞതിതെന്തിന്നു
നേരെപറകെ"ന്നുചൊല്ലിനാൻമൌര്യനും. 185
"എന്തറിഞ്ഞുഭവാനേററമുപായങ്ങ-
ളന്തരംകൂടാതെചെയ്യുമമാത്യേന്ദ്രനൊ 186
ഉള്ളിൽതറച്ചിളകാതെകിടക്കുന്ന
ശല്യംപറിച്ചുകളയുന്നതുപോലെ 187
തള്ളിക്കളഞ്ഞതറിഞ്ഞീലയോഭവാ-
നല്ലെന്നുതോന്നുവാനെന്തൊരുവിഭ്രമം!" 188
"അത്രവൈദഗ്ദ്ധ്യമുണ്ടെങ്കിൽഭവാനെന്തു
വിക്രമംചെയ്തുപാടാക്കിവെക്കാഞ്ഞതും?" 189
"വിക്രമിച്ചാലതിനുണ്ടെടൊവൈഷമ്യ-
മുൾക്കരുത്തേറുമമ്മന്ത്രികുലോത്തമൻ 190

പ്രാണൻകളയുമതല്ലായ്കിൽനിന്നുടെ
ചേണാന്നവൻപടകൊന്നുമുടിച്ചീടും 191
രണ്ടുപ്രകാരവുമെന്നാകിലുമാകാ
കണ്ടുകളഞ്ഞുഞാനെന്നറിഞ്ഞീടുനീ 192
ഏററവുമരിച്ചെവെന്നാകിലതിനൊരു
കററംഗുണജ്ഞനല്ലാമന്ത്രിസത്തമൻ 193
കാട്ടിൽകിടക്കുന്നകാട്ടാനയെപ്പോലെ
വീട്ടിൽവരുത്തുവാൻയത്നവുംചെയ്യുന്നി” 194
ആര്യൻപറഞ്ഞാൽമടക്കുവാനാളല്ല
കാര്യമറിയുന്നവർകളിൽവെച്ചഹൊ 195
രാക്ഷസാമാത്യനോടൊത്തവരാരുമി-
ല്ലിക്ഷിതിതന്നിലതിനില്ലസംശയം” 196
“ഒക്കുമൊക്കുമെടൊരാക്ഷസാമാത്യന-
ങ്ങിക്കാലമെന്തൊന്നതിശയമാവതും?” 197
“ഏതുമറിഞ്ഞതില്ലെങ്കിൽഭവാനുഞാൻ
ഭൂതധാത്രീദേവ!ചൊല്ലിത്തരാമിപ്പോൾ 198
നന്ദനൃപതികൾനിത്യമായ്വാഴുന്ന
മന്ദിരമിങ്ങുലഭിച്ചോരനന്തരം 199
തന്നിൽനിനച്ചകാലംനിജവാസിതം
നന്നായിവന്നിതെന്നിപ്പാമനസിമെ 200
കല്പിതംസാധിപ്പതിനറിയാതെനാം
കല്പാന്തവുംവസിച്ചീടുകയോഗ്യമൊ? 201
വാണാനതുമൂല,മേറപ്രജകൾക്കു
കാണാതെയായ്പ്പുനമ്മിലനുരാഗം” 202
ഭൂസുരനാകിയചാണക്യനുമതി-
ഭാസുരമായതിനുത്തരംചൊല്ലിനാൻ 203
“രാഗംപ്രജകളിലേറിച്ചമകയു-
മേകത്രവാസംവളരക്കഴിക്കയും 204
നന്ദനൃപതിയെക്കുറുളളവർകൾക്കു
നിന്ദകൂടാതെവരികയുംഭൂപതെ 205

അൎത്ഥപുരുഷാരമുണ്ടാകയുംനിജ-
ബുദ്ധിവിലാസംവിളങ്ങിച്ചമകയും 206
ക്രൂരരുള്ള ബന്ധുക്കളേറയുണ്ടാകയു-
മേരുനക്കെതിൎനൃപനില്ലുണ്ടാകയും 207
ഇത്തരമുള്ളതുകൊണ്ടമാത്യൻപണ്ടു
ചിത്തമുറപ്പിച്ചിവിടെവസിച്ചതും; 208
രാക്ഷസാമാത്യനുതന്നുള്ളിലുണ്ടൊന്നു
സാക്ഷാൽകിടന്നുമുരുകുന്നുസന്തതം 209
നന്ദനൃപന്മാരെയൊക്കെവധിപ്പിച്ചു
ചന്ദ്രഗുപ്തപ്രഭോനിന്നെഞാനദരാൽ 210
ഭൂമിക്കുനാഥനായ്വാഴിച്ചതുപോലെ
കാമിച്ചിരിക്കുന്നുപൎവ്വതപുത്രനെ 211
വാഴിപ്പതിന്നുഭവാനെക്കുലചെയ്തു
ദോഷതപമേറുന്നരാക്ഷസൻകശ്മലൻ 212
നന്ദനെക്കൊന്നതുംനിന്നെവാഴിച്ചതും
പട്ടാംഗചൊല്ലുനീമററാരതായതും 213
ദുഷ്ടനാംരാക്ഷസൻനോക്കിനിരിക്കവെ
ധൃഷ്ടനായ്ചെയ്തോരവസ്ഥകളൊന്നുമെ 214
ഞാനല്ലയൊചൊല്ലുമത്സരംകൈവിട്ടു
മാനംമുഴുത്തൊരുമൌൎയ്യമഹീപതെ!" 215
"ദൈവമത്രെനവനന്ദനൃപന്മാരെ
ഈവണ്ണമാക്കിച്ചമച്ചതറിഞ്ഞാലും 216
ആൎയ്യനെന്നുള്ളൊരഹംഭാവമുണ്ടെങ്കിൽ
മൌൎയ്യനെന്നുള്ളതിനിക്കുണ്ടുതോന്നുന്നു" 217
"ദൈവംപ്രമാണീകരിക്കുന്നവൎകളെ
കേവലംമൂഢരെന്നുള്ളതറികനീ!" 218
"മൂഢരല്ലാതവർവമ്പുപറയുമൊ
പ്രൌഢിയെക്കാട്ടുമൊവിപ്രകുലപതെ!" 219
ഇത്തരംവാക്കുകൾകേട്ടുചാണക്യനും
ചിത്തത്തിലേററംവളൎന്നിതുകോപവും 220

ഗാത്രംവിറച്ചുകണ്ണൂം ചുവത്തിക്കൊണ്ടു
ധാത്രീശനോടുപറഞ്ഞുതുടങ്ങിനാൻ 221
“പോരുമെന്നോടുനീയിത്തരം ചൊന്നതു
മേറപ്പറഞ്ഞുപോകാതെടൊരാത്മാവെ 222
ഭൃത്യനോടെന്നപോലേനീപലതരം
ഉത്തരംചൊന്നതുപോരുംജളപ്രഭോ 223
സത്യംവൃഷലനല്ലോനീനിരൂപിക്കി-
ലുത്തമനായുള്ളഭൂസുരൻഞാനെടോ 224
മന്നവരാംനവനന്ദവധംകൊണ്ടു
മന്ദമടങ്ങുന്നമന്യുദഹനനെ 225
ഉജ്വലിപ്പിക്കയാലാശുനിനക്കിന്നു
നിശ്ചയംനാശംഭവിക്കുംജളപ്രഭോ 226
എന്നിൽവലിയവൻരാക്ഷസനെന്നൊന്നു
നിന്നുള്ളിലുണ്ടെങ്കിലേതുമേവൈകാതെ 227
വാളിതാവെക്കംകൊടുക്കനീരാക്ഷസ-
നാളല്ലഞാനിത്തരങ്ങൾക്കറിഞ്ഞാലും” 228
എന്നുപറഞ്ഞഥവാളുമെറിഞ്ഞാശു
തിണ്ണമെഴുന്നേറ്റുചാണക്യഭൂസുരൻ 229
മന്നനോടൊന്നുമെമിണ്ടാതെനോക്കാതെ
തന്നിടംപുക്കിരുന്നിങ്ങിനെചിന്തിച്ചാൻ 230
“രാക്ഷസനിപ്രയോഗങ്ങളെപ്പേരുമെ
സൂക്ഷ്മതരമായറിഞ്ഞവനൊക്കവെ 231
ചാണക്യനോടുവിപരീതമാക്കിഞാൻ
നൂനമിച്ചന്ദ്രഗുപ്താവനിനാഥനെ 232
ഇപ്പോൾജയിക്കുന്നതുണ്ടെന്നുറച്ചവൻ
കെൽപ്പോടുചെയ്യുംപ്രയോഗങ്ങളൊക്കവെ 233
നിഷ്ഫലമായ്വരുമെന്നതുമല്ലെടോ
തൽഫലംനീതാനനുഭവിക്കുംദൃഢം” 234
ഇത്തരമോരോന്നുചിന്തിച്ചുതന്നുടെ
പത്തനത്തിങ്കൽവാണീടിനാൻവിപ്രനും 235

കോപിച്ചപോലെയൊരുഭ്രൂഭേദവന്നെക്കണ്ടു
താപംകലൎന്നുചിന്തിച്ചിതുമൌൎയ്യനും 236
"ആൎയ്യനിന്നെന്നോടുകോപിച്ചതുമിഥ
കാൎയ്യമായ്ത്തന്നേവരുന്നതോദൈവമേ! 237
കോപിച്ചഭാവംനിരൂപിച്ചുകാണുമ്പോൾ
ഭാവിച്ചതല്ലെന്നുതോന്നുന്നുമാനസേ 238
വല്ലാൎയ്യമൌൎയ്യർപറഞ്ഞതുകേട്ടിട്ടു
വല്ലതുംവന്നാൽപൊറുക്കെന്നതേയുള്ളു" 239
ഇതമാനിരൂപിച്ചുവൃദ്ധഗുപ്തന്നൊരു
ഭൃത്യനോടിങ്ങിനെപാൎത്തുചൊല്ലീടിനാൻ 240
"ആൎയ്യചാണക്യനധികാരമൊക്കവെ
വൈരവശാൽവച്ചുപോയി"തെന്നിങ്ങിനെ 241
നാട്ടിൽപ്രജകളോടൊക്കപ്പറയണം
ഒട്ടുമെവൈകരുതെന്നയച്ചീടിനാൻ 242
എല്ലാവരുമറിഞ്ഞാരതുമക്കാല-
മെല്ലാടവുമൊരുഘോഷവുംകൂടാതെ 243
"വെച്ചപോൽസൎവ്വാധികാരംചാണക്യൻ
സച്ഛനാസ്ഥ്യമാറായിതുമൌൎയ്യനും" 244
എന്നിങ്ങിനെപലരാപറഞ്ഞീടിനാ-
രൊന്നുമറിഞ്ഞീലതത്വമൊരുത്തരും 245
മൌൎയ്യനുംപിന്നെയതുതന്നെചിന്തിച്ചു
ധൈൎയ്യമുറപ്പിച്ചിരുന്നാനതുകാലം 246
ഏതുമരുതിനിളച്ചാൽവാനിനിക്കെന്നു
ചാതുൎയ്യമോടുരചെയ്താൾകിളിമകൾ 247
പാലുംമധുവുംതെളിഞ്ഞുനുകൎന്നഥ
പാൽമൊഴിയാളുമടങ്ങിമരുവിനാൾ 248

അഞ്ചാംപാദം സമാപ്തം

—:o:—

ആറാം പാദം

വരികരികിൽനീയരിയശാരികെ
പറകശേഷമാംകഥകളൊക്കവെ 1
വറുത്തരിയവിൽപൊരിവറുത്തെള്ളും
കുറുക്കപാലതിൽകുഴച്ചസാദരം 2
വെല്ലത്തവെല്ലവുംപൊടിച്ചതിലിട്ട-
ങ്ങിളക്കിമെല്ലിച്ചനിനക്കുഞാൻതരാം 3
മടിച്ചിരിയാതെഭുജിച്ചിളമധു
കുടിച്ചുദാഹവുമിളച്ചുചൊല്ലെടൊ 4
വിചിത്രമെത്രയുംനിനച്ചകാങ്കിവി-
ച്ചരിത്രമെന്നതെപറയാവൃദ്ധം 5
അതിപ്രവരനാംമലയകേതുവും
മതിപ്രയോഗമുള്ളമാത്യനുംപിന്നെ 6
പ്രവൃദ്ധരാഗമാർന്നിരുവരുംകൂടി
പ്രവൃത്തിച്ചതെന്തെന്നുരചെയ്തീടുനീ 7
അതുകേട്ടകിളിത്തരുണിയുമതി-
മധുരമായ്മനംതെളിഞ്ഞുചൊല്ലിനാൾ:— 8
കഴിഞ്ഞേടംകഥാവിഷമിച്ചേറവു-
മൊഴിഞ്ഞുഞാനെന്നതറികയുംവേണം 9
ഉരചെയ്യാൻപണിപെരുതെന്നാകിലു-
മൊരുവണ്ണംകഥാകഴിവോളംനേരം 10
പറകെന്നുവന്നു,വചസിസാമർത്ഥ്യം
കുറയുമെങ്കിലുംതെളിഞ്ഞുകേട്ടാലും; 11
മലയകേതുവാംനൃപതിവീരനെ
പലകാലംസേവിച്ചമാത്യരാക്ഷസൻ 12
ഇരിക്കുംകാലത്തങ്ങൊരുദിനംതത്ര
കരുത്തേറുംഭദ്രഭടാദികളെയും 13

അഭിമതംതന്നിക്കധികമുള്ളോരു
ക്ഷപണനെയുംകണ്ടതിമോദംപൂണ്ടാൻ; 14
അവരിൽവെച്ചുഭാഗ്യരായന്നൻമുന്നാ-
മവനിനാഥനാംമലയകേതുതാൻ 15
ഇരിക്കുംമന്ദിരമകംപുക്കുനൃപ-
വരനെക്കണ്ടവനവസ്ഥകളെല്ലാം 16
അറിയിച്ചീടിനാനതുകാലംമന്ത്രി
വരനാക്കീടിനാനവനേയുംമ്ലേച്ഛൻ 17
പടെക്കുനാഥനാംശിഖരസേനനെ
പടുത്വമുള്ളോരുഭദ്രഭടാദികൾ 18
തിരഞ്ഞുകണ്ടവരവനോടുംകൂടി
വിരിഞ്ഞുഭൂപതിവരനെക്കണ്ടിതേ; 19
കുടിലനായുള്ള ചണകപുത്രനോ-
ടിടഞ്ഞുപോന്നതുമറിയിച്ചീടിനാർ; 20
അതിനുപർവ്വതസുതനവർകളെ
യതിനായിട്ടധിപതികളാക്കിനാൻ 21
അതുകാലംമ്ലേച്ഛതനയനോടവ-
രതിഗൂഢമായൊന്നുരചെയ്തീടിനാർ 22
"ശിഖരസേനനോടൊരുമിച്ചുഞങ്ങൾ
അഖിലനാഥനാംഭവാനെക്കണ്ടതി- 23
ന്നൊരുവസ്തുവുണ്ടെന്നറികഭൂപതേ
പറഞ്ഞറിയിക്കാമതുമിഹഞങ്ങൾ; 24
തവസചിവനാമമാത്യരാക്ഷസൻ
അവനിനാഥനായ്മരുവുംമൌര്യനോ- 25
ടൊരുമിച്ചീടുവാനവസരമിപ്പോൾ
കരുതിപ്പാർക്കുന്നു; ചതിക്കുംരാക്ഷസൻ, 26
അതുമൂലമമാത്യകനെക്കൂടാതെ
ചതിക്കുമെന്നുള്ള ഭയംകൊണ്ടുഞങ്ങൾ 27
ശിഖരസേനനോടൊരുമിച്ചുവന്നി-
ട്ടഖിലനാഥനാംഭവാനെക്കണ്ടതും" 28

ആവർകളിങ്ങിനെ പറഞ്ഞതുകേട്ടി-
ട്ടവനിനാഥനാം മലയകേതുവും 29
തദനു ഭാഗുരായണനേയും വിളി-
ച്ചതു സമസ്തവുമറിയിച്ചീടിനാൻ; 30
അരിഭയാൽ ഭാഗുരായണനനന്തരം
പെരികെക്ഷമാടം പൂണ്ടുരചെയ്തീടിനാൻ; 31
"കൃപ നൃപതിക്കവളർപ്പതിന്നായി
നൃപതിയെ സ്നേഹം പെരികെയുള്ളോനെ 32
കപടം കൈവിട്ടാശ്രയിച്ചുവന്നാവർ
നൃപശിഖാമണേ! ഭവാനെക്കണ്ടത്തും" 33
അതുകേട്ടു നരവരനും ചൊല്ലിനാൻ
"ചതിവെടിഞ്ഞുള്ളോരമാത്യനെപ്പോലെ 34
പെരികെ സ്നേഹമുള്ളവർകളാരുമി-
ധരണിയിലില്ലെന്നറിഞ്ഞാലുമെടൊ" 35
ചിരിച്ചു ഭാഗുരായണനുമന്നേര-
മിരിക്കും മ്ലേച്ഛനോടുരചെയ്തീടിനാൻ 36
"അതിനേതുമൊരു വികല്പമില്ലതോ-
ന്നതുകൊണ്ടല്ലെടൊ പറഞ്ഞതുമിപ്പോൾ 37
ചാണകപുത്രനോടമാത്യനേററവും
പിണക്കമാകുന്നു ധരിക്ക മാനസെ 38
പിണക്കമില്ല ചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കുറി-
ച്ചിണക്കമീവഴി നിനക്കിലുണ്ടല്ലോ 39
കുടിലചിത്തനാം ചാണകപുത്രന്റെ
കടുപ്പങ്ങളൊട്ടും പൊറുക്കാതെ മൌര്യൻ 40
അധികാരം കോപിച്ചൊഴിപ്പിച്ചീടുകി-
ലതിഗുണജ്ഞനാമമാത്യരാക്ഷസൻ 41
മരിച്ച നന്ദനെക്കുറിച്ചു ഭക്തികൊ-
ണ്ടുറച്ചീടും തന്റെ മനസ്സിലിങ്ങിനെ:— 42
"നിനച്ചുകാണ്കിലീ നൃപതി മൌര്യനും
ജനിച്ചതും നന്ദകുലത്തിൽ നിണ്ണയം 43

നിനച്ചിതുവഴിയുറച്ചുരാക്ഷസൻ
മനക്കരുത്തേറുമരിയമൌൎയ്യനെ 44
പെരുത്തമത്സരംകളഞ്ഞുകണ്ടുട-
നിരിക്കുമില്ലൊരുവികല്പമേതുമെ; 45
അവർകളെക്കുറിച്ചുതുനേരംഭവാ-
നവിശ്വാസംപെരുമതുകണ്ടിട്ടല്ലൊ 46
മികവേറുംഭദ്രഭടപ്രവൃത്തികൾ
ശിഖരസേനമാശ്രയിച്ചുവന്നതും!" 47
സചിവനായഭാഗുരായണൻതന്റെ
വചനംകേട്ടുപൎവ്വതപുത്രൻചൊന്നാൻ 48
"പരമാൎത്ഥംസഖെപറഞ്ഞതൊക്കവെ
നിരന്നിതുനിന്റെവചനമേററവും 49
ചണകജൻതന്റെകടുമകൊണ്ടോരോ
ജനങ്ങൾമൌൎയ്യനെവെടിഞ്ഞുപോരുന്നു 50
നമുക്കിതുകാലംപടകൊണ്ടുചെന്നി-
ട്ടമൎക്കണംമൌൎയ്യചണകജന്മാരെ 51
മമതാതൻതന്നെക്കുറിച്ചിനിക്കൊരു
മമതയില്ലെന്നുപറയുന്നുജനം 52
കഴിഞ്ഞുപത്തുമാസവുമെന്റെയച്ഛൻ
കഴിഞ്ഞതുമുതലറികെടൊസഖെ! 53
ചതിച്ചുതാതനെക്കുലചെയ്തമൂലം
പ്രതിജ്ഞയുംകോപിച്ചിവണ്ണംചെയ്തുഞാൻ 54
പിതൃഹന്താവിനെക്കുലചെയ്യാതെഞാൻ
പിതൃക്രിയചെയ്യുന്നതുമില്ലേതുമെ 55
കടുത്തനായഞാൻപ്രതിജ്ഞയുംചെയ്തു
പൊറുക്കുന്നതെന്റെബലക്ഷയംതന്നൊ 56
ഒരുത്തരികളെവധിച്ചുവൈകാതെ
മരിച്ചതാതന്റെജലക്രിയചെയ്വാൻ 57
എതൃത്തുപോർചെയ്തുമരിപ്പനല്ലായ്കിൽ
വിധിച്ചതൊക്കവെവരുമെടൊസഖെ! 58

അതിനമാത്യൻറെകരത്തുണ്ടെന്നാകി-
ലിക്കാലംപുനരെളുപ്പമുണ്ടെടൊ 59
ശിരസിവേദനകലർന്നരാക്ഷസൻ
പരവശപ്പെട്ടുകിടക്കുന്നിതിപ്പോൾ, 60
അതുകൊണ്ടുമന്ത്രിപ്രവരനെക്കാണ്മാൻ
അധികമായിപ്പോളുഴറിവന്നുഞാൻ 61
പുറപ്പെട്ടുകനാമതിനുവൈകാതെ
പരക്കവേണംനാമിരുവരുമമതി” 62
പലതരമിത്ഥംപറഞ്ഞുഴറോടെ
മലയകേതുഭാഗുരായണനുമായ് 63
പുറപ്പെട്ടുചെന്നങ്ങമാത്യൻവാഴുന്ന
പുരത്തിനുചെന്നങ്ങടുത്തുനേരം 64
വസുസമനായുള്ളമാത്യരാക്ഷസൻ
കുസുമമന്ദിരത്തിലെവിശേഷങ്ങൾ 65
അറിവതിന്നുതാൻപറഞ്ഞയച്ചൊരു
കരഭകനൊരുപഥികൻവേഷമായ് 66
പരമാർത്ഥമെല്ലാമറിഞ്ഞുവന്നുടൻ
തിറമേറുംമന്ത്രിപ്രവരനെക്കണ്ടാൻ 67
പുരംപ്രവിഷ്ടനാമവനെക്കണ്ടഥ
ചിരിച്ചമാത്യനുമിവണ്ണംചൊല്ലിനാൻ 68
“ചെരികനന്നെടോവരികരികിൽനി
പറകമൌര്യൻറെചരിതമൊക്കവെ” 69
രഹസ്യമാംവണ്ണംപറവതിനപ്പോൾ
മഹത്വമുള്ളരാക്ഷസൻനിനച്ചുള്ളിൽ 70
ശകടദാസനോടി“വനെയുംകൊണ്ടി-
അകത്തുപോരികെ”ന്നുരചെയ്തീടിനാൻ 71
അഥശകടനുംകരഭകൻതാനു-
മതിഗുണനയമുടയമന്ത്രിയും 72
അകത്തുപുക്കുടനടച്ചുവാതിലു-
മകംതെളിഞ്ഞുടനിരുന്നാരവരും 73

മലയകേതുവുംസഖിവനംകൂടി
ചിലകാൎയ്യംനിനച്ചമാത്യനെകാണ്മാൻ 74
പുരാപുക്കനേരമറയിലെന്നകേ-
ട്ടിരുവരുംകൂടെയവിടെച്ചെല്ലുമ്പോൾ 75
അറവാതിൽനന്നായടച്ചുകണ്ടപ്പോ-
ളിറപാൎത്തിരുന്നാരവരുമന്നേരം 76
കുതുകേനകരഭകനോടുമന്ത്രി
പതുക്കെച്ചോദിച്ചുതുടങ്ങിയന്നേരം 77
"കരഭകനീയസ്തനകലശനെ
യരിപുരത്തിങ്കൽപുനരവനെങ്ങാൻകണ്ടു?" 78
അതുകേട്ടുകരഭകനുംചൊല്ലിനാൻ
"മതിമാനാമവനേയുംകണ്ടേനഹം" 79
മലയകേതുവുമതുകേട്ടുമോദം
കലൎന്നുഭാഗുരായണനോടുചൊന്നാൻ 80
"അറികനീപുഷ്പപുരവൃത്താന്തങ്ങ-
ളറിയിക്കുന്നതുമൊരുവൻമന്ത്രിയെ 81
രഹസ്യമായൊരുവചനംചൊല്ലുമ്പോൾ
ബഹുത്വവുമാക്കീടരുതല്ലോപാൎത്താൽ 82
ഇറപാൎത്തുകേട്ടാലറിയാമെന്നെല്ലാ-
മമറവുകളെന്നുധരിക്കെടൊസഖെ" 83
"പരമാത്മാതന്നൊപറഞ്ഞതുഭവാ-
നറിയാതെമാകെ"യെന്നവനുംചൊല്ലിനാൻ 84
അതിവിദഗ്ദ്ധനാംകരഭകൻതന്നോ-
ടതുനേരമ്മന്ത്രിപ്രവരനുംചൊന്നാൻ 85
"മനക്കരുത്തേറുംകരഭകയിപ്പോൾ
നിനച്ചകാൎയ്യംഫലിച്ചിതൊപാൎത്താൽ?" 86
"ഫലിച്ചിതേററവുംത്വന്നയങ്ങൾക്കാ
വലിപ്പമുണ്ടെന്നുധരിക്കമാനസെ" 87
അതുകേട്ടുപൎവ്വതകപുത്രനും
അതിഗുണമുള്ളസഖിയോടോതിനാൻ 88

"നിനച്ചകാൎയ്യമെന്നിതാപറയുന്നു
ഇനിക്കതെന്തെന്നുതിരിയുന്നില്ലെടൊ" 89
"നൃപതികൾചൂട്ടംമകുടരത്നമേ
കപടമന്ത്രികൾചരിതമെങ്ങിനെ 90
അറിയുന്നുപുനരിനിയുംപ്രാക്കൃതന്മാ-
ൎക്കറിയാംപക്ഷെ"യെന്നുരചെയ്തീടിനാൻ 91
അകത്തിരുന്നപ്പോളമാത്യരാക്ഷസൻ
അകക്കരുത്തന്നേററംതെളിഞ്ഞുചൊല്ലിനാൻ 92
"പറെകവിസ്തരിച്ചഖിലവുമെടോ"
"പറയാമെങ്കി"ലെന്നവനുംചൊല്ലിനാൻ 93
"തവനിയോഗത്താലഗതിവേഷംപൂ-
ണ്ടിവിടുന്നുപുഷ്പപുരിക്കചെന്നുഞാൻ 94
സ്തനകലശനോടഖിലവുംതവ
മനസിചിന്തിതമുരചെയ്തീടിനേൻ 95
ചണകപുത്രനോടവനീശൻമൌൎയ്യൻ
പിണങ്ങുന്നോരമപ്പുഴതറിഞ്ഞുനീ 96
ധരണീശൻതന്നെസ്തുതിക്കണമെന്നു
പറഞ്ഞുമന്ത്രിയെന്നുരചെയ്തീടിനേൻ 97
അതിനേതുമൊരുകുറവിനിക്കില്ലെ-
ന്നതിവിദഗ്ദ്ധനാമവനുംചൊല്ലിനാൻ 98
അനന്തരംമൌൎയ്യൻപ്രജകടെയെല്ലാ
മ്മനംകേട്ടുനന്ദനിധനചിന്തയാ 99
നിരുത്സാഹേനകണ്ടവൎക്കസന്തോഷം
വരുത്തണമെന്നുനിനച്ചുകണ്ടുള്ളിൽ 100
പുരങ്ങളൊക്കവെയലംകരിപ്പിച്ചി-
ട്ടൊരുചന്ദ്രോത്സവംതെളിഞ്ഞുകല്പിച്ചാൻ 101
അതിനാലാനന്ദംകലൎന്നലോകൎക്കും
അതിനൊരുദ്വേഗംവളൎന്നനന്തരം" 102
അതുകേട്ടുകണ്ണിലുറന്നവെള്ളമൊ-
ടധികംതാപേനപറഞ്ഞുരാക്ഷസൻ 103

"മമനൃപൻനന്ദൻധരണിക്കിന്നൊരു
കുമുദബാന്ധവന്മദനസന്നിഭൻ 104
ഗുണഗണങ്ങൾക്കുസതതംവാഴുവാൻ
മണികലശനാംനൃപനെക്കൂടാതെ 105
നിറക്കുമോചന്ദ്രമഹോത്സവമിപ്പോൾ
മറക്കുമോമമനൃപനെഞാനഹോ" 106
പലതരമിതഥാപറഞ്ഞമാത്യനു-
മലറിവീണിതുപെരുത്തദുഃഖത്താൽ 107
കരഭകൻതാനുംശകടനുംകൂടി
പരവശംകണ്ടുപിടിച്ചമാത്യനെ 108
നിവർത്തിനാൻവെള്ളംതളിച്ചുതാപത്തിൻ
നിവൃത്തിയുമൊട്ടുവരുത്തിനാരഹോ 109
കരഭകനോടുപുനരമാത്യനും
"പറകശേഷ"മെന്നുരചെയ്തീടിനാൻ 110
അതുകേട്ടുചൊന്നാനവനു"മെങ്കിലൊ
ചതിയേറീടുന്നചണകനന്ദനൻ 111
മുടക്കിനാൻചന്ദ്രമഹോത്സവംപിന്നെ
കടുപ്പമെങ്ങിനെപറഞ്ഞുകൂട്ടുന്നു?" 112
അതുകേട്ടുമൌര്യൻചണകപുത്രനോ-
ടതികുപിതനായുരചെയ്യുന്നേരം 113
സ്തനകലശനപ്പൊഴുതുമൌര്യൻെറ
ഗുണഗണംവാഴ്ത്തിസ്തുതിച്ചുസാദരം 114
നൃപനാജ്ഞാഭംഗംസഹിച്ചുകൂടാതെ
കപടബുദ്ധിയാംചണകപുത്രനെ 115
അധികാരത്തിങ്കന്നൊഴിപ്പിച്ചാൻതവ
മതിഗുണങ്ങളെപ്രശംസിച്ചുതന്നെ" 116
പറഞ്ഞചാരൻെറവചനംകേട്ടഥ
നിറഞ്ഞൊരാനന്ദംവഴിഞ്ഞരാക്ഷസൻ 117
പറഞ്ഞാ"നെന്നുടെസ്തനകലശൻെറ
വിരുതുകളൊക്കെഫലിച്ചുതുമിപ്പോൾ . 118

പെരികനകന്നൊല്ലൊസ്തനകലശന്റെ
വിരഞ്ഞതളേദത്തമുളപ്പിച്ചവാറും 119
ശിശുക്കളുംനിജകളികളിൽച്ചെന്നാൽ
നശിപ്പിച്ചാലതുസഹിക്കയില്ലവർ 120
നരവരനുണ്ടോപുനരാജ്ഞാഭംഗം
പൊറുത്തുപാക്കുന്നമനസിസന്തതം" 121
പലതരമവർപറഞ്ഞതുകേട്ടു
മലയകേതുവുമുരചെയ്തീടിനാൻ 122
"ഗുണജ്ഞഭാഗുരായണ! നീകേട്ടില്ലേ
ഗുണപ്രശംസചെയ്തമാത്യന്റെമൈത്ര്യൻ 123
ചണകപുത്രനെയൊഴിച്ചതോക്കമ്പോൾ
ഇണക്കമുണ്ടെന്നുധരിക്കേടോസഖേ" 124
"ഗുണപ്രശംസകൊണ്ടറിയണമെന്നു്
ചണകപുത്രനെയൊഴിച്ചതോക്കമ്പോൾ 125
ഇതില്പരമെന്തൊന്നറിവതിനെന്നു"
മതിമാൻഭാഗുരായണനുംചൊല്ലിനാൻ 126
പുനരപികരഭകനോടുമന്ത്രി
വിനയമുൾക്കൊണ്ടുപറഞ്ഞാനിങ്ങിനെ 127
"നരപതിചാണക്യനോടുകോപിപ്പാൻ
നിറമേറുംചന്ദ്രമഹോത്സവത്തിന്റെ 128
മുടക്കംചെയ്തതിലൊട്ടങ്ങിയൊമററും
കടുപ്പമേതാനുമിനിയുംകേട്ടിതൊ?" 129
അതുകേട്ടുചൊന്നാൻമലയകേതുവും
മതിമാനായുള്ളസചിവനോടേവം 130
"നരവരൻകോപിച്ചതിൻമൂലംതിര-
ഞ്ഞറിഞ്ഞിട്ടെന്തൊരുഫലംമന്ത്രിക്കിപ്പോൾ?" 131
"ഫലമതിനെന്തെന്നുരചെയ്യാ"മെന്നു
മലയകേതുവോടുരചെയ്തീടിനാൻ, 132
"മതിമാനായുള്ള ചണകനന്ദന-
നിതുകാലമൊരുഫലവുംകൂടാതെ 133

നൃപനെകോപിപ്പിക്കയുമില്ലപാൎത്ഥാ-
ലുപകാരംചെയ്താൽമറക്കുമൊമൌൎയ്യൻ 134
അതുകൊണ്ടല്ലയൊഗുരുവിനെനിന്നാ-
ങ്ങധികാരത്തിങ്കന്നൊഴിച്ചതുമിപ്പോൾ 135
പലപ്രകാരവുംനിരൂപിച്ചുകണ്ടാൽ
നിലവിട്ടുവൈരംമുഴുത്തീടുമത്രെ 136
അകന്നിരിക്കയില്ലിവൎക്കിനിയെന്നാ-
ലകമേചിന്തിച്ചുപറവാൻകാരണം 137
കരഭകൻമന്ത്രിപ്രവരനോടപ്പോൾ
ചിരിച്ചുചൊല്ലിനാനിനിയുമുണ്ടെടോ. 138
മലയകേതുവാംനരപതിയേയും
പലഗുണമുള്ള ഭവാനേയുംപിരിന്നാ 139
കളഞ്ഞതേതുമെതെളിഞ്ഞീലാമൌൎയ്യ-
നിളക്കമുണ്ടതിലറികസാംപ്രതം" 140
അതുകേട്ടുമന്ത്രിപ്രവരനുംതെളി-
ഞ്ഞതിസ്നേഹമുള്ള ശകടനോടപ്പോൾ 141
ഉരചെയ്തീടിനാ"നിനിമൌൎയ്യനെന്റെ
കരത്തിലായിതെന്നറികെടൊസഖേ! 142
ഇനിച്ചന്ദനദാസനുംസുഖംവന്നു.
നിനക്കുംനിന്നുടെഗൃഹജനത്തിനും 143
സുഖംവന്നുസഖേപുനരിതുകാലം
സുഖംവന്നുബന്ധുജനങ്ങൾക്കുമെല്ലാം" 144
മലയകേതുവുമതുകേട്ടന്നേരം
ചലഹൃദയനായ്സചിവനോടേവം 145
പറഞ്ഞിതു"മൌൎയ്യൻകരത്തിൽവന്നിതെ-
ന്നുരചെയ്യുന്നതിന്നഭിപ്രായമിപ്പോൾ 146
കരുത്തേറുംമന്ത്രിപ്രവരനെന്തഹോ
നിരക്കമോമൌൎയ്യസുതനോടിക്കാലം?" 147
ചിരിച്ചുഭാഗുരായണനുമന്നേരം
കുതുകനാംമ്ലേച്ഛസുതനോടുചൊന്നാൻ 148

"നൃപശിഖാമണേ! യതിനുമേറെനന്ദ-
കപടം കാട്ടുന്ന ചണകനന്ദനൻ? 149

വെടിഞ്ഞമാത്യനാം നൃപതിവീരനോ-
ട്ടടമതേടുവാനഭിപ്രായമെടോ" 150

ഗുരുസമനായോരമാത്യനന്നേരം
കരഭകനോടു പറഞ്ഞു പിന്നെയും 151

"അധികാരം വെച്ചു ചണകജൻ വട്ടു-
വിതുകാലം കുത്ര വസിക്കുന്നു ചൊൽ നീ?" 152

അവനതു കേട്ടു പറഞ്ഞു "ചാണക്യ-
നവിടന്നെങ്ങുമേ ഗമിച്ചതില്ലല്ലോ 153

അടവിയിൽ പുക്കു തപസ്സു ചെയ്യുതി-
നടുത്തു യാത്രയെന്നതു കേട്ടേനഹം" 154

മുഖപ്രസാദവും കുറഞ്ഞു രാക്ഷസ-
നകമേ ചിന്തിച്ചു ശകടനോടപ്പോൾ 155

പറഞ്ഞിതു "തമ്മിലിടഞ്ഞു ചാണക്യൻ
നിറഞ്ഞ കോപത്തോടധികാരം വെച്ചു 156

പുറപ്പെട്ടു പോകാഞ്ഞതും പ്രതിജ്ഞയെ
വിരവോടു ചെയ്യാഞ്ഞതും നിരൂപിച്ചാൽ 157

ശകടദാസ! കേളതിനു ചേർച്ചയി-
ല്ലകമേ ചിന്തിച്ചാൽ വികല്പമുണ്ടെടോ 158

നരവരന്മാർക്കുമകുടമായുള്ള
നിറമെഴും മനൃപതിനന്ദന്റെ 559

ഭൃതമഗ്രാസനം പിഴകിപ്പോന്നതും
മതിയിലൊട്ടുമേ സഹിയാഞ്ഞോരിവൻ 160

വൃഷലിപുത്രനെ നിജബലം കൊണ്ടു
വസുമതിക്കധിപതിയാക്കീടിനാൻ 161

അഹമ്മതി കൊണ്ടുള്ളവന്റെയധിക്കാരം
സഹിച്ചു വിടെത്താനിരുന്നതെങ്ങിനെ?" 162

പലവിധമേവം പറഞ്ഞ വാക്കുകൾ
മലയകേതു കേട്ടരികിൽ വാണീടും 163

പ്രിയസചിവനോടുരചെയ്തീടിനാൻ
"പ്രിയസഖേ! ഭവാനിതുധരിച്ചീലേ 164
ചണകനന്ദനൻപ്രതിജ്ഞചെയ്തിട്ടും
വനംഗമിച്ചിട്ടുമമാത്യനിക്കാലം 165
ഒരുഫലമെന്തെന്നറിഞ്ഞതില്ലേ"ന്നു
പറഞ്ഞതുഭൂപനോടുരചെയ്താനവൻ 166
"അതുപറവാനൊവിഷമംഭൂപതേ?
മതിമാൻചാണക്യനകന്നീടുംതോറും 167
തനിക്കുമൌര്യനോടടുത്തുകൊള്ളുവാ-
ന്നനക്കമന്നതിലുറച്ചുപാൎക്കുന്നു" 168
അഥശകടദാസനമമാത്യനോ-
ടതിപ്രമോദേനപറഞ്ഞാനിങ്ങിനെ 169
"വികല്പമില്ലിതിനിഹനിരൂപിച്ചാ-
ലകല്പമൌര്യനോടിതുകാലംപാൎത്താൽ 170
ചണകപുത്രനുപെരികെയുണ്ടെന്നു
മനസിതോന്നുന്നിതിനിയ്ക്കറിഞ്ഞാലും 171
"അതിനവകാശംപെരികെയുണ്ടല്ലോ
മതിയിൽമറ്റൊന്നുനിനയ്ക്കയുംവേണ്ട 172
അഖിലഭൂപതികുലമിതുകാലം
പകലിരവുവന്നടിപണിയുന്ന 173
ധരണിക്കിന്നൊരുതൊടുകുറിയാകും
നരപതികളിലധിപതിമൌര്യൻ 174
പൊറുക്കുമോഭംഗംവരുത്തുന്നാജ്ഞക്കും
ഉറയ്ക്കുമോചാണക്യനതുചെയ്താൽ 175
കുടിലനാംചണകജവടുവിന്റെ
കടുമകോപിച്ചാൽപെരുതെന്നാകിലും 176
പ്രതിജ്ഞചെയ്തയില്ലിനിമുന്നമവ-
നതിപ്രയത്നംചെയ്തൊരുവണ്ണമത്തും 177
വിധിബലംകൊണ്ടുകടന്നാനക്കാലം
അതുപോലെദൈവംതുണയ്ക്കുമോസദാ 178

കനത്തൊരർത്ഥമുണ്ടതിന്നനാശത്തെ
നിനച്ചുശങ്കയുംവളരെയുണ്ടല്ലോ" 179
"പറഞ്ഞതൊക്കെ"മെന്നുരചെയ്യുന്നേരം
കരഭകൻതനിക്കമാത്യരാക്ഷസൻ 180
തരിവളനല്ലപുടവപട്ടുകൾ
പരിചൊടുകൊടുത്തിതുസന്തോഷത്താൽ 181
വിശ്രുതനായഭാഗുരായണനപ്പോ-
ളതിഭ്രമമുള്ള നൃപനോടുചൊന്നാൻ 182
"ചതിക്കുംനമ്മെരാക്ഷസനെന്നുള്ളൊരു
മതിഭ്രമമെങ്ങുംപുറത്തുകാട്ടാതെ 183
പതുക്കെമായ്മന്ത്രിപ്രവരനോടൊന്നും
പറയാതെഭവാനടങ്ങിപ്പാർക്കേണം 184
പരമാർത്ഥംനമുക്കറിയാംപക്ഷെയെ"-
ന്നുറപ്പിച്ചീടിനാനവനരാജപുത്രനെ 185
പരമാനന്ദംപൂണ്ടഥകരഭകൻ
പറഞ്ഞുയാത്രയുമമാത്യനോടപ്പോൾ 186
തുറന്നുവാതിലുമകത്തുനിന്നവ-
നിറങ്ങുമ്പോൾകണ്ടുതൊഴുതുമന്നനെ 187
ഉടനെഭാഗുരായണനോടുംകൂടെ
കടന്നുപർവ്വതേശ്വരതനുജനാം 188
അഴകേറുംനൃപകുമാരനെക്കണ്ടി-
ട്ടെഴുന്നീറ്റുനിന്നാനമാത്യരാക്ഷസൻ 189
പരിതോഷംപൂണ്ടുപരിയങ്കംവെള്ളി-
"ട്ടിരുന്നരുളുകെ"ന്നുരചെയ്തീടിനാൻ 190
മലയകേതുവുമിരുന്നുചൊല്ലിനാൻ
"തലനോവിനൊട്ടുശമനംവന്നിതൊ? 191
വശക്കേടെന്നുകേട്ടുഴറിവന്നു ഞാൻ
വസിക്കണംഭവാനരുതല്ലോനില്പാൻ 192
അതുകേട്ടുതാനുമിരുന്നുചൊല്ലിനാ-
നിതുകാലംശത്രുവധംചെയ്യുമെവാൻ 193

ശിരസിപട്ടംകെട്ടുകയൊഴിഞ്ഞതിൻെറ
ശിരസിവേദനശമിക്കയില്ലേതും 194
"മതിമാനാകിയഭവാൻനിരൂപിച്ചാ-
ലതിനെളുതത"ന്നുപറഞ്ഞുഭൂപനും 195
"അരികളോടുപോരിന്നുവട്ടംകൂട്ടി
പെരികെക്കാലമുണ്ടിവിടെപ്പാർക്കുന്നു 196
ഒരുപഴുതുകണ്ടിട്ടാകാമെന്നതോ-
ർത്തിരുന്നതൊട്ടുമേപിഴച്ചതില്ലല്ലൊ 197
ഇനിവൈകാതെനാംപുറപ്പെടുകെ"ന്നു
മനംതെളിഞ്ഞുചൊല്ലിനാനമാത്യനും 198
"അരികളോടുപോരിനുഭവാനിപ്പോൾ
പരിചോടെന്തൊരുപഴുതുകണ്ടതും" 199
"അതുപരമാർത്ഥംപറയാമെങ്കിൽഞാ-
നതികുടിലനാംചണകനന്ദനൻ 200
ഒരുചന്ദ്രോത്സവംമുടക്കംചെയ്കയാൽ
നരപതികോപിച്ചധിക്ഷേപിച്ചപോൽ 201
അതിനുമൌര്യനോടിടഞ്ഞുചാണക്യ-
നധികാരംവെച്ചങ്ങടങ്ങിപ്പാർക്കുന്നു" 202
"സചിവനോടിടഞ്ഞതുകൊണ്ടേതുമി-
ല്ലുചിതമല്ലതെ"ന്നുരചെയ്താൻമ്ലേച്ഛൻ 203
"നരപതേമൌര്യനൊഴിഞ്ഞുമററുള്ള
നരവരന്മാർക്കുസചിവവിപ്രിയം 204
വരികിലേതുമില്ലതുപോലെപാർത്താൽ
വരികയില്ലയെന്നറികഭൂപതേ!" 205
നിരൂപിച്ചാലിഹവിശേഷിച്ചുമൌര്യ-
നൊരുചേതമില്ലെന്നിനിക്കുതോന്നുന്നു 206
അറികതിനുകാരണമെന്തെന്നിഹ
പറയ"ചന്ദ്രഗുപ്തനാംനൃപനുടെ 207
പ്രകൃതികൾക്കിഹചണകപുത്രൻെറ
പ്രകൃതിദോഷത്താലനുരാഗമിപ്പോൾ 208

കുറഞ്ഞുപോകുന്നുപുനരവനിപ്പോൾ
നിരാകൃതനായിനരവരൻതന്നാൽ 209
അതുകൊണ്ടുസുഖിച്ചിതുകാലംനര-
പതിയെസ്നേഹമീപ്രജകൾക്കേറീടും" 210
മലയകേതുതൻവചനംകേട്ടുടൻ
കുലമന്ത്രിതാനുംപറഞ്ഞാനിങ്ങിനെ 211
"അതുവരികയില്ലിതുനിരൂപിച്ചാൽ
ഇതുകാലംനാട്ടിൽപ്രജകളൊക്കവെ 212
മറുത്തുരണ്ടല്ലാവിധമറിഞ്ഞാലും
മരിച്ചനന്ദനെക്കുറിച്ചനുരാഗം 213
ചിലൎക്കുപിന്നെമൌൎയ്യനെത്തന്നെപാൎത്താൽ
ചിലരവൎക്കിന്നുചണകപുത്രൻെറ 214
ചരിതദോഷംകൊണ്ടനുരാഗക്ഷയം
നിനയ്ക്കുമെന്നുള്ളതിനിക്കുതോന്നീല 215
നവനന്ദാനുരാഗികൾക്കുമൌൎയ്യനോ-
ടിവനല്ലോനരവരന്മാരെയെല്ലാം 216
കൊലചെയ്യിച്ചതെന്നകത്തുവിദ്വേഷം
വളരെയുണ്ടതുമറച്ചവർകളും 217
ഒരുത്തരില്ലല്ലോപരിപാലിപ്പാനെ-
ന്നുറച്ചുമൌൎയ്യനെഗ്രഹിച്ചുപാൎക്കുന്നു. 218
അരിവധംചെയ്വാനൊരുമ്പെട്ടകനെ
പരിചോടുകാണുമളവിലാകവെ 219
മറുത്തുമൌൎയ്യനെത്യജിച്ചവനെക്ക-
ണ്ടിരിക്കുമാശ്രയിച്ചറികഭൂപതേ! 220
അവസ്ഥയീവണ്ണമിരിക്കുന്നുതവ-
കരുത്തുണ്ടെന്നാകിൽകഴിവുണ്ടാക്കുവൻ" 221
ഉരത്തമാത്യൻെറവചനംകേട്ടപ്പോൾ
ചിരിച്ചുപാൎത്ഥിവതനയനുംചൊന്നാൻ 222

“കലഹകാരണമൊരുമഹോത്സവം
വിലക്കംചെയ്തതില്പരംപുനരുണ്ടോ?” 223
“പലവിധമുണ്ടെന്നിരിക്കിലുമിപ്പോൾ
കലഹത്തിനുകാരണമതുതന്നെ” 224
“കലഹത്തിനുകാരണമിതെങ്കിലും
പലവിധമുണ്ടെന്നിരിക്കിലുംമൌര്യൻ 225
ചണകജൻതന്നെത്യജിച്ചുവെന്നാകി-
ലിനിയൊരുവനെസ്സചിവനാക്കീടും, 226
സചിവനില്ലെന്നുവരികിലുമവൻ
നിജനയംകൊണ്ടുസമസ്തകാര്യങ്ങൾ 227
പ്രയത്നംകൂടാതെതനിയ്ക്കുംസാധിപ്പാൻ
നയജ്ഞൻമൌര്യനെന്നറികമാനസേ” 228
“തനിക്കുതാൻപോന്നനരവരന്മാർക്കു
നിനച്ചകാര്യങ്ങൾതനിക്കുസാധിപ്പൂ 229
സചിവായത്തനായ്വരുവീടുംമൌര്യൻ
സചിവനോടുവേർപിരിഞ്ഞതാകിലൊ 230
പൊടികണ്ണനൊരുത്തനെയുംകൂടാതെ
കൊടുങ്കാട്ടിൽകിടന്നുഴലുംപോലെയും 231
സ്തനന്ധയരായചെറുപിള്ളർതന്റെ
ജനനിചത്താലുള്ളവസ്ഥപോലെയും 232
വരികയെന്നിമറ്റൊരുവസ്തുവില്ലെ-
ന്നറികഭൂമിപാലകശിഖാമണേ!” 233
“ഗുണജ്ഞനാംഭവാൻപറഞ്ഞതൊക്കവെ
നിനച്ചുകാണുമ്പോൾപരമാർത്ഥംതന്നെ 234
ചണകപുത്രനെപ്പിരിഞ്ഞവനോടു
രണംതുടങ്ങുമ്പോൾജയംവരുമല്ലോ” 235
“അതിനേതുമൊരുവികല്പമില്ലെടോ
ക്ഷിതിപതികുലമകുടരത്നമേ! 236

പലവസ്തുക്കൊണ്ടുംനിരൂപിച്ചുകണ്ടാൽ
ബലംഭവാനേറുംരിപുവിനേക്കായിൽ 237
കരുത്തുള്ളപടജ്ജനമുണ്ടാകയും,
ഭരിപ്പതിന്നാളങ്ങൊരുത്തനാകയും, 238
പ്രതിപക്ഷത്തിലുള്ളവർകളിൽചിലർ
ഇതുകാലംമറുത്തിഹവരികയും, 239
ചണകനന്ദനനധികാരംവെച്ചു
പിണങ്ങിമൌൎയ്യനോടകന്നിരിക്കയും 240
നവനൃപതിതപമരിക്കുണ്ടാകയും
നവനന്ദന്മാരാംനരവരന്മാരെ 241
പെരുത്തൊരുരാഗംപ്രജകൾക്കപ്പൊരെ
മറക്കാതെതന്നെകിടക്കയുമെടോ 242
ഇവയെല്ലാമേവംവരികകൊണ്ടിപ്പോൾ
തവജയംകരതലഗതമല്ലൊ" 243
മലയകേതുവുമതുകേട്ടുചൊന്നാൻ
"കലഹത്തിന്നനല്ലവസരമിപ്പോൾ 244
പടപുറപ്പെട്ടവതിനൊരുദിനം
ഉടനേകല്പിച്ചുപുറപ്പെട്ടുകനാം 245
അടുത്തിതസ്തമിപ്പതിന്നുസൂൎയ്യനും
അടുത്തനാളെ"ന്നുപറഞ്ഞുയാത്രയും 246
നടന്നുഭാഗുരായണനുംതാനുമാ-
യുടനേചെന്നുതൻപുരിപുക്കീടിനാൻ; 247
ഗിരിനൃപസുതൻഗമിച്ചനന്തരം
ഒരുപുരുഷനെവിളിച്ചുരാക്ഷസൻ 248
ഉരചെയ്തീടിനാൻ"ക്ഷപണകൻതന്നെ
വിരവിൽകൂട്ടിക്കൊണ്ടിഹവരികനീ" 249
വിരവേചെന്നവൻക്ഷപണകൻതന്നോ-
ടുരചെയ്തീടിനാ"നമാത്യരാക്ഷസൻ 250
പറഞ്ഞുവന്നുഞാൻഭവാനേയുംകൊണ്ടു
വിരിഞ്ഞുചെല്ലുവാൻ,പുറപ്പെട്ടുകെടോ" 251

ക്ഷപണകൻതാനമിതുകേട്ടനേരം
കപടമുദ്രയുംധരിച്ചുഴറേറാടെ 252
പുറപ്പെട്ടുമന്ത്രിപ്രവരൻവാഴുന്ന
പുരംപുക്കീടിനാൻകപടയോഗീശൻ 253
പരമബന്ധുവാമവനെക്കണ്ടഥ
പരമാനന്ദംപൂണ്ടമാത്യരാക്ഷസൻ 254
"ഇരുന്നാലു"മെന്നുപറഞ്ഞവനോടു
പറഞ്ഞാനിങ്ങിനെ ചിരിച്ചുമെല്ലവേ 255
"രണത്തിനുപുറപ്പെട്ടുവതിനൊരു
ദിനത്തെനീയിപ്പോൾവിധിക്കയുംവേണം" 256
ചിരിച്ചതുകേട്ടങ്ങിരുന്നവൻതാനും
നിരത്തിനാൻപരലെടുത്തുമെല്ലവെ 257
കുറഞ്ഞൊരുനേരംമനസി ചിന്തിച്ചു
പറഞ്ഞിതുമന്ത്രിപ്രവരനോടവൻ 258
"ഗുണനിധെ! നന്നായ്നിരൂപിച്ചേനഹം
ദിനമെട്ടത്തനാൾശുദ്ധതരമെല്ലൊ 259
തിരിഞ്ഞുപഞ്ചമപദത്തിനുതന്നെ
നിറമുള്ളതിഥിതുടങ്ങുംവാവല്ലൊ 260
അനിഴമാകുന്നതറികനക്ഷത്രം
ധനുവെല്ലൊരാശിപുറപ്പെടുവാനും 261
ബൃഹസ്പതിവാരമതുതന്നെപ്പാൎത്താൽ
മഹത്വമേറുമതിനതിനേററവും 262
അറികലഗ്നത്തിൽബുധനാകുന്നതും
പരമതെകേതുവുദിച്ചുമാകുന്നു 263
വടക്കനിന്നുദക്ഷിണദിശിപോവാൻ
പടക്കെന്നുവന്നാൽശശിബലംവേണം 264
ശുഭമാംശുക്ലയോഗവുമുണ്ടാസ്ഥലം
അഷ്ടമതംനൽകുംഗുരുസൌമ്യാഖ്യവും 265
അറികളോടുചേരാരിനുതാപാകുന്നോരം
ഗുരുസൌരിയോഗംപെടുകുന്നതല്ലൊ 266

അതു നിരൂപിച്ചാലട്ടത്തനാൾതന്നെ
കുതുകമുൾക്കൊണ്ടുപുറപ്പെടുന്നാകിൽ 267
ജയംകരതലാമലകമാസ്സുരം
യോഗംപ്രതിയോഗിക്കതുപോലെതന്നെ” 268
ക്ഷപണകനേവംപറഞ്ഞതുനേരം
കപടംകൈവിട്ടുപറഞ്ഞുരാക്ഷസൻ 269
“മതിഭ്രമംകൊണ്ടോപറഞ്ഞു? ചാവുന്നാൾ
പിതൃക്രിയയൊഴിഞ്ഞൊരുവസ്തുവില്ല 270
പടയ്ക്കുവാവുന്നാൾപുറപ്പെട്ടുകൊണ്ടു
കുട്ടപ്പത്തിലെന്തുപറയുന്നതിപ്പോൾ? 271
ഇനിക്കിതെന്തൊന്നുതിരിഞ്ഞീലമററു
ഗണിതക്കാരോടുംനിരൂപിച്ചാലുംനീ” 272
അതുപറഞ്ഞപ്പോൾക്ഷപണകൻതാനും
അതികോപംകലർന്നുരചെയ്തീടിനാൻ 273
“ഒരുത്തരോടുംഞാൻനിരൂപിക്കേണ്ടതി-
ല്ലൊരിക്കലുമെന്നങ്ങറിഞ്ഞുകൊണ്ടാലും 274
ഇനിക്കുള്ളപക്ഷംത്യജിച്ചുഞാനിപ്പോൾ
നിനക്കുമോപിന്നെപരന്റെപക്ഷം? 275
പലരോടുംചെന്നുനിരൂപിപ്പാനിപ്പോ-
ളില്ലകേണ്ടാഭവാനതിനാളല്ലഞാൻ 276
കുറവുകണ്ടതുമിനിമതിപോരും
വിരവോടിക്കാലമിതാപോകുന്നുഞാൻ.” 277
കുപിതനായേററംപരുഷംചൊല്ലുന്ന
ക്ഷപണകനോടുപറഞ്ഞുരാക്ഷസൻ 278
“അലമലംനിന്റെപരുഷവാക്കുകൾ
കലഹിച്ചാലെന്തുഫലംനിരൂപിച്ചാൽ?” 279
“കലഹിച്ചീലഞാനമാത്യനോടേതും
ഫലമിനിക്കെന്തുകലഹിച്ചാലഹോ!” 280
പരുഷമിങ്ങിനെപറഞ്ഞുകോപിച്ചു
വിരവോടുപോയാൻക്ഷപണകൻതാനും 281

പെരികെക്കോപിക്കുംക്ഷപണജാതികൾ
വരുമിനിയുമെന്നുറച്ചുരാക്ഷസൻ 282
ഖരകിരണൻപോയ്മറഞ്ഞനന്തരം
പുരംപാരംപുക്കുസുഖിച്ചുമേവിനാൻ 283
എളുതല്ലേതുമിനിനിക്കുചൊൽവാനെന്നാ
കിളിമകൾതാനുംപറഞ്ഞുമെല്ലവെ 284
ഫലമധുങ്ങളുകദളിപാകങ്ങൾ
പലതരംഭുജിച്ചിതന്നാളക്കാലം 285

ഇതി മുദ്രാരാക്ഷസചരിതം ആറാംപാദം

സമാപ്തം.

ഏഴാം പാദം

അഖിലശുകഗണമുടിയിലണിയുമണിരത്നമേ
ആനന്ദപീയൂഷസാരസരൂപമേ! 1
തവവചനമധുരമധു ചെവിയിണകൾകൊണ്ടുമേ
താപംകെടുംപടിപീതമായെങ്കിലും 2
കിളിമകളെ!മമമതിയിലിഹമതിവരായ്കയാൽ
കേളിയേറുംകഥാശേഷവുംചൊല്ലെടോ! 3
മധുരതരകദളിഫലങ്ങളമധുസിതാദികൾ
മാനിച്ചുഞാൻനിനക്കാശുതന്നീടുവൻ 4
നരപതിയിൽപരമഗുണമണിമലയകേതുവും
നീതിമാനായുള്ളരാക്ഷസാമാത്യനും 5
അരികളൊടുപൊരുവതിനുകരുതിമരുവീടുവോ-
രാമോദമുൾക്കൊണ്ടുചെയ്തതുചൊല്ലുനീ 6
കിളിമകളുമതുപൊഴുതുകുതുകമൊടുചൊല്ലിനാൾ
"കേട്ടുകൊണ്ടാലുമെങ്കിൽപറഞ്ഞീടുവൻ:— 7
ഭയരഹിതമതിവിപുലബലമുടയരാക്ഷസൻ
ഭൂപതിചിന്തിച്ചുതത്ത്വമറിയാതെ 8

അരിനൃപതിയുടെനഗരീഝടിതിപൊടിയാക്കുവാൻ
ആശുപടക്കോപ്പുകൂട്ടിപ്പുറപ്പെട്ടാൻ 9
മദകരികൾതുരഗതതിപെരിയരഥപംക്തിയും
മ്ലേച്ഛഗണങ്ങളാംകാലാൾപ്പടകളും 10
അസിമുസലപരശുമുഖവിവിധതരശസ്ത്രങ്ങ-
ളാക്കംകലന്നൊട്ടുത്തുള്ളവീരന്മാരും 11
രണമതിനവിരുതുടയനെടിയശകവീരരും
നീണ്ടുനിവന്നുള്ളപാരസീകന്മാരും 12
ചതികരുതിമരുവിനൊരുസുഭടവരവീരരും
ചാഞ്ചല്യമെന്നിയേഭദ്രഭടാദിയും 13
ഗിരിനൃപതിതനയനതിബന്ധുക്കളാകിയ
ഗംഭീരരായുള്ളപഞ്ചരാജാക്കളും 14
നരവരനസതതമൊരുസചിവവരനാകിയ
നീതിമാനാംഭാഗുരായണവീരനും 15
ഉദധിയൊടുസമമിയലുമരിയസേനാധിപ-
ന്ത്യക്കനായുള്ളശിഖരസേനൻതാനും 16
പുഷ്കരപിചശകടമുഖസിദ്ധാർത്ഥകാദിയും
പാടെപരന്നുള്ളകാഴ്ചപ്പടകളും 17
നിജമനസികലരുമൊരുശങ്കമറച്ചുതാൻ
നീതിമാൻരാക്ഷസനെന്നോർത്തുഭൂപനും 18
ഒരുകനകമയവിമലരഥഭുവികരേറിനാൻ
ഓലപോലെയുലയുന്നോരുവാളുമായ് 19
മദസലിലമൊഴുകിനൊരുകരിമുതുകിൽവില്ലുമാ-
യ്മന്ത്രികുലോത്തമൻതാനുംകരേറിനാൻ 20
അലറിനൊരുപട,പടഹമുഖവിവിധവാദ്യവൃ-
മാലവട്ടങ്ങളുംവെഞ്ചാമരകളും 21
കുടതഴകൾകൊടികൾചിലവിരുതുകളുമോരോരോ
ക്രൂരക്കുടിഞ്ഞിൽക്കനംഭാരജാലവും 22
വൃഷകഴുതമുതുകിലഥവെച്ചുകെട്ടിക്കൊണ്ടു
വേഷംതിരിഞ്ഞുള്ളചാരജനങ്ങളും 23

ഉദധിയോടുസമമിയലുമൊരുപടനൃപാങ്കണാ-
ല്പൂക്കോട്ടുപുഷ്പപുരിക്കുനടന്നതേ 24
ഇളകിനൊരുപടനടുവിൽവളരുമൊരുധൂളിയു-
മിന്ദ്രലോകത്തോളമാശുകാണായ്വന്നു 25
മദകരികൾകഠിനതരമലറിനനിനാദവും
മാനിച്ചകാലാൾനിലവിളിഘോഷവും 26
തുരഗതതിമൊഴിയുമൊരുഹേഷാരവങ്ങളും
തേരുരുളൊച്ചയുംഞാണൊലിനാദവും 27
കഠിനതരപറപടഹവിപുലതരനാദവും
കാളംകരഞ്ഞുള്ളഘോരനിനാദവും 28
ഇതിവിവിധതരനിനദഭീഷണമാംപട-
യ്ക്കീശനായുള്ളമലയകേതുപ്രഭു 29
കസുമപുരിനികടഭുവിചെന്നുപടയുമായ്
ക്രൂരകൊടികളുംകുത്തിമരുവിനാൻ; 30
അഖിലജനമവനിപതിയുടെചുഴലവുംപുന-
രാവാസശാലയുംകെട്ടിമരുവിനാർ 31
അതുപൊഴുതിലഥമലയകേതുവാംമന്നനോ-
ടാശുചൊന്നാൻഭാഗുരായണമന്ത്രിയും 32
"അചലനൃപതനയ! ഗുണഗണസദന! സാംപ്രത-
മാശുനമുക്കൊന്നുകല്പിക്കയുംവേണം 33
ഒരുവനിഹകടകമതിൽനിന്നുഗമിപ്പാനു-
മോരോജനങ്ങളിതിൽപ്രവേശിപ്പാനും 34
മമനികടഭുവിനൃപ! തവാജ്ഞയാവന്നവൻ
മുദ്രവാങ്ങിക്കൊണ്ടുവേണമറിഞ്ഞാലും 35
ചണകസുതകപടമറിവാനരുതാർക്കുമേ
ചാണക്യവിപ്രൻചതിക്കുമറിഞ്ഞാലും 36
ചതികളതിമരുവുമൊരുചണകസുതവിപ്രന്റെ
ചാരജനങ്ങൾനടക്കുന്നതുണ്ടിപ്പോൾ 37
അതിലധികമാരുവിരുതവർകൾതമ്മിലറികയി-
ല്ലയ്യോവളരെനാംസൂക്ഷിച്ചിരിക്കേണം" 38

നിജസചിവവചനമിതികേട്ടു ചൊന്നാൻനൃപൻ
"നീയിപ്പറഞ്ഞതുസത്യംമഹാമതേ! 39
വിരവിനൊടുകടകമിതുരക്ഷിപ്പതിന്നുനീ
വീരനാംദീർഘ്ലാക്ഷനെനിയോഗിക്കെടൊ 40
ഇഹമമമതുകടകള്ളിനിന്നുപോയീടുവോ-
ക്കിന്നുനീമുദ്രകൊടുക്കവതരുതാർക്കും" 41
അചലനൃപതനയഗിരമിങ്ങിനെകേട്ടവ-
നാശുദീർഘ്ലാക്ഷനോടേവമുരചെയ്താൻ 42
"കടകമിതുകനിവിനൊടുകാത്തുകൊണ്ടീടുവാൻ
കാവൽക്കനാളുപുറത്തുമാളാക്കിനീ 43
പുരുഷരതിൽവരുവതിന്നുമാശുഗമിപ്പാനും
പത്രംമമഭവാൻകണ്ടേയനുജ്ഞാവൂ 44
ഒരുവനൊരുപൊഴുതിലിഹമുദ്രയുംകൂടാതെ
ഓടിഗ്ഗമിക്കിൽപിടിച്ചുകൊണ്ടുന്നാലും" 45
അവനുമഥസചിവനൊടുകനിവിനൊടുചൊല്ലിനാ-
നന്തരമില്ലാപിടിച്ചിങ്ങുകൊണ്ടുപോരാം 46
തദനുപുനൃപതിഗൃഹമാശുപുക്കീടിനാൻ
ധീരനാകുംഭാഗുരായണൻനീതിമാൻ 47
അവനുമഥനിജമനസിപാർത്തുകണ്ടീടിനാ-
"നശ്ശോമലയകേതുക്ഷിതിനായകൻ 48
മയിസതതമധികതരവിശ്വാസമാർന്നുമാം
മാനിച്ചമാത്യനായ്വച്ചിരിക്കുന്നതാൻ 49
അവനെയിഹശിവ!ശിവ! ചതിക്കുന്നതെങ്ങിനെ?
ആര്യചാണക്യന്റെദന്ദ്വയംപേടിയാം 50
ചണകസുതവചനമിതുചെയ്തീലഞാനെങ്കിൽ
ചഞ്ചലമില്ലവനെന്നെയുംകൊന്നിടും 51
വിധിവിഹിതമിതുമലയകേതുതന്നിക്കെ"ന്നു
ചിദാർവിചാരിച്ചുറപ്പിച്ചുമാനസേ; 52
തദനുനിജസചിവനെവിളിച്ചുടൻമ്ലേച്ഛനും
താല്പര്യമോടുകൊണ്ടുചൊല്ലിനാനിങ്ങിനെ 53

"നയവിനയവിപുലബലനഴകുടയരാക്ഷസൻ
നമ്മെച്ചതിക്കയില്ലെന്നാശങ്കയാൽ 54
സുമുഖ! മമമനമുരുകിമറുകിമരുവുന്നതെ
സർവ്വദാസത്യമാസ്ഥനെന്നോവരുമത്രേ 55
വിവിധനയനിലയനിഹരരാക്ഷസൻനന്ദനാം
വീരനൃപനിലെഭക്തിവിശ്വാസത്താൽ 56
നിഖിലനയവിശദമതിമൌര്യനാംമന്നവൻ
നന്ദവംശോത്ഭവനെന്നുനിരൂപിച്ചു 57
ചണകസുതനൊടുസപദിവേർപെട്ടവൻതന്നെ
ചെന്നുസേവിക്കുമൊന്നമ്മെവെടിഞ്ഞിപ്പോൾ?" 58
ചലവചനമിതിമലയകേതുപറഞ്ഞപ്പോൾ
പാർത്തുചൊന്നാൻഭാഗുരായണമന്ത്രിയും 59
"കപടസചിവരുടെമതമെങ്ങിനെഭൂപതേ!
കിഞ്ചനപോലുമറിയുന്നസാംപ്രതം 60
കുസുമപുരിപരിചിനൊടുവളയുമളവൊക്കവെ
കാണാംപ്രയോഗങ്ങളെന്നേപറയാവു" 61
അവർകളിവപലവുമിതിപറയുമളവിൽതദാ
ആരുമറിയാതെപോൾക്ഷപണകൻ 62
ചിലകുസൃതികളതിയുടനുഴറിവന്നാദരാൽ
ചൊല്ലീടിനാൻഭാഗുരായണനോടേവം 63
"നൃപസചിവ! തരികമമമുദ്രയെസ്സാംപ്രതം
നല്ലവണ്ണമിനിഞാനിതാപോകുന്നു" 64
ക്ഷപണകനൊടതുപൊഴുതുസചിവനരചെയ്തു
"ക്ഷിപ്രമമാത്യനുവേണ്ടിഗ്ഗമിക്കയോ?" 65
"സചിവവരവൃന്ദരിനിയരാക്ഷസാമാത്യനെ
സേവിച്ചതൊക്കെവെറുപ്പായുമിനിക്കഹോ" 66
ഉഴറിയവനതുപൊഴുതിലിവനൊടുരചെയ്തു
"ഉരുകളുള്ളരാക്ഷസനോടുപിണങ്ങുവാൻ 67
വിവിധഗുണഗണസദന! ചൊല്ലുതിൻകാരണം"
"ഛീ! വിശേഷിച്ചുചൊല്ലുവാനില്ലതും" 68

“പ്രണയമിഹ പെരുത്തുബത! നിങ്ങളിലന്യോന്യം
പിന്നെയെന്തിപ്പോൾ പിണങ്ങുവാൻ കാരണം? 69
വിരവൊടതു പറകതിന്നു കാരണമെന്തെന്നു
വിശ്വസിച്ചാൽ ചതിച്ചീടുകയില്ല ഞാൻ” 70
“പറകിൽ മമ മരണമിഹ നിർണ്ണയിക്കാമെടൊ
പാർത്താൽ പറഞ്ഞുകൂടാ” യെന്നവൻ താനും 71
“അതിനു വിഷമതയപരികെയുണ്ടെന്നിരിക്കിൽ ഞാൻ
അദ്യ്രതരികയില്ലെന്നു മേ മുദ്രയെ” 72
അഥ സചിവവരവചനമിങ്ങിനെ കേട്ടവൻ
അന്തരാ ചിന്തിച്ചു ചൊല്ലിനാനിങ്ങിനെ:— 73
“പറവതിന്നു നൃപതിയുടെ മുന്നിൽ നിന്നേററവും
ഭീതിയുണ്ടാകകൊണ്ടിപ്പോൾ മടിക്കുന്നു” 74
“ഭയമതിന്നു കിമപി നഹി ചൊല്ലുകാന്ത്” യെന്നു
ഭൂപതി താനുമവനോടു ചൊല്ലിനാൻ 75
ഭയവിവശഹൃദയനവനിങ്ങിനെ കേട്ടപ്പോൾ
ഭൂപന്റെ മുന്നിൽ നിന്നിങ്ങിനെ ചൊല്ലിനാൻ:— 76
“രുചിരതരകുസുമപുരമാശു പുക്കേഷ ഞാൻ
രാക്ഷസാമാത്യന്റെ ഭൃത്യനായ്‌വാഴുമ്പോൾ 77
വിഷമവിഷകലുഷതരയായൊരു നാരിയെ
വീരനാം പർവ്വതരാജനെക്കൊല്ലുവാൻ 78
കഠിനതരഹൃദയനവനെന്നോടു മറെറാരു
കാര്യം പറഞ്ഞു നിർമ്മിപ്പിച്ചു കശ്മലൻ; 79
ഗിരിനൃപതിവരനെ നിശി കൊല്ലുവാനിങ്ങിനെ
കന്യാവിഷപ്രയോഗം കൊണ്ടറിഞ്ഞാലും” 80
ക്ഷപണഗിരിമതികഠിനമിങ്ങിനെ കേട്ടപ്പോൾ
ക്ഷോണീശനായുള്ള പർവ്വതനന്ദനൻ 81
വ്യസനഭര ഹൃദയമൊടു നയനജലവും വാർത്തു
വിശ്ശൊകവീരൻ വിലാപം തുടങ്ങിനാൻ 82
“ചണകസുതഹതകനിഹ മമ ജനകനെക്കല
ചെയ്യതെന്നോർത്തിരുന്നേനിത്ര നാളും ഞാൻ 83

അരികിലൊരുപരമതരബന്ധുവാസ്സ്വാണുകൊ-
ണ്ടയ്യോചതിക്കയോചെയ്തതുംരാക്ഷസൻ?” 84
വിവിധമിതിജനകനെന്നിനച്ചുകേണീടുന്ന
വീരനെയാശ്വസിപ്പിച്ചുസചിവനും 85
“ക്ഷപണഗിരമിനിയുമിഹ കേട്ടുകൊൾകഭവാൻ
ക്ഷോണീപതേ! കരഞ്ഞെന്തിനിക്കാരിയം?” 86
തദനുപുനരവനൊടുരചെയ്താൻക്ഷപണകൻ
“തത്രഞാൻപിന്നെയുംവാഴുംദശാന്തരെ 87
അചലനൃപവരനെയിവനായത്തുകൊന്നതെ-
ന്നാര്യചാണക്യനെന്നോടതിരുഷ്ടനായ് 88
വിരവിനൊടുനഗരമതിൽനിന്നുതച്ചാട്ടിനാൻ
വേഗമോടോടിഞാനിങ്ങുപോന്നീടിനേൻ 89
അഹമിവിടെവിവശമൊടുവന്നോരനന്തരം
ആര്യനാംരാക്ഷസനെന്നോടുചൊല്ലിനാൻ 90
ഒരുപൊഴുതുമൊരുജനവുമേതുമറിയാതെ
ഒന്നുണ്ടുവേണ്ടതുനീയെന്നറിഞ്ഞാലും 91
രണധരണിയതിലിനിയൊരാഭിചാരംചെയ്തു
രണ്ടുപുറവുമടുത്തുപൊരുന്നേരം 92
ധരണിപതിമകുടമണിമൌര്യനെക്കൊല്ലുവാൻ
ധീരപറഞ്ഞുവിപരീതമാക്കേണം; 93
കുസൃതിപെരുകിനകുമതിരാക്ഷസനിങ്ങിനെ
കുത്സിതമായിപ്പറഞ്ഞതുകേട്ടുഞാൻ 94
‘തവസചിവ! വചനമിതുചെയ്വാനന്നദിനം
തക്കത്തിലുണ്ടായൊരാളല്ലഞാനിപ്പോൾ 95
വിഷതരുണിഗിരിനൃപതിയെക്കൊലചെയ്കയാൽ
വിശ്വാസമാകുമില്ലെന്നെക്കുറിച്ചഹൊ’ 96
മമവചനമിതിസപദികേട്ടമാത്രേണതം
മാനിച്ചുചൊന്നാൻകുപിതനായേററവും 97
‘അതിനുപുനർത്തിവിഷമമെന്നുവരുന്നാകി-
ലാശുനീപൊയ്ക്കൊൾകയെന്നുചൊല്ലീടിനാൻ’ 98

“അതിനധിശിഖിശിഖമമ ഗമിപ്പതിനായിപ്പോൾ
ആശ്രുതനീടുകമുദ്രാകൃപാനിധേ!” 99
അഥ സചിവവരനതികുതുകമൊടു ചൊല്ലിനാൻ
“ഇൽരാജ്യത്തെക്കൊടുപ്പാൻമടികൊണ്ടു 100
ചണകസുതഹതകനിതു ചെയ്തതെന്നിങ്ങിനെ
ചിന്തിച്ചിരുന്നിതു ചിത്തത്തിൽ ഞങ്ങളും” [ൻ
ക്ഷപണകനതുപൊഴുതു സചിവനൊടു ചൊല്ലിനാ
“ക്ഷുദ്രങ്ങൾ ചെയ്യുമോ ചാണക്യഭൂസുരൻ 102
വിഷതരുണിയുടെ ചരിതമേതുമറിഞ്ഞീല
വിശ്വൈകവിദ്വാൻ ചണകവിപ്രാത്മജൻ” 103
അവനിവരസചിവനഥ മുദ്രം കൊടുത്തയ-
ച്ചന്ധനാം മ്ലേച്ഛനുമിങ്ങിനെ ചൊല്ലിനാൻ 104
“കടുമകളുമഖിലമിവ കേട്ടതില്ലേ ഭവാൻ
കഷ്ടമിതെന്നോ പറഞ്ഞു ക്രുദ്ധധം 105
ശ്രുതമഖിലമയി സുമുഖ! വജ്രപാതോപമൻ
ചിന്തിച്ചു കണ്ടാലമാത്യനാം രാക്ഷസൻ 106
അരികിലിഹ മരുവുമൊരു ശത്രു തന്നോടുദ്ധം
അത്യന്തബന്ധുവെന്നുള്ളതും സംഭ്രമം 107
മമജനകമരണമിഹ ചിന്തിച്ചിനിക്കിപ്പോൾ
മന്ത്രിപ്രവരനെക്കൊന്നവൻ ചോരയിൽ 108
മമജനകനുദകമിഹ നൽകിപ്പരാഭവം
മാനിച്ചു പോക്കുന്നതുണ്ടിനി നിർണ്ണയം” 109
ധരണിപതിയിവ്വിധമിതി കോപിച്ചു ചൊല്ലുമ്പോൾ
ധീരനേവം ഭാഗുരായണൻ ചിന്തിച്ചാൻ:— 110
“സകലഗുണഗണമുടയ രാക്ഷസാമാത്യനെ
സർവ്വധാ രക്ഷിച്ചുകൊൾകെന്നു ചാണക്യൻ 111
പലവുരുവു നിഭൃതതരമെന്നോടുര ചെയ്തു
പാർത്താൽ തടുക്കേണ്ടകാലമെന്നോർത്തവൻ 112
ആരചനൊടു രഹസി പുനരിങ്ങിനെ ചൊല്ലിനാൻ
“ആവേശമാശു വെടിഞ്ഞിവ കേട്ടാലും 113

അഖിലനയനിപുണതകൾതേടുന്നവൎകൾക്കൊ-
ന്നാദ്രശാവമൊഴിഞ്ഞെത്തുമില്ലോൎക്കെടൊ! 114
അമിതഗ്ഗുണമുടയനിജസാൎവ്വാൎത്ഥസിദ്ധിയെ
ആശുഭൂമിക്കധിനാഥനാക്കീടുവാൻ 115
നിജമനസി സതതമിതു ചിന്തിച്ചുരാക്ഷസൻ
നീതിമാനായുള്ള മൌൎയ്യനൃപനേക്കാൾ 116
തവജനകനധികതരശത്രുവെന്നോൎത്തവൻ
താതനെക്കൊല്ലുവാൻകാരണമോൎക്ക നീ 117
അതിനപുനരധികമൊരുദോഷവുമില്ലെടൊ
ആവതല്ലാഞ്ഞിതു ചെയ്തതുരാക്ഷസൻ; 118
നയമുടയജനമറികശത്രുജനങ്ങളെ
നന്മയിൽബന്ധുവാക്കുംകാൎയ്യഗൌരവാൽ 119
ഹിതജനവുമൊരുപൊഴുതുശത്രുവായ്വന്നുപോം
ഹന്തവ്യനല്ലതുകൊണ്ടിഹരാക്ഷസൻ 120
അരികൾകുലമവൃതിപെടുവോളമമാത്യനെ
ആദരവോടരികത്തുവരുത്തേണം; 121
അപരമിഹതവമനസിതോന്നുംപ്രകാരമാം
അത്രനാളുംകളഞ്ഞീടായ്കഭൂപതെ!" 122
പ്രിയസചിവനിതുവിപുലനയമൊടുരചെയ്തതും
ഭൂപതികേട്ടുടൻസമ്മതിച്ചീടിനാൻ 123
അഥചണകസുതചരരിലരിയസിദ്ധാൎത്ഥകൻ
ആളരാൽമന്ത്രികൊടുത്തുള്ള മാലയും 124
ചണകസുതചരലവിഹിതപത്രവുംമുദ്രയും
ചാതുൎയ്യമോടൊരുപെട്ടിയിലിട്ടവൻ 125
കപടമതിവിരവൊടൊരുകംബളത്തിൽവെച്ചു
കെട്ടിപ്പുറത്തൊരുഭാണ്ഡമായിട്ടവൻ 126
കടവടിയുമുടമയൊടുകരമതിലെടുത്തുടൻ
കള്ളനേപ്പോലെതാൻമുദ്രയുംകൂടാതെ 127
വിരവിനൊടുകടകമതിൽനിന്നുപോയീടുവാൻ
ചാലിനടന്നതുകണ്ടുദീൎഘാക്ഷകൻ 128

അഥസഖലുഝടിതിപിടിപെട്ടസിദ്ധാർത്ഥകം
അഞ്ജസാകാലുംകരവുംവരിഞ്ഞവൻ 129
നൃപതിമരുവിനകടിലിലാശുകൊണ്ടന്നവൻ
നാഥനുകാഴ്ചയുംവെച്ചുചൊല്ലീടിനാൻ:— 130
“അറികപുനരിവനുമിഹമുദ്രയുംകൂടാതെ
ആശുപുറത്തുപോവാൻതുടങ്ങുംവിധൌ 131
കരബലമൊടിവനെയുടനൊത്തിപ്പിടിപെട്ടു
കെട്ടിയിക്കള്ളനെക്കൊണ്ടുവന്നേനഹം” 132
അപ്പൊഴുതുനിജസചിവനൊടുമലയകേതുവു-
“മാശുനീചോദ്യമിവനോടുചെയ്താലും” 133
നൃപതിഗിരമിതിസഖലുകേട്ടോരനന്തരം
നീതിയേറുംഭാഗുരായണൻചൊല്ലിനാൻ 134
“കപടമിഹകരുതിയൊരുനയനിപുണനാരെടോ
കള്ളനോമറ്റൊരുവൻതന്റെദൂതനൊ?” 135
സചിവനൊടുപുനരവനുമിങ്ങിനെചൊല്ലിനാൻ
“സാക്ഷാലമാത്യന്റെദൂതനറികഞാൻ”. 136
അതിനുപുനരിവനൊടവനുത്തരംചൊല്ലിനാൻ
“ആള്യനീമുദ്രയുമെന്നോടുവാങ്ങാതെ 137
ഉഴറിയൊരുകടകഭൂവിനിന്നുപോയീടുവാൻ
ഊറ്റത്തിലെന്തൊരുകാര്യംപറകനീ” 138
അതിചതുരമതിസഖലുസിദ്ധാർത്ഥകൻചൊന്നാൻ
“ആര്യമതെകാര്യഗൌരവംകൊണ്ടല്ലൊ 139
വിപുലബലമുടയനൃപശാസനംലംഘിച്ചു”
“വേറെപ്പുനരെന്തുകാര്യസ്യഗൌരവം?” 140
അതിഗുണവുമതിനയവുമുടയസചിവന്തദാ
മന്നവൻതാനുമീവണ്ണമുരചെയ്താൻ 141
“മതിയിലൊരുകപടമിഹവെച്ചോരിവൻതന്റെ
മാറാപ്പിലെന്തെന്നുചോദിക്കസാമ്പ്രതം” 142
അപ്പൊഴുതുസചിവനവനോടുചൊല്ലീടിനാ-
“നാശുനീമാറാപ്പഴിച്ചുകാട്ടീടണം” 143

“അറികമമകിമപിനഹിമാറാപ്പി”യെന്നാവൻ
അത്യന്തനീതിമാൻ ചൊന്നോരനന്തരം 144
സചിവനകമലരിലതിരോഷംകലൎന്നുടൻ
സിദ്ധാൎത്ഥകനോടു ചൊല്ലിനാനിങ്ങിനെ:— 145
“കഠിനതരമവൎകളൊടുതാഡനംകൊള്ളുമ്പോൾ
കാട്ടുമിതന്നേരമില്ലൊരുസംശയം” 146
“മരണമിഹവരികിലുമിതെന്നുമേമാറാപ്പു
മന്ത്രിപ്രവരഞാൻകാട്ടുകയില്ലെടോ” 147
“സചിവനതുപൊഴുതിചിവനെപ്രഹരിക്ക”ന്നു
ദീൎഘാക്ഷനോടുകോപിച്ചുചൊല്ലീടിനാൻ 148
ഒരുലകുടമഴകിനൊടെടുത്തുദീൎഘാക്ഷനും
ഓങ്ങിപ്പിടിച്ചടികൂട്ടുംദശാന്തരെ 149
ഭയമൊടവനലറിഭൃശമൊഴുകിരുധിരോദവും
ഭാണ്ഡവുമപ്പോളഴിഞ്ഞങ്ങുവീണതെ 150
സചിവനതുസപദിനിജകൈകൊണ്ടെടുത്തുടൻ
സംഭ്രമത്തോടഥകെട്ടഴിച്ചീടിനാൻ 151
ചാണകസുതകപടകൃതപത്രവുംമുദ്രയും
ചാൎത്തുമാറൊരുപൊന്മണിമാലയും 152
തെളിവിനൊടുസചിവനഥപെട്ടിയിൽകണ്ടപ്പോൾ
തേറിനമോദംകലൎന്നുടനാദരാൽ 153
ഗിരിനൃപതിതനയനുടെകയ്യിൽകൊടുത്തിതു
കാഞ്ചനമാലയുംമുദ്രയുംപത്രവും 154
നരപതിയുമതുപൊഴുതുപത്രമെടുത്തുടൻ
നന്നായ്നിവൎത്തിവായിച്ചുതുടങ്ങിനാൻ:— 155
“ഒരുവനെഴുതിയമുറിയിതൊരുവനറികാദരാൽ
ഒക്കവെകല്പിച്ചവണ്ണംവേണമിപ്പോൾ 156
മമരിപുതപെരുകിയവനെക്കളഞ്ഞീടിനാൻ
മൽപ്രസാദാൎത്ഥമതിനില്ലസംശയം 157
ആവൎകളിഹരാവപെരിയബന്ധുക്കളൊപ്പരും
അന്നുപറഞ്ഞവണ്ണംചെയ്യുകകൊണ്ടാലും; 158

തവമനസി പുനരതിനു സംശയമുണ്ടെങ്കിൽ
സ്വാശ്രയോന്മൂലനം ചെയ്തതന്നോയവർ 159
തവ ചരണനളിനയുഗമാശ്രയിക്കും ദൃഢം
താല്പര്യമൂലം കൊണ്ടു വീരപുരുഷന്മാർ 160
ചിലരിവരിലരിനഗരമിഹ്ലിച്ചിരിക്കുന്നു
ചാതുര്യമുള്ള ഗജങ്ങളേയും ചിലർ 161
പ്രണയമൊടു മമ ഖലു ഭവൽഭൂഷണത്രയം
പണ്ടു കൊടുത്തതും ലഭിച്ചീടിനേൻ; 162
കനകമണിശബളതരമായൊരു മാലയും
കൂടെക്കൊടുത്തുവിട്ടിട്ടുണ്ടറിഞ്ഞാലും 163
വിമലമണിഖചിതമൊരു മോതിരമുദ്രയും
മന്നവ! വിശ്വസിച്ചീടുവാനായി ഞാൻ 164
ദൃഢഹൃദയനതിനിപുണനായ സിദ്ധാർത്ഥകൻ
തന്നോടു വർത്തമാനങ്ങളെപ്പേരുമേ 165
നിഭൃതതരമറിവതിനു ചൊല്ലിവിട്ടിട്ടുണ്ടു
നീതിനിരൂപിച്ചു ചെയ്താലുമൊക്കവെ" 166
"പ്രിയസചിവ, സകലമിതിൽ വാചകമിങ്ങിനെ
പാർത്താലമാത്യന്റെ മുദ്രതന്നെ ദൃഢം 167
മണികനകമിടസരികലർന്നുള്ള മാലയും
മാനിച്ചമാത്യനു നൽകിഞാനായതു് 168
നിഖിലമിവ മമ മനസി സംശയമൊക്കവെ
നിർണ്ണയിക്കാമതിനില്ലൊരു സംശയം 169
നയനിപുണ! പുനരിവനിതാർക്കു നൽകീടുവാൻ
നന്മയിൽ കൊണ്ടുപോകുന്നു നിഗൂഢമായ്?" 170
നൃപതിയുടെ വചനമിതി കേട്ടു സചിവനും
നീതിയിൽ സിദ്ധാർത്ഥകനോടു ചൊല്ലിനാൻ 171
"പറകമുറിയെഴുതിയുടനാർക്കു നൽകീടുവാൻ
പോകുന്നതിപ്പോളുഴറോടു കൂടി നീ?" 172
അതുപൊഴുതു സചിവനൊടു ചൊന്നാനവൻ താനും—
"മാക്കെന്നറിഞ്ഞീല ഞാനോ മഹാമതേ" 173

"അതികുടില! പെരികെയിതുനന്നെടൊ പത്രവു-
മാക്കെന്നറിയാതെമേടിച്ചതെങ്ങിനെ? 174
അടികൾഞെട്ടഞെടെമുതുകിലേല്ക്കുന്നതുനേര-
മാക്കെന്നധൂൎത്ത! നീ ചൊല്ലുമറിഞ്ഞാലും" 175
"മുറിയറിവതിനുപണികളുണ്ടാകകൊണ്ടിപ്പോൾ
മറെറന്തുവൎത്തമാനങ്ങൾ ചൊല്ലീട്ടതും 176
കിമപിനഹിനഹിസുമുഖ വൎത്തമാനങ്ങളും
കണ്ടാലറിഞ്ഞുകൂടെമുറിവാചകം?" 177
അതുപൊഴുതുസചിവനതികോപംകലൎന്നട-
നാശു ദീൎഘാക്ഷനോടിങ്ങിനെ ചൊല്ലിനാൻ 178
"ഏടുയുഗതമഖിലമിവനിന്നുപറവോള-
മാശുവടികൊണ്ടടിക്കനീസാമ്പ്രതം" 179
അവനുമതിരഭസമൊടുസിദ്ധാൎത്ഥകൻതന്നെ
ആൎത്തിവരുംപടിതല്ലിനാനന്നേരം 180
അടിമുടിയൊടിടിയിലടികൊണ്ടോരനന്തരം
അയ്യോശിവശിവയെന്നലറീടിനാൻ 181
"അഖിലമപിപറവനിഹതല്ലുകൊല്ലേണ്ടഞാ-
നയ്യോനൃപതിയോടൊക്കവെചൊല്ലുവൻ" 182
തദനുനരപതിയുമതിനവനോടിതുചൊല്ലിനാൻ
"താഡിക്കവേണ്ട; ചൊല്ലീടുകവാൎത്തകൾ" 183
ഉടലിലൊഴുകിനരുധിരജലമതുവടിച്ചവൻ
ഉച്ചത്തിലേററംകരഞ്ഞുനൃപനുടെ 184
പദയുഗളമതിലധികഭയമൊടുനമിച്ചവൻ
ഭൂപതിവീരനോടിങ്ങിനെചൊല്ലിനാൻ 185
"അഭയമിഹതരികമമപറവനഖിലംപ്രഭോ!
അയ്യോകൃപാനിധേ! കാത്തരുളേണമേ!" 186
അവനിപതിയൊരുകരുണയൊടുബതമലയകേതുവു-
മപ്പോളഭയംകൊടുത്തുചൊല്ലീടിനാൻ:— 187
"സുമുഖ! ഭയമിഹകിമപിനഹിപറകസൎവ്വവും
സൎവ്വദാചാരനെല്ലോ നീയറിഞ്ഞാലും" 188

തൊഴുതവനമതുപൊഴുതുനൃപനൊടുപറഞ്ഞുതെ
“തൂമയിൽചൊല്ലുവൻകേട്ടുകൊൾകഭവാൻ 189
നയവിശദമതിസഖലുരാക്ഷസാമാത്യകൻ
നല്ലൊരുമാലയുംമുദ്രയുംപത്രവും 190
പ്രണയമൊടുധരണിപതിമൌൎയ്യന്നനൽകുവാൻ
പ്രീതിപൂണ്ടങ്ങൾകൊടുത്തയച്ചുവിഭോ! 191
പരിചിനൊടുപറവതിന്നവൎത്തമാനങ്ങളും
ഭൂപതേ! ചൊന്നതുചൊല്ലുവൻകേട്ടാലും;— 193
അധികതരബലമുടയകൌലൂതരാജനാം
അന്പുള്ള ചിത്രവൎമ്മാവെന്നവീരനും 193
വിരുതുടയമലയപതിശത്രുവിധ്വംസന-
നത്യന്തധീരനാംസിംഹനാദൻതാനും 194
കുലശിഖരിസമനധികഭീഷണനായുള്ള
കാശ്മീരനാഥനാംപുഷ്കരാക്ഷൻതാനും 195
ഉദധിയതിൽമരുവുമൊരുസിന്ധുദേശനാകു-
മുന്നതനായുള്ളസിന്ധുഷേണാഖ്യനും 196
പലവിരുതുപടനടുവിൽവടിവിനൊടുകാട്ടുന്ന
പാരസികേശനാംമേഘാങ്കവീരനും 197
ഇവർപെരിയബലമുടയപഞ്ചരാജാക്കളും
ഇച്ഛിച്ചിരിക്കുന്നുമ്ലേച്ഛരെക്കൊല്ലുവാൻ 198
അവരിലിഹപുനരറികചിത്രവൎമ്മാദിയാം
ആദ്യമൂവർശത്രുരാജ്യമിച്ഛിക്കുന്നു 199
പുനരിരുവർകരികളെയുമിച്ഛിച്ചിരിക്കുന്നു
പണ്ടുപറഞ്ഞവണ്ണംഭവാനിക്കാലം 200
ചണകതനയനെവിരവിൽനീക്കിക്കളകയാൽ
ശോഭനമായ്വന്നുചിന്തിതമൊക്കവെ 201
നൃവരപുനരറികയിതുരാക്ഷസാമാത്യന്റെ
നീതിയിലുള്ളൊരുസന്ദേശമായതും” 202
സചിവവരവചനമുടനിങ്ങിനെകേട്ടഥ
തന്നുള്ളിലേവംനിരൂപിച്ചുഭൂപനും 208

ചിരമരികിൽമമമരുവുമരിയനരവീരരാം
ചിത്രവർമ്മാദികളാമവരേവരും 204
കുലകരുതിയരികിൽമമവാഴ്കയൊസന്തതം?
കുത്സിതാമാത്യന്റെസേവകന്മാരവർ 205
നിജമനസിവിവിധമിതിചിന്തിച്ചുഭൂപതി
നീതിയേറുംരാക്ഷസനെവരുത്തുവാൻ 206
ഒരുചരനെവിരവിനൊടുവിട്ടുടൻചിത്തത്തി-
ലോരോതരംനിരൂപിച്ചിരുന്നീടിനാൻ 207
അതുപൊഴുതുസചിവവരനാകിയരാക്ഷസൻ
ആശുതാൻചിത്രവർമ്മാദിയാംവീരരെ 208
നികടഭുവിവടിവൊടുവരുത്തിപ്പറഞ്ഞിതു
"നിങ്ങളെല്ലാവരുംപർവ്വതപുത്രനെ 209
കുസുമപുരിയുടനുടനടുക്കുംദശാന്തരെ
കൂടെപ്പിരിയാതെചുറവുംനടക്കേണം 210
ശകടകനുമഥമഗധഹൂണരോടുംകൂടി
ശങ്കാവിഹീനംനടക്കാചുഴലവും" 211
അവർകളൊടുസചിവവരനിത്ഥംപറയുമ്പോൾ
ആശുവന്നാൻനൃപഭൃത്യനുമന്നേരം 212
ധരണിവരചരനുമഥസചിവനൊടുചൊല്ലിനാൻ
"ധന്യമതെഭവാനൊട്ടുമെവൈകാതെ 213
ഗിരിനൃപതിസുതനരുളിയങ്ങുചെന്നീടുവാൻ
കാൽക്ഷണംവൈകാതെപോരികയുംവേണം" 214
സചിവകുലവരനതുകേട്ടുചൊല്ലീടിനാൻ
സംഭ്രമത്തോടുശകടനോടിങ്ങിനെ 215
"പടനടുവെനൃപതിയുടെസന്നിധൌചെല്ലുമ്പോൾ
പണ്ടുനാംകൊണ്ടുള്ളൊരാഭരണത്രയം 216
അയിശകടവിരിയെയതെടുത്തുകൊണ്ടന്നാലും"
വേഗമെടുത്തുകൊണ്ടന്നാൻശകടനും 217
വിവിധമണിഖചിതമതിലൊന്നൊരുകുണ്ഡലം
വിസ്മയമായപതക്കംമനോഹരം 218

കനകകൃതവിമലതരകാഞ്ചികാമറേറതു
കങ്കണാദ്യാഭരണങ്ങൾമററുള്ളതും 219
മുടിയൊടടിയിടയവനലങ്കരിച്ചേററവും
മുമ്പിൽമരുവുംശകടനോടോതിനാൻ:— 220
"ഇവിടെമരുവുകശകട! ഞാൻവരുവോളംനീ"
ഇത്ഥംപറഞ്ഞുനടന്നാനമാത്യനും 221
അഥസചിവപതിമലയകേതുമരുവിട്ട-
മാലയംപ്രാപിച്ചുമന്നനെക്കണ്ടപ്പോൾ 222
അകമലരിൽനിറയുമൊരുരഭസവുമമത്തവൻ
"ആര്യനിരുന്നാലു"മെന്നുചൊല്ലീടിനാൻ 223
മധുരതരനൃപതിഗിരമിങ്ങിനെകേട്ടഥ
മന്ത്രിപ്രവരനിരുന്നിതുമെല്ലവേ 224
അതുപൊഴുതിലവനിപതിരാക്ഷസാമാത്യനോ-
ടാദരവോടിതുചൊല്ലിനാനിങ്ങിനെ:— 225
"അരികളൊടുപൊരുവതിനുപോന്നതില്പിന്നെഞാ-
നാര്യനെക്കണ്ടീലകൂട്ടത്തിലെങ്ങുമെ" 226
അതിനവനുമരചനൊടുമധുരമൊടുചൊല്ലിനാ-
"നങ്ങുഞാനോരോതരമുള്ളകോപ്പുകൾ 227
പരിചിനൊടുചിലരെയുമുറപ്പിച്ചുപോന്നുഞാൻ
ഭൂപതെകാണാഞ്ഞതിന്നിതുകാരണം" 228
സചിവനൊടുതദനുനരവീരനുംചൊല്ലിനാൻ
"സർവ്വനയജ്ഞരിൽമുൻപനാകുംഭവാൻ 229
ചിലരൊടിഹപരിചൊടുപറഞ്ഞുറപ്പിച്ചതും
ചന്തമോടെന്തെന്നരചെയ്കസാമ്പ്രതം" 230
"മലയപതിമുഖനൃപതിവീരരെനിൻപോക്കൽ
മുററുമിനിപ്പിരിയാതെചുഴലവും 231
കുസുമപുരമുടനുടനടുത്തുചെല്ലുംവിധൌ
കാത്തുകൊൾവാൻഭരമേല്പിച്ചുപോന്നുഞാൻ 232
സചിവനിതുപറയുമളവിങ്ങിനെമ്ലേച്ഛനും
സംശയംകൈവിട്ടകമേനിരൂപിച്ചാൻ— 233

അരികിൽമമ ചുഴലവുമിവർന്നടക്കുന്നതു
മദ്യോചതിപ്പാനതിനില്ലസംശയം— 234
ഇതിമനസികരുതിയഥരാക്ഷസാമാത്യനോ-
ടീഷ്യവെടിഞ്ഞുചൊന്നാൻമ്ലേച്ഛപുത്രനും 235
"ഒരുവനിഹകുസുമപുരിതന്നിൽഗമിച്ചിതോ?
ഓൎത്തുകണ്ടാലിതുകാലംമഹാമതെ!" 236
"അവനിവര!കുസുമപുരിതന്നിൽഗമിക്കയു-
മിന്നുനിരൂപിക്കിൽസാദ്ധ്യമല്ലൊട്ടുമേ, 237
കുസുമപുരമഴകിനൊടുചെന്നുവളയുംനാം
കുററമില്ലഞ്ചാറുനാളിലകത്തെടോ" 338
"തവചരരിലൊരുവനൊരുലേഖനംകൊണ്ടിപ്പോൾ
തൽപ്പുരത്തിന്നുഗമിച്ചവാറില്ലയോ?" 239
"ഒരുവനെയുമൊരുപൊഴുതുമില്ലയച്ചിട്ടുഞാ-
നോൎത്താലതേതുമെതോന്നീലമാനസെ". 240
"ഇവനൊടതുപരിചിനൊടുചോദിക്കസാമ്പ്രതം"
ഇത്തരംകേട്ടമാത്യനാംരാക്ഷസൻ 241
സകലജനനടുവിലഥദുഃഖിച്ചുനിൽക്കുന്ന
സിദ്ധാൎത്ഥകൻതന്നെക്കണ്ടുചൊല്ലീടിനാൻ 242
"കിമിദമിതിവദസുമുഖസിദ്ധാൎത്ഥകാ"യെന്നു
കല്യാണശീലനാംമന്ത്രിപറഞ്ഞപ്പോൾ 243
നയനജലമധികമഥവാൎത്തുകരഞ്ഞവൻ
നീതിമാനാംരാക്ഷസനോടുചൊല്ലിനാൻ:— 244
"തവകരുണയൊഴികെമമമറെറാന്നുമില്ലഞാൻ
താഡനംകൊണ്ടുപൊറുതിയില്ലായ്കയാൽ 245
തവമനസിനിഹിതമഖിലംപറഞ്ഞന്നഹം
താന്താന്റെജീവനോളംവലുതല്ലൊന്നും" 246
"അയിസുമുഖമമമനസികീദൃശംചിന്തിതം?
ആരുനീയെന്നോടുനേരെപറഞ്ഞാലും" 247
അവനുമൊരുവിവശമൊടുപിന്നെയുംചൊല്ലിനാൻ
"അമാത്യാപുനരതുമെങ്ങിനെചൊല്ലുന്നു? 248

കഠിനതരമടിമുതുകിലേററതുകൊണ്ടുഞാൻ
കല്പിച്ചിരുന്നതുംചൊന്നേൻകൃപാനിധേ!" 249
അപ്പൊഴുതിലഥമലയകേതുവുംചൊല്ലിനാൻ
ആത്മസചിവനെത്തന്നെവിളിച്ചുടൻ:— 250
"ഇവനധികഭയവുമൊരുലജ്ജയുമുണ്ടല്ലൊ
ഇങ്ങിനെചോദിച്ചാൽമിണ്ടുകയില്ലെടോ! 251
ഇതിന്നുസചിവനൊടുപറകാശുനീതാൻതന്നെ"
അപ്പോളവനുംപറഞ്ഞുതുടങ്ങിനാൻ:— 252
"നയവിശദഹൃദയ!പുനരിവനുമിതുചൊല്ലുന്നു—
നീതിയേറുംകുലമന്ത്രിയാംരാക്ഷസൻ 253
പരിചൊടൊരുമുറിയെഴുതിമൌര്യന്നുനൽകുവാൻ
വൎത്തമാനങ്ങളുമൊക്കെപ്പറഞ്ഞുടൻ 254
കുസുമപുരമതിൽവിരവൊടെന്നെയയച്ചതും
കേൾക്കവേവാനിവനിങ്ങിനെചൊല്ലുന്നു" 255
ചരനൊടതുപൊഴുതുകുലമന്ത്രിയുംചൊല്ലിനാൻ
"ചൊല്ലുനീ,ചൊന്നതുസത്യമോഭദ്രമതെ?" 256
"അഹമമലസചിവ!ശൃണുതാഡനംകൊണ്ടപ്പോ-
ളത്യന്തഭീതനായ്ചൊന്നേനഖിലവും" 257
ഗുണമുടയകുലസചിവനിങ്ങിനെകേട്ടപ്പോൾ
"കഷ്ടമഹൃതമതെ"ന്നുചൊല്ലീടിനാൻ 258
ബലമുടയഗിരിനൃപതിപുത്രനുംചൊല്ലിനാൻ
വീരനാകുംഭാഗുരായണനോടപ്പോൾ 259
"പ്രിയസചിവ!പരിചിനൊടമാത്യന്റെലേഖനം
പാരാതെകാട്ടിക്കൊടുക്കെ"ന്നുകേട്ടവൻ 260
ഉഴറിയതുമഖിലസചിവേശന്നുകാട്ടിനാൻ
ഊക്കനാംരാക്ഷസൻവായിച്ചുചൊല്ലിനാൻ:— 261
"ചണകസുതകപടകൃതപത്രമിദംപ്രഭോ!
ചഞ്ചലമേതുമതിന്നില്ലഭൂപതെ!" 262
നൃപനുമതിനവനൊടുരചെയ്താ"നൊരുവസ്തു
നന്മയിൽക്കൂടെകൊടുത്തയച്ചിട്ടതും 263

ചണകസുതകപടകൃതമോ?"യെന്നരചെയ്യു
ചാഞ്ചല്യമെന്നിയെകാട്ടിനാൻമാലയും 264
കനകമണിലളിതമൊരുമാലയുംകണ്ടവൻ
കഷ്ടമെന്നോർത്തുനൃപനോടുചൊല്ലിനാൻ 265
"അറികനൃപ!പരിചൊടിതുസിദ്ധാർത്ഥകനഞാൻ
ആമോദമേറിച്ചമഞ്ഞോരവസ്ഥയിൽ 266
അഴകൊടിഹനിഖിലനൃപവീര!കൊടുത്തതും
ആക്ഷമിതെങ്ങുംകൊടുത്തയച്ചില്ലഞാൻ" 267
അതുപൊഴുതുസചിവനൊടുസാദരംചൊല്ലിനാ-
നാശ്രുമുദാഭാഗുരായണമന്ത്രിയും:— 268
"പ്രണയമിഹനൃപതിവരനേറിച്ചമകാരാൽ
പ്രീതനായ്ത്തന്റെകഴുത്തീന്നഴിച്ചുടൻ 269
തരികതവസചിവവരചെയ്യതറിഞ്ഞാലും
താനതുമേടയ്ക്കലണിയാതെസാംപ്രതം 270
ഒരുപുരുഷനിതുസചിവ!നൽകീടുകിൽപുന-
രോർത്തുകണ്ടാൽഭവാനേതരുതാത്തതും 271
മനസിതവപെരികെയൊരുസന്തോഷകാരണാൽ
മൌര്യനായ്ക്കൊണ്ടിതുനൽകുന്നസാംപ്രതം" 272
ഇതിചണകസുതകപടവിഹിതമായ്ഭൂപതെ
ഇല്ലൊരുകില്ലതിനെന്നമാത്യേന്ദ്രനും 273
അചലനൃപതനയനതിനന്തരംചൊല്ലിനാൻ.
"ആരുടെമുദ്രയിക്കാണുന്നതുമെടോ?" 874
"കപടജനവിഹിതമതിൽമുദ്രകാണുന്നതും
കശ്മലന്മാർക്കെന്തരുതാതെയുള്ളതും?" 275
സചിവനിതുനൃപതിയൊടുചൊന്നോരനന്തരം
ശങ്കേതരംഭാഗുരായണൻചൊല്ലിനാൻ 276
"സചിവനിഹസകലമപിചൊന്നതുനേരെങ്കിൽ
സിദ്ധാർത്ഥക!ചൊല്ലെഴുതിയതാരെന്നു?" 277
തദനുപുനരതിനവനൊന്നുമേമിണ്ടാതെ
ദൃഷ്ടിയുംകീഴ്പ്പോട്ടുനോക്കിനിന്നീടിനാൻ. 278

നൃപസചിവനതുപൊഴുതുകോപിച്ചുചൊല്ലിനാൻ
"നന്നല്ലെടൊതല്ലുകൊള്ളുമറിഞ്ഞാലും" 279
പ്രഹരഭയമകതളിരിലുണ്ടാകകൊണ്ടവൻ
പേടിച്ചുചൊന്നാൻപരമാർത്ഥമിങ്ങിനെ 280
"മുറിയെഴുതിയതുശകടനെ"ന്നുപറഞ്ഞപ്പോൾ
മന്ത്രിപ്രവരനുമിങ്ങിനെചൊല്ലിനാൻ 281
"മുറിയെഴുതിയതുശകടനെങ്കിൽഞാൻതാൻതന്നൊ"
മന്നവനുമതുകേട്ടുചൊല്ലീടിനാൻ 282
"ശകടനെയുമിഹവിരവോടെങ്കിൽവരുത്തുക
ചാരജനങ്ങളിൽപോവതിനാരുള്ളു?" [ൻ
പ്രിയസചിവനതുപൊഴുതുനൃപതിയോടുചൊല്ലിനാ
"പാർത്താൽശകടദാസൻലജ്ജകൊണ്ടിപ്പോൾ 284
നയമുടയസചിവനുടെമുമ്പിൽനിന്നെങ്ങിന്നെ
ഞാനിതെഴുതിയതെന്നുപറയുന്നു? 285
അതിനുപുനരൊരുകഴിവുഞാൻപറഞ്ഞീടുവൻ
മുന്നുശകടനെഴുതിയപത്രങ്ങൾ 286
ഇവിടെബഹുവിധമറികയുണ്ടതിലൊന്നിപ്പോൾ
ഇങ്ങുകൊണ്ടന്നുകണ്ടാലറിയാമല്ലൊ" [ൻ
നൃപനുമഥതെളിവിൽനിജസചിവനോടുചൊല്ലിനാ
"നീചെന്നതിലൊന്നുകൊണ്ടുവരികെടോ" 288
അവനുമഥശകടനെഴുതിയതിലൊരുലേഖനം
മുന്നുകൊണ്ടന്നുനൃപനുകാട്ടീടിനാൻ 289
അചലനൃപതനയനതുരണ്ടിലുംതുല്യമാ-
യക്ഷരംകണ്ടമാത്രയിൽപക്കലെന്നേരം 290
നിജമനസിതിരളുമൊരുരഭസമൊടുനൽകിനാൻ
നീതിമാനുരാക്ഷസൻവാങ്ങിച്ചുനോക്കുമ്പോൾ:— 291
ശകടകൃതലിപികളതിലൊരുമയൊടുകണ്ടവൻ
ശങ്കാകലനുള്ളിലിങ്ങിനെചിന്തിച്ചാൻ-- 292
"ശകടകൃതമിതുനിയതമിപ്പോളവൻതാനും
ശത്രുപക്ഷാശ്രയംചെയ്തിതോദൈവമേ?" 293

പലവുമിഹമനസി മമ ചിന്തിച്ചുകാണുമ്പോൾ
പാപം ശകടദാസൻ ചെയ്തു നിർണ്ണയം 294
ശകടന്റെ കരമതിലിരിക്കുന്ന മുദ്രയും
സിദ്ധാർത്ഥകമിത്രമല്ലോ ശകടനും 295
അപരലിഖിതവുമിതിനൊടൊക്കയില്ലാ ദൃഢം
അയ്യോ ചതിച്ചാൻ ശകടനമിക്കാലം 296
ചണകസുതപടുവചനഭേദനം കൊണ്ടിപ്പോൾ
ശത്രുക്കളോടു സന്ധിച്ചുവനിക്കാലം 297
നിജമരണഭയമധികമുണ്ടാകകൊണ്ടിപ്പോൾ
നിർണ്ണയമിച്ചതി ചെയ്തു ശിവശിവ:—" 298
നിജമനസി വിവശമിതി ചിന്തിച്ചു രാക്ഷസൻ
നിൽക്കുന്നനേരത്തു പർവ്വതപുത്രനും 299
നിജജനകനണിയുമൊരു ഭൂഷണം മന്ത്രിതൻ
മെയ്യതിൽക്കണ്ടു ചൊല്ലീടിനാനിങ്ങനെ:-- 300
"വിവിധമണിഗണഖചിതമാഭ[...]മിദം
വക്രമതേ! തന്നതാരെന്നു [...]ടോ!" 301
കലുഷമിവനതു പൊഴ[...]തിയൊടു ചൊല്ലിനാൻ
"കൊണ്ടേനിദം വില വ[...]ടേഷൻ ഞാൻ" 302
അധികതരരഭസഭരമഥ മലയകേതുവും
അത്യൂനം രാക്ഷസനോടു ചൊല്ലീടിനാൻ 303
"മമജനകസതതധൃതമാഭരണമിദം
മൌര്യന്റെ ഹസ്തഗതമായിതിക്കാലം 304
ചിലധരണിസുരരൊടിതു കൊണ്ടുവെന്നുള്ളതും
ചേരുന്നതോ മന്ത്രിസത്തമ! ചൊല്ലെടോ 305
അഖിലനൃപമകുടമണി മൌര്യനൊരു ലാഭ-
മാരേണം വിററു വാങ്ങേണമോ ദുർമ്മതേ! 306
ശഠ! കഠിനഹൃദയ! ചതിപെരുകിയ ദുരാത്മാവേ!
ചെന്നു നീ മൌര്യനെ സ്സേവിച്ചുകൊണ്ടാലും" 307
അചലനൃപസുതവചനനിശമനദശാന്തരേ
അന്ധനായേനെന്നു ചിന്തിച്ചു രാക്ഷസൻ 308

അചലനരവരവിമലഭൂഷണം ചാണക്യ-
നയ്യോചരിച്ചവില്ലിക്കുറയാതെ ചെയ്തതും 309
സുകൃതമിഹമമനിഖിലമററിതോ ദൈവമേ!
ആശ്ചൎയ്യമാൎമ്മദോഷപ്രയോഗങ്ങളും 310
കപടമൊട്ടലിഖിതകരലേഖയും മുദ്രയും
കണ്ടാലിതെന്റെയല്ലെന്നുവരായല്ലൊ 311
പ്രണയമിഹശകടനമരുത്തുകളഞ്ഞുടൻ
പത്രികയുമെഴുതിക്കൊടുത്തീടിനാൻ 312
അഖിലനൃപനതചരണനാം ചന്ദ്രഗുപ്തനും
ആഭരണം വിററതാക്കുവിശ്വാസമാം; 313
ശിരസി മമ ലിഖിതമിദമെന്നേ പറയാവു
ചൊല്ലുവാനുത്തരം കണ്ടീലിതിനു ഞാൻ-- 314
അകമുരുകിമറുകിയൊരുരാക്ഷസനിങ്ങിനെ
അസ്വാനായ്നിന്നിട്ടാതെന്നിൽക്കുംദശാന്തരെ 315
അവനൊട[illegible]ഭ്രസമൊട്ടുശൈലേശ്വരാത്മജൻ
ആശ്രുമൊഴിന[illegible]ാൎയ്യനോടൊന്നു ചൊല്ലുന്നു" 316
അവനിപനൊടട്ട[illegible]ഴുത്തു രാക്ഷസൻ ചൊല്ലിനാൻ
"ആൎയ്യനല്ലാഞ്ഞൊന[illegible]നത്രേദുഃഖം" 317
ക്ഷിതിപതിയുമഥ തനവനൊട്ടുത്തരം ചൊല്ലിനാൻ
"ക്ഷുദ്രമതേ! തവസ്വാമിപുത്രൻ മൌൎയ്യൻ 318
ഗിപുതനയനറികതവഞാനായതുമെടോ
രോഷമെന്നെക്കുറിച്ചുവുംഭാവാനല്ലൊ 319
അഭിമതമൊടധികതരവിത്തവും തന്നു ഞാൻ
ആദരാൽ മന്ത്രിപദവും തവ നൽകി 320
മരുവുമളവൊരു ചതിയില്ലാശയുണ്ടാകയാൽ
മററുമന്യായ്മനത്രേ ഭവാൻ നിൎണ്ണയം" 321
സചിവകുലപതിയുമതിനവനൊടിത്തു ചൊല്ലിനാൻ
"സത്യമേ ഞാൻ ചതിച്ചീടുമെ ഭൂപതേ! 322
അധികളുടെ കുസൃതികളെ വിശ്വസിച്ചു ഭവാ-
നത്രേ വിവേകമില്ലാതെ ചമഞ്ഞതും 323

ഗിരിനൃപതിതനയ! വിധിവിലസിതമിതൊക്കവെ
കൌടില്യദോഷംപറയേണമോവൃഥാ?" 324
അതികുപിതനഥമലയകേതുവുമന്നേര-
മത്യന്തരൂക്ഷനായിങ്ങിനെ ചൊല്ലിനാൻ 325
"അലമലമിതറികവിധിവിലസിതമിതൊക്കവേ
ആക്കിറിയാംനിൻെറദുന്നയരീതികൾ 326
കൊടിയവിഷതരുണിയെയുമാശ്ശുനിൎമ്മിപ്പിച്ചു
കാന്തിയേറുംമമതാതനെരാത്രിയിൽ 327
കുടിലതരഹൃദയശഠകൊല്ലിച്ചതില്ലയോ
ക്രൂരൊത്തിരിക്കുന്നകാലത്തുദുൎമ്മതേ 328
ഇതുപൊഴുതിലരികളൊട്ടചേൎന്നുകൊണ്ടെന്നെയും
ഇച്ഛിച്ചിരിക്കുന്നതില്ലയോകൊല്ലുവാൻ?" 329
കഠിനതരവചനമിതികേട്ടിട്ടുരാക്ഷസൻ
കമ്പംകലൎന്നുചിന്തിച്ചുചൊല്ലീടിനാൻ 330
"കട്ടമപുനരതിൻസമമൊന്നുമില്ലെന്നു" ഹോ
ക്രനിൽക്കുരുവെന്നതുപോൽപുനരിതും 331
ഇതിമനസിവിവശമൊട്ടുചിന്തിച്ചുരാക്ഷസൻ
ഇങ്ങിനേമന്നവൻതന്നോടുരചെയ്താൻ 332
"അറികനൃപതവജനകനേവധിപ്പിച്ചതും
ആഹന്തഞാനല്ലവീരശിഖാമണേ!" 333
"സകലഖലകുലവൃഷഭ! നീയല്ലയോചൊല്ലു
താതനെവഞ്ചിച്ചുകൊന്നതുംദുൎമ്മതേ!?" 334
"നൃപതികുലതിലക! തവവാക്യൊതിർവാക്കില്ല
നിത്യനാമീശപരനെല്ലാമറിയുന്നു." 335
"ക്ഷപണനൊട്ടുകുലസചിവ! ചൊന്നാലറിഞ്ഞീടാം
ക്ഷുദ്രനാംനിന്നുടെമിത്രമല്ലേയവൻ?" 336
അതുതുടിതിചെവിയിണയിലേററമാരതൃന്ദ്രനു-
മന്തമില്ലാതൊരുചിന്തയുംതേടിനാൻ 337
ക്ഷപണകനുമിഹചണകതനയനുടെചാരനോ?
ക്ഷുദ്രൻമഹാപാപിയെന്നെച്ചതിച്ചിതോ? 338

മമഹൃദയമപിരിപുജനംകൊണ്ടുപോയിതോ?
മറെറന്തിതില്ലരമയ്യോശിവശിവ! 339
ഗിരിധരണിപതിതനയനഥശിഖരസേനനെ
കോപംമുഴുത്തുവിളിച്ചുചൊല്ലീടിനാൻ 340
"കുലസചിവനൊരുമയൊടുസന്തതംവാഴുന്ന
ചോരരാംചിത്രവർമ്മാദികളെല്ലാരും 341
ചതിയൊടതിദുഷ്ടരവർകളെന്നോവധിച്ചിപ്പോൾ
ചന്ദ്രഗുപ്തൻതന്നെക്കൊണ്മാനിരിക്കുന്നു 342
അതിനവരിലധികബലനായരിമിത്രമാ-
മാശ്ശുനീചിത്രവർമ്മാവിനേയുംപിന്നെ 343
മലയനൃപനധികതരദുഷ്ടനായ്മേവുന്ന
മത്തനാംസിംഹനാദാഖ്യനേയുമഥ 344
കപടമകതളിരിലുടനേറിമേവീടുന്ന
കാശ്മീരനാംപുഷ്കരാക്ഷനേയുമിപ്പോൾ 345
ധരണിതലമഴകിനൊടുകുഴിച്ചതിൽമൂടുക
ധാത്രിയെക്കാമിച്ചതുകൊണ്ടുസാംപ്രതം; 346
ശരിലതിബലമുടയസിന്ധുഷേണൻതന്നെ
ശാന്തനാംപാരസീകേശനായ്മേവിടും 347
അതികുസൃതിപെരുകിയൊരുമേഘാക്ഷനേയുമായ്
ഹസ്തിവരമവർകാംക്ഷിച്ചതുകൊണ്ടു 348
മദസലിലമൊഴുകിനൊരുഹസ്തിയെക്കൊണ്ടുടൻ
മത്തരെക്കുത്തിച്ചുകൊല്ലിക്കവൈകാതെ" 349
ധരണിപതിയുടെകഠിനശാസനംകൈക്കൊണ്ടു
സേനാപതിയാംശിഖരസേനന്താനും 350
അവനിതലമഴകൊടുടനാഴക്കുഴിപ്പിച്ചു
ഹാഹന്ത ചിത്രവർമ്മാദിയാംമൂവരെ 351
ചതിയൊടവനഥഝടിതിചെന്നുപിടിപെട്ടു
ശസ്ത്രംപിടിച്ചുപറിച്ചുകഴികളിൽ 352
അപകരുണമവനഥപിടിച്ചുതള്ളിക്ഷണാൽ
"അയ്യോശിവഞങ്ങളേതുംപിഴച്ചില്ലേ" 353

ചലതരവൃമതികരുണമവർകടംകരയുംവിധൌ
പ്രാണനോടേതന്നെമൂക്കിളെഞ്ഞുടത 354
അവടമതിലധികമവർവീപ്പുമുട്ടിത്തന്നെ
ആശ്ശുമരിച്ചാർവിധിവശാലിങ്ങിനെ 355
പുനരിരുവരെയുമൊരുമരത്തോടുബന്ധിച്ചു
പാർവ്വതാകാരനാംഹസ്തിയെക്കൊണ്ടവൻ 356
ഉദരമഥപരിചിനൊടുകത്തിച്ചുകൊല്ലിച്ചു
ത്തുമയിൽചീന്തച്ചേറിയിച്ചുദ്ദുരവേ 357
അവർകളെയുമഥശിഖരസേനകനിങ്ങിനെ-
യാശ്ശുവധിച്ചതുമന്നനെകേൾപ്പിച്ചാൻ 358
അതുപൊഴുതിലഥമലയകേതുവുംക്രുദ്ധനാ-
യക്ഷിമണിയുമുരുട്ടിപ്പറഞ്ഞിതു 359
"അറികതവകുസൃതികളിലുള്ളോരനുഭവ-
മാഹന്തരാക്ഷസ!രാക്ഷസൻതന്നെനീ. 360
ഇവനെയിഹകടകമതിൽനിന്നുപുറത്തുട-
നിക്കണ്ടലങ്കാരവുംപറിച്ചഞ്ജസാ 361
കളെകചണകജനമിവനുംമൈത്ര്യംകൂടി
കാട്ടുന്നദുർന്നയംകാണാമതേവേണ്ടു" 362
നൃപതിയുടെവചനമിതികേട്ടദീർഘാക്ഷനും
നീണ്ടനിവന്നശിഖരസേനൻതാനും 363
രഭസമൊടുഝടിതിപിടിപെട്ടമാത്യേന്ദ്രനെ
രൂക്ഷതയോടലങ്കാരംപറിച്ചുടൻ 364
കടകഭുവിചണമുടയരാക്ഷസാമാത്യനെ
കണ്ഠംപിടിച്ചുപുറത്തുതള്ളീടിനാർ 365
വിവശതയോടഥസകലരാക്ഷസാമാത്യനും
വേവുംമനമോടൊരുകരവാളുമായ് 366
ഗമനമൊരുദിശിമനസിനിശ്ചയംകൂടാതെ
ക്ലേശിച്ചുപോകുന്നനേരംനിരൂപിച്ചാൻ 367
"അമിതകരബലമുടയചിത്രവർമ്മാദിക-
ളയ്യോനിഹതരായ്വന്നുശിവശിവ!! 368

അഖിലസുഹൃദരുകലകൾ ചെയ്യിച്ചതിന്നു ഞാ-
നയ്യോ മരിക്കാതിരിക്കുന്നിതീശ്വരാ! 369
കിമപി മയി കരുണ നഹി ദൈവത്തിനുമിപ്പോൾ
കഷ്ടമിനിയെന്തു വേണ്ടതു ഞാനഹോ! 370
അടവിതലമഴകിനൊടു പുക്കു തപിക്കയോ?
അന്തരാ വൈരമിതിനാൽ ശമിക്കുമോ? 371
മമ ധരണിപതികളുടെ സംഗമമന്നമോ നല്ലു?
മുററുമരിക്കുലം ജീവിച്ചിരിക്കുമ്പോൾ 372
യുവതിജനചരിതമിദമില്ലൊരു സംശയം
യുദ്ധം കനിവോടു ചെയ്തു മരിക്കയോ? 373
അതിനുമമ വിഷമമൊരു ചന്ദനദാസനേ
അന്തരാ പാർത്താൽ മരിച്ചീടരുതെല്ലോ” 374
അഴൽ പെരുകി വിവിധമിതി ചിന്തിച്ചു രാക്ഷസ-
നാകുലചിത്തനായ്‌ സ്വാകം ദശാന്തരേ 375
ചണകസുതചരനൊരുവനന്ദുരുകാവ്യന്ന-
മാരുമറിയാതമാത്യൻെറ പിന്നാലെ 376
സചിവവരഗമനമെവിടേക്കെന്നറിവാനായ്
താല്പര്യമുൾക്കൊണ്ടു പോയാനവൻ താനും 377
അഥ വിപുലബലമുടയ പർവതപുത്രന്ന-
മാർത്തു വിളിച്ചു നാലംഗപ്പടയോടും 378
കുസുമപുരമഴകിനൊടു ചെന്നു വളഞ്ഞിതു
കൌടില്യഭൂസുരൻ താനതു കണ്ടപ്പോൾ 379
അരികൾ പുരി വളയുമതിൽ മുന്നം പടകൂട്ടി
അന്തരാ പാർത്തു മന്ത്രിതപമുൾക്കൊണ്ടവൻ 380
കരിതുരഗരഥനികരവിവിധകാലാളുമായ്
കാററിനേക്കാൾ വേഗമെത്തിയെതിർത്തുടൻ 381
ശരനികരം പലവഴി പൊഴിഞ്ഞന്നതൊക്കവെ
ചാതുര്യമോടുടൻ വെട്ടുതുടങ്ങപ്പോൾ 382
ഗജതുരഗരഥനികരപത്തിപ്രവരന്മാർ
കാലപുരി പുക്കിതെണ്ണമില്ലാതോളം 383

പരവശതയൊടുപടകളിളകിമണ്ടിത്തദാ
പൎവ്വതപുത്രനുമോടിഭയത്തിനാൽ 384
ബലമുടയമലയപതിചിത്രവൎമ്മാദിയാം
വമ്പുള്ളരികളരികെയില്ലായ്കയാൽ 385
അരികിലൊരുചതികരുതിമരുവുമരിവീരരാ—
മത്യുന്നതരായഭദ്രഭടാദികൾ 386
രണശിരസിശിഖരസുതസേനാദികളെയും
രാജസമീപെവധിച്ചമൎത്തുടൻ 387
കടുമയൊടുനൃപതിയെയുമെത്തിപ്പിടിപെട്ടു
കാലുംകരവുംപിടിച്ചവരിഞ്ഞവർ 388
ജയപടഹമധികതരഘോഷാലടിച്ചുടൻ
ശേഷിച്ചശത്രുസൈന്യത്തെയുംപാടാക്കി 389
ചണകസുതനുടെവചനഗൌരവംകൊണ്ടവർ
ചാതുൎയ്യമോടുനിലവിളിച്ചാൎത്തുടൻ 390
കുസുമപുരമഴകിനൊടുപുക്കവർമൌൎയ്യന്റെ
കാക്കൽവെച്ചീടിനാർപൎവ്വതപുത്രനെ 391
ചണകസുതനൊടുതദനുമൌൎയ്യനുംചൊല്ലിനാൻ
"ശത്രുവായ്മേവുമീമ്ലേച്ഛതനയനെ 392
വിരവൊടിനിയൊരുവിപുലകാരാഗൃഹംതന്നിൽ
നിക്ഷേപണംചെയ്തുസൂക്ഷിക്കയുംവേണം." 393
അവനിസുരവരനതുകേട്ടുടൻമ്ലേച്ഛനെ
യാശുകാരാഗൃഹംതന്നിലാക്കീടിനാൻ 394
വിപുലബലമഹിതനയനിപുണതകലൎന്നോരു
ഭദ്രഭടാദിപ്രധാനജനങ്ങൾക്കും 395
ചരരിലതിവിരുതുടയസിദ്ധാൎത്ഥകനായ
ജീവസിദ്ധ്യാഖ്യൻക്ഷപണകനുംതദാ 396
മനസിമതിവരുമളവുചന്ദ്രഗുപ്തൻനൃപൻ
മാനിച്ചുപട്ടുകളാഭരണങ്ങളും 397
കനകമണിഗണമറുതികൂടാതെനൽകിനാൻ
മറവുള്ളചാരജനത്തിനുംനല്കിനാൻ 398

അധികമുദമകതളിരിൽവച്ചവരൊക്കവെ-
യാത്ര ചാണക്യനേയുംനൃപൻതന്നെയും 399
പ്രണയഭരഹൃദയമൊടുവന്ദിച്ചുമോദേന
വാഴ്ത്തിസ്തുതിച്ചുസന്തോഷിച്ചുപോയിതേ 400
അഥ ചണകജനുമഖിലനാഥനാം മൌര്യനു-
മാശുവിജയംലഭിച്ചോരനന്തരം 401
കുസുമപുരമതിൽനിയതമുന്ദുരുകൻതന്നൊ
കണ്ടുകൊൾവാൻപാർത്തിരുന്നാരത്രകാലം 402
കിളിമകളുമിനിയതുചൊൽവാനിനിക്കിന്നു
കേട്ടുതീർത്താലിനിനാളെയുംചൊല്ലുവൻ 403
അമൃതരസമധുരമൊഴിതാനുമേവംപറ-
ഞ്ഞാമോദമുൾക്കൊണ്ടിരുന്നാളത്രകാലം 404

ഇതി മുദ്രാരാക്ഷസേ വഞ്ചനം ഏഴാംപാദം

സമാപ്തം.

ഏട്ടാംപാദം

[ത്താൽ
ബാലേപൈങ്കിളിപ്പെണ്ണേതേൻമൊഴിയാളേപാ
കാലത്തെക്കളയാതെചൊല്ലെടോശേഷംകഥാ 1
പാലോടുപഴംപഞ്ചസാരയുംതേനുംനല്ല
നീലമാംകരിമ്പിൻറെചാറതുംതന്നീടുവൻ 2
പൈദാഹംകളഞ്ഞുള്ളംതെളിഞ്ഞുമനോരമേ
പൈതലേകഥാശേഷംകഥയകഥയനീ 3
തത്തയുമതുകേട്ടുചിത്തമോദവുംകല-
ർന്നുത്തമമായകഥാശേഷവുംചൊന്നാളല്ലോ:— 4
മ്ലേച്ഛനാലുപേക്ഷിതനായൊരുമന്ത്രിവരൻ
വാച്ചൊരുപരിതാപാൽഖിന്നനായ്പോകുന്നേരം 5
ചാണക്യപ്രണിധിയാമുന്ദുരുകാഖ്യൻതാനും
കാണാതെനടന്നിതുപിന്നാലേമറഞ്ഞുതാൻ 6

ചെന്നുടൻജീർണ്ണോദ്യാനംപുക്കുടനമാത്യനും
ഖിന്നനായ്മൂടിപ്പുതച്ചിരുന്നുനിരൂപിച്ചാൻ 7
എത്രയുംകഷ്ടമോർത്താൽമ്ലേച്ഛനന്ദനൻതന്റെ
ചിത്തത്തിൽവിവേകമില്ലായ്കയെന്നതുമിപ്പോൾ 8
സ്വാമികുലനാശംഭവിച്ചീടിനേനാരന്തരം
ഭൂമിയിൽപരാഭവംവീണ്ടുകൊള്ളുവാനഹോ 9
പർവ്വതേശ്വരൻതന്നെസ്സേവിച്ചുയത്നംചെയ്തേ-
നവ്വീശനവൻതാനുംമരിച്ചാൻവിധിവശാൽ 10
തൽപുത്രൻതന്നെസ്സേവിച്ചീടിനേൻപുനരഹോ
നിഷ്ഫലമായ്‌വന്നിതുതൽസേവാഫലമിപ്പോൾ 11
ഞാനൊരുപുരുഷൻതാൻകണ്ടിരിക്കവേതന്നെ
മാനവവീരന്മാരെക്കൊല്ലിച്ചുമൌര്യൻതന്നെ 12
ചെന്നുഞാൻകാണുമെന്നുപർവ്വതാത്മജനുള്ളിൽ
തോന്നിയതോർത്തുകണ്ടാൽദൈവത്തിൻബലമത്രേ 13
ദൈവത്താലുപഹതനായവനൊരിക്കലും
കൈവന്നീടുമോശുഭംഹാഹന്ത!നിരൂപിച്ചാൽ 14
മാനുഷർക്കുള്ള ഗുണദോഷങ്ങളെല്ലാനാളും
കാണുന്നിതോരോകാലമോരോരോതരമല്ലോ 15
നന്ദഭൂപതിരാജ്യംവാണുകൊണ്ടിരിക്കുമ്പോൾ
മന്നവൻതന്റെമന്ത്രിസത്തമനായീടിനേൻ 16
ഞാൻമേവുംഗൃഹത്തിങ്കൽഭൂപന്മാർകാര്യവശാൽ
കാണ്മാനായ്‌വന്നുകെട്ടിക്കിടക്കുന്നവരോടും 17
കൂടിഞാനൊരുമിച്ചുരാജധാനിക്കുപോംപോൾ
വീടതിലിരുന്നുള്ളപൌരന്മാരെല്ലാവരും 18
രാക്ഷസാമാത്യനിതാപോകുന്നുവെന്നുചൂണ്ടി
പ്രേക്ഷകന്മാർക്കുകാട്ടിക്കൊടുക്കുമെല്ലോപുരാ 19
രാജാവിനോളമുള്ളപദവിയോടുംകൂടി
രാജാജ്ഞാകരനായിവാണുകൊണ്ടിരുന്നുഞാൻ 20
അയ്യോകാൺവിധിബലംകള്ളനെപ്പോലെയിപ്പോൾ
പയ്യവേജീർണ്ണോദ്യാനംപുക്കൊളിച്ചിരിക്കുന്നു 21

ഇക്കാലംനിനക്കിതെന്നീശ്വരൻനിയോഗിച്ചാ-
ലക്കാലമത്രമനുഭവിക്കെന്നാതേവരൂ 22
ചന്ദനദാസൻതന്റെവൃത്താന്തമറിവാനായ്
മന്ദനാമിനിക്കുള്ളിലാഗ്രഹമിനിയുള്ളൂ 23
ആരാനുംപറഞ്ഞതുകേൾക്കുന്നീലയെന്നുള്ളി-
ലോരോരൊതരമിത്ഥംചിന്തിച്ചുമന്ത്രിശ്രേഷ്ഠൻ 24
ചിത്തത്തിൽനിറഞ്ഞൊരുതാപത്താൽവിഷണ്ണനാ-
യുത്തമൻജീർണ്ണോദ്യാനംതന്നിലങ്ങിരിക്കുമ്പോൾ 25
ഉന്ദുരുകാഖ്യനായ ചാണക്യൻതന്റെചാരൻ
മന്ത്രിതൻവൃത്താന്തങ്ങളെപ്പേരുമറിഞ്ഞുടൻ 26
പാടലിപുത്രപുരംപുക്കവൻമൌൎയ്യനോടും
കൌടില്യവിപ്രനോടുമീവണ്ണമറിയിച്ചാൻ 27
"രാക്ഷസൻജീർണ്ണോദ്യാനത്തിങ്കലുണ്ടിരിക്കുന്നു
കാംക്ഷിതമാകുന്നതു ചന്ദനദാസൻതന്റെ 28
വൃത്താന്തമറിവാനെന്നിനിക്കുതോന്നുന്നതു-
മുത്തമവിപ്രകുലസത്തമ! ധരിച്ചാലും" 29
എന്നതുകേട്ടുപറഞ്ഞീടിനാൻചാണക്യനും
ഉന്ദുരുകാഖ്യനോടുമെല്ലവേചിരിച്ചപ്പോൾ 30
"നീയൊരുകാൎയ്യമുണ്ടുവേണ്ടതെന്നറിഞ്ഞാലും
കായനാശത്തെ ചെയ്വാൻജീർണ്ണോദ്യാനത്തിൽചെന്നു
രാക്ഷസൻകാൺകെത്തന്നെകാണാതെവലിയൊരു
വൃക്ഷാഗ്രത്തിന്മേൽകെട്ടിഞാന്നുചാവതിനായി 32
ഭാവിച്ചീടുകവേണമന്നേരംമന്ത്രിവരൻ
താപത്തോടുനീയെന്തുകാട്ടുന്നതെന്നുചൊല്ലും 33
അന്നേരംചിലവസ്തുപറയേണ്ടതുമിപ്പോൾ
കണ്ണത്തിലുപദേശിച്ചീടുവൻവരികനീ" 34
അന്നേരമടുത്തുചെന്നീടിനാനവൻതാനും
കണ്ണത്തിലുപദേശിച്ചയച്ചാൻചാണക്യനും 35
പിന്നെയസ്സിദ്ധാൎത്ഥകൻതന്നേയുംചണകജൻ
ഉന്നതനായസമൃദ്ധാൎത്ഥകനേയുംപിന്നെ 36

തന്നരികത്തുവിളിച്ചിങ്ങിനേചൊല്ലീടിനാൻ
"മന്നവാജ്ഞയാധിവാകീൎത്തിവേഷത്തെപ്പൂണ്ടു 37
ചന്ദനദാസൻതന്നെക്കൊണ്ടുപോയ്ക്കൊന്നീടുവിൻ
ഉന്നതനായമന്ത്രിവനാതുവിരോധിച്ചാൽ 38
കൊല്ലാതെയത്തുനേരംനിങ്ങളിലൊരുവൻതാൻ
മെല്ലവേവന്നിങ്ങറിയിക്ക"യെന്നയച്ചതെ 39
കുണ്ടറത്തുറന്നവർചെട്ടിയെപ്പുറത്താക്കി
കണ്ടുഭീഷണങ്ങളാംവാക്കുകൾപറഞ്ഞേററം 40
പാശവുമരെക്കുബന്ധിച്ചവർകുപിതരായ്
വേഷവുംചപലന്മാരെപ്പോലെധരിച്ചഥ 41
ചന്ദനദാസൻതന്നെക്കൊല്ലുവാനായിക്കൊണ്ടു
മന്ദമെന്നിയേകലനിലത്തുകൊണ്ടുപോംപോഠം 42
ശ്രേഷ്ഠിതൻകുഡുംബിനിതാനുംതൻപുത്രൻതാനും
ഇഷ്ടരായുള്ളനിജഭൃത്യരുംദുഃഖത്തോടെ 43
ആകവേമുറവിളിച്ചയ്യോപാപമേക്രൂടെ-
ച്ചാകയെന്നുറച്ചവർകൂടവേനടന്നിതു 44
വദ്ധ്യമാലയുമണിഞ്ഞുത്തമനാകുംശ്രേഷ്ഠി-
സത്തമൻകലനിലംതന്നിൽപുക്കനന്തരം 45
ഉന്ദുരുകൻതാനൊരുപാശവുമെടുത്തഥ
മന്ദമെന്നിയെജീൎണ്ണോദ്യാനത്തിലകംപുക്കു 46
രാക്ഷസാമാത്യൻകാണ്മാൻകരഞ്ഞുകരഞ്ഞൊരു
വൃക്ഷശാഖമേൽകെട്ടിഞാലുവാൻതുടങ്ങുമ്പോഠം 47
മന്ത്രിയുമതുകണ്ടുമണ്ടിവന്നരചെയ്താൻ
"കിമിദംചിന്തിച്ചതെന്തെന്നുനീപറഞ്ഞാലും" 48
എന്നതുകേട്ടുമാററത്തടിച്ചുകരഞ്ഞവൻ
ധന്യനാമമാത്യനോടിങ്ങിനെചൊല്ലീടിനാൻ 49
"എന്തുഞാൻപറയുന്നതയ്യോപാപമേമമ
ബന്ധുനാശത്തേചിന്തിച്ചിങ്ങിനേചെയ്യുന്നുഞാൻ" 50
ഇത്തരംകേട്ടുമന്ത്രിസത്തമനരുചെയ്താൻ
ഉത്തമന്മാരിൽവച്ചുത്തമനല്ലോഭവാൻ 51

മിത്രനാശത്താൽനിജഗാത്രനാശത്തെ ചെയ്യാ-
നത്തമന്മാക്കെപ്പുനരെത്തുമെന്നറികനീ 52
ബന്ധുനാശത്തിന്നെന്തുകാരണമെന്നു ഭവാ-
നന്തരംകൂടാതെകണ്ടെന്നോടുപറയണം” 53
എന്നതുകേട്ടമന്ത്രിവീരനോടവൻതാനും
ഖിന്നനായുരചെയ്താനെന്തതുപറയുന്നു? 54
“ബന്ധുവിനോടുപിരിഞ്ഞിരിപ്പാനരക്ഷണം
ഹന്തഞാൻശക്തനല്ലസാംപ്രതംചാകുന്നുഞാൻ 55
എന്തതിൻമൂലമെന്നുചൊല്ലുവാനിനിക്കൊരു-
തെന്തിനുചൊല്ലുന്നുഞാൻകാലത്തെക്കളവാനോ?”56
മന്ത്രിയുമതുകേട്ടുപിന്നെയുംനിർബ്ബന്ധിച്ചാ-
“നെന്തതിൻമൂലമെന്നുചൊല്ലിയേമതിയാവൂ” 57
“ആവതല്ലല്ലൊഭവാനിങ്ങനെനിർബ്ബന്ധിച്ചാൽ
ചാവതുമുടക്കായ്കിൽചൊല്ലാമെന്നവൻചൊന്നാൻ”
“ചാകതാൻമുടങ്ങുകയില്ലെടോ!ഞാനുംകൂടി
ചാകിനുകോപ്പിട്ടത്രെജീർണ്ണോദ്യാനത്തിൽവന്നു” 59
ഇങ്ങിനെമന്ത്രിശ്രേഷ്ഠൻചൊന്നതുകേട്ടനേരം
തിങ്ങിനതാപത്തോടെചൊല്ലിനാനവൻതാനും. 60
“എങ്കിലൊസുവർണ്ണശ്രേഷ്ഠിജിഷ്ണുദാസാഖ്യനിപ്പോൾ
തങ്കലുള്ളർത്ഥമെല്ലാംവിപ്രർക്കുദാനംചെയ്തു 61
ഖിന്നനായ്നഗരത്തിൽനിന്നുടൻപുറപ്പെട്ടു
അഗ്നിയിൽചാടിയിപ്പോൾമരിപ്പാൻതുടങ്ങുന്നു 62
ഏറ്റവുംപ്രിയനല്ലോജിഷ്ണുദാസാഖ്യൻമമ
മിത്രനാശത്താൽഞാനുംപ്രാണനെക്കളയുന്നു” 63
മന്ത്രിയുമതുകേട്ടുസങ്കടത്തോടെചൊന്നാൻ
“എന്തുനിന്നുടെബന്ധുവാകിയജിഷ്ണുദാസൻ 64
എന്തൊരുമൂലമിപ്പോൾവഹ്നിയിൽവീണീടുന്നു?
സന്തതംവ്യാധികളാൽദീനനായ്ചമകയോ? 65
ക്ഷുദ്രനാംമൌര്യൻതന്റെദുർന്നയംനിമിത്തമോ?
ഉത്തമജനങ്ങളെക്കൊന്നുപോകയോസഖേ!? 66

കാമനരുതാതകുലസ്ത്രീകളെഗമിക്കയോ?
മാനത്തിന്നൊരുഹാനിസാംപ്രതംവരികയോ?"
എന്നതുകേട്ടുനേരംചൊല്ലിനാനവൻതാനും 67
"ഇപ്പറഞ്ഞതിലൊന്നുംചെയ്തിട്ടില്ലവനിപ്പോൾ
സൽപുരുഷരിൽമുമ്പനാകുന്നുജിഷ്ണുദാസൻ" 68
രാക്ഷസനതുകേട്ടുപിന്നെയുംചോദ്യംചെയ്താൻ
അക്ഷമനായിത്തദാവ്യാകുലഹൃദയനായ് 69
"ചൊല്ലെടോസുഹൃന്മരണത്തിനുള്ളവകാശം
നല്ലനെത്രയുംജിഷ്ണുദാസനെന്നറിഞ്ഞാലും" 70
എന്തുപറഞ്ഞിനിക്കാരിയംമഹാമതേ?
ബന്ധുനാശത്താൽമനംവെന്തുരുകുന്നുമമ 71
കിഞ്ചനപറഞ്ഞീടാമെങ്കിലോകേൾക്കഭവാൻ:--
"വഞ്ചതിയുള്ളചാണക്യാത്മജനിയോഗത്താൽ [൭൨
ചന്ദനദാസൻതന്നെക്കൊല്ലുവാൻകൊണ്ടുപോംപോ
ബന്ധുവാംജിഷ്ണുദാസനെത്രയുംദുഃഖത്തോടേ 73
ചന്ദ്രഗുപ്തനോടപേക്ഷിച്ചിതുപലതരം
ചന്ദനദാസൻമമബന്ധുവാകുന്നിതഹോ! 74
ബന്ധുനിഗ്രഹംവേണ്ടാ ഭൂപതേ!മഹാജനം
ചിന്തചെയ്യാതെതരാമൊക്കവേമഹാമതേ! 75
സങ്കടമതുമൂലമേററമുണ്ടിനിക്കിപ്പോൾ
നിൻകൃപയൊഴിഞ്ഞെന്തുശരണംകൃപാനിധേ!? 76
ഇത്തരമവനപേക്ഷിച്ചതുകേളായ്കയാൽ
സത്വരമഗ്നിപ്രവേശത്തിനുതുടങ്ങുന്നു" 77
രാക്ഷസനതുകേട്ടുകണ്ണുനീരൊട്ടുതൂകി
തൽക്ഷണേസഗദ്ഗദമിങ്ങിനെചൊല്ലീടിനാൻ:--
"എത്രയുംചിത്രംചിത്രംജിഷ്ണുദാസന്റെയൊരു
മിത്രസ്നേഹത്തിൻബലമെന്നതേപറയാവൂ 79
അർത്ഥകാരണംകൊണ്ടുപുത്രനെക്കൊല്ലുംതാതൻ
പുത്രനുംനിജതാതൻതന്നെയുംകൊല്ലുമല്ലോ 80

ബന്ധുക്കൾതമ്മിൽതന്നെകൊന്നുപോമൎത്ഥാശയാ
അന്തണരെയുംകൊന്നുവിത്തത്തെഹരിച്ചീടും 81
കാന്തനെയുറങ്ങുമ്പോൾനാരികൾവധിച്ചീടും
കാന്തനുംനിജകാന്താനിഗ്രഹംചെയ്യുമല്ലോ 82
ആത്മമാഹാത്മ്യമിത്ഥംപാൎത്തുകാണുന്നനേരം
ചിത്രമീജിഷ്ണുദാസൻമിത്രമൂലത്താലൎത്ഥം 83
ഒക്കവേനൃപതിക്കുനൽകുകെന്നുറച്ചപ്പോൾ
ഇക്കണ്ടജനങ്ങളിലുത്തമൻജിഷ്ണുദാസൻ 84
ഉത്തരമതിനെന്തുചന്ദ്രഗുപ്തനുംചൊന്നാ–
നുത്തമഗുണനാംബുധചൊല്ലുകമടിയാതെ" 85
അന്നേരമുരചെയ്താനന്ദുരക്കാഖ്യൻതാനും:--
"മന്നവൻചന്ദ്രഗുപ്തൻചൊന്നതുധരിച്ചാലും:-- 86
അൎത്ഥാശകൊണ്ടല്ലഞാൻചന്ദനദാസൻതന്നെ
സത്വരംകാരാഗൃഹേബന്ധിച്ചുവലച്ചതും 87
രാക്ഷസകുഡുംബത്തെതന്നുടെഗൃഹത്തിങ്കൽ
സൂക്ഷിച്ചുവെച്ചുകൊണ്ടുരക്ഷിക്കുന്നിതുമവൻ 88
എത്രയുംവളരെനിൎബ്ബന്ധിച്ചുപറഞ്ഞിട്ടു–
മത്രനാളുമേയതുകാട്ടീലാശഠനവൻ 89
മന്ത്രിതൻകളത്രത്തെകാട്ടുകയില്ലെന്നവൻ
ചിന്തിതമാകുന്നതിൻകാരണാൽബന്ധിപ്പിച്ചു 90
കൊല്ലുകയൊഴിഞ്ഞൊരുകാൎയ്യമില്ലിനിതവ
നല്ലതിക്കാൎയ്യമറിയാതെപൊയ്യോർകെട്ടോ 91
ജിഷ്ണുദാസനോടേവംചന്ദ്രഗുപ്തനാംനൃപൻ
ഉഷ്ണിച്ചുപറഞ്ഞതുകേട്ടതിദുഃഖത്തോടെ 92
മിത്രത്തെപ്പിരിഞ്ഞുഞാനിരിക്കുന്നീലെന്നോൎത്തു
സത്വരമഗ്നിപ്രവേശത്തിന്നുതുടങ്ങുന്നു 93
മിത്രനാശത്താൽഞാനുംപ്രാണനെക്കളവാനാ–
യത്രവന്നിതുമന്ത്രിസത്തമ!ധരിച്ചാലും 94
ചെന്നതുതടുപ്പതിന്നാളല്ലെന്നിരിക്കിലും
ഇന്നിതുചെയ്തീടുവനാളുഞാനറിഞ്ഞാലും 95

"മിത്രമെന്നിവണ്ണംരണ്ടക്ഷരംചമച്ചതി-
നെത്രമാഹാത്മ്യമെന്നുചൊല്ലാമോവിരിഞ്ചനും?" 96
ഉന്ദുരുകോക്തികേട്ടുരാക്ഷസൻചൊന്നാനപ്പോൾ
"ചന്ദനദാസൻതന്നെകൊന്നിതോശിവശിവ" 97
ചൊല്ലിനാനതുകേട്ടുമന്ത്രിയോടവനപ്പോൾ
"കൊല്ലുവാനവകാശമില്ലത്രെമഹാമതെ! 98
കാലത്തിൻവിളംബനമാകുന്നതിപ്പോൾതവ
നീലക്കാർകുഴലിയെക്കാട്ടുവാൻനിർബ്ബന്ധിച്ചു 99
ഭീഷണമായിട്ടുള്ളവാക്കുകൾപറകയും
ദൂഷണങ്ങളെത്തന്നെപിന്നെയുംപറകയും 100
ഈവണ്ണമോരോതരംകൊണ്ടിപ്പോൾശ്രേഷ്ഠീന്ദ്രനും
കേവലംമരണത്തിന്നാകുന്നുവിളംബനം 101
ധന്യനാംഭവാനുടെബന്ധുത്വംനിനച്ചവൻ
എന്നുമേതവകുഡുംബത്തെനൽകീലനൂനം" 102
ഇത്തരമവൻപറഞ്ഞീടിനോരനന്തരം
ഉത്തമനായമന്ത്രിസത്തമൻനിരൂപിച്ചാൻ 103
'ചന്ദനദാസൻതന്നോടൊത്തവരാരുമില്ല
നിർണ്ണയമൊരുപുമാനൂഴിയിൽപാർത്തുകണ്ടാൽ 104
ബന്ധുസ്നേഹത്താൽഭവാനെന്തെല്ലാംദണ്ഡങ്ങളെ
എന്തൊരുകഷ്ടമനുഭവിച്ചതോർക്കുന്നേരം' 105
എന്തിനിവേണ്ടതെന്നോരാവേശാൽമനക്കാമ്പിൽ
ചിന്തിച്ചുനില്ക്കുന്നേരംജ്വലിച്ചരോഷാഗ്നിയും 106
കണ്ണിണചുവന്നിട്ടുഞെരിഞ്ഞുപുരികങ്ങൾ
മിന്നുന്നകരവാളുംകൈത്തലേപിടിച്ചുടൻ 107
ഉച്ചത്തിലിടിവെട്ടുംപോലെയങ്ങുരചെയ്താൻ
"നിശ്ചയംമരിക്കേണ്ടോൻഞാനെന്നുഭവാനറിഞ്ഞാലും 108
കൃഷ്ണവർത്മാവിൽപ്രവേശിപ്പതിനൊരുമ്പെട്ട
ജിഷ്ണുദാസനെത്തടുത്തീടുകവൈകാതെപോയ് 109
ചെന്നുഞാൻരിപുക്കളെവെട്ടിക്കൊന്നറുത്തുടൻ
ചാഞ്ചല്യംകൂടാതെയാക്കീടുവനവർകളെ" 110

സന്തോഷിച്ചവനപ്പോൾമന്ത്രിതൻകാൽക്കൽവീണു
വന്ദിച്ചങ്ങെഴുനീററുനിന്നുരചെയ്തീടിനാൻ 111
"ആൎയ്യൻെറകൃപയൊഴിഞ്ഞേതുമില്ലിനിക്കഹോ
വീൎയ്യപൂരുഷന്മാരിൽമുമ്പനല്ലയോഭവാൻ 112
ഞാനൊന്നുപറയുന്നതുണ്ടിനിമഹാമതേ!
മാനമേറീടുംഭവാൻവാളുമായടുക്കുമ്പോൾ 113
സത്വരംഭവാനണയുന്നതിന്നുമുന്നംതന്നെ
വദ്ധ്യനെഘാതകന്മാർകൊന്നുടനോടിപ്പോകും 114
എന്നതുകൊണ്ടുഭവാനായുധംകൂടാതെപോയ്
ചന്ദനദാസൻതന്നെവേർപെടുത്തയച്ചാലും 115
ഞാനിതാജിഷ്ണുദാസനാകുന്നസുഹൃത്തിനെ
മാനമോടഗ്നിപ്രവേശത്തിങ്കന്നൊഴിക്കുന്നേൻ" 116
"പോകനീ"യെന്നുപറഞ്ഞയച്ചാനവനെയു-
മാകുലംകളഞ്ഞമാത്യേന്ദ്രനുമെഴുനീററീ- 117
ട്ടായുധംകൂടാതവൻപൊന്നതുപോലെതന്നെ
വായുവേഗേനവധഭൂമിക്കുനടന്നഥ 118
ചന്ദനദാസൻതാനുംഭാൎയ്യയുംപുത്രൻതാനും
കുന്തങ്ങൾകരങ്ങളിലേന്തിയചണ്ഡാലരും 119
ചെന്നുടൻകുലനിലംപുക്കതുനേരത്തിങ്കൽ
ഉന്നതന്മാരാംദിവാകീൎത്തികൾചൊല്ലീടിനാർ 120
"ശ്രേഷ്ഠികൾകുലശ്രേഷ്ഠ!കേളെടോഭവാനിപ്പോൾ
നിഷ്ഠുരമായകുലഭൂമിയിലകപ്പെട്ടു- 121
മന്ത്രിതൻകുഡുംബത്തെനൽകുകമടിയാതെ
ചന്ദ്രഗുപ്തനായുള്ളഭൂപതിതനിക്കിപ്പോൾ, 122
ഇന്നുമക്കാൎയ്യംഭവാൻചെയ്യുകയില്ലെന്നുവന്നാൽ
വന്നുപോൾദേഹത്തിന്നുനാശമെന്നറിഞ്ഞാലും" 123
ഇത്തരമവരുടെവാക്കുകൾകേട്ടിട്ടവ-
നുത്തരമവർകളോടിങ്ങിനെചൊല്ലീടിനാൻ 124
"മിത്രകാൎയ്യത്താൽമരിക്കുന്നതിനിനിക്കിപ്പോൾ
ചിത്തത്തില്പ്രയാസമില്ലെന്നുധരിച്ചാലും" 125

കണ്ണുനീരോടുംകൂടിപ്പിന്നെയുംമന്നികാരൻ
തന്നരികത്തുനില്ക്കുംഭാൎയ്യയോടുരചെയ്തു 126
"വല്ലഭേ!പൊറുക്കൊല്ലാകനിബാലകനോടുംകൂടി
വല്ലതുംവിചാരിച്ചുഖേദിച്ചീടരുതല്ലൊ 127
ബാലനെപ്പരിപാലിച്ചീടുകഭവതിനീ
കാലദോഷത്താലാവന്നതൊഴിച്ചുകൂടാനാഥെ!" 128
ഭൎത്താവിൻവചനങ്ങളിങ്ങിനെകേട്ടിട്ടവൾ
ചിത്തതാപേനകരഞ്ഞീവണ്ണമുരചെയ്താൾ 129
"എന്നുടെഭൎത്താവെ!ഞാൻനിന്നോടുപിരിഞ്ഞയ്യോ
മന്നിടത്തിങ്കലിരിക്കുന്നതെങ്ങിനെനാഥ? 130
നിന്നോടുകൂടെപ്പരലൊകത്തുപോന്നുഞാനും
ധന്യനാംനിന്നെസ്സേവിച്ചീടുകെന്നാതേയുള്ളു" 131
"ബാലേ!നീകൂടെമരിച്ചീടുകെന്നാകിൽപ്പിന്നെ
ബാലനാമിവനെന്തുശരണംജീവനാഥേ! 132
വാണിഭംചെയ്തുകാലംകഴിച്ചുകൊൾവാനേതും
വാണിഭത്തിങ്കൽപരിചയിച്ചീലല്ലൊബാലൻ" 133
"അയ്യോമൽപ്രാണനാഥ!ബാലനേക്കാത്തീടുവാൻ
പൊയ്യല്ലകലദൈവമുണ്ടെന്നുധരിച്ചാലും 134
ആശ്രയമില്ലാതവൎക്കീശ്വരൻതന്നെപുന-
രാശ്രയമാകുന്നതുമെന്നല്ലൊപറയുന്നു" 135
അന്നേരംപുത്രൻതാനുംതാതനെവന്ദിച്ചഥ
കണ്ണുനീരോടേകരഞ്ഞിങ്ങിനെചൊല്ലീടിനാൻ:—136
"താതനെപ്പിരിഞ്ഞൊരുനാഴികനേരംപോലും
ചേതസിപാൎത്താലറിയുന്നതില്ലയ്യോഞാനും 137
പിന്നെഞാനെവിടേക്കുപോകുന്നുമഹാമതേ!
മുന്നെഞാനറിയുന്നദേശവുമില്ലപാൎത്താൽ 138
ആരിനിപ്പരിപാലിച്ചിങ്ങിനെലാളിപ്പാനു-
മാരിനിത്തരിവളമോതിരംതരുവാനും" 139
ഇങ്ങിനെപറഞ്ഞവൻകണ്ണുനീർതൂകിത്തൂകി
തിങ്ങിനദുഃഖംപൊറാഞ്ഞുച്ചത്തിൽകരകയും 140

അച്ഛനുമവനോടുകണ്ണുനീർവാർത്തുചൊന്നാ-
"നിശ്ചിതിചെയ്കചണകാത്മജനില്ലാത്തൊരു 141
ദിക്കതിൽചെന്നുവസിച്ചീടുകവത്സ!നീയു-
മിക്കുടിലന്മാർനിന്നെക്കൊല്ലുമല്ലായ്കിൽനൂനം" 142
ദണ്ഡപാണിയെപ്പോലെകുന്തവുമേന്തിത്തദാ
ചണ്ഡാലന്മാരുമിരുപുറത്തുംനിന്നുചൊന്നാർ 143
"നാട്ടിയകഴുവിന്മേലേറുവാൻനിന്നൊടുഞങ്ങൾ-
ക്കൊട്ടുമേവൈകിച്ചുകൂടായെന്നുധരിച്ചാലും 144
ഊഴിയിലിരുന്നാലുംമാറത്തുകുന്തംകുത്തി-
പ്പായിച്ചീടുവാൻഞങ്ങൾനിന്നെയിക്കഴുവിന്മേൽ"
"അയ്യോ"യെന്നതുനേരംപുത്രനുംഭാര്യതാനും
മെയ്യഴകുള്ളകാന്ത!താത!യെന്നാലറിയും" 146
ചന്ദനദാസൻതാനുംചഞ്ചലാൽകൈവിട്ടപ്പോൾ
നന്ദനനോടുംനിജഭാമിനിയോടുംചൊന്നാൻ 147
"എന്തിനുകരഞ്ഞുഴൽതേടുന്നുകാന്തേ!നീയും
ഹന്തനീവത്സ!കരഞ്ഞീടുകവേണ്ടയല്ലോ 148
ആപത്തുവരുന്നേരമീശ്വരൻതുണയുണ്ടാം
താപത്തെക്കെടുപ്പാനെന്നുള്ളതുകേട്ടിട്ടില്ലേ? 149
ബന്ധുക്കൾനിമിത്തമായ്വന്നതിന്നിളയ്ക്കാമോ?
ചിന്തിച്ചാൽമമദോഷംകൊണ്ടുവന്നതുമല്ല 150
എന്നതുകൊണ്ടുകരഞ്ഞീടുവാനവകാശം
കന്നൽനേർമിഴിയാളേ!പാർത്തുകണ്ടാലില്ലല്ലോ" 151
അന്നേരംപിടിപെട്ടാർചന്ദനദാസൻതന്നെ
കണ്ണിണചുവത്തിയചണ്ഡാലരിരുവരും 152
ചന്ദനദാസൻതാനുംചൊല്ലിനാനതുനേരം
"നന്ദനൻതന്നെപ്പുണർന്നാശ്വസിപ്പിച്ചീടുവാൻ 153
കിഞ്ചനകാലംതരികെ"ന്നതുകേട്ടനേരം
നെഞ്ചകംകുളിർത്തവൻകൈവിട്ടാനവനെയും 154
പുത്രനെപ്പുണർന്നിതുഗാഢമായവൻപിന്നെ
"മിത്രത്തെയുപേക്ഷിച്ചീടായ്ക"യെന്നുചൊല്ലീടിനാൻ

"ബാല! നീ ചിരകാലം ജീവിക്ക"ന്നാശീർവ്വാദം
ഓലോലലേ വീഴും കണ്ണുനീരോടെ ചൊല്ലീടിനാൻ 156
തക്കത്തിൽ പിടിക്കെന്നു ചൊല്ലിയ ശ്വപചന്മാർ
ചിക്കനെപ്പിടിപെട്ടാർ ശ്രേഷ്ഠിയെയത്തുനേരം 157
തൽപ്പുത്രകളത്രങ്ങളുച്ചത്തിലത്തുനേരം
"മല്ലതേ! താത"യെന്നു വാവിട്ടു കരകയും 158
"ആരെയ്യോ പരിപാലിപ്പാ"നെന്നു പറകയും
പാരാതെ "ഞാനുണ്ടെ"ന്നു രാക്ഷസാമാത്യൻ താനും
ഉച്ചത്തിൽ വിളിച്ചുടൻ പറഞ്ഞു വരുന്നതും
ആശ്ചര്യപ്പെട്ടു കണ്ടീടിനാനവർകളും 160
ക്രുദ്ധനായ്ക്കൊലനിലം പുക്കുടനമാത്യനും
സത്വരം ചണ്ഡാലരോടിങ്ങിനെ ചൊല്ലീടിനാൻ:—
"ചന്ദനദാസൻ തന്നെ കൊല്ലുകവേണ്ട നിങ്ങൾ
മന്ദനാമെന്നെത്തന്നെ കൊല്ലുകേയിനി വേണ്ടു 162
സ്വാമിനാശത്തിങ്കൽ ഞാനന്ധനായ് മരിയാതെ
ഭൂമിയിലിരുന്നുള്ള ബന്ധുനാശവും കണ്ടു 163
ശത്രുക്കൾ ചെയ്യും പരാഭവങ്ങൾക്കെല്ലാമൊരു
പാത്രമായ്ത്തീടിയാതെ നാണമില്ലാതൊരെന്റെ 164
കണ്ഠത്തിൽ വധമാല ബന്ധിച്ചു മടിയാതെ
ചണ്ഡാലന്മാരെ! നിങ്ങൾ കൊല്ലുവിൻ വൈകീടാതെ"
ചന്ദനദാസൻ താനും ഖിന്നനായത്തുനേരം
മന്ദമായ് മന്ത്രികുലവീരനോടുര ചെയ്താൻ 166
"എന്തിന്നു തുടങ്ങുന്നു ചിന്ത ചെയ്യാതെ ഭവാൻ?
ബന്ധുകാര്യത്തിൻ ഫലം നിഷ്ഫലമാക്കീടാതെ 167
മിത്രാർത്ഥം ചൊല്ലി മരിച്ചീടുകിലിതിനിപ്പോൾ
ചിത്രമാം വിഷ്ണുപദം പ്രാപിക്കാമല്ലോ സഖേ!" 168
കണ്ണുനീർ വാർത്തു പറഞ്ഞീടിനാനമാത്യനും
"നന്നു നന്നെടാ താവക ബന്ധുവല്ലയോ ഞാനും 169
നീ ചെയ്ത ബന്ധുത്വത്തിന്നേകദേശത്തെ ചെയ്വാൻ
നീചമാനസനായൊരെനിക്കാകയെന്നുണ്ടോ?" 170

എന്നതുകേട്ടു ചണ്ഡാലന്മാരിലേകൻ ശീഘ്രം
ചെന്നു മന്നവനോടും ചാണക്യനോടും ചൊന്നാൻ 171
"ചന്ദനദാസൻ തന്നെക്കൊല്ലുവാൻ തുടങ്ങുമ്പോൾ
മന്ത്രി രാക്ഷസൻ വന്നു ഞങ്ങളെ വിരോധിച്ചു" 172
ഇങ്ങിനെ കേട്ടു ചന്ദ്രഗുപ്തനും ചാണക്യനും
തിങ്ങിന മോദം പൂണ്ടു വേഗേന പുറപ്പെട്ടാർ 173
ചെന്നുടൻ കൊലനിലം പുക്കമാത്യന്റെ പാദം
വന്ദിച്ചു നിന്നാർ ചണകാത്മജമൌര്യന്മാരും 174
മന്ത്രിയോടന്നു നേരം ചാണക്യമഹീസുരൻ
മന്ദഹാസവും ചെയ്തു മന്ദമായുരചെയ്താൻ 175
"ചന്ദ്രഗുപ്തനും ഞാനും വന്ദിച്ചു നിൽക്കുന്നേരം
എന്തഹോ ഭവാനേതും മിണ്ടാതെന്നുരചെയ്തു" 176
പിന്നെയും വിഷ്ണുഗുപ്തമൌര്യന്മാർ ചെന്നു കാക്കൽ
വീണുടൻ നമസ്കരിച്ചീടുവാൻ തുടങ്ങുമ്പോൾ 177
കുണ്ഠിതഭാവം പൂണ്ടു ചൊല്ലിനാനമാത്യനും
"ചണ്ഡാലസ്പർശം കൊണ്ടു ദൂഷിതനഹമിപ്പോൾ 178
എന്നതു കൊണ്ടു തൊട്ടുപോകരുതെന്നെ നിങ്ങൾ"
എന്നുരചെയ്തു വാങ്ങി നിന്നിതു മന്ത്രീന്ദ്രനും 179
കൌടില്യനതു കേട്ടു മന്ദഹാസവും പൂണ്ടു
കേട്ടതീർത്ഥവം മന്ത്രി രാക്ഷസനോടു ചൊന്നാൻ 180
"ചണ്ഡാലന്മാരല്ലിവർ ചണ്ഡാലാകൃതിയത്രെ
കണ്ടറിവതിനവകാശമുണ്ടിവർകളെ 181
പണ്ടിവർ തവ ഭൃത്യന്മാരെന്നു ധരിച്ചാലും
ദണ്ഡാധികാരിയാകും സിദ്ധാർത്ഥനിവനല്ലൊ 182
വ്യാജേന ശകടനെക്കൊണ്ടൊരു ലേഖ പണ്ടു
രാജപുരുഷനെഴുതിച്ചതുമിവനല്ലൊ 183
അന്യനെയറിഞ്ഞതില്ലേ ഭവാൻ മഹാമതേ!
ധന്യനാകുന്ന സമിദ്ധാർത്ഥകനറിഞ്ഞാലും 184
വ്യാജങ്ങൾ ഭവാനോടു സന്ധി ചെയ്തിന്നത്രേ
ആചരിച്ചിതു ഞങ്ങൾ സാമ്പ്രതം മഹാമതേ! 185

കിഞ്ചനപോലുംഭവാനോടൊരുവിദ്വേഷത്താൽ
അഞ്ചിതമതേതെങ്ങും ചെയ്തതല്ലറിഞ്ഞാലും 186
ലേഖയുംഭദ്രഭടാദികളുംസിദ്ധാൎത്ഥനും
ഭദ്രമായ്ഭവാൻകൊണ്ടഭൂഷണത്രയമതും 187
മിത്രമായരികത്തുവന്നൊരുക്ഷപണനും
ഇന്നുമഞ്ജീൎണ്ണോദ്യാനേവന്നൊരുപുരുഷനും 188
ചന്ദനദാസൻതന്നെദണ്ഡിപ്പിച്ചതുമെല്ലാം
ചന്ദ്രഗുപ്തനോടിണക്കീടുവാൻഭവാനെഞാൻ 189
ചെയ്തകൎമ്മങ്ങളെന്നുകേവലമറിഞ്ഞാലും
എന്നതുഭവാനുള്ളിൽക്ഷമിച്ചുകൊള്ളേണമേ 190
ചന്ദനദാസൻതന്റെജീവിതംവേണമെങ്കിൽ
ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെമന്ത്രിയാകയുംവേണമല്ലോ 191
ഞാനധികാരസ്ഥാനമെടുത്തശസ്ത്രംഭവാൻ
മാനമുൾക്കൊണ്ടുധരിച്ചീടുകനരാംബുധേ!" 192
രാക്ഷസനതുകേട്ടുവിപ്രനോടുരചെയ്താൻ
"സാക്ഷാൽഞാനതിന്നധികാരിയല്ലറിഞ്ഞാലും 193
യോഗ്യനായുള്ളഭവാനെടുത്തശസ്ത്രമിപ്പോൾ
ഭാഗ്യഹീനന്മാരെക്കെടുത്തീടുകയരുതല്ലോ 194
അത്രയുംവേണ്ടീലിനിമോഹമില്ലിതിനേതും
മിത്രത്തെവധത്തിങ്കൽനിന്നുരക്ഷിച്ചീടേണം" 195
വിഷ്ണുഗുപ്തനതുകേട്ടുരചെയ്തീടിനാൻ
ഉഷ്ണിച്ചുമന്ത്രികുലശ്രേഷ്ഠനോ"ടെന്നാലിപ്പോൾ 196
ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെമന്ത്രിയാകയില്ലെന്നുണ്ടെങ്കിൽ
ചന്ദനദാസൻതന്നെക്കൊല്ലുകേയുള്ളുനൂനം" 197
മന്ത്രിയതുകേട്ടുവിപ്രനോടുരചെയ്താൻ
"ബന്ധുസ്നേഹത്തെക്കാളില്ലപ്പുറമിനിയേതും 198
കാൎയ്യത്തെസാധിപ്പിച്ചീടുന്നതുബന്ധുസ്നേഹം
വീൎയ്യത്തിനിതാനമസ്കാരമെന്നാതേവേണ്ടു" 199
എന്നുരചെയ്തുശസ്ത്രംവാങ്ങിനാനമാത്യനും
അനന്തരംവിഷ്ണുഗുപ്തനേററവുംമോദത്തോടെ 200

മൌൎയ്യനോടുരചെയ്താൻ "രാക്ഷസനിപ്പോഴുംതവ
കാൎയ്യസാധകകരനായിതെന്നറിഞ്ഞാലും 201
എന്നുടെബുദ്ധിവിലാസങ്ങളുംപിന്നൊത്തവ
മന്നവവിചിത്രമാംഭാഗ്യത്തിൻവിലാസവും 202
രാക്ഷസാമാത്യൻതന്റെനീതിയുമിവമൂന്നും
ഇക്ഷിതിതലത്തിങ്കലൊന്നായിക്കളിക്കുമ്പോൾ 203
ദേവകൾപോലുമെതിരില്ലെന്നുവരുമിപ്പോൾ
കേവലംനൃപനായിവാഴ്കനീമഹാമതേ!" 204
മൌൎയ്യനതുകേട്ടുമോദംപൂണ്ടുരചെയ്താൻ
"ആൎയ്യന്മാരുടെബലംകേവലാമമബലം" 205
സന്തോഷിച്ചെല്ലാവരുംപിന്നെപ്പോയ്പുരംപുക്ക
സന്തതംസമ്മാനിച്ചുമന്ത്രിയെനൃപന്താനും 206
മൌൎയ്യനതുകാലംകൌടില്യൻപറകയാൽ
ആൎയ്യനാമമാത്യനോടിങ്ങിനെചൊല്ലീടിനാൻ 207
"പൎവ്വതപുത്രൻതന്നെബന്ധിച്ചുകിടക്കുന്നു
സൎവ്വദാതവമതത്തിന്നുതക്കവണ്ണമാം" 208
ഉത്തമനായമന്ത്രിസത്തമനതുകേട്ടി-
ട്ടുത്തരംനൃപതിയോടിങ്ങിനെചൊല്ലീടിനാൻ 209
"പൎവ്വതപുത്രനായമലയകേതുവിന്നെ
സൎവ്വദാരക്ഷിച്ചയച്ചീടുകവേണമല്ലൊ 210
ആശ്രയമവനായിക്കഴിഞ്ഞുമുന്നമെന്നാ-
ലാശ്രയഭൂതൻതന്നെസമ്മാനിച്ചയക്കണം" 211
മൌൎയ്യനതുകേട്ടിട്ടാൎയ്യന്റെമുഖംനോക്കി-
"ക്കാൎയ്യമാകുന്നതെ"ന്നുപറഞ്ഞുചാണക്യനും 212
ബന്ധവുമഴിച്ചുവിട്ടുനേരംപൎവ്വതക-
നന്ദനന്തനിക്കുള്ള പടയുംഭണ്ഡാരവും 213
പ്രാണനുംനഗരവുംമൊക്കവേകൊടുത്തഥ
മാനവവീരന്മാനിച്ചയച്ചാനതുകാലം 214
അൎയ്യന്മാരുടെമനംതെളിഞ്ഞുപുനരഥ
മൌൎയ്യനാംമഹീപതിചന്ദനദാസൻതന്നെ 215

തന്നരികത്തുവിളിച്ചാദരപൂർവ്വംപിന്നെ
മന്നവൻസർവ്വനഗരശ്രേഷ്ഠ്യംകൊടുത്തുടൻ 216
മുന്നംതാനടക്കിയഭണ്ഡാരങ്ങളുമെല്ലാം [ൽ
എണ്ണമോരോന്നേകൊടുത്തീടിനാൻസന്തോഷത്താ

ബന്ധിച്ചജനങ്ങളെയൊക്കവെയഴിച്ചുവി-
ട്ടന്തമ്മോദേനപാർപ്പിച്ചീടിനാനവരെയും 218
ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെഗുണവൈഭവങ്ങളെക്കൊണ്ടു
സന്തതംമന്ത്രിക്കുള്ളിൽസ്നേഹവുംവളർന്നത 219
ചാണക്യൻതാൻചെയ്തോരുഘോരമാംപ്രതിജ്ഞയെ
മാനത്താൽസന്ധിച്ചുകെട്ടീടിനാൻകുഡുംബയും 220

ഏത്രയുംനിരാശനെന്നാകിലുംചാണക്യന്ത
വിത്തവുമനവധിനൽകിനാൻചന്ദ്രഗുപ്തൻ 221
"ഭൂമിനായകകുലമൌലിനായകക്കല്ലേ!
ഭൂമിയെപാലിച്ചുനീജീവിക്കചിരകാലം" 222

ആശിസ്സുംപലതരമിങ്ങിനെചൊല്ലിച്ചൊല്ലി
ദേശികനായവിഷ്ണുഗുപ്തനാംദ്വിജശ്രേഷ്ഠൻ 223
യാത്രയുംപറഞ്ഞുപോന്നാശ്രമംപുക്കപിന്നെ
നിത്യവുംതപസ്സുകൾചെയ്തുകൊണ്ടിരുന്നിതേ 224
പിന്നെയുംവന്നചന്ദ്രഗുപ്തനേക്കണ്ടുനിജ-
മന്ദിരംപുക്കമരുവീടിനാൻദ്വിജശ്രേഷ്ഠൻ. 225
ഭാഗ്യവാനായിട്ടുള്ളചന്ദ്രഗുപ്തനുംപിന്നെ
യോഗ്യമായ്പിതൃഭ്രാതൃതന്നുടെപ്രതിക്രിയാ 226
ചിന്തിച്ചവണ്ണംതന്നെസാധിച്ചുസന്തുഷ്ടനാ-
യ്മന്ത്രിയോടനുദിനംചേർന്നുകൊണ്ടവനിയെ 227
ധർമ്മത്തിൽപിഴയാതെപാലിച്ചുവഴിപോലെ
സമ്മോദംപൂണ്ടുപുഷ്പമന്ദിരമേവീടിനാൻ- 228

ഇക്കഥാമൃതക്കിഞ്ഞൊന്നൊക്കവേ പറഞ്ഞുവെ-
ന്നാംക്കുരുന്നിങ്കൽമോദം കലൎന്നകിളിമകൾ 229

ആലസ്യംകളഞ്ഞവർകീൎത്തനങ്ങളുംപാടി
ക്കൊച്ചത്തുപറന്നുപോയീടിനാളത്തുകാലം. 230

ഇതി മുദ്രാരാക്ഷസം എട്ടാംപാദം സമാപ്തം.

ശ്രീ.

ചാണക്യസൂത്രം

കിളിപ്പാട്ട്.

—;o:—

ഒന്നാംപാദം-കേകാവൃത്തം

വ്യാഖ്യാനം.

പാലൊത്ത...എന്നു മുതൽ നീ പറയണം എന്നുവരെ കിളിയോടുള്ള ശ്രോതാക്കളുടെ അപേക്ഷ.

1. പാലൊത്ത=പാലിനോടൊത്ത. മാധുര്യ്യം ശുദ്ധി മുതലായ ഗുണങ്ങളെക്കൊണ്ട്. ശാരികത്തരുണി=പെൺതത്ത. സ്ത്രീകളുടെ ശബ്ദത്തിന്നു സ്വരമാധുര്യ്യാദി ഗുണങ്ങളേറുന്നതിനാൽ പാട്ടിന്നു ഗുണമേറുമെന്നുള്ള പ്രസിദ്ധിയെ പുരസ്കരിച്ചുള്ള നിർദ്ദേശമാണിത്. ശാരികത്തരുണി എന്നു് ചന്ദ്രക്കല എന്നപോലെ മലയാളസന്ധി. മധു=തേൻ. തേൻ, കല്ക്കണ്ടം ശർക്കര മുതലായവ കണ്ഠനാളത്തിലെ കഫരോധം തീർത്തു ശബ്ദശുദ്ധി വരുത്തുന്നവയാകുന്നു. ആലസ്യം=ക്ഷീണം. ദൂരയാത്രകൊണ്ടു സംഭവിച്ചതു്.

2. മാൽ, എത്തും=പല വിചാരങ്ങളെക്കൊണ്ടു ക്ഷീണിച്ചതായ. ചാരത്ത്=സമീപത്ത്. മോദത്തോടു=സന്തോഷത്തോടുകൂടി.

5. ബുദ്ധിസാമർത്ഥ്യമില്ല. എന്നു മുതൽ ഇല്ലെന്നു നിർണ്ണയമല്ലോ. എന്നുവരെയുള്ള ഭാഗംകൊണ്ടു ബുദ്ധിമാന്മാരുടെ മഹത്ത്വത്തെ സാമാന്യരൂപേണ നിർദ്ദേശിച്ചിട്ട് ഉത്തമനായുള്ളോരു...എന്നതേ പറയാവൂ. എന്നുവരെയുള്ള ഭാഗംകൊണ്ടു ചാണക്യന്റെ ബുദ്ധിസാമർത്ഥ്യത്തെ വിശേഷരൂപേണ ഉപന്യസിക്കുന്നു.

8. ചാണക്യൻ=ചണകന്റെ പുത്രൻ. ചിത്രം=അത്ഭുതം.

11. ശുകകുലമാലികാ=തത്തകളുടെ വർഗ്ഗത്തിന്നു് അലങ്കാരം.

12. ഗണനാഥൻ=ഗണപതി. വാണി=സരസ്വതി. ധന്യശീല=നല്ല സ്വഭാവത്തോടുകൂടിയവൾ.

14. നീതികൾ=നയങ്ങൾ. ചൊൽക്കൊണ്ട=കേൾവിപ്പെട്ട. ആദരവോടു=കഥാനായകന്റെ അല്ലെങ്കിൽ ശ്രോതാക്കളുടെ പേരിൽ ബഹുമാനത്തോടുകൂടി. മോദം, ആനന്ദ'=സന്തോഷത്തോടുകൂടി. ആനന്ദ, ഇയന്നു,

കലന്നു, പൂണ്ടു, ഉററ, ഉററുകൊണ്ടു. എഴുന്നു. ഇത്യാദി ശബ്ദങ്ങൾ ക്രിയാരൂപങ്ങളാണു്. അവ വിശേഷണവിശേഷ്യങ്ങളെ തമ്മിൽ ചേൎക്കുന്ന ഇടങ്ങളിൽ പൊടിയിട്ടു വിളക്കുന്നപോലെ കവികൾ പ്രയോഗിച്ചു നടപ്പായിരിക്കുന്നതിനാൽ അവയ്ക്കു പ്രത്യേകിച്ചു് അൎത്ഥം പറയേണ്ടതില്ല. എങ്കളോ=കഥാശ്രവണത്തിൽ ശ്രോതാക്കളുടെ ശ്രദ്ധയെ വൎദ്ധിപ്പിക്കുന്നതിനു് യിങ്ങളിസംബോധനം ചെയ്യുന്നു.

16. മന്ദാകിനി=ഗംഗാനദി. തുംഗം=ഉന്നതം. പാടലിപുത്രം=ഒരു നഗരം. ഇപ്പോൾ 'പാററ്നാ' എന്നു പറയുന്നതാണത്രെ. 'പാടലിപുത്രം' എന്ന പേരിന്റെ കാരണവും ചരിത്രവും 'കഥാസരിത്സാഗരം. കഥാപീഠലംബകം. മൂന്നാം തരംഗത്തിലുണ്ടു്.

17. തൽപുരം=ആപ്പുരം. ചെങ്കതിരവൻ=ചെവന്ന കതിരുകൾ=(രശ്മികൾ) ഉള്ളവൻ (സൂൎയ്യൻ)

18. തിങ്കൾ തൻകുലജാതൻ=സോമവംശത്തിലുണ്ടായവൻ. നന്ദനൃപൻ=നന്ദനെന്ന രാജാവു്. ഈ നന്ദൻ എന്നു പേർ സാമാന്യനാമമായിരുന്നുവെന്നു താഴെ കാണുന്ന പല ഘട്ടങ്ങളിൽനിന്നൂഹിക്കാം. സങ്കടഹീനം=(ക്രി. വി) അല്ലലില്ലാതെ.

19. മംഗലകീൎത്ത്യാ=(ഇ. സ്ത്രീ. തൃ. ഏ) നല്ലയശസ്സോടുകൂടി. മഹീതലം=(അ. ന. ദ്വി. ഏ) ഭൂമിയെ.

20. സൎവ്വാൎത്ഥസിദ്ധിപ്രദൻ=എല്ലാവൎക്കും സമ്പത്തിനെ ദാനം ചെയ്യുന്നവൻ.

21. രാക്ഷസനല്ല=രാക്ഷസജാതിയിൽ ജനിച്ചവനല്ല. രൂക്ഷത=ക്രൂരത.

22. സുന്ദരാംഗികൾ=സുന്ദരങ്ങളായ അംഗങ്ങളോടുകൂടിയവർ. അരോമൽ=പ്രിയപ്പെട്ട.

24. ഭദ്രാ=ശോഭനാ. ക്ഷത്രിയപുത്രി=ക്ഷത്രിയന്റെ പുത്രി (ക്ഷത്രിയസ്ത്രീ)

25. അൎക്കനെ, സമൻ=തപശ്ശക്തി നിമിത്തമുള്ള തേജസ്സുകൊണ്ടു്. വിപ്രൻ=ബ്രാഹ്മണൻ. (വിശേഷേണ തപസ്സിനെ പൂരണം ചെയ്യുന്നവൻ എന്നു ധാത്വൎത്ഥം) അൎഘ്യപാദ്യാദികൾ=അൎഘ്യം (പൂജാദ്രവ്യം ജലഗന്ധാക്ഷതാദി) പാദ്യം=(കാൽ കഴുകുവാനുള്ള വെള്ളം) ആദിശബ്ദംകൊണ്ടു പീഠാദികളെ ഗ്രഹിക്കാം.

29. ഭാമിനിമാർ=ഭാൎയ്യമാർ. കന്നൽ നേർമിഴി=കന്നലിനു=(കരിങ്കുവളപ്പൂവിനു) നേർ=(തുല്യം) ആയ മിഴികളോടുകൂടിയവൾ. (സുന്ദരി)

31. കമ്പിതശരീര=ഇളക്കപ്പെട്ട ദേഹത്തോടുകൂടിയവൾ. മാൎഗ്ഗസഞ്ചാരംകൊണ്ടു മലിനമായ മഹൎഷിയുടെ കാൽ കഴുകിയ വെള്ളം കസ്തൂരി

കുങ്കുമാദി ലേപനങ്ങളെക്കൊണ്ടലംകൃതമായി അതിരമ്യമായ തന്റെ ശരീരത്തിൽ തെറിച്ചതു് ഏററവും ദുസ്സഹമായി എന്നുള്ള നാട്യത്താൽ അനാദരത്തോടെ ദേഹം കുടഞ്ഞുവെന്നു സാരം.

34. ക്ഷുദ്രാ=അന്തസ്സാരമില്ലാത്തവരു. ക്രോധം=കോപം. തപോനിധി=തപസ്വീ.

35 വന്ന കാൎയ്യത്താൽ=വന്ന കാൎയ്യത്തെക്കുറിച്ചു്.

36 തന്വംഗി=തനുക്കളായ അംഗങ്ങളോടുകൂടിയവൾ (കൃശാംഗി) ഉൾക്കാമ്പു=മനസ്സു്. രാജപത്നിമാർ പ്രസവിക്കാതിരുന്നതുകൊണ്ടു് ആദ്യമായി ഉണ്ടായ ഗൎഭം മനസ്സന്തോഷപ്രദമാകുമല്ലൊ. ഉത്തമൻ=നല്ല ലക്ഷണങ്ങളുള്ളവൻ.

38. ധീൎയ്യവാൻ=തേജസ്വീ. മൌൎയ്യൻ=മുരയുടെ പുത്രൻ.

39. പുത്രനു വേണ്ടുംകൎമ്മം=ജാതകൎമ്മം, നാമകരണം, അന്നപ്രാശനം, ചൌളം, കൎണ്ണവേധം, വിദ്യാരംഭം മുതലായ ഷോഡശസംസ്കാരങ്ങൾ. അസ്ത്രശസ്ത്രാദികൾ=ആയുധവിദ്യകൾ.

40. വീൎയ്യം=ശൌൎയ്യം. വിനയം=അറിവു്. നയം=നീതി. അനുദിനം=(അവ്യ) ദിവസംതോറും.

43. പ്രേമം=സ്നേഹം. രക്ഷകൾ=ഗൎഭരക്ഷകൾ. വൈദ്യൻ ജ്യോതിഷി, മന്ത്രവാദി മുതലായവരുടെ വിധിയനുസരിച്ചുള്ള മണി മന്ത്രൌഷധാദി പരിശീലനങ്ങൾ. നിരന്തരം=(അവ്യ) ഇടവിടാതെ.

44. മാംസപിണ്ഡം=മാംസക്കട്ട. (ഗൎഭം രക്ഷകളെല്ലാം വേണ്ടവണ്ണം ചെയ്തിട്ടും മാസം തികഞ്ഞിട്ടും ഒരു ശിശുവിനെയല്ലാ പ്രസവിച്ചതു എന്നുള്ളതാണ രാജാവിനു ദുഃഖകാരണം.

45. തിണ്ണം=ഉച്ചത്തിൽ. അശരീരിവാക്കു്=അശരീരിയുടെ വാക്കു്. (ആകാശഭാഷിതം)

46 ഭൂപതികുലമണി, ദീപം=രാജശ്രേഷ്ഠൻ. അശരീരിവാക്കു കേട്ടിട്ടും രാജാവിന്റെ ദുഃഖം ശമിക്കാതിരുന്നതു്, ഈ നിരവയവമായ മാംസപിണ്ഡത്തിൽനിന്നു് ഒമ്പതു പുത്രന്മാരുണ്ടാകുമോ എന്നു വിശ്വാസം വരാഞ്ഞതുകൊണ്ടും അതു സാധിപ്പാനുള്ള ഉപായം തോന്നാഞ്ഞതുകൊണ്ടും ആകുന്നു.

43. രൂക്ഷമാനസൻ=ക്രൂരചിത്തൻ. ('തീക്ഷ്ണമാനസ'നെന്നും ഇരുന്നെങ്കിൽ സന്ദൎഭോചിതമായിരുന്നു) രാക്ഷസൻ=രാക്ഷസനെന്ന മന്ത്രിക്കു്. ബലാൽ=ദൈവഗത്യാ.

49. ഒമ്പതു ഖണ്ഡിക്ക=ഒമ്പതാക്കി മുറിക്കുക. തൈലകുംഭങ്ങൾ=എണ്ണ നിറച്ച കുടങ്ങൾ. (തിലത്തിന്റെ വികാരം=തൈലം, എന്നു അവയവാൎത്ഥം)

51. ജാതകൌതുകം=(ക്രി. വി) കൌതുകത്തോടുകൂടി. ശിക്ഷിച്ചു പഠിക്കുക=അഭ്യസിച്ചു മനസ്സിലാക്കുക.

52. ശത്രുസംഹാരം=ശത്രുക്കളുടെ വധം.

53. യൌവനം=താരുണ്യം (യുവാവിന്റെ ഭാവം=യൌവനം) ഗർവ്വിതന്മാർ=അഹങ്കാരത്തോടുകൂടിയവർ. നിജപുത്രന്മാർ=നിജന്മാരായ (തന്നെ സംബന്ധിച്ച) പുത്രന്മാർ (കർമ്മധാരയൻ) 'സ്വകേ നിത്യേ നിജം ത്രിഷു' എന്ന അഭിധാനംകൊണ്ടു നിജശബ്ദം വിശേഷ്യത്തെ അനുസരിച്ചു മൂന്നു ലിംഗത്തിലും വരുന്നതാണ്. അന്തികേ=(അ ന. സ. ഏ.) സമീപത്തിൽ. കാനനം=തപോവനം. ഗതി=പരലോകസുഖം.

56. കമ്പം=ഇളക്കം. ഒമ്പതു പേരും ഒരേസമയത്തു ജനിച്ചവരാകകൊണ്ടു രാജാക്കന്മാരുടെ നടപ്പനുസരിച്ചു മൂപ്പുമുറ നോക്കുവാൻ തരമില്ലാത്തതിനാലാകുന്നു ഈ ആലോചന വേണ്ടിവന്നത്.

58. പാത്രം=യോഗ്യൻ. ദാസ്യകർമ്മം=ദാസ്യമെന്ന കർമ്മം.

60. താതൻ, ഒരു ചിന്ത്യ ചെയ്യാതെ എന്നെ ദാസ്യകർമ്മത്തിനു കല്പിച്ചീടുവാൻ മൂലം എന്തൊരു കഷ്ടം (ആകുന്നു) നിരൂപിച്ചാൽ കേവലം സ്നേഹം ഇല്ലായ്കതന്നെ (മൂലം ആകുന്നു) എന്നന്വയം.

62. ശ്രേഷ്ഠത്വം=ജാതികൊണ്ടുള്ള ഉൽകൃഷ്ടത. ജ്യേഷ്ഠൻ=വയസ്സു മൂപ്പുള്ളവൻ. ഹാസ്യം=നിന്ദ്യം.

64. രാജത്വം=രാജാവിന്റെ സ്ഥാനം, നീചത്വം=താഴ്മ. മമ=(അസ്മച്ഛബ്ദം. ഷ. ഏ) എന്റെ.

65. നൃപബീജത്വം=രാജാവിന്റെ ബീജത്തോടുകൂടിയവൻ എന്ന അവസ്ഥ.

69. കുസൃതി=ശഠത (ഏഷണിപ്രയോഗം)

74. നക്രനാസാഖ്യൻ=നക്രനാസൻ എന്നു പേരുള്ളവൻ. ശുക്രതുല്യൻ=നീതിശാസ്ത്രപാണ്ഡിത്യംകൊണ്ട് അസുരാചാര്യനായ ശുക്രമഹർഷിക്കു സമൻ.

78. വൃഷലീസുതൻ=ശൂദ്രസ്ത്രീയുടെ പുത്രൻ. അന്തരം=ഛിദ്രം.

79. സാപത്ന്യം=ഒരു പുരുഷന് ഒന്നിലധികം ഭാര്യമാരുണ്ടായിരുന്നാൽ ആ ഭാര്യമാർ തമ്മിലുള്ള മത്സരം. (സമാനനായ പതിയോടുകൂടിയവൾ സപത്നി; സപത്നിയുടെ ഭാവം=സാപത്ന്യം)

80. ദാസീപുത്രൻ=ദാസിയുടെ പുത്രൻ. (ശൂദ്രസ്ത്രീയായ മുരയുടെ പുത്രനായതുകൊണ്ടു പരിഹാസമായിപ്പറഞ്ഞത്.)

81. ശാഠ്യങ്ങൾ=കുസൃതികൾ. വ്യവസ്ഥകൾ=നിയമങ്ങൾ.

86. ഈശ്വരപരീക്ഷകൾ=ഈശ്വരനെ സാക്ഷീകരിച്ചുള്ള പരീക്ഷകൾ (നറുക്കിട്ടെടുക്കുക മുതലായത്.) ഈശ്വരഭാവം=ദൈവത്തിന്റെ സങ്കല്പം. (ദൈവവിധി)

89. പാകശാസനൻ=ഇന്ദ്രൻ.

92. കാനനത്തിന്=കാനനത്തിൽനിന്ന് (വർണ്ണലോപം). ശില്പമായി=നല്ലവണ്ണം.

94. അന്യോന്യം=പരസ്പരം. (തമ്മിൽത്തമ്മിൽ) ഉപേക്ഷ=കാൎയ്യങ്ങളിൽ അശ്രദ്ധ.

95. ബഹുനായകം=പല നായകന്മാരുള്ളത് (ബഹുനായകത്വം നാശകാരണമല്ലൊ)

101. ലോഭം=അധികാരതൃഷ്ണ.

103. അന്ധൻ=ബുദ്ധിഹീനൻ. അന്ധകാരങ്ങൾ=മൂഢതകൾ.

106. ശിക്ഷിക്ക=ഉപദേശരൂപമായി പറക. മന്ദമാനസന്മാർ=അല്പബുദ്ധികൾ.

107. നവനന്ദനന്മാർ=ഒമ്പതുപുത്രന്മാർ.

109. ഭൂചക്രം=ഭൂമണ്ഡലം. നവനായകം=നവന്മാരായ (പുതിയ) നായകന്മാരോടുകൂടിയതു്. അല്ലെങ്കിൽ നവ=(ഒമ്പതു) നായകന്മാരോടുകൂടിയതു്. നായകന്മാൎക്ക പുതുമയും ബഹുത്വവും കാൎയ്യഹാനികരമാണല്ലൊ. ചേണാൎന്ന=ഭംഗിയുള്ള അല്ലെങ്കിൽ നന്മയുള്ള.

111. ഭേദിപ്പിക്ക=ഛിദ്രിപ്പിക്ക. മന്ത്രനിശ്ചയം=ആലോചിച്ചുറെക്കുക.

113. പ്രാജ്യകീൎത്തി=വളരെ കീൎത്തിയുള്ളവൻ. അൎത്ഥിക്ക=അപേക്ഷിക്ക.

115. മന്ത്രികൾവൈഭവം=മന്ത്രികളുടെ സാമൎത്ഥ്യം.

119. ഗുണോൽകൎഷം=ഗുണങ്ങളുടെ ആധിക്യം.

121. രാജത്വത്തിന്ന്—അന്തരം=രാജസ്ഥാനത്തിന്ന മാററം.

123. സേനാധിപത്യം=പടനായകന്റെ സ്ഥാനം. നിത്യത്വം=മാററമില്ലായ്മ. മാനം=ചിത്തസമുന്നതി. (മഹാമനസ്കത) പുത്രസമ്പത്തി=പുത്രസമൃദ്ധി. കൌശലം=സാമൎത്ഥ്യം. നീതികൾ=നയപ്രയോഗങ്ങൾ. ആശയം=മനസ്സ്. ശുദ്ധി=നൈൎമ്മല്യം (സപ്തവ്യസനാദി ദോഷാഭാവം നവനന്ദനന്മാരെഎഷണികൂട്ടവാൻ ശ്രമിച്ചതു് അവരേപ്പോലെ രാജപുത്രനായ തന്നെ അവർ വകവെയ്ക്കാതെ പ്രവൎത്തിപ്പാൻ തുടങ്ങിയതുകൊണ്ടാണെന്നും ആശയശുദ്ധികൊണ്ടല്ലെന്നും സമാധാനം).

മൌൎയ്യവധം.

126. അതുകണ്ടു്=രാജ്യം മൌൎയ്യന്റെ വശത്തായതുകണ്ടു് ഗാഢമത്സരം=ഗാഢം= (ദൃഢം) ആയ മത്സരം (സ്പൎദ്ധ).

128. എന്തൊരുകഷ്ടം എന്നുതുടങ്ങി—ഭൈകരതിനിദ്രയത്തും എന്നുവരെ രാക്ഷസാദികളുടെ നിരൂപണം.

129. ജാരൻ=ഉപപതി (ഗൂഢപുരുഷൻ) വാരനാരി=വേശ്യാസ്ത്രീ (ഉപമാലങ്കാരം)

132. പണ്ടു=രാജ്യഭാരനിയമനക്കാലത്തു്. വിദ്വേഷം=വൈരം. കുന്നന്മാർ=മന്ദബുദ്ധികൾ.

138. മന്ത്രമണ്ഡപം=കാൎയ്യാലോചനസ്ഥലം. രാജാക്കന്മാൎക്ക മന്ത്രഗോപനം അത്യാവശ്യമാകയാൽ ആലോചനാമണ്ഡപം ഏററവും ഗൂഢസ്ഥലത്തായിരിക്കേണ്ടതിനാൽ ഇവിടെ അപായചിന്തയ്ക്കവകാശമില്ലല്ലോ.

139. ദീൎഘം=നിളമുള്ളതു്. കടുത്തു്=വിസ്താരംകുറഞ്ഞതു് (ഇടുങ്ങിയതു്).

145. ഗുഹാപൃഷ്ഠം=ഗുഹയുടെ പുറം (ദ്വാരമെന്നു സാരം) നിഷ്ഠുരന്മാർ=ക്രൂരന്മാർ. പാഷാണം=കല്ലു്. ഗുഹോദരം=ഗുഹയുടെ ഉൾഭാഗം

152. വധ്യചിഹ്നങ്ങൾ=കൊല്ലപ്പെടുവാൻ നിശ്ചയിച്ചിരിക്കുന്നവൎക്കുള്ള അടയാളങ്ങൾ. (കൊലച്ചോറു്, ചെമ്പരത്തിമാല മുതലായതു്).

153. ഭോജനം=ഭക്ഷണം. ഭാജനം=പാത്രം.

155. ആചാരം=നടപടി.

161. ചണ്ഡർ=ക്രൂരന്മാർ. മന്ത്രയോഗം=ആലോചനാസഭ.

163. ദുൎന്നയം=ചതിപ്രയോഗം. സ്രഷ്ടൃകല്പിതം=ബ്രഹ്മാവിന്റെ വിധി.

164. ആലംബിക്ക=ആശ്രയിക്ക. ക്ഷണമാത്രം=കുറച്ചുനേരം

167 ഈശ്വരമതം=ദൈവനിശ്ചയം (ദൈവവിധി) ജീവിതം=ജീവൻ. (പ്രാണൻ).

171. നിയോഗം=കല്പന. നിൎഗ്ഗമിക്ക=പുറത്തുപോവുക.

180. ധൃഷ്ടൻ=ചൊടിയുള്ളവൻ. നേത്രജലം=കണ്ണുനീർ

182. മൌലി=ശിരസ്സ്. ആശീ=അനുഗ്രഹവാക്യം. തോലാതെ=തോൽക്കാതെ.

188. രാജഭീതി=രാജാവിൽനിന്നുള്ള ഭയം. (നാട്ടിൽ അനീതി നടക്കാതെ രക്ഷിക്കേണ്ടുന്ന രാജാക്കന്മാർതന്നെ ഇങ്ങനെയുള്ള അനീതി ചെയ്തുതുടങ്ങിയാൽ ഇനിയെന്തെല്ലാം വന്നുകൂടും എന്നുള്ള വിചാരംതന്നെ ഭയകാരണം).

ചന്ദ്രഗുപ്തമോചനം.

191. ആരൂഢഗർവ്വം= (ക്രി. വി.) അഹങ്കാരത്തോടുകൂടി.

194. വംഗദേശം=വംഗരാജ്യം (ബങ്കാളം) സന്ദേശം=ദൂത് (അറിയിപ്പ്) രാജദൂതന്മാർ=രാജാവിന്റെ കിങ്കരന്മാർ.

195. മംഗലകീർത്ത്യാ= (ഇ. സ്ത്രീ. തൃ. ഏ.) നല്ല യശസ്സോടുകൂടി

196. പഞ്ജരം=കൂട്. ഭഞ്ജിയാതെ=പൊളിക്കാതെ. ദ്രവിപ്പിക്ക=ഓടിക്ക. അഞ്ജസാ=(അവ്യ)വേഗത്തിൽ.

198. പഞ്ചാസ്യൻ=സിംഹം. (വിസ്താരമുള്ളമുഖത്തോടുകൂടിയവൻ എന്നു ശബ്ദാർത്ഥം)

200. ചൊല്ല് + ഇയന്ന=കീർത്തിയുള്ള. വിശിഖാഖ്യൻ=വിശിഖനെന്നു പേരുള്ളവൻ. നല്ലൻ=നല്ലവൻ. ഈ പദം നല്ല എന്ന ഗുണവാചകശബ്ദത്തിൽ അൻ എന്ന പുല്ലിംഗപ്രത്യയം ചേർത്തുണ്ടാക്കിയ രൂപമാകുന്നു. "നല്ലനല്ലാഭവാൻ" എന്നു രാമായണം കിളിപ്പാട്ടിൽ എഴുത്തച്ഛനും പ്രയോഗിച്ചിട്ടുണ്ട്. "വല്ലതുമിതിനൊരുപായമുണ്ടാക്കുമവൻ" എന്നതിൽ "ഒരു—ഉപായം" എന്ന പദച്ഛേദം ക്ലിഷ്ടം.

202. ശില്പശാസ്ത്രം=കരകൗശലവിദ്യ. കല്പകവൃക്ഷം=ആവശ്യപ്പെടുന്ന വസ്തുക്കളെല്ലാം യഥേഷ്ടം കൊടുക്കുന്ന ഒരു ദിവ്യവൃക്ഷം. കാമധേനു, ചിന്താമണി ഇവയെപ്പോലെ. ഇവയെല്ലാം പാലാഴിമഥനത്തിൽനിന്നു കിട്ടിയവയാണെന്നു പുരാണപ്രസിദ്ധം. ചന്ദ്രഗുപ്തൻ ശില്പശാസ്ത്രത്തിനു കല്പകവൃക്ഷമാണെന്നു പറയുന്നതുകൊണ്ടു ശില്പശാസ്ത്രസംബന്ധമായ എല്ലാപ്രവൃത്തികളും അറിയുന്നവനെന്നു സാരം.

204. ഇരിക്കുന്നില്ലീ?=ഇരിക്കുന്നുണ്ടോ? (ജീവിക്കുന്നുണ്ടോ).

205. പന്നഗാരികൾ=കീരികൾ "പന്നഗാശികൾ" എന്നു ചില പുസ്തകങ്ങളിൽ കാണുന്നു. അതിനു "സുപർണ്ണഃ പന്നഗാശനഃ" എന്ന അഭിധാനപ്രകാരം 'ഗരുഡന്മാർ' എന്നർത്ഥം കല്പിക്കാം. എന്നാൽ ഗരുഡൻ അള കുഴിക്കാറുണ്ടെന്നു കേട്ടിട്ടില്ലാത്തതിനാൽ ആ അർത്ഥത്തിനു യുക്തി മതിയാകുന്നില്ല. ഇനി ഒട്ടനാശ്ശന്മാർ (കൊളംകോരികൾ) മുതലായ ചില ജാതിക്കാർ 'ചേര' യെത്തിന്നാറുണ്ടെന്നു ചിലേടങ്ങളിൽ പ്രസിദ്ധിയുണ്ടു. അവർ ഭൂമി കുഴിക്കുന്നതിൽ സമർത്ഥന്മാരുമാണ്. എന്നാൽ അതിനു പ്രസിദ്ധി മതിയാകുന്നില്ല. പാമ്പിനെ പിടിപ്പാൻ അഗ്രഹിക്കുന്നവർ (പാമ്പാട്ടികൾ) (പാമ്പുപിടിയന്മാർ) എന്നർത്ഥം കല്പിച്ചാൽ വൈഷമ്യമില്ല.

206. ശിഷ്ടൻ=ശേഷിച്ചവൻ. ഹൃഷ്ടർ=സന്തോഷിച്ചവർ. പുഷ്ടകൗതുകം=(ക്രി. വി.) വളരെ സന്തോഷത്തോടെ.

208. മത്സരാദികൾ=വൈരം മുതലായവ.

214. നമസ്യം=മാനം.

219. അനുസരിക്ക=അനുനയിക്ക. വിപ്രിയം=വിരോധം.

220 ഭണ്ഡാരം=ധനസഞ്ചയം

223. മഞ്ജുളം=മനോഹരം. ശ്ലോകാർദ്ധം=പദ്യത്തിന്റെ ഏതാനും ഭാഗം.

225. മഹാവിഗ്രഹം=വലിയ ദേഹത്തോടുകൂടിയതു് കഴലിടകൾ=അഴിപ്പഴുതുകൾ.

226. ഇദം=(സർവ്വനാമം. ന. പ്ര ഏ) ഇതു്. ചേഷ്ടകൾ=പ്രവൃത്തികൾ. സൂക്ഷിക്കുക=മനസ്സിരുത്തി നോക്കുക

227. യന്ത്രം=സൂത്രപ്പണി. ശില്പികൾ=കരകൌശലക്കാർ.

228. കല്പിതം=ഉണ്ടാക്കപ്പെട്ടതു്. (ഈ സിംഹം ശില്പികല്പിതമാണ്. ദൈവകല്പിതമല്ല

229. ദ്രാവ്യതാം=(ക്രി. ലോട്ടു. ആ. പ്ര. പു. ഏ) ദ്രവിപ്പിക്കപ്പെടണം. (ദ്രവിപ്പിക്ക=ഓടിക്ക അല്ലെങ്കിൽ ഉരുക്കുക്) ധാവനം=ഓട്ടം (ധൂഞ് — കമ്പനേ)

230. ദ്രാവണം=ഓടിക്കൽ (ദ്രു. ഗതൌ) "ദ്രാവ്യതാം" എന്ന ക്രിയയ്ക്കു ഓടിച്ചുകളയണം എന്നർത്ഥമാണെങ്കിൽ ഇതു സ്വതേയുള്ള ശരീരത്തോടുകൂടെ ഒട്ടുംബാധം കൂടിന്റെ അഴികളുടെ ഇടയിൽകൂടി കടക്കുന്നതല്ല. അതിനാൽ "ദ്രാവ്യതാം" എന്നതിനു് ഉരുക്കുക എന്നർത്ഥമാണ് ഇവിടെ വിവക്ഷിച്ചിരിക്കുന്നതു്. അങ്ങിനെയാണെങ്കിൽ ഇതു മെഴുക് അരക്ക് ഇവ കൊണ്ടുണ്ടാക്കിയതായിരിക്കണമെന്നു നിശ്ചയംതന്നെ. ഇങ്ങിനെയാണു ചന്ദ്രഗുപ്തൻ ഊഹിച്ചുറച്ചതു.

231. ആശ്ചര്യം=വിസ്മയം. അഞ്ജസാ=(അവ്യ)വേഗത്തിൽ

233. ഭൂമിരാജാക്കന്മാർ=ഇതൊരു അപൂർവ്വപ്രയോഗമാണ് രാജശബ്ദത്തിനു സാവയവമായിട്ടോ നിരവയവമായിട്ടോ അർത്ഥം കല്പിച്ചാലും ഭൂമിശബ്ദം കൂട്ടിക്കെട്ടിയതുകൊണ്ടു പ്രയോജനം ഒന്നും കാണുന്നില്ല.

235. രാജപൂജിതന്മാർ=രാജാക്കന്മാരാൽ സമ്മാനിക്കപ്പെട്ടവർ. ഒരു രാജാവിന്റെ കിങ്കരന്മാർ കാർയ്യവശാൽ മറ്റൊരുരാജാവിനെ കാണ്മാൻ പോയാൽ, ആ കാർയ്യത്തിന്റെ സ്ഥിതി എങ്ങിനെയിരുന്നാലും ആ ദൂതന്മാരെ വസ്ത്രാഭരണാദികൾ കൊടുത്തു സന്തോഷിപ്പിച്ചയയ്ക്കുക രാജാക്കന്മാരുടെ പതിവാണ്. ഇതു=പാടലീപുത്രത്തിലുണ്ടായ വിവരമെല്ലാം. അങ്ങു=വംഗരാജധാനിയിൽ.

236. ശേഷക്രിയ=മരണശേഷമുള്ള പിണ്ഡാദിപിതൃകർമ്മം.

239. ഈവണ്ണമുള്ള വസ്തു=ഇങ്ങിനെ മറവുള്ളവക്കു് അസാധ്യമായ കാർയ്യം. (യന്ത്രാദിശില്പവിദ്യ).

240. ശത്രുതഃ ഉള്ളോർകളിൽ. ശേഷിച്ചോൻ=അവശ്യംഹന്ത

വ്യനാണ്. അവനെ വച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നതു രാജനീതിക്കു വിരുദ്ധമാണ്. (ശത്രുശേഷവുമൃണശേഷവുമഗ്നിശേഷം) എന്നുണ്ടല്ലോ. എങ്കിലും ഇസ്സാമളെ പുത്രനെപ്പോലെ രക്ഷിക്കേണ്ടതാവശ്യമാണ്.

241. അശ്വപാലികളിൽ—ആധിപത്യം= അല്പനായ മൌര്യന്ന കൊടുത്തിരുന്ന സൈന്യാധിപത്യം, കൊടുത്താൽ ശത്രുതയുള്ളതുകൊണ്ടു ഭയപ്പെടേണ്ടിവരും.

242. പാത്രം=യോഗ്യൻ. ദണ്ഡം=സങ്കടം.

244. അഗ്രഭോജനം=രാജാക്കന്മാരുടെ ഭക്ഷണത്തിനു സാക്ഷിയായി ഊട്ടുന്ന ശ്രേഷ്ഠരായ ബ്രാഹ്മണരുടെ ഭോജനം. ഇവിടെ അഗ്രശബ്ദം ശ്രേഷ്ഠവാചകമാകുന്നു. "പരാർദ്ധ്യാഗ്ര്യപ്രാഗ്രഹര പ്രാഗ്ര്യാഗ്ര്യാഗ്രീയമഗ്രിയം ശ്രേയാൻ ശ്രേഷ്ഠഃ" എന്നഭിധാനം.

246. ചേതസാ=(സ. ന. തൃ. ഏ.) മനസ്സുകൊണ്ട്.

248. തൽപരൻ=ശ്രദ്ധയുള്ളവൻ. തൽ=(അതു്) പരം=(പ്രധാനം) ആയിട്ടുള്ളവൻ. അനുദിനം=(അവ്യ) ദിവസേന. വല്ലഭം=സാമർത്ഥ്യം.

251. ഒന്നുമില്ലെന്നിട്ട്=ഒന്നുമില്ലെന്നു വിചാരിച്ചിട്ട്. (പഴയപ്രയോഗം) നയം=നീതിതന്ത്രനൈപുണ്യം.

മുദ്രാരാക്ഷസം=മുദ്രയേയും രാക്ഷസനേയും അധികരിച്ചു (വിഷയീകരിച്ച് ഉള്ള കൃതി) "അഭിജ്ഞാനശാകുന്തളം"—മുതലായ പ്രയോഗം പോലെ കണ്ടുകൊൾക.

കേകാവൃത്തം—അതിന്റെ ലക്ഷണവും വിവരണവും 'വൃത്തമഞ്ജരി'യിൽനിന്നു ഗ്രഹിക്കേണ്ടതാകുന്നു.

ഒന്നാംപാഠം കഴിഞ്ഞു.

രണ്ടാം പാഠം

(കാകളിവൃത്തം)

1. "ബാലേ!സുശീലേ" എന്നുമുതൽ "ആനന്ദമിനിക്കുള്ളിൽ" എന്നുവരെ തത്തയോടുള്ള അപേക്ഷ.

5. "എങ്കിലോ എന്നുമുതൽ—ചോദിച്ചാൻ" എന്നുവരെ തത്തയുടെ വാക്യം. കഥാവതരണം. ചാണക്യദർശനം—ദൂരമേ="നിഷ്ക്രന്തതുക

ണ്ടു" എന്നു താഴേ പറവാൻപോകുന്ന വാക്യത്തോടുകൂടി അന്വയം. തഞ്ചുന്ന=പ്രകാശിക്കുന്ന. (തഞ്ചുന്നു; പദ്ധതിമദ്ധ്യേ=വഴിയുടെ നടുവിൽ. ക്രുദ്ധൻ=കോപിച്ചവൻ. മേഖല=ഒരുജാതിപ്പുല്ലു്. രുഷ്ടൻ=കുപിതൻ. അടികുമ്പിടുക=അടിയിൽ കുമ്പിടുക. വാങ്ങുക=നീങ്ങുക. മഹീസുരൻ=ബ്രാഹ്മണൻ.

10. ഭൂസുരശ്രേഷ്ഠകുലോത്തംസമേ=ബ്രാഹ്മണശ്രേഷ്ഠന്മാരുടെ വംശത്തിന്നലങ്കാരമായുള്ളോവേ (സംബോധന). ഭാസുരകാന്തികലർന്ന=ജ്വലിക്കുന്ന ശോഭയുള്ള. ചന്തമായ്=ഭംഗിയായ് (നല്ലവണ്ണം). പാദേ=കാലിൽ. (സപ്തമി) പൊറായ്കയാൽ=സഹിക്കാഞ്ഞതിനാൽ.

15. "എന്നുഭവാനിബ്ഭസിതം കുടിക്കയാൽ" എന്നു 'ഫലം' എന്നു വാക്യപൂരണം. ഭസിതം=ഭസ്മം.

16. മന്നിടദേവൻ=ബ്രാഹ്മണൻ.

17. ക്രോധാഗ്നി=കോപമാകുന്ന അഗ്നി (രൂപകം). അവൻ=ചന്ദ്രഗുപ്തൻ.

18. ഘോരം=ക്രൂരം. അപരാധം=പിഴ. (ദ്രോഹം).

20. മന്ദഹാസം=പുഞ്ചിരി.

21 മമ=എന്റെ. ശീലഗുണം=സ്വഭാവം. ബുദ്ധിവിലാസം=ബുദ്ധിവൈഭവം.

22. മത്തഗജങ്ങൾ=മദിച്ച ആനകൾ. അശ്വഗണങ്ങൾ=കുതിരക്കൂട്ടങ്ങൾ. പത്തിവരന്മാർ=സൈനികവീരന്മാർ. രഥങ്ങൾ=തേരുകൾ.

23. ചിത്രം=വിസ്മയകരം. മന്ത്രവിലാസം=ആലോചനാസാമർത്ഥ്യം. ദൈവാനുകൂലം=ഭാഗ്യവിശേഷം. (ഈശ്വരാനുകൂല്യം) "ദൈവം, ദിഷ്ടം, ഭാഗധേയം, ഭാഗ്യം" എന്നു് അഭിധാനം. ഇത്തരം=ഇങ്ങനെയുള്ളതു്.

24. നിത്യം=സ്ഥിരം (ശാശ്വതം) ശക്തി=ബലം.

25. വിശേഷം=ഭേദം (വ്യത്യാസം)

26. മാമകം=എന്നെ സംബന്ധിച്ചതു് (എന്റേതു്) മതിവൈഭവം=ബുദ്ധിവിലാസം. ഭംഗിയോടു്=നല്ലവണ്ണം.

27. ഇത്ഥം=ഇങ്ങനെ (അവ്യ). ആകർണ്ണ്യ=കേട്ടിട്ടു് (ല്യബന്തം-അവ്യ)

28. കൂപ്പിത്തൊഴുതു=രണ്ടു കൈപ്പടങ്ങളേയും ചേർത്തുതൊഴുതു. (കൂപ്പുക, തൊഴുക, കൈകൂപ്പുക, കൈതൊഴുക. കൈകൂപ്പിത്തൊഴുക ഇവയെല്ലാം 'വന്ദിക്കുക'യുടെ പര്യായങ്ങൾതന്നെ).

29. മഹാമതേ=(സംബോ). മഹാത്മാവേ.

30. ആശു (അവ്യ) വേഗത്തിൽ. ശങ്കാവിഹീനം=സംശയംകൂടാതെ. (ക്രി. വി) പാരിൽ=ഭൂമിയിൽ. പ്രസിദ്ധൻ=കേൾവിപ്പെട്ടവൻ. ചാണക്യൻ=ചണകന്റെ പുത്രൻ.

32. കൌടില്യൻ=കുടിലമായ (വളഞ്ഞ) സ്വഭാവമുള്ളവൻ.

33. വിഷ്ണുഗുപ്തൻ=വിഷ്ണുവിനാൽ ഗുപ്തൻ (രക്ഷിക്കപ്പെട്ടവൻ).

34. നന്ദാഗ്രഭോജനം= നന്ദന്മാരുടെ അഗ്രഭോജനം.

35. "യോഗ്യൻ........കഴിപ്പാനും" എന്നുള്ള ഭാഗത്തിൽ. ദൂരാന്വയംകൊണ്ടും ആവശ്യമുള്ള പദങ്ങൾ മുഴുവനില്ലാത്തതുകൊണ്ടും സാമാന്യം ക്ലിഷ്ടതയുണ്ട്. ഭാഗ്യവാന്മാർ ആയ മന്നവർ; വരുന്നവരെ ക്ഷണിച്ചീടുവാൻ ഊട്ടു ത്രുമിച്ചു കഴിപ്പാനും ആക്കീട്ട്. യോഗ്യൻ ഒരു വൃഷലൻ ആകുന്നുപോൽ. ആശു കേട്ടിട്ട് എന്നന്വയം. വൃഷലൻ=ശൂദ്രൻ.

36. ഇന്ന്=ഇപ്പോൾ. അവൻ=ആ വൃഷലൻ.

37. തൽകഴൽ=അവന്റെ കഴൽ. (തൽക്കഴൽ എന്നാണു വേണ്ടത്). അങ്ങിനെയാക്കിയാൽ പിന്നത്തെ പാദത്തിലെ ദ്വിതീയാക്ഷരപ്രാസം യോജിക്കയില്ല. അതിനാൽ സംസ്കൃതത്തിലെ തച്ഛബ്ദവും മലയാളത്തിലെ തൻശബ്ദവും തമ്മിലുള്ള ഭേദത്തെ ഗണിക്കാതെ പ്രയോഗിച്ചതായിരിക്കണം.

39. തല്പാദരേണുക്കൾ= അങ്ങേയുടെ കാലിലെ പൊടികൾ. ഇതു ബഹുമാനാതിശയദ്യോതകമായ പ്രയോഗം.

42. ലജ്ജിതനായ് മുഖംതാഴ്ത്തി=രാജനിയുക്തനായ അധികാരിയെ നേരിട്ട് അനാദരപൂർവ്വം വൃഷലൻ എന്നു പറഞ്ഞതു് ഭംഗിയായില്ല എന്നു വിചാരിച്ച് അതുതന്നെ താഴെ വ്യക്തമായി പറയുന്നു. അച്ചിദി=അവിവേകംകൊണ്ടുണ്ടായ അബദ്ധഭാവം.

43. വിപ്രജാതിസ്വഭാവം= ബ്രാഹ്മണജാതിയുടെ ചാപല്യം. പൌത്രൻ=പുത്രന്റെ പുത്രൻ.

44. ആചാരം=നടപ്പ് (മര്യാദ).

45. സജ്ജനങ്ങൾക്ക്=ക്ഷമ, ലോകസ്വഭാവനൈപുണ്യം മുതലായ ഗുണങ്ങളുള്ളതുകൊണ്ട്. ഈ വക ചാപല്യത്തിൽ അവർക്കു വെറുപ്പു തോന്നുകയില്ലെങ്കിലും. ഇജ്ജനങ്ങൾക്ക=നമുക്ക്. (വക്താവിനു) പോരായ്മ=കുറവ്.

47. വരങ്ങൾ=അനുഗ്രഹങ്ങൾ. പ്രശ്രയം=വിനയം. താണു അക്കഴലിണ കുമ്പിട്ടു=താണു പാദങ്ങളെ വന്ദിച്ച്.

50. നിത്യവും=എല്ലായ്പോഴും. ആദരവ്=പ്രീതി.

51. ഒത്ത=തക്കതായ, ത്വൽകൃപ=അങ്ങേയുടെ ദയ.

52. മൽകുടിലികലേക്ക്=എന്റെ ഗൃഹത്തിലേക്ക്. ഇതു് ആചാരപദമായി പറഞ്ഞതാണു്.

53. ആശ്രമം=ഇല്ലം (നാം) "ആശ്രമോ ബ്രഹ്മചര്യാദൌ വാനപ്രസ്ഥ മഠേ വനേ" എന്നഭിധാനം. വിശ്രമിക്ക=ക്ഷീണം തീക്കുക. ആകുലം=വ്യസനം.

56. താതവിനാശം= അപ്പന്റെ നാശം. സോദരനാശം=സഹോദരന്മാരുടെ നാശം. തന്റെ വിശേഷം=തനിക്കിപ്പോഴുള്ള അവസ്ഥാഭേദം.

57. മേദിനീപാലകന്മാർ=രാജാക്കന്മാർ. വൃത്തം=ചരിത്രം.

58. ഉൾക്കരൾ=മനസ്സ്. ഊനം വരാതെ=വേണ്ടപോലെ.

59. മഹീസുരാചാര്യൻ=ബ്രാഹ്മണനായ ഉപാധ്യായൻ. സ്നാനാദികൾ=കുളി ജപം മുതലായ നിത്യാനുഷ്ഠാനങ്ങൾ. ഭോജനശാല=ഊട്ടുപുര.

61. വേഗം കുറച്ചു=മന്ദം മന്ദം. (പോകുന്നനേരം എന്ന ക്രിയയുടെ വിശേഷണം).

62. ദൈവബലം= വിധിവൈഭവം. മനോരഥം= ആഗ്രഹം. കൈകവരുക=കയ്യിൽ വരുക. (സിദ്ധിക്കുക) ക്രിയാസമാസം.

63. ഇപ്പൃഥ്വീസുരൻ=ഈ ബ്രാഹ്മണൻ. ആശ്രിച്ചു്=ആശ്രയിച്ചു്. (യകാരലോപം) പ്രതിക്രിയ=പ്രതികാരം (ഇങ്ങോട്ടു ചെയ്ത ദ്രോഹത്തിന്റെ പകവീട്ടുക) ഉഗ്രൻ=ക്രൂരനിശ്ചയൻ.

64. അഗ്രാസനം=മാന്യപീഠം. (പ്രധാനസ്ഥാനം) നിജപുരം=തന്റെ ഗൃഹം.

68. ഭുക്തിശാലാന്തരേ= (അ. ന. സ. ഏ. വ)=ഊട്ടുപുരയുടെ അകത്തു്. തത്ര=അവിടെ. (അവ്യ) കനിവോട്ടു്=ഇവിടെ കനിവെന്നതിനു 'ശ്രദ്ധ'യെന്ന അർത്ഥം വിവക്ഷിച്ചിട്ടുള്ളു. 'തുനിവോട്ടു്' എന്നായിരുന്നെങ്കിൽ ശരിയാകുമായിരുന്നു. ഈ ഗ്രന്ഥത്തിൽ അസ്ഥാനത്തിൽ പലേടത്തും 'കനിവു്' പ്രയോഗിച്ചു കാണുന്നുണ്ടു്.

69. തളികകൾ=കിണ്ണങ്ങൾ (ഉണ്ണാനുള്ള പാത്രങ്ങൾ).

71. വെള്ളത്തിലെ നുരപോലെ=ഈ ഉപമ പാത്രങ്ങളുടെ സംഖ്യാബാഹുല്യത്തെയും, അവയുടെ തിളക്കത്തെയും നിമിത്തീകരിച്ചു ചെയ്യപ്പെട്ടതാകുന്നു. മാനിച്ചു്=ആദരിച്ചു്. പാചകന്മാർ=വെപ്പുകാർ. സ്വർണ്ണമയം=സ്വർണ്ണംകൊണ്ടുള്ളതു (സ്വാർത്ഥേമയട്ടു്).

73. മാന്യസ്ഥലം=പൂജ്യസ്ഥാനം. ഇത്ഥം-(അവ്യ) ഇങ്ങനെ.

79. കൌടില്യഭൂസുരൻ= കൌടില്യനെന്ന ബ്രാഹ്മണൻ (ഇതു ചാണക്യന്റെ ഒരു പേരാകുന്നു).

80. അഗ്ര്യൻ=ശ്രേഷ്ഠൻ. അല്പവയസ്സ്=വയസ്സു കുറവായിട്ടുള്ളവൻ (ചെറുപ്പക്കാരൻ).

82. വടു=ബ്രാഹ്മണകുമാരൻ (നിന്ദയോടുകൂടി പറയുമ്പോൾ ബ്രാഹ്മണവടു. മാണവകൻ എന്നു പറയുന്നതു സാധാരണമാണ്. ധൃഷ്ടത=കൂസലില്ലായ്ക.

84. അനാരൂഢശ്മശ്രു=അനാരൂഢമായ =(മുളയ്ക്കാത്ത) ശ്മശ്രു=(മീശ)യോടു കൂടിയവൻ (മീശ കുരുക്കാത്തവൻ). ബ. വ്രീ.

88. മർക്കടൻ=കുരങ്ങൻ. തസ്കരൻ=കള്ളൻ. മത്സമൻ=എന്നോടു തുല്യൻ. ഉഗ്രം=ക്രൂരം.

90. നാലു വേദങ്ങൾ=ഋക്ക്, യജുസ്സ്, സാമം, അഥർവ്വണം. ആറു ശാസ്ത്രങ്ങൾ=ജ്യോതിഷം, കല്പം, നിരുക്തം, ശിക്ഷാ, വ്യാകരണം, ഛന്ദസ്സ്. വേലകൂടാതെ=നിഷ്പ്രയാസമായ് അല്ലെങ്കിൽ മറുകരയില്ലാതെ. ദൃഢമായ്=ഉറപ്പായ്. (സംശയംകൂടാതെ).

92. ഗർവ്വിതന്മാർ=അഹങ്കാരമുള്ളവർ. ദുർവ്വാക്ക്=ശകാരം. രോഷം=കോപം.

95. രാജഭൃത്യന്മാർ=രാജകിങ്കരന്മാർ.

101. ഘോരം=ഭയങ്കരം. പ്രതിജ്ഞ=ശപഥം. (ആ പ്രതിജ്ഞയുടെ പ്രകാരമെന്ത പറയുന്നു).

102. മുഖ്യൻ=യോഗ്യൻ. പൂജ്യൻ=മാന്യൻ. ധിക്കൃതൻ=നിന്ദിക്കപ്പെട്ടവൻ.

103. നൃപകുലനീചർ=രാജവർഗ്ഗത്തിൽവച്ചു ഹീനന്മാർ (നികൃഷ്ടന്മാർ). വാഴിച്ചിവിടെ=ഇവിടെ വാഴിച്ച്. ചൂഡ=കുടുമ. കെട്ടുന്നതുണ്ട്=ഇതു പ്രതിജ്ഞയിൽ ഒരു പ്രത്യേകപ്രയോഗമാണ്. "വഹ്നിയിൽചാടി മരിക്കുന്നതുണ്ടു ഞാൻ" ഇത്യാദി പ്രയോഗങ്ങൾ നോക്കുക.

105. ക്ഷത്രിയക്ഷുദ്രർ=ക്ഷത്രിയരിൽ അധമന്മാർ.

107. കുണ്ഠർ=വിഷണ്ണന്മാർ.

108. ക്ഷുൽഭ്രാന്തി=വിശപ്പുകൊണ്ടുള്ള ഭ്രാന്ത്. വിവശൻ=തന്റേടമില്ലാത്തവൻ. ഭാഷിതം=വചനം. കാമം=യഥേഷ്ടം. (ക്രി. വി)

110. മൌര്യഗൃഹം=ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ ഗൃഹം.

116. ചന്ദ്രഗുപ്തൻതാൻ നിരൂപിച്ചിരുന്നതു="അച്ഛനെയും സോദരന്മാരെയും ചതിയിൽകൊന്ന നവനന്ദന്മാരെ ഉന്മൂലനാശം ചെയ്തു പകവീട്ടണം" എന്നുള്ളതു്. അന്തരം=വ്യത്യാസം.

117. തൽപദം=അവന്റെ (ചാണക്യന്റെ) പദം.

118. പറയേണ്ടതു്-ഒക്കെ=മേലാൽ ചെയ്യേണ്ട കാര്യങ്ങളെ കുറിച്ചുള്ള നിശ്ചയങ്ങൾ. ആര്യമതി=മഹാബുദ്ധിമാൻ.

122. സബ്രഹ്മചാരി=ഒരുമിച്ചു പഠിച്ചവൻ (സഹപാഠി). ഇന്ദ്രശൎമ്മാ=ഒരു ബ്രാഹ്മണൻ; ബ്രാഹ്മണരുടേയും ക്ഷത്രിയരുടേയും പേരുകളോടു കൂടി ശൎമ്മാ എന്നും, വൎമ്മാ എന്നും ഉപപദങ്ങൾ ചേൎക്കുന്നതു നടപ്പുണ്ട്. ഇതുപോലെ വൈശ്യൎക്കും ശൂദ്രൎക്കും ഗുപ്ത എന്നും ദാസ എന്നും ക്രമവിപൎയ്യം കൂടാതെ പ്രയോഗിച്ചുവരുന്നു. സോമശൎമ്മാ, രാമവൎമ്മാ, ചന്ദ്രഗുപ്ത, ശങ്കരദാസ ഇത്യാദി ഉദാഹരണം.

125. ജ്യൌതിഷം=ജ്യോതിസ്സുകളെ സംബന്ധിച്ച ശാസ്ത്രം. ജ്യോതിസ്സുകൾ=ഗ്രഹനക്ഷത്രാദികൾ. ചാതുൎയ്യം=വൈദഗ്ദ്ധ്യം, നൈപുണ്യം.

126. സൎവ്വനന്ദന്മാർകുലം=എല്ലാ നന്ദന്മാരുടേയും കുലം. നന്ദന്മാർ ഒമ്പതുപേരെയും അവരുടെ സന്തതികളെയും എന്നു സാരം.

127. ഉൾക്കനം=മനസ്സുറപ്പ്, സ്ഥിരനിശ്ചയം. മുദ്രയിടുക=നോൽമ്പുനോൽക്കുക. (മുദ്ര=അടയാളം എന്നൎത്ഥമാണെങ്കിലും പഴനി, ശബരിമല മുതലായ ക്ഷേത്രങ്ങളിലേക്കു പോകുന്നവർ നോൽമ്പിടുക, മുദ്രകെട്ടുക എന്നു പറയാറുണ്ടല്ലൊ. അതുപോലെ എന്തു വൈഷമ്യം നേരിട്ടാലും നിശ്ചിതകാൎയ്യം സാധിച്ചല്ലാതെ മറ്റൊന്നും പ്രവൎത്തിക്കയില്ലെന്നുറയ്ക്കുക. പൊക്കണം=ഭാണ്ഡം, മാറാപ്പു, മുട്ട.

128. നിസ്പൃഹൻ=യാതൊന്നിലും ആഗ്രഹമില്ലാത്തവൻ. യോഗിവേഷം=വൈരാഗിയുടെ വേഷം. ബുദ്ധമുനിമതം=ബുദ്ധമതം.

131. കാംക്ഷ=ആഗ്രഹം. ശ്രാവകേത്യേവം=ശ്രാവക! ഇതി ഏവം എന്നു പദച്ഛേദം. 'ശ്രാവക!' എന്നു മററുള്ളവരെ വിളിച്ചുകൊണ്ട്. ശ്രാവകൻ=കേൾക്കുന്നവൻ. എന്നു ശബ്ദാൎത്ഥം. പാവനശീലൻ=പവിത്രമായ സ്വഭാവത്തോടുകൂടിയവൻ.

132. ക്ഷപണകൻ=ബുദ്ധസന്യാസി.

133. കിഞ്ചന=(അവ്യയം) അല്പംപോലും. വഞ്ചനസംശയം=വഞ്ചനത്തിൽ സംശയം. കളവിനെപ്പററി സംശയം. കഷ്ടം=ഗൎഹിതം, (കഷ്ടമെ).

134. വിപ്രനിരാസം=ബ്രാഹ്മണനെ തള്ളിക്കളക. അവൻ=ആ ബ്രാഹ്മണൻ.

135. വിഷാദം=കുണ്ഠിതം (മനസ്സിടിവ്). മന്ത്രികുലോത്തമൻ=മന്ത്രിശ്രേഷ്ഠൻ.

136. ദീൎഘമായ്കണ്ട്=ഈ വക ദുഷ്കൎമ്മങ്ങൾനിമിത്തം പലൎക്കും ഉണ്ടായിട്ടുള്ള ദോഷങ്ങളെപ്പററി ദീൎഘാലോചനചെയ്ത്. അതിന്ന്=ആ ബ്രാഹ്മണനിരാസംകൊണ്ടു വരാവുന്ന ദോഷനിവാരണത്തിന്ന്.

137. ഭൂഭൃത്തുകൾ=ഭൂവിനെ ഭരിക്കുന്നവർ (രാജാക്കന്മാർ). അതു

പ്രയോഗങ്ങൾ=മാരണകർമ്മങ്ങൾ, 'ഹിംസാകർമ്മാഭിചാരസ്സ്യാൽ' എന്നഭിധാനം. ഇതു്=ആഭിചാരം.

138. നിസ്തരിപ്പാൻ=പരിഹാരം ചെയ്തു ശമിപ്പിപ്പാൻ. ആര്— എന്നു്=ആര്—(ഉണ്ടു്) എന്നു്. മാർഗ്ഗം=നിവൃത്തിക്കുള്ള വഴി.

140. ഉണ്ടുപോൽ-ഇന്നു്-ഒരുത്തൻ-മന്ത്രവാദിയായ്=മന്ത്രവാദിയായി-ഇന്നു്-ഒരുത്തൻ-ഉണ്ടുപോൽ എന്നന്വയം. 'പോൽ' എന്നതു ലോകശ്രുതിപ്രസിദ്ധിവാചകം. കണ്ടവർക്കു് ഒക്കെ പ്രവൃത്തിച്ചു്=ഓരോ ആവശ്യക്കാർക്കുവേണ്ടി ചെയ്തു്. ശത്രുബാധാദികൾ=ശത്രുക്കളുടെ ആഭിചാരം മുതലായ ബാധകൾ.

144. കാലവിളംബനം=കാലതാമസം. ആളയപ്പിച്ചു്=ആളെ അയപ്പിച്ചു്. ഇവിടെ ആൾ എന്നതു് അലിംഗമാകകൊണ്ടു ദ്വിതീയാപ്രത്യയം പ്രയോഗിച്ചിട്ടില്ല. "ആളയച്ചിട്ടുണ്ടമ്മാനിക്കില്ലമ്മാനില്ല" ഇത്യാദി നോക്കുക. 'അയപ്പിച്ചു്' എന്ന പ്രയോജകപ്രത്യയം ആവശ്യമുണ്ടായിരുന്നില്ല.

146. ഇത്ഥം=ഇങ്ങനെ (അവ്യ). അമാത്യൻ=മന്ത്രി. രാക്ഷസനെ 'അമാത്യൻ' എന്നും 'അമാത്യരാക്ഷസൻ' എന്നും പറയാറുണ്ടു്. വിനീതൻ=വിനയഗുണത്തോടുകൂടിയവൻ. മാന്ത്രികൻ=മന്ത്രവാദം അറിയുന്നവൻ.

117. യോഗി=സന്യാസി. കേവലം=മാത്രം. സന്യാസിയായതുകൊണ്ടു ധനം മുതലായ പ്രതിഫലങ്ങളിൽ ലിപ്സയില്ലെന്നു സാരം.

150. ക്ഷപണകൻ=ബൗദ്ധസന്യാസി. 'ആർഹതഃ ക്ഷപണോ നഗ്നഃ ശ്രമണോ ജീവകോമലീ' എന്നു് അഭിധാനം. ഇക്കഥയിൽ 'ഇന്ദുശർമ്മാവു്' എന്ന ഈ ബ്രാഹ്മണനു് 'ക്ഷപണകൻ, ജീവസിദ്ധി' എന്നുള്ള പേരുകൾ പലേടത്തും പ്രയോഗിച്ചുകാണുന്നതു പശ്ചാത്തമാകും. ചിത്തേ=മനസ്സിൽ.

151. വൈരം=ദ്വേഷം. പരിഷകൾ=കൂട്ടക്കാർ (വർഗ്ഗക്കാർ) നിരൂപിച്ചു് ഏറ്റം ഉറച്ചു് അഥ രാക്ഷസൻ=രാക്ഷസൻ ഏവം (ഇങ്ങനെ) നിശ്ചയിച്ചു=(തീർച്ചയാക്കി) ഉറച്ചു. അഥ=(അവ്യ) പിന്നെ. അവനോടു ഛിദ്രകാര്യാദികൾ ഒക്കെയേയും വിശ്വസിച്ചു് ഉരചെയ്താൽ (വിശ്വാസമില്ലാത്തവരോടു രാജരഹസ്യങ്ങളൊന്നും മന്ത്രിമാർ പറയുമാറില്ലല്ലോ). പുനഃ=(അവ്യയം) പിന്നെ.

155. ശ്രാവകശ്രേഷ്ഠ!=ശ്രാവകശബ്ദപ്രയോഗത്തെക്കുറിച്ചു മുൻ വിവരിച്ചതു നോക്കുക. താപം=വ്യസനം. ഭീതി=ഭയം. അന്തണർ=ബ്രാഹ്മണർ.

156. എന്തു്? (അവ്യയം) നിന്ദാദ്യോതകം. അന്തണർ. എന്തു? ബ്രാഹ്മണരെന്തു നിസ്സാരന്മാർ എന്നു സാരം. അഹോ=(അവ്യയം) ആശ്ചര്യം.

അവരെ ഭയപ്പെടുന്നതായുംതന്നെ. ദുർബ്ബലന്മാർ=ബലമില്ലാത്തവർ ഭീരുക്കൾ=ഭയം അധികമുള്ളവർ. സൗഖ്യമില്ല പടയുമില്ല പാർത്താൽ മെയ്യൂക്കമില്ല.

157. ഊട്ടിൽ ഉണ്മാൻ അതിവീരന്മാർ=മഹാസമർത്ഥന്മാർ. അതിൽ=അവയിൽ. ദിവസം കഴിപ്പാൻ=ആഹാരാദികൾ സമ്പാദിപ്പാൻ. അതുകൊണ്ട്=ബ്രാഹ്മണരുടെ ആഭിചാരാദികൾകൊണ്ട്.

159. ആളു ഞാൻ=ഞാൻ മതിയാകും. (ആള്=ശക്തൻ) ഫലിപ്പിച്ചു=ബോധിപ്പിച്ചു. മതിച്ച്=ആദരിച്ച്.

162. തെളിയിച്ചു=സന്തോഷിപ്പിച്ചു. പൃത്ഥ്വീപതികൾ=രാജാക്കന്മാർ. ജ്വരം=പനി.

165. തജ്ജ്വരം= അവരുടെ ജ്വരം. വിജ്വരന്മാർ= രോഗം മാറിയവർ.

167. ബ്രഹ്മസ്വമായുള്ള സദ്യ=ബ്രാഹ്മണഭോജനം. (ഊട്ട്) സൽകർമ്മനാശംകൊണ്ടു പുണ്യം ക്ഷയിച്ച് ആപത്തിനുള്ള മാർഗ്ഗം തെളിയുമെന്നും ബ്രാഹ്മണരെല്ലാം രാജവിരോധികളായിത്തീരുമെന്നും ഉള്ള യുക്തികൊണ്ടാണ് ഇങ്ങനെ ചെയ്യിച്ചതെന്നു വിചാരിക്കണം.

170. അസംഖ്യം= (ക്രി. വി). കണക്കില്ലാതെ. (ന. ഞ്. ബഹുവ്രീഹി)

171. മംഗലകാന്തി=നല്ല ദശാ.

172. കില്ല്=സംശയം. പൊന്നും പണവും രത്നങ്ങളും കല്ലുകൊണ്ടെറിയുംപോലെ അങ്ങുമിങ്ങുമെറിഞ്ഞുകളഞ്ഞത്. "സമലോഷ്ടകാഞ്ചനതാ" എന്ന യോഗിധർമ്മത്തെ അഭിനയിക്കുകയാകുന്നു. ഇതുകൊണ്ട് ഈയാൾക്കു ലോകാനുഗ്രഹം ചെയ്യണമെന്നല്ലാതെ ധനം സമ്പാദിക്കേണമെന്ന് ആഗ്രഹമില്ലെന്നു മററുള്ളവർ ധരിക്കുകയും, അതുമൂലം എല്ലാവർക്കും തന്നിൽ വിശ്വാസം ജനിക്കുകയും ചെയ്യുമെന്നും ആയാൾ ആലോചിച്ചിരിക്കുന്നു. അതുതന്നെ താഴെ പറയുന്നു.

176. ലക്ഷണം= ജ്യോതിശ്ശാസ്ത്രപ്രകാരമുള്ള ശുഭാശുഭനിമിത്തം. ആകാ=നല്ലതല്ല. ('ഇതു മിത്രഭേദം') എന്ന ഉപായംതന്നെ.

180. പുഷ്പപുരം=കുസുമപുരം. വർദ്ധമാനാഖ്യം= വർദ്ധമാനമെന്നു പേരുള്ളത്.

181. ഗ്രാമേ=(അ. പു. സ. ഏ) ഗ്രാമത്തിൽ.

184. ക്ഷുദ്രപ്രയോഗങ്ങൾ= ആഭിചാരകർമ്മങ്ങൾ. ശബരേശ്വരൻ=കാട്ടാളരാജൻ.

187. ജീവിതം=ശമ്പളം.

188. ഝടിതി=പെട്ടന്ന് (അവ്യ.)

189. അയൽനാട്ടുവാഴി=അടുത്ത നാടിനെ ഭരിക്കുന്നവൻ.

190. വീര്യവാൻ=പരാക്രമമുള്ളവൻ. കിരാതാധിനാഥൻ=കാട്ടാളരാജാവു്.

191. പാവനമാനസൻ=ശുദ്ധമായ മനസ്സോടുകൂടിയവൻ (ബഹുവ്രീ). പൈതൃകാർത്ഥം=പൈതൃകം(അച്ഛന്റേതു്) ആയ. അർത്ഥം(ധനം). മിത്രം=ബന്ധു.

192. വശീകരിക്കുക=സ്വാധീനമാക്കുക. (ഇതു ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ 'സുഹൃല്ലാഭം' എന്ന നീതിസാമർത്ഥ്യം)

ഇനി ചാണക്യന്റെ കഥയെ തുടരുന്നു.

195. മ്ലേച്ഛാധിനാഥൻ=മ്ലേച്ഛദേശത്തിലെ രാജാവു്. ("പ്രത്യന്തോ മ്ലേച്ഛദേശഃസ്യാൽ") എന്നു് അമരകോശംകൊണ്ടു ഭാരതഖണ്ഡത്തിന്റെ പുറത്തുള്ള രാജ്യമെന്നു വിചാരിക്കാം.

ചാണക്യന്റെ "സന്ധി" എന്ന നയപ്രയോഗം.

197. മ്ലേച്ഛകുലശേഖരൻ=മ്ലേച്ഛവംശത്തിലെ നായകൻ. വീരശിഖാമണി!=വീരന്മാരിൽ ശ്രേഷ്ഠൻ സ്വച്ഛമതി=നിർമ്മലമായ മനസ്സോടുകൂടിയവൻ. (ബ. വ്രീ).

198. നന്ദനാമാങ്കിതന്മാർ=നന്ദന്മാർ എന്നു പേരുള്ളവർ. മന്ദമതികൾ=ബുദ്ധിഹീനന്മാർ.

199. ധിക്ക്രിയ=അപമാനം. കുപിതൻ=രുഷ്ടൻ. അക്കുലം=നന്ദവംശം, മൌര്യൻ=ചന്ദ്രഗുപ്തൻ.

202. കമ്പം=ഇളക്കം (ഭയം)

203. നാട്ടാലർദ്ധം=നാട്ടിൽ പകുതി. (സപ്തമ്യർത്ഥത്തിൽ തൃതീയ; പഴയപ്രയോഗം) "പത്താലൊന്നുകളഞ്ഞിട്ടു തച്ഛേഷത്തെ പെരുക്കുക" ഇത്യാദി നോക്കുക.

204. സന്ധിച്ചുകൂട്ടംമനോരഥമൊക്കവേ—(എന്റെ) എന്നു വാക്യപൂരണം

205. ഭാസുരം=തെളിവുള്ളതു് (സ്പഷ്ടം)

206. തമ്പി=അനുജൻ.

207. മലയകേതുപ്രമുഖന്മാർ=മലയകേതു മുതലായവർ.

208. ചിത്തം ഒത്തു്=മനസ്സു യോജിച്ചു്.

209. നീതിമാൻ=നീതിശാസ്ത്രം അറിയുന്നവൻ.

211. തുച്ഛൻ=നിസ്സാരൻ. മുരാപൌത്രൻ=ചന്ദ്രഗുപ്തൻ.

212. മന്ത്രിപദം=മന്ത്രിസ്ഥാനം. മ്ലേച്ഛപതികൾ=മ്ലേച്ഛരാജാക്കന്മാർ.

213. പർവ്വതമന്നർ=പർവ്വതപ്രദേശത്തിലെ രാജാക്കന്മാർ.

218. പഞ്ചസേനാധിപന്മാർ=അഞ്ചു പടനായകന്മാർ. സിന്ധുനിവാസികൾ=സിന്ധുദേശത്തിൽ വസിക്കുന്നവർ. ശകന്മാർ=ശാലിവാഹനൻ എന്ന പ്രസിദ്ധനായ രാജാവിന്റെ പരമ്പരയിലുള്ള ഒരു ജാതിക്കാർ.

219. പാരസീകന്മാർ=പാരസീകം (പേർഷ്യ) എന്ന ദേശത്തിലുള്ളവർ (പാഴ്സികൾ). യവനഗണങ്ങൾ=യവനന്മാരുടെ (ഗ്രീക്കരാജ്യത്തിലെ ജനങ്ങളുടെ) കൂട്ടം.

220. ആനകശൃംഗ മൃദംഗാദിവാദ്യം=പെരുമ്പറ, കൊമ്പു, മൃദംഗം മുതലായ വാദ്യം. (ദ്വന്ദ്വൻ+ബ. വ്രീ). വെക്കം=വേഗം. ധരിത്രി=ഭൂമി.

224 ചാണക്യചാരന്മാർ= ചാണക്യന്റെ ചാരന്മാർ. ചാരന്മാർ=ഗൂഢമായി നടന്നു നാട്ടുവൎത്തമാനമറിയുന്ന കിങ്കരന്മാർ

225. നന്ദസേനാധിപന്മാർ= നന്ദരാജാക്കന്മാരുടെ പടനായകന്മാർ. (ഇതു ക്ഷപണകന്റെ 'ഭേദം' എന്ന ഉപായം) രഹസ്യം=ഗൂഢം. പ്രത്യേകം=ഓരോരുത്തരോടായി,

226. ആഷാഢകൃഷ്ണപക്ഷാദിക്ക്=ആഷാഢമാസ (കൎക്കടക)ത്തിലെ കറുത്ത പക്ഷത്തിന്റെ ആദ്യത്തെ ദിവസത്തിൽ. ഉഷസ്സിന്=വെളുപ്പിന്. കുജവാരേ=ചൊവ്വാഴ്ചനാൾ. (അ. പു. സ. ഏ) രിപുജനം=ശത്രുക്കൾ.

229. കാലദോഷം=ഗ്രഹപ്പിഴ. ഏലാതെ=ഏല്ക്കാതെ. (ശത്രുക്കളോടെതിരിടാതെ).

232. ഘോഷംകൊള്ളുക=പ്രസിദ്ധമാവുക.

235. ലക്ഷണക്കാരൻ=ലക്ഷണം അറിയുന്നവൻ, (ജ്യോതിഷക്കാരൻ). ഓരോരോകാൎയ്യം ഉണ്ടെന്നു പറഞ്ഞു=മന്ത്രിമാരോടോ രാജാവിനോടോ പറഞ്ഞ് അവധിവാങ്ങി എന്നു സാരം. ഘോരതരം=അതിഭയങ്കരം.

240. പൈതൃം=പിതാവിനെ സംബന്ധിച്ചതു്. (ഇതു 'ദാനം' എന്ന ഉപായമാകുന്നു).

244. ആമ്മാർ=ആകുംവണ്ണം.

247. മറേറപ്പുറമേ=തെക്കും, പടിഞ്ഞാറും ഭാഗങ്ങളിൽകൂടി.

249. യുദ്ധസന്നദ്ധർ=പോരിനൊരുങ്ങിയവർ. മതിവീൎയ്യം=ബുദ്ധിശക്തി.

254. അന്തരാ=മനസ്സിൽ, (അവ്യ) ക്രുക്ഷൻ=ക്രുദ്ധൻ

255. ദക്ഷിണഗോപുരത്തൂടേ=തെക്കെ ഗോപുരത്തിൽകൂടി. കിരാതാധിനാഥൻ=കാട്ടാളരാജാവു്.

257. അർണ്ണവം=സമുദ്രം

258. വീരമകുടമണികൾ=വീരന്മാരുടെ കിരീടത്തിലെ രത്നങ്ങൾ=(മഹാവീരന്മാർ).

259. കുംഭം=മസ്തകം. കുംഭിവരന്മാർ=വലിയ ആനകൾ.

261. തെളികെക്കടഞ്ഞ ചക്രങ്ങൾ=ചാണക്കുവച്ചു നിറവും മൂർച്ചയുമുണ്ടാക്കിട്ടുള്ള ചക്രങ്ങൾ. ചവളം=ഒരുമാതിരി ചാട്ടുകുന്തം.

262 തോമരം=ഇരിമ്പുപാര. പട്ടസം=തലയ്ക്കു് അടിക്കാൻ നന്നായിട്ടുള്ള ഒരായുധം.

263. ശതഘ്നികൾ=മുൾത്തടികൾ. (ഒരടിക്ക് അനേകംപേരെ കൊല്ലുന്നതായ ഒരായുധം. ഇതു് ആനകൾക്കു ധരിക്കത്തക്ക ഒരായുധമായിട്ടാണു ഭാരതയുദ്ധത്തിലും മററും വർണ്ണിച്ചുകാണുന്നതു്.) നിഷ്ഠുരം=കഠിനം. മുസലം=ഇരിമ്പുലക്ക .ശക്തികൾ=വേലുകൾ.

264 ശസ്ത്രങ്ങൾ=ആയുധങ്ങൾ. സന്നദ്ധർ=ഒരുങ്ങിയവർ

265. ചട്ട=യുദ്ധത്തിൽ ശത്രുക്കളുടെ ആയുധം ഏല്ക്കാതിരിക്കത്തക്കവണ്ണം ഉണ്ടാക്കുന്ന കുപ്പായം. ധൃഷ്ടർ=ശൂരന്മാർ. പത്തിവരന്മാർ=കാലാൾത്തലവന്മാർ.

268. ഉത്തരഗോപുരം=വടക്കെ കോട്ടവാതിൽ.

270. ബദ്ധസന്നാഹൻ=ബദ്ധം (കെട്ടപ്പെട്ടതു്) ആയ സന്നാഹം (കവചം)ത്തോടുകൂടിയവൻ "കവചോഗർഭാണ്ഡേച സന്നാഹേ പടഹേപിച" എന്നഭിധാനം.

272. മന്ത്രശാലാന്തരാളം=മന്ത്രശാലയുടെ ഉൾഭാഗം.

274. രാജപുത്രത്വം=രാജാവിന്റെ പുത്രൻ എന്ന അവസ്ഥ; രാജ്യൈകദേശം=രാജ്യത്തിന്റെ ഒരു ഭാഗം.

276. ഇത്ഥം=ഇങ്ങനെ. (അവ്യ) പാപമതി=ദുർബ്ബുദ്ധി.

278. പരുഷങ്ങൾ=ക്രൂരവചനങ്ങൾ.

282. പർവ്വതനന്ദബലൌഘങ്ങൾ= പർവ്വതരാജാവിന്റെയും നന്ദരാജാക്കന്മാരുടേയും സൈന്യങ്ങൾ.

285. അഭ്യാസം=പഠിപ്പു്. പിൽപ്പാട്=പിന്നാക്കം. പിൻപെട്ട=പിൻഭാഗത്തു്.

289. കുമക്ക=പ്രഹരിക്ക. നാണയം=മാനം. ചാപങ്ങൾ=വില്ലുകൾ. മലയ്ക്കുക=മലപോലെയാവുക (വീക്കുക).

292. തട്ടുകേട്ട്=തരക്കേട്. പട്ടുകിടക്കുക=പടിഞ്ഞുകിടക്കുക. കൂരമ്പു=കൂർത്ത അമ്പു്.

294. "ഘോരം പട"=യുദ്ധം ഭയങ്കരം (തന്നെ) സംഗരം=യുദ്ധം.

296. അന്തകാവാസം=അന്തകന്റെ ആവാസം (ആലയം)

297. ചീളെന്നു=പെട്ടെന്നു. (ചീൾ=ഒരനുകരണശബ്ദം).

298. നിൎവ്വിചാരന്മാർ=ആലോചനയില്ലാത്തവർ.

314. കെട്ട്=തോറ്റ്. ആകുലപ്പെടുക=വ്യസനിക്കുക.

317. ശോകേന=(തൃതീയ)ദുഃഖത്തോടെ.

318. അന്തഃപുരം=രാജധാനിയുടെ ഉൾഭാഗം.

327. ചാണക്യശാസനം=ചാണക്യന്റെ കല്പന. ചുഴലം=ചുററം.

329. സേനാബലം=സൈന്യത്തിന്റെ ശക്തി.

333. അരാജകം=രാജാവില്ലാത്തത്.

339. ഇങ്ങ്=ഇവിടെ (എനിക്ക് എന്നു സാരം). പൌരജനം=നഗരവാസികൾ.

343. മന്ത്രിക്കുക=ആരും അറിയാതെ ആലോചിക്കുക. മന്ത്രഫലം=ആലോചനയുടെ ഫലം.

348. ഉദയങ്ങൾ=ജയം പ്രാപിപ്പാനുള്ള മാൎഗ്ഗങ്ങൾ.

349. തപോവനം=തപസ്സുചെയ്യാനുള്ള കാട്.

351. ആത്തമോദം= (ക്രി. വി.) സന്തോഷത്തോടുകൂടി

352. താപമുൾക്കൊണ്ട്=ഉള്ളിൽ വ്യസനത്തോടുകൂടി. ചാണക്യകല്പിതം=ചാണക്യന്റെ കല്പന. ആവതു്-ഇല്ല-എന്നു-കല്പിച്ചു്=ചെയ്യാതെ തരമില്ല എന്നുറച്ചു്.

356. ഉൎവ്വരാദേവകുലോത്തമൻ=ബ്രാഹ്മണശ്രേഷ്ഠൻ (ഉൎവ്വരാ=ഭൂമി).

357. അവൻകാൎയ്യകൾ=അവന്റെ ആലോചനകൾ. അഥ=(അവ്യയം) പിന്നെ. "പാൎത്താൽ"—എന്നുമുതൽ. "വന്നിവൻകാക്കൽ വീണീടുമല്ലോ ദുഃഖം" എന്നുവരെ ചാണക്യന്റെ വിചാരം. ഈ വിചാരത്തിൽനിന്ന് അമാത്യരാക്ഷസന്റെ ബുദ്ധിശക്തി, സ്വാമിഭക്തി, നീതിനൈപുണ്യം മുതലായ ഗുണങ്ങളും, അതുനിമിത്തം ചാണക്യനു രാക്ഷസസാമാത്യനെക്കുറിച്ചുള്ള ബഹുമാനവും വ്യക്തമാകുന്നു.

359. പാൎത്താൽ=ആലോചിച്ചാൽ. ഇവൻ=പൎവ്വതരാജൻ. മഹാബലൻ=വളരെ സൈന്യശക്തിയുള്ളവൻ.

361. ബാധിക്കുക=ഉപദ്രവിക്കുക. നീതിബലംകൊണ്ടു=(സൈന്യബലംകൊണ്ടല്ല.) എന്നു സാരം.

362. ഹന്തവ്യൻ=കൊല്ലപ്പെടേണ്ടവൻ. മന്ദം=പതുക്കെ (കാലക്രമത്തിൽ).

366. മനോരഥം=ആഗ്രഹം (രാക്ഷസാമാത്യനെ വശത്താക്കം.) കൊല്ലുക=കൊല്ലുക+ഏ=കൊല്ലുകതന്നെ.

375 സത്യവ്രതൻ=സത്യനിഷ്ഠയുള്ളവൻ. നിജസത്യം=തന്റെ സത്യം (നന്ദവംശവിനാശം ചെയ്യുന്നതാണെന്നുള്ള സത്യം.

377. ആസ്ഥയാ= (ആ. സ്ത്രീ. തൃ. ഏ. വ.) ആഗ്രഹത്തോടു കൂടി,

രണ്ടാംപാദംകഴിഞ്ഞു.

മൂന്നാംപാദം.

(കേകാവൃത്തം)

1. ഇതം=ഹിതം "പാലൊത്ത എന്നുമുതൽ—ചാകനീ" എന്നവരെ തത്തയോടുള്ള അപേക്ഷ.

8. നിരസന്മാർ=അറിവില്ലാത്തവർ. സരസന്മാർ=അറിവുള്ളവർ.

10. തിളയ്ക്കുക=മടിക്കുക.

11. നന്ദരാജൻ=സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധി,

13. മന്ത്രമണ്ഡപം=കാര്യവിചാരസ്ഥലം.

14. അവർകളോട്=ചന്ദ്രഗുപ്താദികളോട്.

15. പഞ്ചത്വം=മരണം

18. മാനശോകാദികൾ=മാനം ദുഃഖം മുതലായവ. (ബഹുവ്രീഹി) ദീനൻ=പരവശൻ.

24. മോഹം=അറിവില്ലായ്മ.

26. സാക്ഷാൽ= (അവ്യ) പരമാർത്ഥമായിട്ട്,

27. മന്നിടസുരവരൻ=ബ്രാഹ്മണശ്രേഷ്ഠൻ.

28. വ്യാജം=കളവ്.

29. പ്രയോഗം=ഉപായം. ചന്തമായ്=ഭംഗിയായ്, അനുസരിച്ച്=സമ്മതിച്ച്. (അനുനയിച്ച്)

32. മന്ത്രസത്തോടുകൂടി=ആലോചനയോടുകൂടി.

33. ഗാഢമത്സരം=ഉറച്ചവൈരം.

34. ഹസ്തിപൻ=ആനക്കാരൻ. ശില്പി=ചിത്രപ്പണിക്കാരൻ. ശസ്ത്രദന്മാർ=യന്ത്രപ്രയോഗം ചെയ്യുന്നവർ.

35. രാക്ഷസപ്രയുക്തന്മാർ=രാക്ഷസനാൽ നിയോഗിക്കപ്പെട്ടവർ.

36. ധന്യർ=ഭാഗ്യവാന്മാർ.

33. പാപമാനസൻ=ദുർബ്ബുദ്ധി. (ബ. വ്രീ.) ബദരീഫലം=ലന്തപ്പഴം.

43. അമാത്യൻ=അമാത്യരാക്ഷസൻ.

45. താപസദത്തം=താപസന്മാരാൽ കൊടുക്കപ്പെട്ടതു്.

46. സിദ്ധിപെടുക=മരിക്കുക.

47. ബന്ധശൈഥില്യശങ്കകൊണ്ട്=താനും ചന്ദ്രഗുപ്തനും തമ്മിലുള്ള കൂട്ടുകെട്ടിന് ഇളക്കംവന്നെങ്കിലോ എന്നുള്ള സംശയത്താൽ. അതിന്=സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധിയുടെ മരണത്തിന്.

48. സർവ്വകാംക്ഷിതങ്ങൾ=എല്ലാ ആഗ്രഹങ്ങൾ (ചന്ദ്രഗുപ്തനെ രക്ഷിക്കുന്ന സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധിയെ രാജാവാക്കി വാഴിക്കണമെന്നുള്ള ആഗ്രഹം.)

49. രൂക്ഷൻ=തീക്ഷ്ണൻ.

51. പർവ്വതേശഭാവത്തെ= പർവ്വതകരാജാവിന്റെ അഭിപ്രായത്തെ.

53. ചിത്രം=ആശ്ചര്യം. നന്ദരാജാക്കന്മാരെക്കൊൽവാൻ ചന്ദ്രഗുപ്തനു സഹായിയായിരുന്ന പർവ്വതകൻ രാക്ഷസാമാത്യനു ശത്രുവാണ്; എങ്കിലും ചന്ദ്രഗുപ്തനോടെന്നപോലെ പർവ്വതകനോട് രാക്ഷസനു പൂർവ്വവൈരമില്ലാത്തതിനാൽ ഇപ്പോൾ രാക്ഷസനു പർവ്വതകൻ വളരെ പ്രിയനായി.

56. തൽപുത്രൻ=അവന്റെ പുത്രൻ (മലയകേതു). ഉന്നതൻ=പ്രബലൻ. തൽഭ്രാതാവു=പർവ്വതകന്റെ സഹോദരൻ. ഇവിടെ ഒരു ശത്രുവിനെ നശിപ്പിക്കുവാൻ അയാളുടെ ബന്ധുവായിരുന്ന വേറെ ഒരു പ്രബലനെ ഗൂഢശത്രുവാക്കി അയാളും താനും തമ്മിൽ സന്ധിചെയ്യുന്നതിനാൽ ഭേദമെന്ന ഉപായവും സന്ധിയെന്ന നയവും വ്യക്തമാകുന്നു.

58. സ്വാമിവധത്തിന്=നന്ദവധത്തിന്. നിർമ്മരിയാദി=മര്യാദയില്ലാത്തവൻ. മര്യാദ=കാര്യാകാര്യങ്ങളുടെ ഒരു അതിരു്=(നിയമം). 'മരിയാദ' എന്നതു 'മര്യാദ' എന്നതിന്റെ തത്ഭവരൂപമാണ്; എന്നാൽ 'നിർമ്മരിയാദി' എന്ന പ്രയോഗത്തിനു ഗതി കല്പിക്കുവാൻ വഴി കാണുന്നില്ല. ഈ പ്രയോഗം ഇതിൽ വളരെ അധികം കാണുന്നുണ്ട്.

62. ആഭിചാരകർമ്മം= മാരണകർമ്മം. നിഗൂഢമായ്=ആരുമറിയാതെ. നഗ്നൻ=വസ്ത്രമുടുക്കാത്തവൻ. ഇങ്ങനെയുള്ള കർമ്മങ്ങൾ മന്ത്രവാദത്തിൽ പറഞ്ഞുകാണുന്നു.

64. ഹോമകുണ്ഡം=ഹോമക്കുഴി. കമഠരൂപിണി=ആമപോലെയുള്ള ആകൃതിയോടുകൂടിയവൾ. (ബ. വ്രീ) ആയതവിലോചനാ= നീളമുള്ള കണ്ണുകളോടുകൂടിയവൾ. സുന്ദരി (ബ. വ്രീ)

65. ജാനകീദേവി=സീത. ഉത്ഥിതാ=പുറപ്പെട്ടവൾ.

ധന്യശീലാ=നല്ല ശീലത്തോടു കൂടിയവൾ. (ബ. വ്രീ) അതിസുന്ദരാംഗി=വളരെ സുന്ദരി. (ബ. വ്രീ)

68. മാനിനീമണി=സ്ത്രീരത്നം.

69. ആലിംഗനം=ആശ്ലേഷം.

71. ശൈലരാജൻ=പർവ്വതകൻ. നിശ്ചലമതി= മനസ്സുറപ്പുള്ളവൻ (ബ. വ്രീ)

72. മാൽ-ഇയന്ന്=വ്യസനത്തോടുകൂടി.

73. മോദം=സന്തോഷം.

74. ചന്ദ്രാഭിരാമമുഖി= ചന്ദ്രനെപ്പോലെ മനോഹരമായ മുഖത്തോടുകൂടിയവൾ. (ബ. വ്രീ) വിലാസിനി=സ്ത്രീ. വിലാസമുള്ളവൾ എന്ന് അവയവാർത്ഥം.

76. സർവ്വമോഹനരൂപാ=എല്ലാവരെയും മോഹിപ്പിക്കുന്ന രൂപമുള്ളവൾ. (ബ. വ്രീ.)

77. ഏണാക്ഷി=മാനിന്റെ കണ്ണുപോലെയുള്ള കണ്ണോടുകൂടിയവൾ. (ബ. വ്രീ.)

78. വിഷനാരി=വിഷമയിയായ സ്ത്രീ.

79 കണ്ടിവാർകുഴലി=നല്ല തലമുടിയുള്ളവൾ. (ബ. വ്രീ) തണ്ടലർബാണം=തണ്ടലർ (താമരപ്പൂവ്) ആകുന്ന ബാണം. താമരപ്പൂവ് കാമദേവന്റെ ബാണമാകകൊണ്ട് 'തണ്ടലർ ബാണം' എന്നതിനു 'കാമബാണം' എന്ന് അർത്ഥം കിട്ടണമെന്നായിരിക്കാം കവി വിവക്ഷിച്ചിരിക്കുന്നത്. അങ്ങനെ അർത്ഥം കിട്ടണമെങ്കിൽ 'തണ്ടലർ ബാണബാണം' എന്നു പ്രയോഗിക്കേണ്ടതാണ്. മററതു് അബദ്ധമല്ലെങ്കിലും ക്ലിഷ്ടമാണ്.

80. സസ്മിതം=പുഞ്ചിരിയോടുകൂടിയതു്. (ബ. വ്രീ) മുഖപത്മം=മുഖം (ആരോപരൂപകം)

81. ശയനമന്ദിരം=കിടപ്പുമുറി.

83. കുലമന്ത്രി=കുലത്തിലെ (നന്ദവംശത്തിലെ) മന്ത്രി.

89. നീതിയിൽ=ന്യായമായി. സമക്ഷത്തു്=മററുള്ളവരുടെ മുമ്പിൽ (പ്രത്യക്ഷമായി). മന്ത്രികുലസത്തമൻ=മന്ത്രിശ്രേഷ്ഠൻ.

90. തക്കം=തരം.

92. പഞ്ചബാണാർത്തി=കാമവികാരം. ചഞ്ചലമിഴി=ചഞ്ചലങ്ങളായ (ഇളകുന്ന) മിഴികളോടുകൂടിയവൾ. (ബ. വ്രീ.)

94. ധാത്രി=ഭൂമി.

96 മിത്രം=ബന്ധു. പ്രാണസ്നേഹം= പ്രാണനെപ്പോലെ സ്നേഹം. (ധർമ്മാധർമ്മികൾക്ക് അമേധ്യവ്യവസായം)

97. വർത്തകൻ=ധനവാൻ (മുതലാളി). കളത്രം=ഭാൎയ്യ.

101. നിഗൂഢം=പരമ രഹസ്യം.

104. ഹാനി=നാശം.

103. ലോകരഞ്ജനം=ജനങ്ങളോടുള്ള ഇണക്കം. ഭേദിപ്പിക്ക=ഛിദ്രിപ്പിക്കുക.

105. ജീവനം=പ്രാണൻ.

106 കുണപം=ശവം. വാരിജമിഴിയാൾ=വാരിജം(താമരപ്പൂവു പോലെയുള്ള മിഴിയോടുകൂടിയവൾ=സ്ത്രീ. (ബ. വ്രീ)

107 മ്ലേച്ഛജനം=മ്ലേച്ഛ(പൎവ്വതക)ന്റെ ജനം. പൌരന്മാർ=പട്ടണവാസികൾ.

109. ശോകരോഷാദികൾ=ശോകം (ദുഃഖം) രോഷം (കോപം) മുതലായവ. ബന്ധുമതിയെക്കുറിച്ചു ശോകം; ശത്രുവായ രാക്ഷസന്റെ പേരിൽ കോപം, ഭാവിച്ച്=നടിച്ചു (വാസ്തവത്തിലില്ലെന്നു സാരം).

110. രാജനിഗ്രഹം=രാജാവിന്റെ (പൎവ്വതകന്റെ) വധം. മന്ത്രികുലനീചൻ=മന്ത്രിവൎഗ്ഗത്തിൽവച്ചു് നിന്ദ്യൻ.

111. ഭടന്മാർ=കിങ്കരന്മാർ.

112. ശൂന്യം=നിർജ്ജനം (ഒഴിഞ്ഞുകിടക്കുന്നതു്).

113. ഘോഷവും—കൊണ്ടു=പ്രസിദ്ധമായി.

114. നയഗുണം=നീതികൌശലം. വിഷ്ണുഗുപ്തൻ=ചാണക്യൻ.

116. ഉദ്യോഗിക്കുക=ഉത്സാഹിക്കുക.

119. സൎവ്വത്ര=(അവ്യയം) എല്ലായിടത്തും.

120. ഭേദിപ്പിക്കുക=അകററുക.

122. ഭാഗധേയം=ഭാഗ്യം. കല്പിച്ചു്=നിശ്ചയിച്ചു്. സചിവൻ=മന്ത്രി.

124. നിശ്ശേഷഗുണനിധി=സകല ഗുണങ്ങളുമുള്ളവൻ.

126. സൎവ്വദാ= (അവ്യ)എപ്പോഴും.

128 പാകം=ഹിതം.

131. ധൃഷ്ടൻ=ഉദ്ധതൻ.

132. വ്യാജം=കളവു് (ചതി)

133. രൂക്ഷരോഷകൻ= ഉഗ്രമായ കോപത്തോടുകൂടിയവൻ. (ബ. വ്രീ).

134. ഘോഷംകൊള്ളുക=തുറന്നു പറയുക.

135. കാൎയ്യം=യോഗം.

137. കൈതവം=അപകടം.

139. അന്ധകാരങ്ങൾ=വിഡ്ഢിത്തങ്ങൾ.

141 മൃതകൃത്യങ്ങൾ=മരിച്ചവനെ ഉദ്ദേശിച്ചുള്ള കർമ്മങ്ങൾ; (അപ്പന്റെ ശേഷക്രിയകൾ എന്നു സാരം.) പാതിരാസമയം=പാതിരാവായ സമയം. (രാ=രാവ്. വകാരലോപം) കർമ്മധാരയൻ.

142. ചാതുര്യം=ഭംഗി.

143. മതം=അനുവാദം.

147. ശത്രുശേഷം=ശത്രുക്കളുടെ ശേഷം. ശത്രുക്കളിൽ ഏതാനും പേരെ നിഗ്രഹിച്ചിട്ട് ഏതാനും ചിലരെ നിഗ്രഹിക്കാതെ വിട്ടുകളയുന്നതു നീതിശാസ്ത്രവിരുദ്ധമാകുന്നു.

150. പുഷ്പപത്തനം=കുസുമപുരം.

156. മൌര്യനാംപശുവിനെ=നിസ്സാരത്വംകൊണ്ടു പശുപ്രായമായി ഗണിച്ചു പറഞ്ഞതാകുന്നു.

159. പ്രതിജ്ഞ=ശപഥം.

161. ദ്വീപങ്ങൾ=ദ്വീപുകൾ. (സമുദ്രമദ്ധ്യത്തിലുള്ള കരകൾ).

162 ശത്രുഭേദം= ശത്രുക്കളായ ചന്ദ്രഗുപ്തചാണക്യന്മാരെ തമ്മിൽ തെററിക്കുക.

163. രഞ്ജിപ്പിക്ക=എണക്കുക.

165 നിശ്ചലഹൃദയൻ=മനസ്സുറപ്പുള്ളവൻ. (ബ. വ്രീ)

166. യുദ്ധോദ്യോഗം=യുദ്ധത്തിനുള്ള ഒരുക്കം.

169 മാനവകുലശ്രേഷ്ഠൻ= മനുഷ്യവർഗ്ഗത്തിൽ തലവൻ (രാജാവ്.)

170. പുഷ്പമന്ദിരപ്രവേശം=കുസുമപുരത്തിലെ രാജധാനിയിൽ പ്രവേശിക്കുക. ശത്രുനിഗ്രഹം കഴിഞ്ഞാലും ഉടനെ ശത്രുവിന്റെ തലസ്ഥാനത്തിൽ പ്രവേശിക്കുന്നതു് അപകടമാണെന്നു നീതിശാസ്ത്രസിദ്ധാന്തമുള്ളതിനാൽ ചാണക്യൻ ചന്ദ്രഗുപ്തനെ ഇതുവരെ പട്ടണപ്രവേശം ചെയ്യിച്ചിട്ടില്ല. ശില്പികൾ=കരകൌശലക്കാർ. രാജധാനിയുടെ അററകുററങ്ങൾ തീർത്തു് അലങ്കരിക്കുന്നവർ.

171. നന്ദമന്ദിരപ്രവേശം= നന്ദന്മാരുടെ രാജധാനിയിൽ കയറുക.

173. തോരണം=ഗോപുരദ്വാരത്തിന്റെ പുറത്തു കമാനാകൃതിയിൽ ഉണ്ടാക്കുന്ന ഒരലങ്കാരവിശേഷം. "തോരണോസ്ത്രീ ബഹിർദ്വാരം" എന്നു് അഭിധാനം. ചാരു=മനോഹരം.

174. ഗോപുരം=കോട്ടപ്പടിവാതിൽ 'പുരദ്വാരന്തുഗോപുരം' എന്നു് അഭിധാനം. വാപികൾ=കുളങ്ങൾ. കൂപങ്ങൾ=കിണറുകൾ. നിർമ്മലം=അഴുക്കില്ലാത്തതു്. ശത്രുക്കൾ ജലാശയങ്ങളിൽ വിഷം കലക്കും. അതിനെ പരിഹരിക്കണം.

176. സൂത്രകാരന്മാർ=ശില്പികൾ.

177. കാഞ്ചനതോരണം=സ്വർണ്ണമയമായ തോരണം. ചഞ്ചലം=ഇളക്കം (സംശയം).

178. വിശ്വൈകമനോഹരം= ലോകത്തിൽവച്ചു് ഏററവും വിശേഷമായിട്ടുള്ളതു്. വിശ്വകർമ്മാവു്=ദേവശില്പി.

179 രാജസം=ഭംഗിയുള്ളതു്. ജനങ്ങളുടെ പ്രശംസക്കു വിഷയമായിട്ടുള്ളതു്. രാജമന്ദിരദ്വാരം= കോവിലകത്തിന്റെ പടിക്കൽ. (അ. ശ. സ. ഏ. വ)

180. ശില്പശാസ്ത്രം=തച്ചുശാസ്ത്രം.

134. മാരണം=വധം.

186. വേണ്ടതില്ല=കൊള്ളാം (നന്നായി) മറെറപ്പുറം=എതിർഭാഗം. (അവക്കു വിപരീതമായിട്ടു്).

187. പ്രശംസിക്കുക=പുകഴ്ത്തുക. (അഭിനന്ദിക്കുക).

188. ഉചിതജ്ഞൻ=വേണ്ടതു് അറിയുന്നവൻ.

?89. സ്വാമി=രാജാവു്. തൂമയോടു്=നല്ലവണ്ണം.

191. ഉഴറേറാടെ=വേഗത്തിൽ.

192. കൊണ്ടന്നു്= കൊണ്ടുവന്നു് (സന്ധിയിൽ വകാരലോപം) അഥ=അനന്തരം (അവ്യ).

194. . സമ്മാനിക്കുക=സമ്മാനം കൊടുക്കുക.

1?5. മുമ്പിൽതാൻ പറഞ്ഞതിന്നു് അന്തരം വരാഞ്ഞാനായ്=നന്ദവധത്തിന്നു ചന്ദ്രഗുപ്തനു സഹായിച്ചാൽ നന്ദരാജ്യത്തിൽ പകുതി കൊടുക്കാമെന്നു താൻ പറഞ്ഞിരുന്നതിന്നു നീക്കം വരാതിരിപ്പാൻവേണ്ടി.

196. പീഠത്തിന്മേലെ=ആസനത്തിൽ.

197. അർദ്ധരാജ്യം=രാജ്യത്തിൽ പകുതി.

198. വൈരം=പർവ്വതേശ്വരനെ കൊല്ലിച്ചതു ചാണക്യനാണെന്നുള്ള വിരോധം.

201. പട്ടം=കിരീടം വെക്കുന്നതിന്നു മുമ്പിൽ നെററിമേൽകെട്ടുന്ന ഒരു ഉഷ്ണീഷബന്ധം.

202. ചട്ട=രാജകഞ്ചുകം. വെണ്മ=തെളിവു്.

203. മണിമകുടം=രത്നം പതിച്ച കിരീടം. കാതില=കർണ്ണാഭരണം. (കഴുത്തില-അണിയല-ഇവയിലെ ലകാരംപോലെ ചിന്ത്യം) കാഞ്ചികൾ=അരഞ്ഞാണങ്ങൾ. ചാരുത്വം=ചന്തം. (സർവ്വാംഗമലങ്കരിപ്പിച്ചിട്ടു വഴിപോലെ) എന്നു മുമ്പിൽപറഞ്ഞിട്ടു പിന്നെ ഓരോ അലങ്കാരങ്ങളെ വിസ്തരിച്ചു പറഞ്ഞതുകൊണ്ടു്, ആദ്യം സമഷ്ടിയായിപ്പറഞ്ഞതിനെ വിവരിച്ചുവെന്നല്ലാതെ ഇവിടെ പൌനരുക്ത്യമില്ല)

204. ഗജവരൻ=വലിയ ആന (ആനപ്പുറത്ത് അമ്പാരികെട്ടി രാജാക്കന്മാർ അതിൽ കയറി സഞ്ചരിക്കുന്നതു പ്രസിദ്ധമാണല്ലോ

206. സമസ്തർ= എല്ലാവരും. പർവ്വതഭ്രാതാവു = പർവ്വതകന്റെ സോദരൻ (വൈരോധകൻ) മന്നൻ=രാജാവു്. കല്പിക്കുക=നിശ്ചയിക്കുക.

208. വെൺകൊററക്കുട= വെള്ളനിറത്തിലുള്ള രാജചിഹ്നമായ കുട (കർമ്മധാരയൻ) തഴ=പലനിറത്തിൽ പട്ടുകളെക്കൊണ്ടു ഞൊറി പിടിപ്പിച്ചു കുടപോലെ ഒരു കമ്പിന്മേൽ കെട്ടിയുണ്ടാക്കി ആനപ്പുറത്തും നിലത്തും പിടിക്കുന്ന ഒരു അലങ്കാരസാധനം. വെൺചാമരികൾ=വെഞ്ചാമരങ്ങൾ. ശംഖമദ്ദളഭേരീമൃദംഗവാദ്യങ്ങൾ=ശംഖങ്ങളും, മദ്ദളങ്ങളും, ഭേരികളും, മൃദംഗങ്ങളും (ദ്വന്ദ്വൻ) ആയ വാദ്യങ്ങൾ (കർമ്മധാരയൻ). ഭേരി=പെരുമ്പറ. ആയുധപാണികൾ=ആയുധം പാണിയിലുള്ളവർ. (ബ. വ്രീ)

209. പുഷ്പപുരംമുന്നിട്ട്=പുഷ്പപുരത്തിലേക്കു്. യന്ത്രതോരണച്ചരട്ട്=യന്ത്രംകൊണ്ടുള്ള തോരണത്തിന്റെ ചരട്.

212. പുരുഷാരം=ജനസംഘം (അകമ്പടിക്കാരും മററും)

213. ഹസ്തിനി=പിടിയാന.

214 ചന്ദ്രലേഖാംബഷ്ഠൻ=ചന്ദ്രലേഖയുടെ അംബഷ്ഠൻ (ആനക്കാരൻ) ബബ്ബരകാഖ്യൻ=ബബ്ബരകൻ എന്ന പേരുള്ളവൻ.

215. രാക്ഷസാജ്ഞ=രാക്ഷസന്റെ കല്പന (ചന്ദ്രഗുപ്തനെ വധിക്കുക). ഉറയൂരുക=ഉറയിൽനിന്നു് ഊരുക (ക്രിയാസമാസം).

216. ചിക്കെന്നു്=വേഗത്തിൽ.

217. ഗതിവേഗം=ഗതിയുടെ വേഗം. (ഗതി=നടപ്പു്).

218. പ്രഭ്രഷ്ടലക്ഷ്യം= പ്രഭ്രഷ്ടം തെററിയതു്) ആയ ലക്ഷ്യ (ലാക്ക്=ഉന്നം) ത്തോടുകൂടിയതു്. (ബ. വ്രീ) കുറിക്കുകൊള്ളാത്തതു് എന്നു സാരം). മൂർദ്ധാവു്=ശിരസ്സ്.

219. നിഷ്ഫലം=ഫലത്തോടുകൂടാത്തതു് (നഞ്, ബ. വ്രീ) ആത്മവിനാശം=തന്റെ വിനാശം.

220. മുകളേറുക=മുകളിൽ ഏറുക, (ക്രിയാസമാസം: സപ്തമീതൽപുരുഷൻ). പാപചേതനൻ=ദുർബുദ്ധി.

224. പുരപ്രാപ്തി=പട്ടണപ്രവേശം.

225. അഭയദത്താഖ്യൻ= അഭയദത്തൻ എന്ന പേരോടുകൂടിയവൻ (ബ. വ്രീ)

227. വീര്യം=ഫലശക്തി. ചൂർണ്ണം=പൊടി.

228 ദോഷങ്ങൾ=വാതപിത്തകഫങ്ങളുടെ പ്രകോപം.

229. ഭൂമിവൃന്ദാരകേന്ദ്രൻ=ഭൂസുരശ്രേഷ്ഠൻ. വർണ്ണം=നിറം.

234. വിഷചൂർണ്ണം=വിഷമയമായ പൊടി.

235. അത്ര (അവ്യയം) ഇവിടെ ഈ വിഷയത്തിൽ (വൈദ്യത്തിൽ)

236. ആചാരം=നടപ്പ്.

237. വിശ്വൈകവൈദ്യൻ=ലോകത്തിൽ പ്രധാനവൈദ്യൻ.

239. ശയനാധികാരി=പള്ളിയറവിചാരിപ്പുകാരൻ.

240. രാക്ഷസപ്രയുക്തൻ=രാക്ഷസനാൽ നിയോഗിക്കപ്പെട്ടവൻ. അക്ഷയധനവാൻ=വളരെ ധനമുള്ളവൻ.

241. നിക്ഷേപം=പണയപ്പാട്.

244. ധനാഗമം=ധനമുണ്ടാവാനുള്ള വഴി.

245 ഒന്നിനൊന്നായി=പരസ്പരവിരുദ്ധമായി.

246. പറിക്കുക=അപഹരിക്കുക.

249. ധാത്രി=ഭൂമി.

250. സുരംഗ=ഗുഹ (നിലവറ). ഊഴത്തിൽ=തരത്തിൽ തരം വരുന്ന സമയം.

252 സുഷിരങ്ങൾ=ദ്വാരങ്ങൾ.

253. ഇരുമ്പിൻചാർത്ത്=ഇരുമ്പിൻകൂട്ടം.

256. മാംസഖണ്ഡങ്ങൾ=ഇറച്ചിക്കഷണങ്ങൾ.

257. അശനാർത്ഥം=തീററക്കായി (അവ്യ). സുരംഗാന്തരേ= നിലവറയുടെ ഉള്ളിൽ (അ. ന. സ. ഏ. വ)

258. ക്ഷോഭം=ദേഷ്യം.

259. വേപെടുക=പരവശന്മാരാവുക. ധൂമം=പുക.

560. അഗ്നിജ്വാലകൾ=തീയ്യിന്റെ നാളങ്ങൾ. പൊരിയുക=ദഹിക്കുക.

261 സദാകാലം=എപ്പോഴും (അവ്യ). സാവധാനം=മനസ്സിരുത്തൽ.

272. അഞ്ജസാ=വേഗത്തിൽ (അവ്യ). രഞ്ജിപ്പിക്കുക=വശീകരിക്കുക. നീതി=നയം. അനുദിനം=ദിവസംതോറും (അവ്യ).

263. പ്രധാനപുരുഷന്മാർ= പ്രധാന ഉദ്യോഗസ്ഥന്മാർ. ഭദ്രഭടാദികൾ=ഭദ്രഭടൻ മുതലായവർ.

264. മൌര്യപുത്രൻ=ചന്ദ്രഗുപ്തൻ. കൈതവം=കളവ്.

265. പക്ഷപാതികൾ=ഭാഗക്കാർ. മന്ത്രിവീരന്മാർ=മന്ത്രിശ്രേഷ്ഠന്മാർ.

266. ഭദ്രശീലന്മാർ=നല്ല സ്വഭാവമുള്ളവർ. വിക്രമന്മാർ=പരാക്രമികൾ (ശൌര്യമുള്ളവർ).

267. അയത്ത്=മറുത്ത്, ഇടഞ്ഞ് (ഇതൊരപൂൎവ്വപ്രയോഗമാണെന്നു തോന്നുന്നു.) പ്രയത്നം=ഉത്സാഹം (വേല).

268 പൎവ്വതപുത്രൻ=മലയകേതു.

270. ഊഢകൌതുകം=സന്തോഷത്തോടെ. (ക്രി. വി)

272. വ്യാജേന=കളവായി (അ. പു. തൃ. ഏ. വ)

273. ഒട്ടുമേ അതുകാം=അശേഷം നന്നല്ല.

277. അത്തൽ=ആലസ്യം.

മൂന്നാം പാദം കഴിഞ്ഞു.

നാലാം പാദം.

(മിശ്രകാകളിവൃത്തം)

1. ശുകതരുണി!=പെൺതത്ത. സുശീലഗുണഭാസുരം=സൽസ്വഭാവംകൊണ്ടു ശോഭിച്ചത്. തവ=നിന്റെ. മധുരഭാഷണം=സരസമായ വാക്ക്. ഹൃദയസുഖപൂരണം=മനസ്സിന്നു രസം വൎദ്ധിപ്പിക്കുന്നത്.

2. മഹിതനയശോഭനം=വിശേഷമായ നീതിശാസ്ത്രത്തിന്റെ സംഭൃതമായിട്ടുള്ളത്. സകലജനമോഹനം=എല്ലാ ജനങ്ങളേയും രസിപ്പിക്കുന്നത്. സൎവ്വമോദാവഹം=എല്ലാവൎക്കും സന്തോഷമുണ്ടാക്കുന്നത്, സൎവ്വശോകാപഹം=എല്ലാ ദുഃഖങ്ങളേയും കളയുന്നത്.

3. ചിത്രം=ഭംഗി.

4. ഫലമധുസിതാദി=പഴം, തേൻ, പഞ്ചസാര മുതലായത്. ഉപഭോജ്യതാം=ഭക്ഷിക്കപ്പെട്ടാലും. (ലോട്. ആത്മനേപദം പ്ര. പു. ഏ. വ. കൎമ്മണി).

5. കഥയ കഥയ=പറക പറക. (കേൾക്കാനുള്ള ഔത്സുക്യാതിശയത്തെ കാണിക്കുന്നതായ ദ്വിരുക്തി) (ലോട്. പരസ്മൈപദം മ. പു. ഏ. വ).

10. യമപടം=യമന്റെ ചിത്രം. വേഷം തിരിയുക=വേഷം മാറുക. അമിതയമഭക്തി=അന്തകനിൽ വളരെ ഭക്തി.

11. അതിനിപുണൻ=വളരെ മിടുക്കൻ. ഉഴറി=ബദ്ധപ്പെട്ടു.

13. അയി സുമുഖ=സുമുഖ, ഭദ്രേ, ഇത്യാദികൾ ദൂതാദികളോട് അവരുടെ സ്വാമിപ്രീതിസൂചകമായി ചെയ്യുന്ന സംബുദ്ധിയാകുന്നു. അഖിലജനവൃത്തം=സകലജനങ്ങളുടെ സ്വഭാവം.

15. അഖില..........മകുടമണി=സകല രാജാക്കന്മാരിൽ ശ്രേഷ്ഠൻ.

18. ശൌര്യം=പരാക്രമം. വീര്യം=മഹിമാ. ശ്രീ=ഐശ്വര്യം. പ്രതാപം=ഓജസ്സ്. കേളി=യശസ്സ്.

20. തദനു=അതിനുശേഷം. (അവ്യ)

22. നയനിപുണ!=നീതിശാസ്ത്രജ്ഞ! ഗുണസദന!= ഗുണങ്ങളുള്ളോവെ! (രണ്ടും നിപുണകസംബോധനം).

29. രോഷേണ=(അ. പു. തൃ. ഏ. വ) കോപത്തോടുകൂടി. (ശത്രുനാമശ്രവണംതന്നെ കോപകാരണം).

36. മിത്രം=സ്നേഹിതൻ.

39. ഹൃദയം=മനസ്സ്. (തന്റെ ഹൃദയത്തെപ്പോലെ വിശ്വാസഭാജനമെന്നു സാരം)

40. പുഷ്പകചത്വരം= പുഷ്പകം എന്ന തെരുവ്. മണികാരശ്രേഷ്ഠൻ=രത്നവ്യാപാരി.

41. നിന്ദ=പുച്ഛം.

44. കുടുംബങ്ങൾ=ഭാര്യാപുത്രാദികൾ.

45. ഇതി=ഇങ്ങനെ. (അവ്യ)

54. സഃ=(തച്ഛബ്ദം പു. പ്ര. ഏ. വ) അവൻ. ഖലു (അവ്യ) പുനഃ (അവ്യ). സഃ ഖലു പുനഃ=അവനാകട്ടെ പിന്നെ.

55. അംഗുലിമുദ്ര=മുദ്രമോതിരം.

56. ശിക്ഷയിൽ=നല്ലവണ്ണം. (ഇതൊരു നാട്ടോടിഭാഷയാണ്).

59. അംഗുലീയാഗമം=മോതിരംകിട്ടിയ വിവരം.

60. അതിനിപുണമായി=വളരെ വ്യക്തമായി (വെടിപ്പായി)

63. കപടവേഷൻ=വേഷം മാറിയവൻ (ബ. വ്രീ)

64. നഗരമണികാരൻ= നഗരത്തിലെ രത്നക്കച്ചവടക്കാരൻ.

66. അർഭകൻ=കുട്ടി. മോഹനൻ=സുന്ദരൻ.

67. കോലാഹലം=ശബ്ദം.

69. മന്ദം=പതുക്കെ. (ക്രി. വി).

70. സുന്ദരാംഗി=സുന്ദരി. (ബ. വ്രീ)

71. കോമളം=മനോഹരം. ഗാഢം=മുറുകെ.

72. നീലവിലോചനം=കറുപ്പുള്ള കണ്ണുകളോടു കൂടിയവൾ (സുന്ദരി). (ബ. വ്രീ)

73. പുരുഷൻവിരല്ക്ക്=പുരുഷന്റെ വിരലിന്. ശില്പം=ഭംഗി.

74. കന്നൽമിഴി=കന്നൽ (കരിങ്കുവളപ്പൂവ്)പോലെയുള്ള മിഴി (കണ്ണു)കളോടുകൂടിയവൾ, (ബ. വ്രീ). അഴിഞ്ഞ്=ഊരി.

75. പാദത്തിനോളം=കാക്കൽവരെ. ഖലാൽ=യദൃച്ഛയായി.

76 ഊനം=കുറവു്.

77. അക്ഷരങ്ങൾ=എഴുത്തുകൾ (ലിപികൾ) വിസ്മയിക്ക=അത്ഭുതപ്പെടുക. (രാക്ഷസൻ കുടുംബത്തോടുകൂടി വളരെനാൾക്കു മുമ്പെതന്നെ നാടുവിട്ടു പോയിരിക്കുന്നുവെന്നു പ്രസിദ്ധമായിരിക്കയാൽ ഈ രത്നവ്യാപാരിയുടെ ഗൃഹത്തിൽ ഉള്ള ഒരു സ്ത്രീയുടെ കയ്യിൽനിന്നു്, രാക്ഷസനാമാങ്കിതമായ ഈ അംഗുലിമുദ്ര ഊരിവീഴുവാൻ കാരണമെന്തെന്നുള്ള വിചാരംതന്നെ വിസ്മയകാരണം).

78. മാനം=അഭിമാനം. (ചാരന്നു ഒരു ഗൂഢവർത്തമാനം കിട്ടുന്നതു് അഭിമാനകരമാണല്ലൊ).

80. ചരനിപുണകോക്തികൾ=ചാരനായ നിപുണകന്റെ വാക്കുകൾ.

82. കാതില=ഇതു കർണ്ണാഭരണമെന്നു സാമാന്യമായി സങ്കല്പിച്ചു 'കടുക്കൻ' എന്ന അർത്ഥത്തിൽ ഉപയോഗിച്ചിരിക്കയാണെന്നു തോന്നുന്നു. എന്നാൽ ഇതു സ്ത്രീകൾ കാതിൽ അണിയുന്ന ഒരുതരം ആഭരണത്തിനു മാത്രമേ പറയാറുള്ളൂ. തെങ്ങു്, പന, കൈത ഇവയുടെ ഇളയ ഓല ഒരേവീതിയിൽ കീറി മഞ്ഞൾ മുതലായവ ചേർത്തു പുഴുങ്ങിയുണക്കി തെറുത്തും സ്വർണ്ണംകൊണ്ടും, രത്നം പതിച്ചും ഇങ്ങനെയെല്ലാം ഇതു് ഉണ്ടാക്കപ്പെടുന്നതിനാലാണു് ഇതിനു് 'കാതില' 'കാതിലോല', 'ഓല' എന്ന പേരുകൾ ഉണ്ടായതു്. 'കർണ്ണികാ താലപത്രം സ്യാൽ' എന്നു് അമരകോശം ഇതിനെ സ്പഷ്ടമാക്കുന്നതുമുണ്ടു്.

85. സർവ്വതഃ=മുഴുവൻ (തസിൽ പ്രത്യയാന്തം, അവ്യയം)

86. നിരൂപിച്ചുകല്പിച്ചു=ആലോചിച്ചുറച്ചു.

89. ഇക്കഥ= ചാണക്യചന്ദ്രഗുപ്തന്മാർ തന്നതാണെന്നുള്ള സംഗതി.

91. വെക്കം=വേഗം.

93. ഘോരൻ=ഭയങ്കരൻ. മ്ലേച്ഛരാജൻ=മലയകേതു.

94. സേനാധിനായകർ=സേനാപതികൾ.

95. കൌലൂതരാജൻ=കൌലൂതരാജ്യത്തിലെ രാജാവു്. മലയനൃപൻ=മലയം എന്ന രാജ്യത്തിലെ രാജാവു്.

96. ശത്രുവിധ്വംസനൻ=ശത്രുക്കളെ നശിപ്പിക്കുന്നവൻ.

97. ഗ്രീഷ്മസമാനൻ=ഗ്രീഷ്മ(ഗ്രീഷ്മമെന്ന ഋതു)ത്തിനോടു തുല്യൻ. ഗ്രീഷ്മത്തിൽ അത്യുഷ്ണംകൊണ്ടു നീരുവററി സസ്യാദികൾ ഉണങ്ങിപ്പോകുന്നതും കാട്ടുതീവീണു വനങ്ങൾ ദഹിച്ചുപോകുന്നതും പ്രസിദ്ധമാണല്ലൊ.

അതുപോലെ ശത്രുക്കളെ നശിപ്പിക്കുന്നവനെന്നു സാരം പ്രതിയോഗി കഠം=ശത്രുക്കഠം. കാശ്മീരൻ=കാശ്മീരരാജ്യത്തെ രാജാവ്.

98 സിന്ധുനിവാസി=സിന്ധുരാജ്യത്തിൽ വസിക്കുന്നവൻ. ശകാധിപൻ=ശകഗോത്രത്തിലുള്ള രാജാവ്. സിന്ധുഷേണാഖ്യൻ=സിന്ധുഷേണൻ എന്നു് ആഖ്യയുള്ളവൻ (ബ. വ്രീ.)

99. പാരസീകന്മാർ=പേർഷ്യാരാജ്യവാസികഠം.

101. വ്യാജം=കളവ്. കുറി=കുറിമാനം. പത്രം=എഴുത്തു്. രാജപ്രവരർ=രാജശ്രേഷ്ഠന്മാർ. ചിത്രവർമ്മാദി മുൻപറഞ്ഞ പഞ്ചരാജാക്കന്മാർ.

102. മ്ലേച്ഛനാൽ= മ്ലേച്ഛരാജാവായ മലയകേതുവിനെക്കൊണ്ട്. ഏഷഞാൻ=ഏഷഃ (ഏതച്ഛബ്ദം പു. പ്ര. ഏ. വ) ഈ ഞാൻ (വ്യാജമായ ഒരു കുറി എഴുതിച്ചുകൊടുപ്പിച്ച മ്ലേച്ഛനെക്കൊണ്ട് അമാത്യനെ ദൂരെ കളയിപ്പൻ എന്നന്വയം.)

103. ശകടദാസൻപക്കൽ=ശകടദാസന്റെ അധീനത്തിൽ.

104. രാജപുരുഷൻ=രാജകിങ്കരൻ.

106. ധന്യമതേ!=സൽബുദ്ധേ! ഗുണവാരിധേ!=വളരെ ഗുണമുള്ളവനേ! ബുദ്ധിവിലാസങ്ങഠം=ബുദ്ധിചാതുര്യങ്ങഠം.

107. സുമുഖ!=മിടുക്ക!

108. കമ്പംവരാതെ=തെററുവരാതെ.

109. ലേഖ=എഴുത്തു്. ഇന്നതു=നിർദ്ദേശ്യമായ പ്രകാരത്തെക്കുറിക്കുന്ന സർവ്വനാമം. വാചകം=വാക്യം. (പദസമുദായം)

110. ആരാനും= ഒരാഠം (ഞാൻ) ഏതാനും ഒന്നു= ഒരുസാധനം (ഈ സാധനം) ഉണ്ടു്=(കൊടുത്തയച്ചുവിട്ടിട്ടു്+ഉണ്ടു്) എന്നു വാക്യയോജന ചെയ്തുകൊഠംക ഒരുത്തനു്=ഒരാഠംക്കു് (നിങ്ങഠംക്കു്).

111. ഊഹ്യം=ആലോചിച്ചറിയത്തക്കതു്. സ്വയം=താൻതന്നെ. (അവ്യ) വാച്യം=പറവാനുള്ളതു്. ബാഹ്യനാമങ്ങഠം=സാക്ഷാൽ "സംജ്ഞകഠം (പ്രത്യേകപ്പേരുകഠം എന്നു സാരം) ഇതിന്റെ താൽപര്യം ഒന്നുകൂടി വിശദമാക്കാം "ഞാൻ നിങ്ങഠംക്കു ഈ സാധനം കൊടുത്തയക്കുന്നു. എനിക്കു പറവാനുള്ള സംഗതി നിങ്ങഠംതന്നെ ആലോചിച്ചാലറിയാമല്ലൊ" എന്നേ എഴുതാവൂ. ആരു് എഴുതുന്നുവോ ആയാളുടെയും, ആക്കെഴുതുന്നുവോ ആയാളുടേയും, എന്തുസാധനം കൊടുത്തയക്കുന്നുവോ ആ സാധനത്തിന്റെയും സാക്ഷാൽപേർ എഴുതരുതു്. എന്നർത്ഥം. അതല്ലാതെ കാര്യം വ്യക്തമായി പറഞ്ഞാൽ അമാത്യരാക്ഷസന്റെ വിശ്വസ്തമിത്രമായ ശകടദാസൻ ഇതു ചാണക്യന്റെ പ്രയോഗമാണെന്നും സിദ്ധാർത്ഥൻ ചാണക്യചാരനാണെന്നും മനസ്സിലാക്കുവാനിടവരുന്നതാണല്ലൊ.

112. ഇത്തരം അക്ഷരങ്ങൾ=ഇന്ന വക പദങ്ങൾ. സാമ്പ്രതം=ഇപ്പോൾ. വ്യക്തം=സ്പഷ്ടം.

115. വാ (ക്രി. മ. പു. ഏ. വ). അപകൃഷ്ടന്മാരോടു പറയുന്ന വിധായകപ്രകാരം വരിക എന്നർത്ഥം.

117. കായസ്ഥൻ=ഗുമസ്ഥൻ (അമാത്യരാക്ഷസന്റെ) ഉപായം=കൌശലം. പത്രം=എഴുത്ത്.

118. വാചികപത്രിക=സന്ദേശിപ്പാനുള്ള എഴുത്ത്.

120. ഒപ്പ്=എഴുത്തടയാളം (എപ്പോഴും യാതൊരു വ്യത്യാസവും വരാതെ തന്റെ കൈയെഴുത്തുകൊണ്ട് അടയാളപ്പെടുത്തുന്നതിനാൽ ഇതു് അന്വർത്ഥസംജ്ഞതന്നെ, തിരുവിതാംകൂർ മഹാരാജാവിന്റെ ഒപ്പിന്ന തുല്യം ചാർത്തുക എന്നു പറയാറുണ്ടു്. അതിൽനിന്നു് ഈ അർത്ഥം വ്യക്തമാകുന്നു.

122. ഛലവിഹിതപത്രം= കളവായി ഉണ്ടാക്കിയ എഴുത്ത്.

123. സുവിനയമോടു=നല്ല വിനയ(അടക്ക)ത്തോടുകൂടി. സാദരം=ബഹുമാനപുരസ്സരം.

126 മുദ്രയാ= (ആ. സ്ത്രീ. തൃ. ഏ. വ) മുദ്രകൊണ്ടു്. മുദ്രിതം=അടയാളപ്പെടുത്തപ്പെട്ടതു്. (പത്രം എന്നതിന്റെ വിശേഷണം) ഭദ്ര=മിടുക്ക! (സംബോധന)

127. മുന്നം=മുമ്പിൽ (ആദ്യം).

128. ഘാതുകന്മാർ=കൊല്ലുന്നവർ. (ആരാച്ചാരന്മാർ) എന്നു നാടോടിഭാഷ.

129. ക്രൂരൻ=ദുഷ്ടൻ.

130. വ്യാജേന=കളവായി (അ. പു. തൃ. ഏ. വ)

131. കലിതമുദം= സന്തോഷത്തോടുകൂടിയവനായ ശകടദാസനെ എന്നതിന്റെ വിശേഷണം (ദ. പു. ദ്വി. ഏ. വ)

132. മന്ത്രിപ്രവരൻ=അമാത്യരാക്ഷസൻ.

133. ആഭിമുഖ്യം=പ്രസാദം.

135. ഭദ്രമായ്=നല്ലവണ്ണം.

138 സാചിവ്യം=മന്ത്രിത്വം.

139. നിശ്ചലചിത്തൻ=ഇളക്കമില്ലാത്ത മനസ്സോടുകൂടിയവൻ.

141. അതിചതുരൻ=വളരെ സമർത്ഥൻ.

142. ആശി=അനുഗ്രഹം

143. ചണകസുതചരണവന്ദനം= ചാണക്യന്റെ പാദങ്ങളെ വന്ദിക്കുക.

144. നയനിപുണമതി=നയ(നീതിശാസ്ത്ര)ത്തിൽ നിപുണം (നല്ല അറിവുള്ള) ആയ ബുദ്ധിയോടുകൂടിയവൻ.

145. നിജനികടഭുവി=തന്റെ സമീപത്തിൽ.

146. ഭേദംവരുത്തുക=അകററുക.

147. കാലപാശികൻ, ദണ്ഡപാശികൻ=ഇവർ രണ്ടുപേരും വധശിക്ഷ വിധിച്ചവരെ കൊല്ലുവാനുള്ള ആരാച്ചാരന്മാരാകുന്നു.

150. ദുർമ്മന്ത്രി=ദുഷ്ടനായ മന്ത്രവാദി. ആഭിചാരമാരണാദികളെ ചെയ്യുന്നവൻ.

151. ഝടിതി=(അവ്യ) വേഗത്തിൽ. പുനരപി=പുനഃ അപി=പിന്നെ. ചായില്യം=ഒരു ചുവപ്പുചായം. അതിനു രസയോഗമുള്ളതിനാൽ വിഷവീര്യവുമുണ്ടു. ഇവിടെ 'ചായില്യമിട്ട കഴുവിന്മേലേററുവിൻ' എന്നോ 'ചായില്യമിട്ടകഴുവിന്മേലേററുവിൻ' എന്നോ മൂലം എന്നു സംശയമുണ്ടു; കഴുവിന്റെ വിശേഷണമാണെങ്കിൽ വദ്ധ്യന്റെ ദേഹത്തിൽ തറക്കുന്നതായ നാരായത്തിൽ മാത്രമായിരിക്കും. വിഷലിപ്തമായ ശല്യം തറച്ചാൽ ഉണ്ടാകുന്ന ദുസ്സഹമായ വേദന അവനെ അനുഭവിപ്പിക്കാനായിരിക്കും അങ്ങനെ ചെയ്യുന്നതു്. വദ്ധ്യനെയാണു ചായില്യം തേക്കുന്നതെങ്കിൽ കാണികളുടെ കണ്ണിനെ അവന്റെ നേരെ ആകർഷിക്കേണമെന്നോ വൈരൂപ്യം വരുത്തേണമെന്നോ ഉള്ള ഉദ്ദേശവുംകൂടിയുണ്ടായിരിക്കും.

155 അതികുപിതർ=വളരെ കോപിച്ചവർ.

156 തദാ=(അവ്യ) അപ്പോൾ.

157. അതുലബലഘാതുകാൻ= (അ. പു. ദ്വി. ബ. വ) അതിബലവാന്മാരായ ഘാതുകന്മാരെ.

158 രാക്ഷസം=(അ. പു. ദ്വി. ഏ. വ) രാക്ഷസനെ വീക്ഷിതും=(അവ്യ) കാണ്മാൻ

160. മന്ദമല്ലാതെ=വേഗത്തിൽ.

161. മന്ദിരം=ഗൃഹം. ശ്രേഷ്ഠകുലോത്ഭവശ്രേഷ്ഠൻ= ശ്രേഷ്ഠമായ കുല(ബ്രാഹ്മണകുല)ത്തിൽ ഉത്ഭവിച്ചവരിൽ ശ്രേഷ്ഠൻ (ചാണക്യൻ) ശാസനാൽ=കല്പന ഹേതുവായിട്ടു് (അ. ന. പ. ഏ. വ)

163. ശ്രേഷ്ഠിപ്രവര!=ചെട്ടിശ്രേഷ്ഠ! ധനപതേ!= മുതലാളി!

166. കല്പിച്ചിരിക്കുന്നതു്=നിശ്ചയിച്ചിരിക്കുന്നതു്.

168. കൃപ=ദയ. ധാത്രി=ഭൂമി.

169. ആതങ്കം=ഭയം.

170. അപരാധം=തെററു്. പൊറുതി=ഒരേടത്തിരിക്കാൻ തരം.

171. അമാത്യകളത്രം=രാക്ഷസന്റെ ഭാര്യ. വാങ്ങിക്കുക=മാററിത്താമസിപ്പിക്കുക (ഒഴിക്കുക).

176. വിശ്വാസവഞ്ചനം=വിശ്വസിച്ചിട്ടു ചതിക്ക.

177. ഭരം=ഭാരം (ചുമതല) പുത്രകളത്രാദികൾ=മക്കൾ, ഭാൎയ്യ മുതലായവർ.

181. തെററന്നു=വേഗത്തിൽ.

182. ആഭ=ശോഭ

183 സുവൎണ്ണങ്ങൾ=പൊന്നുകൾ.

184. ഭൂപാലമന്ദിരഗോപുരേ=കോവിലകത്തിന്റെ ഗോപുരത്തിങ്കൽ, (അ. ന സ, ഏ. വ)

185. വിടകൊണ്ടു=വന്നു. (ആചാരപദം)

187. ചോദ്യമവനോടു ചെയ്യേണ്ടതു ഭവാനാദ്യം=അവനോടു, ആദ്യം ചോദ്യം ചെയ്യേണ്ടതു, ഭവാൻ (ആകുന്നു) എന്നു അന്വയം. മററിനിക്കു=ഇനിക്കു മററു ആരു? (ഉണ്ടു?) എന്നന്വയം.

188. രാജനിയോഗം=രാജാവിന്റെ കല്പന, രാജപുരുഷൻ=രാജകിങ്കരൻ.

190. വിനീതൻ=വണക്കത്തോടുകൂടിയവൻ.

191. അവനിസുരവരനെ=ബ്രാഹ്മണശ്രേഷ്ഠനെ (ചാണക്യനെ കമ്പിട്ടു=വന്ദിച്ചു. ആചാരം=ഉപചാരം. വാങ്ങി=പിന്നാക്കംമാറി,

192. ഉചിതം=യോഗ്യം. അതിനു=ചന്ദനദാസന്റെ ഉപചാരത്തിനു. അഥ=പിന്നെ സ ഖലു ചണകസുതൻ=സഃ ഖലു ചണകസുതൻ=ആ ചാണക്യനാകട്ടേ.

195. സമ്മാനവാക്കുകൾ=സല്ക്കാരവചനങ്ങൾ. ധൎമ്മം=ആചാരം 'ധൎമ്മഃ പുണ്യയമന്യായസ്വഭാവാചാരസോമപാഃ' എന്നമരം

196 അനുചിതം=യോഗ്യമല്ലാത്തതു. സമ്മാനം=സൽക്കാരം. ഇപ്പരിഷക്കു=എന്റെ തരക്കാൎക്കു.

199 വൈശിഷ്ട്യം=മഹത്വം. ഔചിത്യം=യോഗ്യത.

202. കശ്മലൻ=ദുഷ്ടൻ.

204. ശ്രേഷ്ഠിപ്രവര!=ചെട്ടികളിൽ പ്രധാനിയായവനേ!

205. വാണിഭങ്ങൾ=വ്യാപാരങ്ങൾ. വാണിജ്യം എന്ന സംസ്കൃതപദം നാട്ടോടിഭാഷയിൽ വാണിഭമായതാണെന്നു തോന്നുന്നു സന്തതം=എപ്പോഴും. നാണിയം=നടപ്പു. (കച്ചവടത്തിന്റെ)

206. ആൎയ്യൻ= യോഗ്യൻ (ഉത്തമമന്ത്രി) കാൎയ്യങ്ങൾ=ഗുണങ്ങൾ.

207. നരപാലകൻ=ജനങ്ങളെ രക്ഷിക്കുന്നവൻ (രാജാവു)

208. ഖേദാൽ=ദുഃഖത്തോടുകൂടി. പീഡ=ദുഃഖം. മേദിനി=ഭൂമി.

209. കൎണ്ണങ്ങൾ=ചെവികൾ.

210. കൌതുകം=സന്തോഷം.

211 പൌൎണ്ണമാസി=വെളുത്തവാവ്, പൂൎണ്ണഗുണം=പൂൎണ്ണം (തികഞ്ഞത്) ആയ ഗുണം (രാജധൎമ്മം)

213. രാജഗുണം=രാജാവിന്റെ ഗുണം. ആശയം=മനസ്സ്.

217. അൎത്ഥം=ധനം.

220 നന്ദരാജ്യം=നന്ദന്മാരുടെ രാജ്യം. (നന്ദന്മാരുടെ ഭരണകാലത്തേപ്പോലെയുള്ള രാജ്യം എന്നു സാരം)

221, അൎത്ഥാഗ്രഹം=ധനത്തിലുള്ള ആഗ്രഹം.

222 ഇത്രയുമില്ലാ=അല്പംപോലുമില്ലാ, മുരാപൌത്രൻ=മുരയുടെ (മുരാ-സൎവ്വാൎത്ഥസിദ്ധിയെന്ന രാജാവിന്റെ ശൂദ്രസ്ത്രീയായ ഭാൎയ്യ) പൌത്രൻ=പുത്രന്റെ പുത്രൻ.

223 ആനന്ദം=സുഖം. പ്രിയം=ഇഷ്ടം.

224. മഹാരാജൻ=മഹാൻ(ഉത്തമൻ) ആയ രാജാവ്. രഞ്ജിപ്പിക്കുന്നവൻ-രാജാവ് എന്ന നാമത്തെ യഥാൎത്ഥമാക്കുന്നവനെന്നൎത്ഥം. ദൃഢം=നിശ്ചയം.

225. വയം=ഞങ്ങൾ. (അസ്മച്ഛബ്ദം-പ്ര, ബ. വ.)

227. വിപരീതം=വിരോധം. ആചരിച്ചീടായ്കിൽ=ചെയ്യാതിരുന്നാൽ.

230. അയ്യോ! ശിവ! ശിവ!!=(അവ്യ) വിസ്മയഭയാദിവികാരദ്യോതകം, പൊയ്യേ=അസത്യംതന്നെ- (പൊയ്യ്)—ഏ എന്ന പദച്ഛേദം-പറയും=ചിലർ-എന്നു ചേൎത്തു വാക്യപൂരണം. കാണായ്കയാൽ=അസൂയനിമിത്തമായിട്ട്.

231. തൃണങ്ങൾ=പുല്ലുകൾ. (ഇവിടെ ഉണങ്ങിയപുല്ല്-അല്ലെങ്കിൽ വൈക്കോൽ എന്നായിരിക്കും വിവക്ഷിതാൎത്ഥം) വഹ്നി=അഗ്നി (വൈക്കോൽ തീയിനോടു പിണങ്ങിയാൽ സംഭവിക്കുന്ന അവസ്ഥയല്ലേ ഞാനു മഹാരാജാവിന്നു അപ്രിയം ചെയ്താൽ എനിക്കു വന്നുകൂടുന്നതു? എന്നു സിദ്ധാന്തം).

232. എങ്കിലോ=എന്നാൽ-അതും=പുല്ലു തീയിനോടു പിണങ്ങുന്ന രീതി.

233. വൈരം=വിരോധം. അമാത്യൻ=അമാത്യരാക്ഷസൻ.

234. പത്തനേ=ഗൃഹത്തിൽ—(അ. നം. സ. ഏ. വ)

235. പൊയ്യ്=അസത്യം. മെയ്യേ=മെയ്യ്—ഏ=സത്യമായിട്ട്.

236. ഭൂപാലവീരരോട്=രാജശ്രേഷ്ഠന്മാരിൽനിന്ന്. ആപത്ത്=രാജകോപം നിമിത്തമുണ്ടാകുന്ന ശിക്ഷകളും മറ്റും.

237 പൌരജനം=പുരവാസികളായവർ.

243 മുമ്പിൽ പറഞ്ഞതിനിയില്ലെന്നു—"അമാത്യന്റെ പുത്രകളത്രാദികളെയും നിൻതവ പത്തനേ വെച്ചു സൂക്ഷിക്കുന്നതില്ലയോ" എന്നു

ചോദിച്ചപ്പോഠം നീ ഇല്ല എന്നു പറഞ്ഞു. പിന്നെപ്പറഞ്ഞിതു ഉണ്ടെന്നു് അതെങ്ങനെ? ഇതിൽ ഏതാണു വിശ്വസിക്കേണ്ടതു്?

244. ഭോഷ്ക്കുപറഞ്ഞാൽ മടങ്ങുകയില്ല=ഞാൻ ചോദ്യം മതിയാക്കുകയില്ല.

245. നിരപ്പു=സമ്മതമാവുകയുള്ളു. കേഠംക്കുന്നവക്ക ശരിയാണെന്നുതോന്നുകയുള്ളൂ. ('ദൈവത്തിനു നിരക്കാത്ത വക്കു്') ഇത്യാദി പ്രയോഗം ഓൎക്കുക.

251. അന്നു്= അമാത്യരാക്ഷസന്റെ യാത്രാദിവസം. കലശൽ=തിട്ടുക്കം (തിരക്കു്.)

254. മന്ദഹാസം=പുഞ്ചിരി. (പരിഹാസസൂചകം)

256. ചേതസി=മനസ്സിൽ. (സ. ന. സ. ഏ. വ)

259. ആശം=ആഗ്രഹം.

260. നയവിപുലബലം=നയ (നീതി)വും വിപുലം (വലുതു്) ആയ ബലവും (ചന്ദ്രൻ). നക്രനാസൻ=നന്ദരാജമന്ത്രികളിൽ ഒരു പ്രധാനി.

261. ലക്ഷ്മി=മഹാലക്ഷ്മി (രാജശ്രീ).

264. ദ്വിരദ..,.........ശോണാഭ=ദ്വിരദവരന്മാർ (കൊമ്പനാനകഠം) ഉടെ രുധിര(ചോര)ത്തിന്റെ കണങ്ങഠം (തുള്ളികഠം) ഉടെ സേകം (പുരളുക)കൊണ്ടു ശോണമായ (ചുവന്ന) ആഭ (നിറം)യൊടുകൂടി. അരുണം=ചുവന്നതു്.

265. ശിശിര...............കലം=ശിശിരകര(ചന്ദ്ര)ന്റെ മഹിത(പൂജ്യ)യായ കല. സിംഹവദനം=സിംഹത്തിന്റെ വായ്. ദംഷ്ട്രം=കാളയല്ല്. ഇവിടെ ചാണക്യൻ, 'തന്നാൽ സുരക്ഷിതനായ ചന്ദ്രഗുപ്തനെ വധിക്കുവാൻ (അല്ലെങ്കിൽ രാജ്യഭ്രഷ്ടനാക്കുവാൻ) രാക്ഷസാമാത്യനാൽ സാദ്ധ്യമല്ല എന്നു പറയുന്നതിനു പകരം 'സിംഹത്തിന്റെ വായിൽനിന്നു ദംഷ്ട്രയെ പറിച്ചെടുപ്പാൻ ആൎക്കു സാധിക്കും?' എന്നു് അപ്രസ്തുതരൂപമായ വാക്യത്തെ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നതുകൊണ്ടു 'അപ്രസ്തുതപ്രശംസ' എന്ന അലങ്കാരം സിദ്ധിച്ചിരിക്കുന്നു.

267. വിവിധം=പലപ്രകാരത്തിൽ. ഇതി=(അവ്യ) ഇങ്ങനെ. വിഗതഭയം=(ക്രി. വി) ഭയംകൂടാതെ.

268. വിരുതു്=സാമൎത്ഥ്യം (ഭംഗി).

269. അഗ്രകുലോത്തമൻ= അഗ്രകുല(ബ്രാഹ്മണജാതി)ത്തിൽ ഉത്തമൻ. (ബ്രാഹ്മണശ്രേഷ്ഠൻ) ഉഗ്രം=ഭയങ്കരം.

270. ദുൎന്നയം=തോന്നിവാസം. അനുഭവം=ഫലം.

273. ശാഠ്യകൎമ്മങ്ങഠം=വാശിയോടുകൂടിയുള്ള പ്രവൃത്തികഠം.

274. കഷ്ടം=കഷ്ടപ്പാട്. ദണ്ഡം=ശിക്ഷ.

276. കാൽക്ഷണം വൈകാതെ=ഒട്ടും താമസിക്കാതെ. രാജാജ്ഞയാ=രാജാവിന്റെ കല്പനപ്രകാരം (ആ സ്ത്രീ. തൃ. ഏ. വ)

277. ചിത്രം= വിശേഷമായിട്ടുള്ളതു. രാജപ്രസാദം= രാജസമ്മാനം.

281. ആവിർഭവിക്ക=തോന്നുക. ചിത്തത്തിൽ=മനസ്സിൽ.

282 ഭീഷണം=ഭയപ്പെടുത്തുന്നതു്. ദോഷവിഹീനൻ=ദോഷമില്ലാത്തവനു.

283. സത്യം=(ക്രി. വി) വാസ്തവമായിട്ടു് (രക്ഷിച്ചുകൊള്ളുന്നു),

285. ഉരു=ആവൃത്തി. വിശ്വാസം=സമ്മതം.

286. താവകം=നിന്റേതു്.

288. സാമദാനാദികൾ=സാമം, ദാനം മുതലായതു്. 'ശ്രേഷ്ഠിപ്രവര! ധനപതേ!' എന്നിത്യാദി സാമങ്ങൾ 'രാക്ഷസൻ തന്റെ കളത്രത്തെയും നൽകി ചിത്രമായുള്ള രാജപ്രസാദങ്ങളും എത്രയുംനന്നായനുഭവിച്ചീടെടോ!' എന്നിത്യാദിദാനങ്ങൾ. ശ്രേഷ്ഠികുലശ്രേഷ്ഠ.................. നി കാട്ടുന്ന ദുർന്നയംകൊണ്ടുള്ളനുഭവം ദുഷ്ടൻ ക്ഷപണകൻ:.............. നാട്ടിന്നുപോയതുകേട്ടില്ലയോ' എന്നിത്യാദിഭേദങ്ങൾ. 'പിന്നെ ശകടദാസൻ............ കാലപുരിപുക്കിരിക്കുന്നു... ....ഭവാൻ കഷ്ടമാം ദണ്ഡമനുഭവിക്കുമല്ലോ' എന്നിത്യാദി ദണ്ഡങ്ങൾ, ചിത്തമിളകാതെകണ്ടു്= ഇളകാതിരിക്കുന്നതു കണ്ടു്. ചിത്രം ഇവൻതൊഴിൽ=ഇവന്റെ സ്വഭാവം ആശ്ചര്യം.

290. നിർണ്ണയം=ഉറപ്പു്.

292. അസിലത=വാൾ (ലതപോലെയുള്ള അസി; കനക്കുറവുകൊണ്ടു ലതയോടു സാദൃശ്യം).

293. ഗളതലം=കഴുത്തു് ചന്ദ്രഗുപ്താജ്ഞയാ= ചന്ദ്രഗുപ്തരാജാവിന്റെ കല്പനപ്രകാരം.

294. ഖലവണിജ!= കള്ളക്കച്ചവടക്കാര! ശഠഹൃദയ!=ദുർബ്ബുദ്ധേ.

297. മമ=എന്റെ. ചാതുര്യമോടു്=ഭംഗിയായി. (ആരും തട്ടാത്തതുകൊണ്ടു ഭംഗിയിൽ വെട്ടാമെന്നു പരിഹാസസൂചകം. അതിനെത്തന്നെ അനന്തരവാക്യങ്ങളാൽ വ്യക്തമാക്കുന്നു.)

300. മന്ദിച്ചു്=ഉത്സാഹം കുറച്ചു്.

301. ഉൾക്കരൾ=മനസ്സു്. കിളരുക=ഉയരുക. മൂർഖൻ=മൂഢൻ (കാര്യാകാര്യവിവേകമില്ലാത്തവൻ)

303. ഏന്തിപ്പിടിക്കുക=എടുത്തുപിടിക്കുക.

304. അന്ധൻ=കാഴ്ചയില്ലാത്തവൻ.

306. അന്ധതാമിസ്രസമാനം=അന്ധതാമിസ്രമെന്ന നരകത്തിന്നു തുല്യം.

307. ഭണ്ഡാരം=കെട്ടിയിരിപ്പുമുതൽ.

309. കടുമ=കടുപ്പം (ക്രൌൎയ്യം) അന്തരം=മനസ്സിൽ. (അവ്യ)

310. സുഹൃദി=(ദ. പു. സ. ഏ. വ) സ്നേഹിതനിൽ. സൎവ്വസ്വഹാനി=എല്ലാം മുതലും നശിക്കുക.

313. കാലാന്തകോപമന്മാർ=കാലനോടും അന്തകനോടും തുല്യന്മാർ (ഇവിടെ കാലശബ്ദവും അന്തകശബ്ദവും, ഏകപൎയ്യായങ്ങളാകകൊണ്ടു കാലപാശികദണ്ഡപാശികന്മാൎക്കു നാമരൂപങ്ങളിൽ മാത്രം ഭേദമുണ്ടെങ്കിലും കൎമ്മഭേദമില്ലെന്നു സൂചിപ്പിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. അല്ലെങ്കിൽ കാലാന്തകൻ=ശിവൻ. സംഹാരരുദ്രതുല്യന്മാർ എന്നു കല്പിക്കാം.)

316. കണ്ടകപാഷാണസഞ്ചിതം= കണ്ടക(മുള്ളു്) പാഷാണ(കല്ലു)ങ്ങളാൽ സഞ്ചിതം (നിറയപ്പെട്ടതു്).

317. വിധിബലം=ദൈവശക്തി (ആകുന്നു).

318. ചേതസി=(സ. ന. സ. ഏ. വ) മനസ്സിൽ. ആതുരന്മാർ=ദുഃഖിതന്മാർ.

320. നിധികൾ=നിക്ഷേപങ്ങൾ,

321. വൈശിഷ്ട്യം=നന്മ.

322. രത്നകുംഭങ്ങൾ=വിശേഷമായ കുടങ്ങൾ (രത്നം പതിച്ച കുടങ്ങൾ) അമത്രഗണങ്ങൾ=പാത്രങ്ങൾ.

323 കണ്ടിക്കണക്കിൽ=ഇതു തൂക്കംകൊണ്ടും അളവുകൊണ്ടും രണ്ടുവിധത്തിലാവാം. തൂക്കംകൊണ്ടാണെങ്കിൽ അറുനൂറുറാത്തൽ ഒരു കണ്ടി. അളവുകൊണ്ടാണെങ്കിൽ ഒരുകോൽ സമചതുരം. ഒരുകണ്ടി; സ്വൎണ്ണാദിലോഹങ്ങളെല്ലാം തൂക്കപ്പടിയായിട്ടാണു് കണക്കാക്കുന്നതു്.

324. ഓലപ്പെട്ടി=വസ്തുക്കളുടേയും മററും ആധാരങ്ങളായ രേഖകൾ സൂക്ഷിക്കുന്ന പെട്ടി; പുരാതനകാലങ്ങളിൽ രേഖകളെല്ലാം പനയോലയിലായിരുന്നതിനാൽ ഈ പേർ അന്വൎത്ഥമാകുന്നു.

325. കുത്തിക്കവരുക=പൂട്ടുകളും വാതിലുകളും മററും കുത്തിത്തുറന്നു് അപഹരിക്കുക. കൊണ്ടേന്നു്=കൊണ്ടുവന്നു് (വകാരലോപം)

326. അൎത്ഥം=ധനം. എപ്പേരും=എല്ലാം.

327. അന്തഃകരണം=മനസ്സു്.

328. രാക്ഷസാമാത്യനെച്ചൊല്ലി=രാക്ഷസാമാത്യനുവേണ്ടി. നിജം=തന്റേതു്. ജീവിതം=ജീവൻ.

329. സാരമായുള്ളതു്=രാക്ഷസഗ്രഹണം.

332. ഭദ്രബലം=നല്ലബലൽ.

333. കമ്പം=ക്രസൽ.

337. ആടൽ=ദുഃഖം,

338. നിയോഗം=കല്പന- ധൃഷ്ടൻ=സമത്ഥൻ. ഭാഗുരായണമന്ത്രി=ഭാഗുരായണനൻ എന്ന മന്ത്രി.

340. ഔചിത്യം=യോഗ്യം. പാത്തു്=ആലോചിച്ചു്.

341. വരസചിവൻ=ഉത്തമമന്ത്രി. തുമ=ഭംഗി,

342. പ്രിയസചിവനയവചനനിശമനദശാന്തരേ=പ്രിയസചിവ(ഇഷ്ടമന്ത്രി)ന്റെ നയവചന(നീതിയായ വാക്ക്)ത്തെ നിശമനദശാന്തരേ (കേട്ടപ്പോൾ). പവ്വതപുത്രൻ=പവ്വതരാജാവിന്റെ പുത്രൻ (മലയകേതു) രാക്ഷസാമാത്യനെചൊല്ലിവിട്ടിങ്ങുവരുത്തി= (ആളെ പറഞ്ഞയച്ചു് രാക്ഷസാമാത്യനെ വരുത്തി) എന്നു് അന്വയം.

344. കോപ്പുകൾ=വസ്ത്രാഭരണാദികൾ.

345. സ്വാമിവിനാശം=നന്ദരാജവിനാശം. കാമം=ഇഷ്ടം.

346. ഭൂഷണം=ആഭരണം. അലങ്കരിക്കുക=അണിയുക.

347. ഇത്ഥം=(അവ്യ) ഇങ്ങനെ.

349. സുകുമാര!=സുന്ദര! വീരശിഖാമണേ!=വീരന്മാരുടെ ശിഖയിൽ (ശിരസ്സിൽ) ഉള്ള രത്നമേ! (മഹാവീര!)

352. വീയ്യം=പ്രതിയോഗികളെ ജയിപ്പാനുള്ള സാമത്ഥ്യം. കോപം=പ്രതിയോഗികൾ ചെയ്യുന്ന അപരാധങ്ങളെക്കൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന മനഃക്ഷോഭം. നാണം=പ്രതിയോഗികളോടു തോല്ക്കുമ്പോളുണ്ടാകുന്ന മൗനാജാഡ്യം (ലജ്ജ). ഖേദം=തനിക്കും തന്റെ പക്ഷക്കാക്കും നാശംവരുന്നതിനാലുണ്ടാകുന്ന മനോദൈന്യം. ശൌയ്യം=വീയ്യംതന്നെ. (ശൂരന്റെ കമ്മം)

354. എഴുനിലമാടം=ഏഴുനിലയില്ലുള്ള കോവിലകം (രാജമന്ദിരം) വീയ്യം=പ്രഭാവം (തേജസ്സ്) 'വീയ്യംബലേപ്രഭാവേ ച. തേജസ്സാമത്ഥ്യയോരപി' എന്നു് അഭിധാനം. സിംഹാസനം=രാജാസനം. എളതു്=ചെറുതു്. (കുറച്ചു്).

359. ഒത്തവണ്ണം=ഇഷ്ടംപോലെ, അനുഷ്ഠിക്കുക=ചെയ്യുക.

360. ദിവ്യം=വിശേഷമായ. പൊന്മണിമാല=സ്വണ്ണംകൊണ്ടുള്ള വിശേഷമായ മാല.

361. ആദരപൂവ്വം=ബഹുമാനത്തോടുകൂടി.

364. ശില്പം=കൃത്രിമം. ആഹിതുണ്ഡികവേഷം=ആഹിതുണ്ഡിക(പാമ്പാട്ടി)ന്റെ വേഷം (ആകൃതി).

365. പാമ്പിൻകുലടകൾ= പാമ്പിനെ സൂക്ഷിക്കുന്ന കൂടകൾ (അമ, ഈററ, മുള മുതലായവയെ കീറി നെയ്തുണ്ടാക്കുന്ന ഒരുതരം പാത്രത്തിന്, 'കൂടാ' എന്നാണ സാധാരണ മലയാളികൾ പറയുന്ന പേർ. എന്നാൽ അതിനെ 'കുലട'യാക്കിയതു കവിയുടെ ഒരു വികൃതിയെന്നേ പറവാൻ തരമുള്ളൂ. പൂച്ചയെ പൂശകനാക്കിയ കവികളുണ്ടല്ലോ).

367 ചിന്താകുലതയാ=മനോവ്യസനത്തോടുകൂടി. (അ: സ്ത്രീ. തൃ. ഏ. വ)

369 ഉണ്ടായതില്ല=മനസ്സിലായില്ല.

370. ധന്യൻ=സമർത്ഥൻ.

372. കണ്ണുനീർ ഓലോലെ=ധാരയായി. (തനിക്കുവേണ്ടി തന്റെ സ്നേഹിതന്മാർ അനുഭവിക്കുന്ന ക്ലേശങ്ങളെ ഓർത്തുള്ള അനുതാപംതന്നെ ദുഃഖകാരണം.)

373. പര്യങ്കസീമനി=(ന. ന. സ. ഏ. വ) കട്ടിലിന്മേൽ.

374. ദീനൻ=പരവശൻ. കുറവൻ=പാമ്പാട്ടി (ജാതിയിൽ താഴ്ചയുള്ളവൻ എന്ന അർത്ഥത്തിൽ ഈ പേർ വന്നതായിരിക്കാം.)

375. അഹോ!=ആശ്ചര്യം.

376. മംഗലരൂപൻ=നല്ല രൂപത്തോടുകൂടിയവൻ. ഈശ്വരാ!=ദൈവമേ! (അനുതാപദ്യോതകമവ്യയം)

377. ഭൂപാലവീരൻ=രാജശ്രേഷ്ഠൻ. ദേവൻ=സ്വാമി.

378. ആപാദചൂഡം=(അവ്യ) അടിമുതൽ മുടിവരെ (അവ്യയീഭാവസമാസം). പദവീ=ഉൽകൃഷ്ടസ്ഥിതി (തന്റെ സ്വാമിയായിരുന്ന 'സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധി' രാജാവായിരിക്കുന്ന കാലമായിരുന്നെങ്കിൽ ഞാൻ അദ്ദേഹത്തെക്കൊണ്ടു സർവ്വാഭരണങ്ങളും സമ്മാനിപ്പിച്ച് ആപാദചൂഡം നിന്നെ അലങ്കരിപ്പിക്കുമായിരുന്നു എന്നു സാരം.)

379. വിധിവിഹിതം=ദൈവകല്പിതം. ഇദം=ഇത്. (ഇദം ശബ്ദം ന. പ്ര. ഏ. വ)

380. ചിത്തവിഷാദാൽ=മനോദുഃഖത്താൽ.

381. ഉരുശോകം=(ക്രി. വി) വളരെ ദുഃഖത്തോടുകൂടി.

383. അലം അലം ഇതു്=(ദുഃഖം) മതി മതി. (അവ്യ) ആശു=(അവ്യ) വേഗത്തിൽ.

384. കാലാന്തരം=കാലക്രമം.

385. ആതുരൻ=ദുഃഖിതൻ, വൃഷ്ണികുലം=യാദവവംശം.

387. മുനിശാപാൽ=മഹർഷിമാരുടെ ശാപത്താൽ. ഇക്കഥ ഭാഗവതം ഏകാദശസ്കന്ധത്തിലും ഭാരതം മൗസലപർവ്വത്തിലും പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടു്. 'ഭൃഗു, ഭരദ്വാജ, വസിഷ്ഠ, കാശ്യപാദി മഹർഷിമാർ ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാനെ കാണ്മാനായി ദ്വാരകയിലേക്കു വന്നപ്പോൾ 'ഭഗവൽപുത്രന്മാർ പലരുമൊന്നിച്ചു', ആ മഹർഷിമാരെ പരിഹസിപ്പാനായി സാംബനെ ഒരു ഗർഭിണീവേഷം കെട്ടിച്ചു്, 'ഇവൾ പെറുന്നതു പുരുഷനോ പെണ്ണോ? ദിവസമേതെന്നു മരുളിച്ചെയ്യണം' എന്നു് അവരോടു ചോദിച്ചു. അവർ അന്യോന്യം ആലോചിച്ചപ്പോൾ കാലഗതി തടുപ്പാൻ പാടില്ല; ഇവർക്കു നാശകാലമടുത്തി

രിക്കുന്നു, എന്നു മനസ്സിലാക്കി; ഇവൾക്കു പ്രസവം അടുത്തിരിക്കുന്നു; ഇവൾ ഒരു ഇരുമ്പുലയ്ക്കയെ പ്രസവിക്കും; 'അതിനാലെ കുലം മുടിയും നിങ്ങൾക്ക്" എന്നു വിധിച്ച് ആ ദിവ്യന്മാർ എഴുന്നള്ളുകയും അപ്രകാരമെല്ലാം സംഭവിക്കയും ചെയ്തു'. എന്നാണതിൻെറ സംക്ഷേപം.

388. മന്ദൻ=നിസ്സാരൻ. അവകാശം=സംഗതി.

390. മാനുഷഭൃതി=മനുഷ്യൻെറ ഐശ്വര്യം. പ്രാണവിനാശഭയം=മരിച്ചുപോകുന്നതിലുള്ള ഭയം.

391. നിത്യം=എല്ലായ്പോഴും. പരദാസ്യം=അന്യന്മാരുടെ ദാസ്യവൃത്തി.

392. സ്വർഗ്ഗേ=സ്വർഗ്ഗത്തിൽ; പരലോകത്തിൽ (അ. പു. സ. ഏ. വ) മമ ഭൂപതിയ്ക്കു്=എൻെറ സ്വാമിയായ രാജാവിന്. അരിവർഗ്ഗം=ശത്രുക്കളുടെ കൂട്ടം. അശേഷം=മുഴുവൻ. (ശേഷത്തോടുകൂടാതെ നഞ്. ബ. വ്രീ)

393. സന്തതം=എപ്പോഴും.

394. നിഷ്ഫലം=വ്യർത്ഥം (നഞ്. ബ. വ്രീ)

395. ഭിത്തിയുണ്ടെങ്കിലേ ചിത്രമുള്ളൂ=ചിത്രത്തിനാധാരം ഭിത്തിയാകകൊണ്ട് ആധാരമായ ഭിത്തി നശിച്ചാൽ ആധേയമായ ചിത്രവും നശിക്കുന്നു. അതുപോലെ രാജാവുള്ളപ്പോഴേ നീതിപ്രയോഗം ചെയ്തിരുന്ന മന്ത്രിയായ ഞാൻ രാജാവു നശിച്ചിട്ടു പിന്നെയും നീതിപ്രയോഗം ചെയ്യുന്നതു നിഷ്ഫലംതന്നെ എന്നു സാരം. കിം ഫലം=ഫലമെന്ത്?

396. സ്വാമിവിനാശം=സ്വാമി(രാജാവ്)യുടെ നാശം. കാമം=ആഗ്രഹം.

399. നന്ദമഹീപതി=നന്ദരാജാവ്. അദ്ദേഹമാണ്, തന്നെ ഇങ്ങനെ ആക്കിച്ചമച്ചതു്. എന്നു പറഞ്ഞുകൊണ്ട് അദ്ദേഹം തന്നെക്കുറിച്ച് എങ്ങനെയെല്ലാം ചെയ്തിരുന്നുവെന്നു പറയുന്നു.

400. ഒട്ടേടം=ഒരു സംഗതിമാത്രം. കാൽക്ഷണം=അല്പസമയംപോലും.

401. മാനസേ=ഉള്ളിൽ.

404. ബന്ധുജനമനോധൈര്യം=ബന്ധുജനങ്ങൾക്കു മനസ്സുറപ്പു (രാക്ഷസൻ ചന്ദ്രഗുപ്തനെ നശിപ്പിച്ചു ജയം സമ്പാദിക്കുമെന്നുള്ള ഉറപ്പ്) തീക്ഷ്ണൻ=ക്രൂരൻ.

405 തീക്ഷ്ണരസവാദികൾ=തീക്ഷ്ണന്മാർ (ക്രൂരന്മാർ) ആയ രസവാദികൾ (വിഷപ്രയോഗനിപുണന്മാർ). കല്പിക്കുക=നിയമിക്കുക.

406. ഭരിക്കുക=ആഹാരാദികൾ കൊടുത്തു രക്ഷിക്കുക. അനുദിനം=ദിവസേന (അവ്യ).

407. അരാതിവൃത്താന്തം=ശത്രുവിന്റെ പ്രവൃത്തി.

403. കിം ഇഹ ഫലം=അങ്ങനെയൊക്കെ ചെയ്തിട്ട് ഇവിടെ എന്തു ഫലമാണ്?

410. ശാർദ്ദൂലപോതങ്ങൾ=പുലിക്കുട്ടികൾ. (പുലിക്കുട്ടികളെ വളർത്തിയാൽ അവ വലുതാകുമ്പോൾ വളർത്തിയവനെത്തന്നെ കൊന്നു തിന്നുന്നതുപോലെയാണ് ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ പ്രവൃത്തിയെന്നു സാരം.)

413. ദൈവം=ഈശ്വരൻ (വിധി) വർമ്മം=ചട്ട (രക്ഷ എന്നു സാരം)

414. കഥയ കഥയ ആശു=വേഗത്തിൽ പറക പറക. (കേൾപ്പാനുള്ള ഔത്സുക്യത്താൽ ഭീരുകതി).

415. ആകർണ്യ=(ല്യബന്തം അവ്യ) കേട്ടിട്ട്.

418. പുരപ്രവേശാദി=പട്ടണപ്രവേശം മുതലായതു്. രൂക്ഷത=ക്രൂരത.

420. ദാരുവർമ്മാവ്=ഒരു ശില്പി. അംബഷ്ഠൻ=ആനക്കാരൻ.

421. ശത്രുജനം=(ചന്ദ്രഗുപ്തചാണക്യന്മാരും അവരുടെ കാര്യകാരും) മന്ദസ്മിതം=പുഞ്ചിരി.

424. യന്ത്രപ്രയോഗങ്ങൾ= യന്ത്രംകൊണ്ടുള്ള പ്രയോഗങ്ങൾ. വൈരോധകൻ=പർവ്വതരാജാവിന്റെ സഹോദരൻ,

426. മ്ലേച്ഛർ=വൈരോധകന്റെ ആൾക്കാർ.

428. ഭിഷക്=വൈദ്യൻ. ദോഷചൂർണ്ണം=ദോഷമുള്ള പൊടി.

429. ധനവാൻ=പണക്കാരൻ. പ്രമോദകൻ=പള്ളിയറവിചാരിപ്പുകാരനായ ഒരുവൻ.

430. ക്ഷോഭം=കോപം. ബീഭത്സനാദികൾ= ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ ശയനഗൃഹത്തിന്റെ കീഴിൽ തുരങ്കമുണ്ടാക്കി അതിലിരുന്നു കൊല്ലുവാൻ ശ്രമിച്ചവർ.

431. ബന്ധുവൃത്താന്തങ്ങൾ=ബന്ധുക്കളുടെ കഥകൾ,

432 ദൈവാനുകൂല്യങ്ങൾ=ഈശ്വരസഹായങ്ങൾ. പൂർവ്വം=മുമ്പിൽ.

433. സർവ്വമനോഹരി=എല്ലാവരുടെയും മനസ്സിനെ വശീകരിക്കുന്നവൾ.

434. ബലാൽ=സാമർത്ഥ്യത്താൽ.

435. അർദ്ധരാജ്യം= പകുതിരാജ്യം (നന്ദവധത്തിനു സഹായിച്ചാൽ പകുതിരാജ്യം കൊടുക്കാമെന്നായിരുന്നു മ്ലേച്ഛന്മാരോടു ചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കൊണ്ടു ചാണക്യൻ കരാറു ചെയ്യിച്ചിരുന്നതു്.) ഹരിക്കുക=വാങ്ങുക.

436. പുരാ=(അവ്യ) പണ്ടു്. മഹാഭാരതസംഗരേ=വലുതായ ഭാരതയുദ്ധത്തിൽ. വിണ്ണവർനാഥൻ=ദേവേന്ദ്രൻ.

437. ഉജ്ജ്വലവീര്യൻ=ഉജ്ജ്വലം (വർദ്ധിച്ചതു്) ആയ വീര്യ(ശൌര്യ)ത്തോടുകൂടിയവൻ (ബ. വ്രീ) വാഴുംദശാന്തരേ=വസിക്കുമ്പോൾ. തൻവൈഭവംകൊണ്ടു്=തന്റെ മഹത്വംകൊണ്ടു്.

438. ജിഷ്ണു=അർജ്ജുനൻ (ജയിക്ക ശീലമായിട്ടുള്ളവൻ) ഏല്ലാതെ=ഏൽക്കാതെ. (കൊള്ളാതെ)

439. എന്നുടെ പേരുടയോൻ=രാക്ഷസൻ (ഘടോൽകചൻ രാക്ഷസനാണല്ലോ) എന്നപോലെ=കർണ്ണനെന്നപോലെ.

440. കന്യാവിഷംകൊണ്ടു്=കന്യകയുടെ ആകൃതിയിലുള്ള ഒരു വിഷപ്രയോഗംകൊണ്ടു്. ('കന്യാവിനെക്കൊണ്ടു്' എന്നും പാഠാന്തരമുണ്ടു്.)

441. കല്പിച്ചതു്=ഉപദേശിച്ചതു്. ചാണക്യൻ നയംകൊണ്ടു്=നീതികൊണ്ടു്.

443. ലാക്കു്=ലക്ഷ്യം (കുറി), കർണ്ണന്റെ വേലിന്റെ കഥ ഭാരതത്തിൽ സ്പഷ്ടമായി പ്രതിപാദിച്ചിട്ടുണ്ടു്; അതിന്റെ ചുരുക്കം-കർണ്ണനു ജന്മസിദ്ധമായിട്ടു് ഒരു കവചം (ചട്ട) ഉണ്ടായിരുന്നു. അതുള്ളപ്പോൾ ശത്രുക്കളുടെ ആയുധം അവന്റെ ദേഹത്തിൽ ഏൽക്കുകയില്ല. സ്വപുത്രനായ അർജ്ജുനൻ കർണ്ണനെ കൊന്നേക്കാമെന്നു ശപഥം ചെയ്തിട്ടുള്ളതു സഫലമാക്കേണമെന്നു വിചാരിച്ചു് ഒരുദിവസം ദേവേന്ദ്രൻ ഒരു ബ്രാഹ്മണവേഷം ധരിച്ചു കർണ്ണനോടു് അയാളുടെ കവചം യാചിച്ചു. ദാനശീലന്മാരിൽ മുമ്പനായ കർണ്ണൻ യാചകന്മാർക്കു തന്റെ പ്രാണനെപ്പോലും ദാനംചെയ്വാൻ മടിക്കുകയില്ല. അതിനാൽ കർണ്ണൻ തന്റെ ശരീരത്തോടുകൂടിയുള്ള ആ കവചത്തെ ഉടനെ പൊളിച്ചെടുത്തു് ബ്രാഹ്മണരൂപനായ ഇന്ദ്രനു കൊടുക്കുകയും ചെയ്തു. ത്രൈലോക്യനാഥനായ ഇന്ദ്രനാകട്ടെ കർണ്ണന്റെ ഔദാര്യം കണ്ടു വിസ്മിതനായിട്ടു് അമോഘവും ദിവ്യവുമായ ഒരു വേൽ കൊടുത്തു. ഇതു പ്രയോഗിച്ചാൽ ഒരാളെ കൊല്ലാം. അതിനു പിഴ വരികയില്ല. പിന്നെ ഒരിക്കലും പ്രയോഗിക്കാൻ സാധിക്കയുമില്ല'. എന്നുപദേശിച്ചു മറകയും ചെയ്തു. കർണ്ണൻ ആ വേൽ അർജ്ജുനവധത്തിനായി കരുതി സൂക്ഷിച്ചിരുന്നു; ഭാരതയുദ്ധത്തിൽ പാർത്ഥസാരഥിയായ ഭഗവാൻ ശ്രീകൃഷ്ണൻ കർണ്ണന്റെ വേൽ പോകുന്നതുവരെ അർജ്ജുനനെ കർണ്ണനോടു നേരിടുവാനിടവരുത്താതെ കഴിച്ചുകൂട്ടി. പതിന്നാലാം ദിവസം ജയദ്രഥവധാനന്തരം ഉണ്ടായ രാത്രിയുദ്ധത്തിൽ ഭീമപുത്രനായ ഘടോൽകചൻ എന്ന രാക്ഷസനും കർണ്ണനും തമ്മിൽ ഏററു പൊരുതിക്കൊണ്ടിരിക്കെ കർണ്ണനു ഘടോൽകചന്റെ ബലപരാക്രമങ്ങൾ സഹിക്കാൻ വഹിയാതെയായിട്ടു കർണ്ണൻ തന്റെ വേൽതന്നെയെടുത്തു പ്രയോഗിക്കയും, അതുകൊണ്ടു ഘടോൽകചൻ മരിക്കയും വേൽ നശിക്കയും ചെയ്തു.

444. വിഷ്ണുഗുപ്തൻ ....കൃഷ്ണൻതിരുവടിക്കൊത്തവൻ നിർണ്ണയം=ശ്രീകൃഷ്ണൻ ഭീഷ്മദ്രോണാദിമഹാരഥന്മാരെയെല്ലാം നിഗ്രഹിപ്പിച്ച് കൌരവന്മാരെ നിഃശ്ശേഷം നശിപ്പിച്ച പാണ്ഡവന്മാരെ രാജ്യത്തിൽ സ്ഥാപിച്ചതുപോലെ ചാണക്യനും നന്ദവംശവിനാശം വരുത്തി മൌര്യനായ ചന്ദ്രഗുപ്തനെ രാജ്യത്തിൽ പ്രതിഷ്ഠിക്കാനായി അവതരിച്ച ഒരു മഹാത്മാവാണ്; എന്നുതന്നെ പറയണം.

447. നിർവ്വാസിപ്പിക്ക=പുറത്താക്കുക.

448. ദാരുവർമ്മാദിപരിപാലനം=ദാരുവർമ്മാവു മുതലായവരെ രക്ഷിക്കുക.

449. കൊന്നു...............അനന്തരം=ശൂലത്തിന്മേലിട്ടു കൊന്നതിനുശേഷം.

450. കളത്രം=ഭാര്യ ഉണ്ടെന്നിട്ട്=ഉണ്ടെന്ന് ഉദ്ദേശിച്ച്. അന്ധകാരക്കുണ്ടറ=അന്ധകാരം (കൂരിരുട്ട്) ഉള്ള കുണ്ടറ.

457. മോഹം= ആഗ്രഹം(ചന്ദ്രഗുപ്തനെ വധിക്കാമെന്നു) ഹാ! ഹാ!=കഷ്ടം! കഷ്ടം!!

458. നിശ്ശേഷനാശം=നിശ്ശേഷം (സകലം) ആയ നാശം.

459. ശൂലാഭിരോഹം= കഴുവിന്മേൽ കയററം. ശീലഗുണം=സ്വഭാവഗുണം.

462. ഉണ്ടു വരുന്നു ശകടദാസൻ=ശകടദാസൻ വരുന്നുണ്ട്.

463. മോദാകുലത്വം=സന്തോഷംകൊണ്ടുള്ള പാരവശ്യം.

466 ഉഴറി=ബദ്ധപ്പെട്ടു (പരിഭ്രമിച്ചു)

468. അതിവിനയം=വളരെ വണക്കം.

469. അതികൗതുകം=വളരെ സന്തോഷം. ഗാഢാലിംഗനം=മുറുകെ കെട്ടിപ്പിടിക്ക.

471. അയി! ശകട!=ഹേ ശകടദാസ!

472. മരണഭയം= മരണത്തിൽനിന്നുള്ള ഭയം. പ്രിയസുമുഖ!=പ്രിയമിത്രമേ!

473. സചിവവരവചനം=മന്ത്രിശ്രേഷ്ഠന്റെ വാക്ക്. ഇതി=ഇങ്ങനെ.

474. കുലനിലം അമർന്നിതു ഞാൻ അഹോ!=ഞാൻ കുലസ്ഥലത്തു ചെന്നുചേർന്നതാണ്. പിന്നത്തെ കഥ ആശ്ചര്യംതന്നെ. പ്രിയതരസുഹൃത്ത്.=ഏററവും പ്രിയനായ ബന്ധു.

476. ശകടഗിരം= (രേഫാന്തം. സ്ത്രീ. ദ്വി. ഏ. വ) ശകടദാസന്റെ വാക്കിനെ. വഴികെ=തുളുമ്പുക. (കവിയുക)

477. സല്ലാപം=അഭിമുഖമായിട്ടുള്ള സംഭാഷണം.

478. സിദ്ധാൎത്ഥൻ=സിദ്ധം (സാധിച്ചതു്) ആയ അൎത്ഥ(കാൎയ്യ)ത്തോടുകൂടിയവൻ. ഞാനും=എന്നതിലെ ‘ഉം’ എന്ന അവ്യയത്തിന്റെ സാമൎത്ഥ്യംകൊണ്ടു്, താൻ സ്വതേ പേരുകൊണ്ടുതന്നെ സിദ്ധാൎത്ഥനാണല്ലോ. ഇപ്പോൾ തന്റെ സഹായംകൊണ്ടു ഞാനും സിദ്ധാൎത്ഥനായി എന്നൎത്ഥം സിദ്ധിക്കുന്നു. താൻ എനിക്കു് ഒരു വലിയ കാൎയ്യം സാധിച്ചുതന്നു എന്നു സാരം.

480. തരുവൻ ഇതു തവ=അങ്ങേക്കു ഞാൻ ഇതു തരുന്നു. പുനഃ=പിന്നെ.

482. ബദ്ധാമോദഭരത്തോടു=സന്തോഷപൂൎവ്വം.

485. കാരുണ്യം=കൃപ.

486. ഭൂഷണം=ആഭരണം.

487. അംഗുലീയം=മോതിരം. അടയാളം=മുദ്ര. ഭണ്ഡാരമഞ്ച=ഭണ്ഡാരപ്പെട്ടി. (ഈ ‘മഞ്ച’ എന്ന സംജ്ഞ ചിറ്റൂരു്, പാലക്കാട്ടു് മുതലായ ദിക്കുകളിലാണു് അധികം പ്രയോഗിച്ചുകേട്ടിട്ടുള്ളതു്. ഇതു ഗ്രന്ഥകാരനെ അന്വേഷിപ്പാനൊരു ഉപകരണമായിരിക്കും)

488. ആവശ്യം=പ്രയോജനം.

489. നിയോഗാൽ=കല്പനപ്രകാരം (അ. പു. പ. ഏ. വ)

490. അമാത്യനാമാങ്കം=അമാത്യന്റെ നാമം (പേർ) ആകുന്ന അങ്ക(അടയാള)ത്തോടുകൂടിയതു്. (‘രാക്ഷസൻ’ എന്നു പേർ കൊത്തിയതു്).

491. ഓതിനാൻ=പറഞ്ഞു.

493. വണ്ടാർതഴക്കുഴലാൾ=വണ്ടിൻകൂട്ടംപോലെ (കറുത്ത) തഴച്ചതു് (ഇടതിങ്ങിയതു്) ആയ കുഴൽ (തലമുടി) ഓടുകൂടിയവൾ (സുന്ദരി) കാന്ത=പത്നി (ഭാൎയ്യ)

494. ഉണ്ടായ=എന്നോടു പിരിയുന്നതുകൊണ്ടുണ്ടായ. ശോകം=ദുഃഖം. പൊറാഞ്ഞു=സഹിക്കാൻ വയ്യാഞ്ഞു. ഉൾത്തണ്ടാർവിനോദാൎത്ഥം=മനസ്സിന്റെ വിനോദിപ്പിപ്പാൻവേണ്ടി.

495. അഴിച്ചുകൊണ്ടവൾ=, അഴിച്ചുവാങ്ങി. (നായികാനായകന്മാർ പരസ്പരദൎശനമില്ലെങ്കിലും സ്വനാമത്തോടുകൂടിയ ഭൂഷണം കണ്ടിട്ടെങ്കിലും സങ്കല്പസുഖം അനുഭവിക്കുന്നതിനായി പരസ്പരം ഭൂഷണങ്ങൾ കൈമാറുന്നതു പതിവാണല്ലോ. ഏവം=ഇങ്ങിനെ.

498. കുസുമപുരവാസി=കുസുമപുരത്തിൽ വസിക്കുന്നവൻ.

499. ഗൃഹനികടഭൂമി=വീടിന്റെ സമീപസ്ഥലം.

500. ഒക്കും ഒക്കും=അതു ശരിതന്നെ. ഇക്കണക്കേ=ഇവ്വിധം. വസ്തു=പദാൎത്ഥം.

501. വാണിഭക്കാർ=കച്ചവടക്കാർ.

502. തിരക്കുക=അന്വേഷിക്കുക.

503. മന്ത്രിനാമാങ്കിതം= മന്ത്രി(രാക്ഷസ)യുടെ പേർ കൊത്തിയതു്.

504. മതി=ഉള്ളു് (മനസ്സ്) മതി=തൃപ്തി. വരും അളവു=വരുന്നേടത്തോളം. അർത്ഥം=ധനം. മാനിച്ചു്=സന്തോഷിച്ചു്.

505. വികടം അകലെ കളഞ്ഞേൻ=എനിക്കതിനു യാതൊരു വിരോധവുമില്ല.

506. കില്ലു്=സംശയം. ചേതസ്സ്=മനസ്സ്. പ്രസാദം=സന്തോഷം.

507. ചെറവ്=കുട്ടം.

503. അംഗുലിമുദ്ര=മോതിരം. ഉത്തമാമാത്യപ്രവരൻ= ശ്രേഷ്ഠനായ മന്ത്രി.

511. ചണകാത്മജവിപ്രിയം=ചാണക്യന്റെ വിരോധം.

512. ആടൽ=സംശയം (വ്യസനം)

513. ശുശ്രൂഷ=പരിചരണം.

514. അന്തരം=വിരോധം. നിന്മനം=നിന്റെ അഭിപ്രായം.

515. കമ്പം=ഇളക്കം (ഭയം)

516 ഇഷ്ടസേവകൻ=ഇഷ്ടനായ സേവകൻ. (പരിചാരകൻ)

517. ലേഖകൻ=എഴുത്തുകാരൻ (ഗുമസ്ഥൻ)

518. അന്യൂനരാഗം=(ക്രി· വി.) താൽപര്യം കുറയാതെ.

519. ഇവർ= ശകടദാസസിദ്ധാർത്ഥകന്മാർ. മദ്ധ്യ=ഇടയിൽ (സംഭാഷണമദ്ധ്യത്തിൽ) വൃത്താന്തശേഷം=വൃത്താന്ത (വർത്തമാന)ത്തിന്റെ ശേഷം.

521. ഖേദം=വ്യസനം. മോദം=സന്തോഷം, ഉൾക്കൊണ്ടു്=ഉള്ളിൽ നിറഞ്ഞു്.

522. ഇഹ പോരും=നമ്മുടെ ഭാഗത്തുചേരും. പൊരുതികേടു്=പൊറുപ്പാൻ ഉപദ്രവം.

523. ഭദ്രഭടാദിപ്രധാനപുരുഷന്മാർ=ഭദ്രഭടൻ മുതലായ പ്രധാനജനങ്ങൾ. ചരിച്ചിച്ചു്=ഇടഞ്ഞുപിരിഞ്ഞു്.

524. പർവ്വതകാത്മജൻ=പർവ്വതകരാജാവിന്റെ പുത്രൻ (മലയകേതു) അന്തരം=തരക്കേടു്.

525. ഉന്നിച്ചിട്ടു=മുളച്ചു. വൈരം=വിരോധം.

526. കല്പനാശക്തികൾ=ആജ്ഞയുടെ ശക്തികൾ.

527. നിർണ്ണയം=നിശ്ചയം.

528. ചണകസുതമെത്തുവൈരാങ്കുരാരംഭം = ചണകസുത

(ചാണക്യ)ന്റെയും മൌര്യ്യ(ചന്ദ്രഗുപ്ത)ന്റെയും വൈര (വിരോധ)ത്തിന്റെ അങ്കുര(മുള)ത്തിന്റെ ആരംഭം (ഉത്ഭവം.) ഭദ്രഭടാദിപ്രവാസം=ഭദ്രഭടാദികളു പ്രവാസം (പുറത്തു കളയുക)

529. അവൻ=വിരാധഗുപ്തൻ. മാനിക്ക=സമ്മാനം മുതലായതു കൊടുത്തു സന്തോഷിപ്പിക്ക.

530. വൈതാളികൻ=സ്തുതിപാഠകൻ.

532. ഭംഗങ്ങൾ=തടസ്തങ്ങൾ.

533. വിഖ്യങ്ങൾ=മഹിമകൾ.

535. കുസുമപുരവൃത്താന്തം=കുസുമപുരത്തിലെ വൎത്തമാനം.

537. ക്ഷിപ്രം=വേഗത്തിൽ.

538. ഭാസുരം=ശോഭയുള്ളതു്.

539. കൊള്ളേണ്ടുവൊന്ന്=വാങ്ങേണ്ടതു്.

542. ആഭരണത്രയം=മൂന്ന് ആഭരണങ്ങൾ.

545. മന്മതിവൈഭവം=എന്റെ ബുദ്ധിസാമൎത്ഥ്യം.

546. ധിക്കാരം=അഹങ്കാരം (ചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കുറിച്ചു പുച്ഛം)

547. ആധിപത്യം=രാജാധികാരം. ഏകൻ=ഒരുത്തൻ (ചന്ദ്രഗുപ്തൻ) മൽ പ്രതിജ്ഞ=എന്റെ ശപഥം (നന്ദവിനാശം വരുത്തുമെന്നുള്ള പ്രതിജ്ഞ). ഏകൻ=ഒരുത്തൻ (ചാണക്യൻ)

548. അന്യോന്യം=പരസ്പരം. വിരോധം=മത്സരം.

551. പൈ=വിശപ്പ്.

ഇങ്ങനെ മുദ്രാരാക്ഷസത്തിൽ 'രാക്ഷസവഞ്ചനം'എന്ന

നാലാം പാദം സമാപ്തം.

അഞ്ചാം പാദം.

(കാകളിവൃത്തം)

1. ശാരികമാർമൌലിമാല=പെൺതത്തകളിൽ ഉത്തമ. മനോരമ=മനസ്സിനെ സുഖിപ്പിക്കുന്നവൾ.

4. മധു=തേൻ. നുകൎന്ന്=ആസ്വാദിച്ച്. മാൽ അകലും പരിചിൽ=മനസ്സിന്റെ മുഷിച്ചൽ തീരത്തക്കവണ്ണം.

5. ചാരുതരം=അതിഭംഗിയായി.

6. വൃത്തം=ചരിതം.

7. വൈഷമ്യം=പ്രയാസം.

---

11. വ്യാജം ഉൾക്കൊണ്ടു്=കളവായിട്ടു. ഭാവിച്ചു്=നടിച്ചു്.

12. രൂക്ഷം=ഭയങ്കരം.

15. ഉള്ളു് ഒത്തു്=ശുദ്ധമായി ആലോചിച്ചു്.

16. ഇടഞ്ഞു്=തെററി.(തമ്മിൽ പിണങ്ങി) ഘോരം=ഭയങ്കരം.

17. ചന്ദ്രമഹോത്സവം=ചന്ദ്രോത്സവം. ഇതു വസന്തർത്തുവിൽ ചൈത്രമാസത്തിലെ വെളുത്ത വാവുന്നാൾ അവസാനിക്കത്തക്കവണ്ണം തുടങ്ങുന്ന ഒരു ഉത്സവമാണു്. ഇതിന്നു് "കൌമുദീമഹോത്സവം" എന്നും പറയാറുണ്ടു്. ഘോഷിപ്പുകല്പിക്കുക=നാട്ടിലൊക്കെ പ്രസിദ്ധമാകത്തക്കവണ്ണം വിളംബരം ചെയ്യുക.

20. ദോഷരഹിതൻ=ദോഷമില്ലാത്തവൻ.

23. സാദരം=ആദരവോടുകൂടി (ക്രി. വി)

24. സുകുമാരൻ=സുന്ദരൻ.

25. ആശി=അനുഗ്രഹം.

26. ദേശികൻ=ആചാര്യൻ (ഉപദേഷ്ടാവു്).

27. നിൻതിരുവുള്ളം=അങ്ങയുടെ തിരുമനസ്സു്. (കാര്യകാരണങ്ങൾക്കു് അഭേദാദ്ധ്യവസായം).

28. ശത്രുപ്രയോഗങ്ങൾ=ശത്രുക്കളുടെ പ്രവൃത്തികൾ.

31. പാരിടം=ഭൂമി. അധിനാഥൻ=അധിപതി.

32. ധർമ്മസ്വരൂപൻ=ധർമ്മശീലൻ. അപേക്ഷ=ആഗ്രഹം.

34. പ്രശ്രയം=വിനയം.

35. കാര്യപുരുഷൻ=കാര്യസ്ഥൻ (മന്ത്രി)

37. പാടവം=പടുത്വം (ധാർഷ്ട്യം)

38. കിഞ്ചന=(അവ്യ) കുറച്ചു്.

39. നിന്ദ=എന്നെക്കുറിച്ചുള്ള പുച്ഛം (ധിക്കാരം)

40. നൃപചന്ദ്രൻ=രാജശ്രേഷ്ഠൻ.

41. പരുഷം=നിഷ്ഠുരം (മുള്ളു്). സത്വരം= അടിയന്തരമായി.

42. ഉണ്ടോ പരുഷം പറഞ്ഞു=പരുഷം പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടോ

43. കാര്യം=ചെയ്യേണ്ടതു്.

44. ശിഷ്യൻ=ശാസിക്കപ്പെടുവാൻ യോഗ്യൻ.

45. സത്യം അത്രേ=അങ്ങുന്നു പറഞ്ഞതു വാസ്തവംതന്നെ. ശിഷ്യൻ അല്ല എന്നു് എനിക്കു് ഇല്ല=ശിഷ്യനാണു് എന്നുതന്നെ ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നു. എന്നുമാത്രമല്ല ഭൃത്യൻ അല്ലി? എന്നു് സംശയം ഉള്ളിൽ ഉണ്ടു്=ഞാൻ അങ്ങയുടെ ഭൃത്യൻ (ആ.സൻ അന്നവസ്ത്രാദികൾ തന്നു രക്ഷ

പ്പെടുന്നവൻ) അല്ലേ? എന്നുകൂടി എനിക്കു സംശയം തോന്നുന്നുണ്ട്. (അങ്ങ് എന്റെ നേരെ അധികാരം നടിക്കുന്നതു കാണുമ്പോഴാം എന്നു സൂചനം)

46. ഞാൻ കാൎയ്യമറിയാത്തവനാകുന്നു, അങ്ങുന്നു കാൎയ്യം അറിയാതെ കല്പിക്കയില്ലെന്നും പറഞ്ഞുവല്ലോ. എന്നാൽ കാൎയ്യം അറിയാത്തവർ ചോദിച്ചാൽ കാൎയ്യം അറിയുന്നവർ ആ കാൎയ്യത്തെ വിവരിച്ചു പറയേണ്ടതല്ലേ? എന്നു ചാണക്യനെ കുത്തിപ്പറയുന്നു.

49. സ്വായത്തസിദ്ധികൾ=സ്വ (തനിക്ക്) ആയത്തം (അധീനം) ആയ സിദ്ധി (കാൎയ്യപ്രാപ്തി)യോടുകൂടിയവർ. (താൻതന്നെ കാൎയ്യം നടത്തുന്നവർ. ബ. വ്രീ) സചിവായത്തസിദ്ധികൾ= സചിവന് (മന്ത്രിക്ക്) ആയത്തമായ സിദ്ധിയോടു കൂടിയവർ ബ. വ്രീ) (മന്ത്രിയുടെ ഇഷ്ടംപോലെ കാൎയ്യം നടത്തുന്നവർ)

50. രണ്ടും സമങ്ങളായി=രാജാവും മന്ത്രിയുംകൂടി കാൎയ്യം നടത്തുന്നവർ. (ഉഭയായത്തസിദ്ധികൾ)

52. അന്തരാ (അവ്യ)പുക്ക്=ഇടയിൽ കടന്ന്. കയക്കുക=കലശൽകൂട്ടുക (ഇടയുക).

53. മുററം=പൂൎണ്ണമായി.

54. ഉരിയാടുക=പറയുക. ('ഉര്'ധാതുവിന്റെ രൂപം 'ഉരയാടുക' യല്ലാതെ 'ഉരി'യാടുകയോ? എന്നു ശബ്ദാഗമപണ്ഡിതന്മാർ ആലോചിക്കേണ്ടതാണ്.)

55. രോഷം=കോപം. വേഷം=ഭാവം.

56. മന്ത്രിപ്രവരൻ= രാക്ഷസൻ. വൈതാളികൻ= സ്തുതിപാഠകൻ.

57. വന്ദിപ്രവരൻ=(മുമ്പിലത്തെ അൎത്ഥം)

58. ജയ! ജയ! ക്രിയ (ലോട്ട്- പരസ്മൈ. മ. പു. ഏ. വ)=ജയിക്കട്ടെ. (ജയിപ്പൂതാക)

59. ദാതാവ്=ദാനശീലൻ (കൊടുക്കുന്നവൻ) വൈഭവം=മഹത്വം. ചേതോഹരം=മനോഹരം. (വിസ്മയകരം)

60. കരമേറി=ഉയൎന്നുവന്ന്.

61. അഹംഭാവിച്ച്=ഗൎവ്വിച്ച്. വീണുപോകുന്നത്= ഇടിഞ്ഞുപോകുന്നത്,

62. മത്തഗജം=മദിച്ച ആന. യോധകൻ=ഭടൻ.

63. കുത്തു് കൊള്ളുകണ്ടു്= കൊള്ളുന്നതിനിടവരുമ്പോൾ. ഒഴിച്ചു്=മാറി

64. തഥം വരും=ഇങ്ങനെ വരും (കുത്തുകൊള്ളാനിടവരും) മര=സംഗതി

65. വാരിധി=സമുദ്രം.

66. സത്യലോകം=ബ്രഹ്മലോകം. ചിത്രം=ആശ്ചര്യം. ഇത്തര ഴിൽ=ചാണക്യൻ ചെയ്തപോലെയുള്ള പ്രവൃത്തി (ആജ്ഞാഭംഗം) ആജ്ഞ=കല്പന.

67. ആചരിയാതവർ=കൈക്കൊള്ളാത്തവർ. മഹീതലേ=ഭൂമിയിൽ.

68. സർവ്വാഭരണം=എല്ലാ അലങ്കാരം. (കിരീടകുണ്ഡലാദി)

69. പ്രാജ്ഞൻ=ബുദ്ധിമാൻ.

70. ഇത്തരം ദോഷങ്ങൾ=ആജ്ഞാഭംഗംമുതലായ ദോഷങ്ങൾ. ഭൂപൻ=ഭൂമിയെ പാലിക്കുന്നവൻ.

71. ആശീർവ്വചനങ്ങൾ=പ്രശംസകൾ എന്നു സാരം.

72. അന്തരം=അവസരം.

73. കോപപ്രവർദ്ധനം=ദേഷ്യം വളർത്തുക.

74. രാക്ഷസന്റെ പ്രയോഗങ്ങൾ (ആകുന്നു എന്നു ചേർത്ത് അന്വയിക്കുന്നു) സൂക്ഷ്മം=അറിവാൻ പ്രയാസമുള്ളത്.

76. നിജഭൃത്യൻ=തന്റെ കിങ്കരൻ. തത്ര=(അവ്യ) അവിടെ.

80. ഭണ്ഡാരം=ഇരുട്ടുവയ്പുമുതൽ

82. സ്ഥാനത്ത്=വേണ്ടുന്നടിക്കൽ. വ്യയങ്ങൾ=ചെലവുകൾ. സ്ഥാനവ്യതിക്രമം=സ്ഥാനം തെറ്റി പ്രവർത്തിക്കുക.

84. പ്രാജ്ഞൻ=സമർത്ഥൻ (ബുദ്ധിമാൻ).

85. മന്ദം=ബുദ്ധിമുട്ട്.

87. മത്തവൽ=ഭ്രാന്തനെപ്പോലെ.

88. വെച്ചു ഞാൻ ഇന്ന്. അധികാരം=ഞാൻ ഇന്ന് എന്റെ അധികാരം ഒഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു.

89. നൂനം=നിശ്ചയം. അരികൾ=ശത്രുക്കൾ. ഭൃത്യൻ=ദാസൻ.

51. കൌമുദീനാമമായുള്ള മഹോത്സവം=ചന്ദ്രോത്സവം.

93. ഉഷ്ണിച്ചു=കോപിച്ചു (കോപംകൊണ്ടു ചൂടു തോന്നുന്നതു സ്വാഭാവികമാണല്ലൊ).

94. കിമിച്ചത് എന്ത്=നീ ആഗ്രഹിപ്പാൻ കാരണമെന്ത്?

95. അജ്ഞാനി=അറിവില്ലാത്തവൻ. (അങ്ങുന്ന് എന്റെ ആജ്ഞകൾ തടസ്ഥം ചെയ്യുമെന്ന് അറിയാതെയുള്ളവൻ)

96. വാഞ്ഛിക്ക=ആഗ്രഹിക്ക.

98 പ്രഭുത്വം=[illegible] പ്രൌഢി=മഹിമ (വലിപ്പം)

99. വൈദഗ്ദ്ധ്യം=മിടുക്ക്. (കാര്യങ്ങളുടെ സൂക്ഷ്മഗതിയറിവാനുള്ള സാമർത്ഥ്യം.) ഭദ്രഭടാദിപ്രധാനജനം=ഭദ്രഭടൻ മുതലായ പ്രധാനപുരുഷന്മാർ.

100. രൂക്ഷം=കഠിനം. അപരാധം=കുററം. വാരണാദ്ധ്യക്ഷൻ=വാരണ(ആന)ങ്ങളുടെ അദ്ധ്യക്ഷൻ (വിചാരിപ്പുകാരൻ)

102. അശ്വകാരകൻ=കുതിരവിചാരിപ്പുകാരൻ.

103. ഹൃദ്യമാർ=സുന്ദരിമാർ.

105. മാനമദങ്ങൾ=മാനവും മദവും.

106 ധിക്കാരങ്ങൾ=തോന്നിയവാസങ്ങൾ. ജീവിതം=ശമ്പളം. പ്രവൃത്തി=ഉദ്യോഗം (അധികാരം) വിരോധിക്ക=തടയുക.

108 രാജഭണ്ഡാരങ്ങൾ=രാജാവിൻെറ ധനങ്ങൾ. തവ സേവകൻ=അങ്ങയുടെ വലിയ സേവകൻ.

109 മോഷണം=കളവ്.

111. ഉൾക്കനം വിട്ട്=ധൈര്യം വിട്ട്.

112. ബലഗുപ്തഡിങ്കരതന്മാർ=ബലഗുപ്തനും ഡിങ്കരതനും.

113. ലോഭം= ദുരാഗ്രഹം. പോരായ്മയെന്നിട്ട്= പോരായ്മയെന്നു വിചാരിച്ചിട്ട്.

115. പർവ്വതസേവകൻ=പർവ്വതരാജാവിൻെറ സേവകൻ.

116. തൽപുത്രൻ=അവൻെറ (പർവ്വതകൻെറ) പുത്രൻ. ത്വൽപിതാവേ=നിൻെറ അച്ഛനെ.

117. തന്നിടം=തൻെറ സ്ഥലം,

118. നിന്ദ=(പുച്ഛം) നിന്നെക്കുറിച്ച് ഉണ്ട്; ആയതുമൂലം (എന്നു പദച്ഛേദം.)

119. ദണ്ഡം=ശിക്ഷ അകപ്പെട്ടും എന്നു ഭയപ്പെട്ട്. ധനവാന്മാരായ ചന്ദനദാസാദികളെ സേവിക്കാതെ എന്ന് സാരം, കൃഷ്ണൻ=വിഷ്ണൻ.

120. പർവ്വതപുത്രൻ=മലയകേതു.

121. തദാ=(അവ്യ) അപ്പോൾ (തന്നെ വന്നാശ്രയിച്ചപ്പോൾ)

124. പുത്രദ്വയത്തെ=രണ്ടു പുത്രന്മാരെ. വെറുപ്പിക്കുക=ദ്രോഹിക്കുക.

128. ധൃഷ്ടർ=ഗർവ്വിഷ്ഠന്മാർ (വാശിയുള്ളവർ)

129. പണ്ടിതു ചെയ്യുമാറില്ല= ഇതു സ്വപുത്രദ്രോഹം. (അല്ലെങ്കിൽ സ്വപുത്രരെ രക്ഷിച്ച രാജാവിനോടിടഞ്ഞ് ആ രാജാവിൻെറ ശത്രുവിനെ സേവിക്കുവാൻ പോവുക.)

131. ചണകാത്മജോക്തി= ചാണക്യൻെറ വാക്ക്.

133. വീര്യപുരുഷർ=വീര്യം (കാര്യസാമർത്ഥ്യം) ഉള്ള പുരുഷർ,

134. പിച്ച=നിസ്സാരം (കളി)

135. അത്=അപരാധികളെ വെച്ചുകൊണ്ടിരിക്ക എന്നത്,

137. കൌശലം=സാമർത്ഥ്യം. വാശി=നിർബ്ബന്ധം.

139. രാഗം=സ്നേഹം. (രഞ്ജിപ്പ്)

140. പ്രതിവിധാനം=പ്രതിവിധി (മറുകയ്യ്). അനുഗ്രഹം=സാമദാനങ്ങളെക്കൊണ്ടു സന്തോഷിപ്പിക്ക, നിഗ്രഹം=ഭേദദണ്ഡങ്ങളെ പ്രയോഗിച്ച് ശിക്ഷിക്കുക.

141. ക്ഷുദ്രമതികൾ=ദുർബ്ബുദ്ധികൾ.

142. സപ്തവ്യസനങ്ങൾ=സപ്ത (ഏഴ്) വ്യസന(ആപൽകാരണ)ങ്ങൾ. (അവ—സ്ത്രീസേവ, ചൂതുകളി, നായാട്ടു, മദ്യപാനം, വാക്പാരുഷ്യം, ദണ്ഡപാരുഷ്യം, അർത്ഥദൂഷണം ഇവയാകുന്നു. ഇവയിൽ ആദ്യത്തെ നാലും കാമജങ്ങളും മറേറവ മൂന്നും കോപജങ്ങളുമാകുന്നു. എന്നു വിവേകം). പ്രമത്തർ=അവരവരുടെ കൃത്യങ്ങളിൽ മനസ്സിരുത്താത്തവർ. "പ്രമാദോനവധാനതാ" എന്നഭിധാനം. ക്ഷിപ്താധികാരികൾ=അധികാരം വെപ്പിക്കപ്പെട്ടവർ (ഉദ്യോഗത്തിൽനിന്നു പിരിക്കപ്പെട്ടവർ)

143. അനർത്ഥങ്ങൾ=ദോഷങ്ങൾ.

145. ഏവം=അനുഗ്രഹം ആകുന്നു. ഇതും=ഇങ്ങനെയുള്ള ഇതും (ഉദ്യോഗത്തിൽനിന്നു പിരിക്കുക) അനുഗ്രഹമാകുന്നു. ശിക്ഷിക്കേണ്ടവരെ ശിക്ഷയൊന്നും ചെയ്യാതെ ഉദ്യോഗത്തിൽനിന്നു പിരിക്കുകമാത്രം ചെയ്താൽ അതു് അനുഗ്രഹമാണല്ലൊ എന്നു താൽപര്യം.) കേവലം ദോഷം അല്ലാതെ ഇല്ല ഒന്നുമേ=ഇതിനു ദോഷമില്ലേ? എന്നു ശങ്കിക്കുന്നുവെങ്കിൽ അശേഷം ദോഷമില്ലാതെ ഒന്നുമില്ല. എന്നാൽ പിന്നെ ഉള്ളതിൽ ദോഷം കുറഞ്ഞതു ചെയ്യുകയേ നിവൃത്തിയുള്ളുവെന്നു വിചാരിച്ചാണ് ഇങ്ങനെ ചെയ്തതു്.

147. ലുബ്ധപ്രകൃതികൾ=കിട്ടിയതൊന്നും പോരാ എന്നു വിചാരിക്കുന്ന സ്വഭാവക്കാർ.

149. രാജധനപ്രാണനാശഭയം=രാജാവിങ്കൽനിന്നു ധനവും പ്രാണനും നശിക്കുമെന്നുള്ള ഭയം.

150. പരവശപ്പെട്ടവർ=പരന്നു് അധീനപ്പെട്ടവർ.

151. സാഹസകാരികൾ=സാഹസം (വീണ്ടുവിചാരമില്ലാത്ത പ്രവൃത്തി) ചെയ്യുന്നവർ.

153. രണ്ടുപക്ഷം=അനുഗ്രഹവും നിഗ്രഹവും (ഇവിടെ ക്രമവിവക്ഷയുണ്ട്). മുന്നേത്=ആദ്യത്തേതു് (അനുഗ്രഹം)

154. പിന്നെപ്പറഞ്ഞപക്ഷം=നിഗ്രഹം. വൈഷമ്യം=ദോഷം (അപകടം) ആ ദോഷങ്ങളെ താഴെ വിവരിക്കുന്നു.

156. പ്രധാനജനങ്ങൾ=മുഖ്യന്മാർ. ദണ്ഡം=ശിക്ഷ. പോൽ=ലോകപ്രസിദ്ധിവാചകം (അവ്യയം)

157. വിശ്വാസം=ദോഷം വരികയില്ല എന്നുള്ള ഉറപ്പ്.

160. ആദരപൂൎവ്വകം=ആദരവോടുകൂടി.
162. ബദ്ധരോഷം=കോപത്തോടുകൂടി.
163. ഉത്സാഹം=അവനവന്റെ കാൎയ്യത്തിൽ തുനിവ്.
164. അസ്ത്രശസ്ത്രാഭ്യാസം=ആയുധങ്ങളെക്കൊണ്ടുള്ള പയററൽ
167. പാടവം=കാൎയ്യസാമൎത്ഥ്യം.

171. പൂൎവ്വം=പണ്ട്. (നന്ദവധത്തിനുത്സാഹിച്ച കാലത്തു) പ്രതിശ്രുതം=കരാറ ചെയ്യപ്പെട്ടതു്. നന്ദവധത്തിനു സഹായിച്ചാൽ പകുതി രാജ്യം കൊടുക്കാമെന്നു കരാറ ചെയ്തിട്ടുള്ളതു്).

174. കൃതഘ്നർ=ഉപകാരം ചെയ്തവരെ നിഗ്രഹിച്ചവർ. ന്യാണയം=കേളി, (അപവാദം)

178. അന്തൎന്നഗരത്തിൽ=നഗരത്തിനുള്ളിൽ.

179. എന്തൊന്നു കണ്ടിട്ട്=എന്തുപായം കരുതീട്ട്. ഉപേക്ഷിക്കുക=കൈവിട്ടുകളയുക.

180. വല്ലായ്മ=വിരോധം.

181. ഉള്ളിൽ കിടന്നാൽ=നഗരത്തിൽ ഇരുന്നാൽ.

186. ഏററം ഉപായങ്ങൾ=വളരെ കൌശലങ്ങൾ.

187. ഉള്ളിൽ=ദേഹത്തിനകത്തു്. ഇളകാതെ=ഉറച്ചു്. ശല്യം=അമ്പിന്റെ മുന, തോക്കിന്റെ ഉണ്ട മുതലായ വേദനയുണ്ടാക്കുന്ന സാധനം.

188. വിഭ്രമം=ഓൎമ്മക്കുറവ്.

189. വിക്രമം=കൈയ്യേററം (യുദ്ധം) പാടാക്കുക= സ്വാധീനമാക്കുക.

191. പ്രാണൻ കളയുക=മരിക്കുക.

192. ആകാ= നല്ലതല്ല. കണ്ടുകളക=ആലോചിച്ചു കൈവിടുക.

193. കുററം=ദോഷം. ഗുണജ്ഞൻ=ഗുണങ്ങളെ അറിയുന്നവൻ (വിദ്വാൻ) മന്ത്രിസത്തമൻ=മന്ത്രിമാരിൽ അതിശ്രേഷ്ഠൻ. (അത്ര യോഗ്യനായ ഒരാളെ നശിപ്പിക്കുന്നതു വലിയ നഷ്ടമാണെന്നു സാരം)

194. കാട്ടിൽ കിടക്കുന്ന കാട്ടാനയെപ്പോലെ=കാട്ടാനയെ പിടിപ്പാൻ ആളും ആയുധവും കൂട്ടിച്ചെന്നു നേരിട്ടാൽ അതു നമ്മെ നിശ്ശേഷം നശിപ്പിച്ചു കളയും. അല്ലെങ്കിൽ നാം പ്രയോഗിക്കുന്ന ആയുധങ്ങളേററ് അതു മരിച്ചുപോയെന്നും വരാം. അതിനാൽ ചതിയായി വാരിക്കുഴിയിലോ കൊപ്പത്തിലോ അകപ്പെടുത്തി, അതിന്റെ ഇഷ്ടംപോലെയുള്ള ഭക്ഷണാദികൾ കൊടുത്തു വശീകരിച്ചു നല്ല മൎമ്മജ്ഞന്മാർ അതിനോടു നയത്തിൽ പെരുമാറിയാൽ ഇതരന്മാൎക്കു ദുഷ്കരങ്ങളായ അനേകം കാൎയ്യങ്ങൾ അതിനെക്കൊണ്ടു സാധിക്കാമല്ലൊ. അതുകൊണ്ട് ഇണങ്ങിയാലും പി

ണങ്ങിയാലും 'മഹാസത്വത'കൊണ്ട് അമാത്യരാക്ഷസൻ ഒരു ആനയെ പ്പോലെയാണെന്നു സാരം. വീട്ടിൽ വരുത്തുക=സ്വാധീനമാക്കുക.

195. ആര്യൻ-പറഞ്ഞാൽ-മടക്കുവാൻ അല്ലല്ല- (ഞാൻ) എന്നു ചേർത്ത് അന്വയിക്കണം.

197. അതിശയം=ഗുണാധിക്യം.

198. ഭൂതധാത്രീദേവ!=ബ്രാഹ്മണ! "ഭൂതധാത്ര്യബ്ധിമേഖലാ' എന്ന് അമരം.

199. നന്ദനൃപതികൾ=നന്ദരാജാക്കന്മാർ. നിത്യമായി=പതിവായി. മന്ദിരം=ഗൃഹം (രാജധാനി) നിനച്ചകാലം=വിചാരിച്ച സമയത്ത്.

200. നിജവാസിതം=തന്റെ വാസം. ('വാസം' എന്ന അർത്ഥത്തിൽ 'വാസിതം' എന്നുള്ളതിന്റെ സാധുത്വം ചിന്ത്യം) വന്നിതെന്നില്ല= വന്നില്ല. മനസീ=(സ-ന-സ-ഏ-വ) മനസ്സിൽ. മേ=എന്റെ.

201. കല്പിതം=നിശ്ചയിച്ച സംഗതി. സാധിപ്പതിനറിയാതെ= സാധിപ്പാനുള്ള മാർഗ്ഗം ഇന്നതെന്നു മനസ്സിലാവാതെ. കല്പാന്തം=പ്രളയം വരെ ദീർഘകാലം എന്നു താൽപര്യം. വസിച്ചീടുക=കാത്തിരിക്കുക. യോഗ്യം=ഭംഗിയുള്ളത് (യുക്തം).

202. അതു മൂലം=വളരെക്കാലം കാത്തിരിക്കുന്നതു യോഗ്യമല്ലെന്നുള്ള കാരണത്താൽ. വാണാൻ=രാജധാനിയിൽ പ്രവേശിച്ചു. അനുരാഗം=ഇണക്കം (രഞ്ജിപ്പ്)

203. അതിഭാസുരം=വളരെ ശോഭയുള്ളതു (സ്പഷ്ടം) ക്രി—വി.

204. ഏകത്ര=(അവ്യ) ഒരേടത്ത്.

206. അർത്ഥപൗരുഷാരം=അർത്ഥ (ധന)വും, പൗരുഷാരം=പൗരുഷാകാരം (ആത്മശേഖരം) ആളും അർത്ഥവും എന്നു താൽപര്യം. നിജബുദ്ധിവിലാസം=തന്റെ ബുദ്ധിസാമർത്ഥ്യം.

208. ചിത്തം ഉറപ്പിച്ച്=മനസ്സുറപ്പിച്ച്.

209. ഒന്ന്=ഒരു സംഗതി (ഒരു വിചാരം) സാക്ഷാൽ= (അവ്യ) സ്പഷ്ടമായിട്ട് ആ വിചാരമെന്തെന്നു പറയുന്നു.

210. നന്ദനൃപന്മാരെ—എന്നു തുടങ്ങി—പർവ്വതപുത്രനെ വാഴിപ്പതിനു ഭവാനെക്കലചെയ്ക—എന്നുവരെ.

213. പട്ടാങ്ങ്=പരമാർത്ഥം.

215. മത്സരം=പക്ഷപാതം. അഹംഭാവം=ഞാനെന്ന ഭാവം (ഗർവ്വ്).

216. ദൈവം=വിധി "ദൈവം, ദിഷ്ടം, ഭാഗധേയം,ഭാഗ്യം, സ്ത്രീ നിയതിർവ്വിധിഃ" എന്നഭിധാനം.

218. ദൈവം=ദൈവത്തെ (അ-ന-ദ്വി-ഏ-വ). പ്രമാണിക

രിക്കുക=സർവ്വകർത്താവെന്നു വിചാരിക്കുക. “ലോകത്തിൽ നടക്കുന്ന സംഗതികളെല്ലാം വിധിവിഹിതമാണ്. മററാൎക്കും അതിൽ കർത്തൃത്വമില്ല” എന്നു വിചാരിക്കുക. കേവലം മൂഢർ=ശുദ്ധമേ കഥയില്ലാത്തവർ.

219. വമ്പ്=തന്റെ വലിപ്പം (ആത്മപ്രശംസ). പ്രൌഢി=ഊററം. വിപ്രകുലപതേ!=ബ്രാഹ്മണശ്രേഷ്ഠ!-ബ്രാഹ്മണർ വിശേഷിച്ചും ആത്മപ്രശംസ ചെയ്യുകയില്ല എന്ന് അഭിപ്രായം,

221. ഗാത്രം=ദേഹം. ചുവത്തുക=ചുവപ്പിക്കുക. (ഗാത്രം വിറക്കലും കണ്ണു ചുവക്കലും കോപചിഹ്നം)

222. പോരും=മതി. പറഞ്ഞുപോകാതെ=പറയേണ്ട. ദുരാത്മാവേ!=ദുർബ്ബുദ്ധേ!

223. ജല്പപ്രഭു=കഥയില്ലാത്തവരിൽ മുമ്പൻ.

224. വൃഷലൻ=ശൂദ്രൻ.

225. നവനന്ദവധം= നവനന്ദന്മാരുടെ വധം. മന്യുദഹനൻ=കോപാഗ്നി.

226. ഉജ്ജ്വലിപ്പിക്ക=കത്തിക്കുക.

228. വെക്കം=വേഗം. വാൾ= മന്ത്രിസ്ഥാനചിഹ്നമായ വാൾ. ആളും അല്ല ഞാൻ ഇത്തരങ്ങൾക്ക്=നിന്റെ ഈ വക അധിക്ഷേപവാക്കുകൾ കേൾക്കുന്നതിനും, സ്വാതന്ത്ര്യാധികാരങ്ങൾ കണ്ടു സഹിപ്പാനും ഞാൻ പാത്രമല്ല.

230. തന്നിടം=തന്റെ വാസസ്ഥലം.

231. സൂക്ഷ്മതരം=അതിസൂക്ഷ്മം.

234. തൽഫലം=അതിന്റെ ഫലം (ചാണക്യചന്ദ്രഗുപ്തന്മാരെ ‘ഭേദം’ എന്ന ഉപായംകൊണ്ടു തമ്മിൽ തെററിച്ചു ജയിക്കാമെന്നുള്ള വിചാരത്തിന്റെ ഫലം) ഇതു രാക്ഷസനോടു നേരിട്ടു പറയുന്നപോലെയുള്ള വിചാരമാണ്.

237. കാൎയ്യം=വാസ്തവമായിട്ടുള്ളത്.

238. ഭാവം= മനോവികാരസൂചകമായ ചിഹ്നങ്ങൾ. ഭാവിക്ക=നടിക്ക.

239. വില്ലായ്മ=തരക്കേട്. (അപകടം)

241. വൈരം=വിരോധം.

243. ഘോഷംകൊള്ളുക=പ്രസിദ്ധമാവുക.

244. സ്വച്ഛൻ=നിൎമ്മലൻ (കപടപ്രയോഗങ്ങളില്ലാത്തവൻ)

245. തത്വം=പരമാൎത്ഥം.

247. ചാതുൎയ്യം=ഭംഗി.

248. നുകരുക=ആസ്വദിക്കുക.

അഞ്ചാം പാഠം കഴിഞ്ഞു.

ആറാം പാദം.

(അന്നനടവൃത്തം)

1. അരിയ=(ന. വി) നല്ലവളായ.

3. മേളിക്ക=യോജിപ്പിക്ക.

4. ഇളമധു=ഇളന്തേൻ (തേൻ മൂത്താൽ കയ്പുരസം വരുന്നതു കൊണ്ട് ആ ദോഷമില്ലാത്തതെന്നു സാരം.) ദാഹവുമിളച്ച്=ദാഹം തീൎത്ത്.

5. വിചിത്രം=ഭംഗിയുള്ളത്.

6. അതിപ്രവരൻ=അതിസമൎത്ഥൻ. മതിപ്രയോഗം=ബുദ്ധിസാമൎത്ഥ്യം. അമാത്യൻ=അമാത്യരാക്ഷസൻ.

7. പ്രവൃദ്ധരാഗം=വലുതായ മത്സരം.

9. മൊഴിഞ്ഞു=പറഞ്ഞു.

11. പറകെന്നുവന്നു=പറയാതെ തരമില്ലെന്നു വന്നു. (നിങ്ങളുടെ നിർബന്ധംകൊണ്ടെന്നു സാരം) വചസി=(സ. ന. സ. ഏ. വ) വാക്കിൽ.

13. ഭദ്രഭടാദികൾ=ഭദ്രഭടൻ പുരുഷദത്തൻ മുതലായവർ.

14. അഭിമതം=സമ്മതം. (ഭദ്രഭടാദികളുടെ പ്രവേശത്തെ വിവരിക്കുന്നു.)

19. വിരഞ്ഞു=തിടുക്കപ്പെട്ട്.

21. അതിനായിട്ട്=പടയ്ക്ക്. (ആന, കുതിര മുതലായവയുടെ ആധിപത്യം)

22. (ഭദ്രഭടാദികൾ ഗൂഢമായറിയിച്ച സംഗതി വിവരിക്കുന്നു)

24. ഒരുവസ്തു=ഒരു സംഗതി,

26. അവസരം=സമയം (തക്കം).

30. അതു സമസ്തവും=രാക്ഷസാമാത്യൻ ചന്ദ്രഗുപ്തനോടു യോജിക്കാൻ തരം നോക്കിയിരിക്കയാണെന്നും, അതുകൊണ്ടു മലയകേതുവിനേയും അദ്ദേഹത്തെ സഹായിക്കാൻ ഒരുങ്ങിയിരിക്കുന്ന ഞങ്ങളേയും അമാത്യരാക്ഷസൻ ചതിക്കുമെന്നും, ഭദ്രഭടാദികൾ പറഞ്ഞ സംഗതികളെല്ലാം.

32. നൃപതിയെ സ്നേഹം പെരികെയുള്ളോനെ=സേനാപതിയായ ശിഖരസേനനെ.

34. അതുകേട്ട്=ശിഖരസേനൻ വിശ്വസ്തനാണ് എന്നും രാക്ഷസാമാത്യൻ ചതിയനാണ് എന്നും ഭദ്രഭടാദികൾ വിചാരിച്ചതു ശരിയാണെന്നു ഭാഗുരായണൻ പറഞ്ഞതു കേട്ട്.

36. ചിരിച്ചു ഭാഗുരായണൻ = ചിരിക്കുകാരണം, മലയകേതുവിന്റെ ഈ അഭിപ്രായം മാറി രാക്ഷസാമാത്യനെ വിശ്വാസമില്ലാതെയാക്കുവാൻ താൻ വഴി കണ്ടിട്ടുണ്ടെന്നുള്ള കരുതൽ ആണ്.

37. അതിദനതുമൊരുാദികല്പമില്ല="അമാത്യനെപ്പോലെ പെരികെ സ്നേഹമുള്ളവർകളാരുമില്ല" എന്ന് അങ്ങുന്നു പറഞ്ഞതിനു യാതൊരു സംശയവുമില്ല. അമാത്യരാക്ഷസനെപ്പോലെ സ്വാമിഭക്തി മററാൎക്കുമില്ല എന്ന് എനിക്കും സമ്മതമാണ്. പക്ഷെ അതു് അങ്ങയുടെ പേരിലല്ല, ചന്ദ്രഗുപ്തൻെറ പേരിലാണെന്നാണ് ഞങ്ങൾ വിചാരിക്കുന്നതു്. അതിനു ള്ള കാരണങ്ങളെ പറയാം എന്നഭിപ്രായം.

38. 'ചണകപുത്രനോട്'—പിണക്കമുണ്ടെങ്കിലും, ചന്ദ്രഗുപ്തനോട പിണക്കമില്ലെന്നല്ലാ ഏററവും ഇണക്കമുണ്ട്; അതുകൊണ്ട് വക്രബുദ്ധിയായ ചാണക്യൻെറ ക്രൌൎയ്യം കണ്ടുകണ്ട സഹിക്കാതെ ചന്ദ്രഗുപ്തൻ അദ്ദേഹത്തിൻെറ മന്ത്രിസ്ഥാനത്തെ ഒഴിപ്പിച്ചാൽ അപ്പോൾ അമാത്യരാക്ഷസൻ ചന്ദ്രഗുപ്തനോട്ട ചേൎന്ന് അദ്ദേഹത്തിൻെറ മന്ത്രിയായിരിക്കയും ചെയ്യും. അപ്പോൾ അങ്ങക്ക ഭദ്രഭടാദികളോട്ട് അവിശ്വാസം തോന്നാനിടവരും. അങ്ങനെ വരരുതെന്നു കരുതീട്ടാണ് അവർ ഇപ്പോൾതന്നെ ശിഖരസേനനെ ആശ്രയിച്ച് അങ്ങയെ കാണ്മാൻ വന്നതു്.

49. നിരന്നിതു=യോജിച്ചു.

50. കടുമ=കടുപ്പം (ക്രൌൎയ്യം)

52. മമതാ=സ്നേഹം.

55. പിതൃഹന്താവ്=അച്ഛനെക്കൊന്നവൻ.

57. ജലക്രിയ=ഉദകക്രിയ.

60. ശിരസി=(സ, ന. സ. ഏ. വ) തലയിൽ.

61. ഉഴറി=തിടുക്കത്തിൽ.

62, പരക്കെവേണ്ടാ=പരിവാരങ്ങളും മററും വേണ്ട.

65. വസുസമൻ=വസുക്കളോട്ട (ദേവവിശേഷ) തുല്യൻ. അതിമാനുഷൻ എന്നു താൽപൎയ്യം

66. പഥികവേഷമായ്=വഴിയാത്രക്കാരൻെറ വേഷത്തിൽ. പുരം=പുരത്തെ (രേഫാന്തം സ്ത്രീ. ദ്വി. ഏ. വ)

68. പ്രവിഷ്ടൻ=കടന്നുവന്നവൻ.

69. പെരികെ നന്നു എടോ വരിക അരികിൽ=സ്വാഗതം അടുത്തുവരു.

70. രഹസ്യം= ഗൂഢം. പുറത്തിരുന്നു സംസാരിച്ചാൽ മററുള്ളവർ അറിയാനിടവന്നെങ്കിലോ എന്നു ശങ്കിച്ചു മുറിക്കകത്തു് ഇരുന്നു പറയാമെന്നു നിശ്ചയിച്ചു.

72. അതിഗുണനയം=വളരെ ഗുണങ്ങളും നയവും.

74. മലയകേതുവും സചിവനും= മലയകേതുവും ഭാഗുരായണനും.

75. അറയിലെന്നുകേട്ട്=അമാത്യരാക്ഷസൻ മുറിക്കകത്താണെന്ന് അവിടെയുള്ളവർ പറഞ്ഞുകേട്ട്.

76. ഇറപൊത്തു്=ഒളിച്ചു്. (ഇതൊരു ദേശ്യഭാഷാപ്രയോഗമാണെന്നു തോന്നുന്നു)

77. കുതുകേന=താൽപര്യത്തോടുകൂടി (അ. ന. തൃ. ഏ. വ)

78. അരിപുരം=ശത്രുവിന്റെ പട്ടണം.

82. ബഹുതരം=പരക്കെ അറിയത്തക്കവണ്ണം.

83. മറവുകൾ=ഒളിവുകൾ (രഹസ്യങ്ങൾ)

85. അതിവിദഗ്ദ്ധൻ=അധികം സാമർത്ഥ്യൻ.

88. പൎവതകപുത്രൻ=പൎവ്വതകപുത്രൻ (പാൎവ്വതി=പാറ എന്നപോലെ തത്ഭവരൂപം)

89. തിരിയുന്നില്ല=മനസ്സിലാകുന്നില്ല.

90. നൃപ............രത്നമേ!=രാജശ്രേഷ്ഠ! കപടമന്ത്രികൾ=കളവുള്ള മന്ത്രികൾ.

91. പാൎക്കുമ്പോൾ=ശ്രദ്ധിക്കുമ്പോൾ.

94. അഗതിവേഷം=പിച്ചക്കാരന്റെ വടിവു്.

96. 'ചണകപുത്രനോട്—എന്നുമുതൽ ധരണീശന്തന്നെ സ്തുതിക്കേണം' എന്നുവരെ മന്ത്രി പറഞ്ഞതായിട്ടുള്ളപ്രകാരം.

99. മനംകെട്ട് = മനസ്സ് ഇടിഞ്ഞു്. നന്ദനിധനചിന്തയാ=(ആ. സ്ത്രീ. തൃ. ഏ. വ) നന്ദവധം ഓൎത്തു്.

100. നിരുത്സാഹന=(അ. പു. തൃ. ഏ. വ) ഉത്സാഹക്കുറവോടുകൂടി.

102. ഉദ്യോഗം=ഉത്സാഹം.

103. ഉറന്ന=ഉയൎന്ന.

104. കുമുദബാന്ധവൻ=ചന്ദ്രൻ. മദനസന്നിഭൻ= കാമനോടുതുല്യൻ.

105. മണികലശം=രത്നകുംഭം.

106. നിറക്കുക=ശോഭിക്കുക (നിറമുള്ളതായിത്തീരുക)

108. പരവശം=പാരവശ്യം (കെട്ടതി).

109. നിവിൎത്തുക=എഴുനീല്പിച്ചിരുത്തുക. നിവൃത്തി=ശാന്തി.

115. ആജ്ഞാഭംഗം=കല്പനക്കു തടസ്ഥം.

117. ചാരൻ=കരഭകൻ.

118. വിരുതു് =സാമൎത്ഥ്യം.

119. ഭേദം=ഭേദോപായം. (തമ്മിലിടയിക്കുക). 'ശിഷ്യക്കളും' എന്നുമുതൽ 'മനസി സന്തതം' എന്നുവരെയുള്ള ഭാഗംകൊണ്ടു് സ്തനകലശന്റെ ഭേദപ്രയോഗത്തിന്റെ പ്രയോജനത്തെ വിവരിക്കുന്നു.

122. അവർ=കരഭകരാക്ഷസന്മാർ.

123. ഗുണപ്രശംസചെയ്തമാത്യന്റെമൌൎയ്യൻ=മൌൎയ്യൻ അമാത്യന്റെ ഗുണപ്രശംസചെയ്തു് കേട്ടില്ലെ എന്നു് അന്വയം. ഗുണപ്രശംസ=ഗുണങ്ങളെ പുകഴ്ത്തുക.

124. ഇണക്കം=യോജിപ്പു്. "രാക്ഷസാമാത്യൻ ചന്ദ്രഗുപ്തനോടു ചേരുവാൻ ശ്രമിക്കും. ചാണക്യനോടു മാത്രമേ അദ്ദേഹത്തിനു വിരോധമുള്ളു" എന്നു ഭാഗുരായണൻ മുമ്പേ പറഞ്ഞതിനു് ഇണക്കമുണ്ടെന്നു സാരം. അതിനെത്തന്നെ ഒന്നുകൂടി ഉറപ്പിപ്പാനായിട്ടു ഭാഗുരായണൻ പറയുന്നു. "ഇതിൽപരമെന്തൊന്നറിവതിനെന്നു്".

130. സചിവൻ=ഭാഗുരായണൻ.

131. മൂലംതിരഞ്ഞറിഞ്ഞിട്ടു=കടയന്വേഷിച്ചറിഞ്ഞിട്ടു്. ചന്ദ്രഗുപ്തൻ ചാണക്യനോടു പിണങ്ങുവാനുള്ള കാരണം ചന്ദ്രോത്സവം മുടക്കിയതു മാത്രമാണോ? പിന്നെയും വല്ലതുമുണ്ടോ? എന്ന ചോദ്യം കടതെരയലാണല്ലൊ.

135. അധികാരത്തിങ്കന്നു്=അധികാരത്തിങ്കൽനിന്നു്.

143. ഗൃഹജനം=ഭാൎയ്യാപുത്രാദികൾ.

145. ചലഹൃദയൻ=ഇളകിയ മനസ്സോടുകൂടിയവൻ.

147. നിരക്കുക=ഇണങ്ങുക.

149. കപടം=കളവു.

150. വെടിഞ്ഞമാത്യനാം നൃപതിവീരനോടു്=മന്ത്രിയെ ഉപേക്ഷിച്ച രാജാവിനോടു്. ഉടമതേടുവാൻ=യോജിപ്പാൻ (ആധിപത്യം സമ്പാദിപ്പാൻ.

151. ഗുരുസമൻ=ബൃഹസ്പതിതുല്യൻ. (നീതിജ്ഞാനത്തിൽ)

152. വടു=ബ്രഹ്മചാരി (വടു ബ്രഹ്മബന്ധു, ഇവ അധിക്ഷേപത്തിൽ പ്രയോഗിക്കപ്പെടുന്നു) കുത്ര=എവിടെ (അവ്യ)

154. അടവി=കാടു്.

157. പ്രതിജ്ഞ=ശപഥം.

158. വികല്പം=സംശയം.

160. പിഴുകി=തള്ളി.

161. വൃഷലീപുത്രൻ=ശൂദ്രസ്ത്രീയുടെ പുത്രൻ. വസുമതി=ഭൂമി.

162. അഹമ്മതി=ഗർവ്വു്. ധിക്കാരം=നിന്ദ.

173. അഖില...............കുലം=സകലരാജസമൂഹം.

174. നരപതികളിലധിപതി= ചക്രവൎത്തി. അടിപണിയുന്ന എന്നുമുതൽ മൂന്നും മൌൎയ്യന്റെ വിശേഷണം.

175. ഭംഗം=തടസ്ഥം.

176. കുടിലൻ=വക്രബുദ്ധി. കടുമ=ക്രൂരത.

178. വിധിബലം=ദൈവസഹായം.

180. പറഞ്ഞതൊക്കെ നീ- എന്നു ചേൎത്തുകൊൾക.

181. തരിവള=ഉള്ളിൽ തരിയിട്ട (കിലുങ്ങുന്ന) വള.

183. മതിഭ്രമം=മനസ്സിലെ സംശയം.

184. പരുഷം=കൎക്കശം.

190. പരിതോഷം=സന്തോഷം. പരിയങ്കം=(പൎയ്യങ്കം) ആസനം.

192. ഉഴറി=ബദ്ധപ്പെട്ടു്. വസിക്കേണം=ഇരിക്കേണം.

194. ശിരസി=(സ. ന. സ. ഏ) തലയിൽ. പട്ടം=(കിരീടത്തിന്നു താഴെയുള്ള) ഉഷ്ണീഷം. ശിരസി+വേദന=തലവേദന. അതു് ശത്രുവധത്തിന്നുള്ള ഉപായങ്ങൾ ആലോചിക്കുന്നതുകൊണ്ടുണ്ടായിട്ടുള്ളതാണെന്നു സാരം.

195. അതിന്നു=പട്ടം കെട്ടുന്നതിന്നു്.

197. പഴുതു്=ഛിദ്രം (അവസരം)

203. ഏതും ഉചിതം ഇല്ല=നമുക്കു ഗുണമൊന്നുമില്ല.

204. സചിവവിപ്രിയം=മന്ത്രിവിരോധം.

206. ഇഹ=ഇതിൽ (മന്ത്രിവിരോധത്തിൽ) ചേതം=ഹാനി (തരക്കേടു്) ഈ പദം, ഛേദം എന്ന സംസ്കൃതത്തിന്റെ തത്ഭവം.

208. പ്രകൃതികൾ=രാജകാൎയ്യനിൎവ്വാഹകന്മാരായ ഉദ്യോഗസ്ഥന്മാരും പുരവാസികളായ ജനങ്ങളുടെ സമൂഹവും. "അമാത്യാശ്ചതഥാപൌരാഃ സദ്ഭിഃപ്രകൃതയഃസ്മൃതാഃ" എന്നു കോശം. പ്രകൃതിദോഷം=സ്വഭാവദോഷം. അനുരാഗം=സ്നേഹം (സ്വാമിഭക്തി)

209. അവൻ=ചാണക്യൻ. നിരാകൃതൻ=അധികാരത്തിൽനിന്നു തള്ളപ്പെട്ടവൻ.

213. മറുത്തു്=തമ്മിലിടഞ്ഞു്.

215. ചരിതദോഷം=നടവടിത്തെറ്റു.

216. നവനന്ദാനുരാഗികൾ=നവനന്ദന്മാരെകുറിച്ചു കൂറുള്ളവർ.

217. വിദ്വേഷം=വൈരം.

219. അരിവധം=ശത്രുനാശം.

220. അവനെ=ശത്രുവധത്തിന്നുത്സാഹിക്കുന്നവനെ (കണ്ടു് ആശ്രയിച്ചു് ഇരിക്കും) എന്നു വാക്യയോജനം.

221. അവസ്ഥ=കാൎയ്യത്തിന്റെ സ്ഥിതി.

222. ഉരത്തു്=ശക്തിയോടുകൂടി. (യുക്തി കാണിച്ചു് സ്വാഭിപ്രായം സ്ഥാപിച്ചു് എന്നു സാരം).

227. നിജനയം=തന്റെ നീതി.

228. പ്രയത്നം=ഞെരുക്കം. തനിഷ്ടം=മതിയാകും (പ്രാപ്തനാകും)

229. തനിക്കുതാൻപോന്ന=സ്വായത്തസിദ്ധികളായ.

230 സചിവായത്തൻ=മന്ത്രിക്കധീനൻ. (രാജ്യകാര്യങ്ങൾ മന്ത്രിയുടെ സാമർത്ഥ്യംകൊണ്ടു നടത്തുന്നവൻ). "സ്വായത്തസിദ്ധികൾ" 'സചിവായത്തസിദ്ധികൾ,' 'ഉഭയായത്തസിദ്ധികൾ' എന്നു മൂന്നുതരക്കാരാണ് രാജാക്കന്മാരെന്നു നീതിശാസ്ത്രനിഷ്ണാതന്മാർ പറയുന്നു.

231. പൊടികണ്ണൻ=പൊടിഞ്ഞ കണ്ണോടുകൂടിയവൻ(കുരുടൻ)

232. സ്തനന്ധയർ=മുലകുടിച്ചു ജീവിക്കുന്നവർ. രണം=യുദ്ധം.

236. വികല്പം=വ്യത്യാസം.

237 പലവസ്തു=പല സംഗതി

239. പ്രതിപക്ഷം= എതിർഭാഗം. മറുത്ത്=ഇടഞ്ഞ്. യുദ്ധത്തിൽ പ്രതിപക്ഷത്തിലെ ആളുകളെ സ്വാധീനത്തിൽ വയ്ക്കുന്നതു ശത്രുക്കളുടെ രഹസ്യങ്ങളറിവാൻ അത്യാവശ്യമാണല്ലോ, അതിനാൽ അതും ഒരു ബലമായി ഗണിക്കുന്നു.

241. നവനൃപതിത്വം=പുതിയ രാജാവാണെന്നുള്ള അവസ്ഥ രാജഗുണങ്ങളെ പ്രകൃതികളും പ്രകൃതിഗുണങ്ങളെ രാജാവും പരസ്പരം അറിഞ്ഞു പരിചയിപ്പാനിടവരായ്ക.

243. ഇവയെല്ലാം ഏവം വരികകൊണ്ട്=മുമ്പറഞ്ഞ ആറു സംഗതികൾ ഇങ്ങനെയിരിക്കകൊണ്ട്. ഇവിടെ ചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കാൾ മലയകേതുവിനു ബലം ഏറുമെന്നുള്ളതിന് ആറു സംഗതികളുണ്ടെന്ന് രാക്ഷസാമാത്യൻ പറയുന്നത്. ൧. ബലമുള്ള പടജ്ജനം, ൨. അതിന് ഏകനായകത്വം, ൩. പ്രതിപക്ഷത്തിൽനിന്നിടഞ്ഞുപോന്ന് സ്വപക്ഷത്തിൽ ചേർന്നവരുടെ സാഹായ്യം. ഇതു മൂന്നും സ്വപക്ഷത്തിലെ ഗുണങ്ങളാകുന്നു. ഇതുപോലെ പരപക്ഷത്തിലെ ദോഷങ്ങളും. ൧. മന്ത്രിവിപ്ലവം, ൨. നൂതനനൃപത്വംകൊണ്ടു പ്രജാരഞ്ജനം വരായ്ക, ൩. പ്രജകൾക്കു പൂർവ്വരാജസ്നേഹം മറക്കാൻ കാലപ്പഴക്കം വരായ്ക. ഇവയെല്ലാം ഇങ്ങനെയിരിക്കകൊണ്ട്. കരതലഗതം=കയ്യിൽ കിട്ടിയിരിക്കുന്നത്.

245. പടപുറപ്പെടുക=പടയ്ക്കു പുറപ്പെടുക.

246. അടുത്തനാൾ=(ശേഷം നാളെ) എന്നു വാക്യയോജന.

248. ഗിരീന്ദ്രപ്രസൂതൻ=പർവ്വതകപുത്രൻ.

250. വിരയെ=വേഗത്തിൽ.

252. കപടമുദ്ര=വ്യാജചിഹ്നം. ഉഴറ്റോടേ=ധൃതിയോടുകൂടി.

253. കപടയോഗീശൻ=കള്ളസ്സന്ന്യാസി.

254. പരമബന്ധു=വലിയ സ്നേഹിതൻ.

256. ദിനം=ദിവസം, മുഹൂർത്തം. വിധിക്ക=കല്പിക്ക.

257. പരൽ=കവിടി. നിരത്തുക=ഓരോ സംഖ്യകൾ വച്ചു ഗ ണിക്കുക.

259. ശുഭതരം=അതിശുഭം.

260. തിരിഞ്ഞ പഞ്ചമപദത്തിന്=സൂൎയ്യൻ ഉച്ചതിരിഞ്ഞ് അഞ്ചടിക്ക്. തിഥി=പക്കം. നിറമുള്ള വാവുതിഥി=വെളുത്ത വാവ്.

261, നക്ഷത്രം=നാൾ. ബൃഹസ്പതിവാരം=വ്യാഴാഴ്ച.

262. മഹത്വം=നന്മ.

263 ലഗ്നം=ഉദയരാശി. മുഹൂൎത്തം, ജാതകം, പ്രശ്നം ഇവ ഏതു രാശിയിലാകുന്നുവോ ആ രാശിക്കു 'ലഗ്നം' എന്നു പേർ. ലഗ്നത്തിൽ ബുധനുള്ളതുകൊണ്ട് "ഹോരാസ്വാമിഗുരുജ്ഞവീക്ഷിതയുതാ നാന്യൈശ്ചവീൎയ്യോൽകടാ" എന്ന ഹോരാശാസ്ത്രവചനപ്രകാരം ലഗ്നത്തിന്നു ബലമുണ്ടെന്നു സാരം

263. കേതു ഉദിച്ചും ആകുന്നു=കേതു എന്ന ഗ്രഹം ഉദയത്തിലുണ്ട് എന്നും മലയകേതു (ഉദയത്തെ) അഭിവൃദ്ധിയെ പ്രാപിക്കുന്നു എന്നും സൂചിപ്പിച്ചിരിക്കുന്നു.

264 ദക്ഷിണദിശി= തെക്കേദിക്കിലേയ്ക്ക്. പടയ്ക്കു=യുദ്ധത്തിന്. ശശിബലം=ചന്ദ്രബലം (വെളുത്ത വാവാകകൊണ്ട് അതുണ്ട് എന്നു സാരം)

265. ശൂലദയോഗം=ശൂലം എന്ന പേരായ ഒരു യോഗം. ഇതു സൂൎയ്യൻ മുതലായ ഏഴ് ഗ്രഹങ്ങളും കൂടി മൂന്നു രാശിയിലായിട്ടു നിന്നാലുണ്ടാകുന്ന ഒരു യോഗമാകുന്നു. "സാംഖ്യായോഗാസ്സ്യുസ്സപ്തസപ്തൎക്ഷസംസ്ഥൈരേകാപായാദ്വല്ലകീ ദാമിനീ ച । പാശഃകേദാരശ്ശൂലയോഗം ച ഗോളം ച" എന്നു ഹോരാശാസ്ത്രം പ്രമാണം. "ശൂരഃ ക്ഷതോ വധരുചിൎന്നിധനശ്ച ശൂലേ" എന്ന് അതിന്റെ ഫലവും ഹോരയിൽത്തന്നെ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്.

266. അഭിമതം=ഇഷ്ടം. ഗുരുസൌൎയ്യാഖ്യം=ഗുരുസൌൎയ്യം എന്ന യോഗം (ഗുരു=വ്യാഴം, സൌരി=ശനി. ഇവർ രണ്ടുപേരും കൂടി ഒരു രാശിയിൽ നിന്നാലുണ്ടാകുന്ന ഒരു യോഗമാണിത്.)

268. കരതലാമലകം=കൈയിൽ ഇരിക്കുന്ന നെല്ലിക്ക. (ഒരാൾക്കു ഒരു നെല്ലിക്ക കൈയിൽ കിട്ടിയതുപോലെ ജയം നിഷ്പ്രയാസലഭ്യമാകുന്നു എന്നു സാരം). പ്രതിയോഗി=എതിരാളി (ശത്രു).

270. മതിഭ്രമം= ഓൎമ്മക്കുറവ്. പിതൃക്രിയ= ശ്രാദ്ധതൎപ്പണാദികൾ.

272. മറു ഗണിതക്കാർ=വേറെയുള്ള ജ്യോത്സ്യന്മാർ

275. പക്ഷം=മതം (അഭിപ്രായം) വിഷ്ണുഗുപ്തൻ (ചാണക്യൻ) ജീവശൎമ്മാവ് (നമ്മുടെ ക്ഷപണകൻ) ഇവർ രണ്ടുപേരും ജ്യോതിശ്ശാസ്ത്ര

ത്തിൽ അതിപണ്ഡിതന്മാരായ ആചാൎയ്യന്മാരാണെന്നും വരാഹമിഹിരാചാൎയ്യൻ തന്റെ ഹോരാശാസ്ത്രത്തിൽ ആയുൎദ്ദായാദ്ധ്യായത്തിൽ പറയുന്നതു നോക്കുക. "ആയുൎദ്ദായം വിഷ്ണുഗുപ്തോപി ചൈവം ദേവസ്വാമീസിദ്ധസേനശ്ച ചക്രേ" എന്നും "സ്വാമതേന കിലാഹ ജീവശൎമ്മാഗ്രഹദായം പരമായുഷസ്സ്വരാംശം" എന്നും.

278. കുപിതൻ=കോപിച്ചവൻ. പരുഷം=നിഷ്ഠുരം.

279. അലം, അലം=മതി, മതി (അവ്യ)

282. ക്ഷപണജാതികൾ=ബുദ്ധസന്യാസിവൎഗ്ഗം.

283. ഖരകിരണൻ=ആദിത്യൻ.

285. ഫല..............പകങ്ങൾ=കായ്, തേൻ, ശൎക്കര, കദളിപ്പഴങ്ങൾ.

ആറാം പാദം സമാപ്തം.

ഏഴാം പാദം

(കളകാഞ്ചിവൃത്തം)

1. അഖില...........രത്നമേ!=സകല രത്നങ്ങളുടേയും ശിരോലങ്കാരമേ!. ആനന്ദ...........സ്വരൂപമേ!= സുഖമാകുന്ന അമൃതിന്റെ സത്തേ!

2. തവ=നിന്റെ, വചന...........മധു=വാക്കാകുന്ന മധുരമുള്ള തേൻ. താപം കെട്ടുംപടി=ദുഃഖം ശമിക്കത്തക്കവണ്ണം. പീതം=ആസ്വദിക്കപ്പെട്ടതു്.

3. മതി=മനസ്സ്. മതി=തൃപ്തി. കേളി=പ്രസിദ്ധി. കഥാശേഷം=കഥയുടെ ബാക്കി.

5. നരപതി...............മണി=രാജാക്കന്മാരിൽ ശ്രേഷ്ഠൻ.

8. ഭയരഹിതം=(ക്രി. വി) ഭയംകൂടാതെ. വിപുലബലം=അധികം ശക്തി. ഭൂപതി ചിന്തിച്ചതു്.=രാക്ഷസാമാത്യൻ ചന്ദ്രഗുപ്തനോടു ചേരുവാൻ ശ്രമിക്കയാണെന്നു ഭാഗുരായണൻ പറഞ്ഞപ്രകാരം മലയകേതു വിചാരിച്ചിരിക്കുന്നതു്.

9. അരി...............നഗരി=കുസുമപുരം. തടിതി=വേഗത്തിൽ.

10. മദകരികൾ=മദമുള്ള ആനകൾ. തുരഗതതി=കുതിരക്കൂട്ടം. രഥപങ്ക്തി=തേർക്കൂട്ടം.

11. അസി............ശസ്ത്രങ്ങൾ=വാൾ, ഇരിമ്പുലക്ക, വെണ്മഴു മുതലായ പലതരത്തിലുള്ള ആയുധങ്ങൾ. വിരുത്=സാമത്ഥ്യം.

12 നെടിയ=പൊക്കമുള്ള. ശകവീരർ=ശക (ഒരു ജാതിക്കാർ)ന്മാരായ വീരന്മാർ. പാരസികന്മാർ=പാഴ്സികൾ.

13. സുഭട.............വീരർ=നല്ല പടയാളിവീരന്മാർ. ചാഞ്ചല്യം=ഇളക്കം (കുലുക്കം) ഭദ്രഭടാദി=ഭദ്രഭടൻ, പുരുഷദത്തൻ മുതലായവർ= (മുമ്പു കുസുമപുരത്തിൽനിന്നു വന്നിട്ടുള്ളവർ)

14. ഗിരി..................തനയൻ = മലയകേതുവിനു . അതിബന്ധുക്കൾ=വലിയ സഹായികൾ. ഗംഭീരർ=കേമന്മാർ. പഞ്ചരാജാക്കൾ= ചിത്രവമ്മ, സിംഹനാദൻ, പുഷ്കരാക്ഷൻ മുതലായവർ.

15. സചിവവരൻ=മന്ത്രി.

16. ഉദധി=സമുദ്രം. സേനാധിപൻ=പടനായകൻ.

17. പുനരപി ച=പുനഃ അപി ച=പിന്നെയും. ശകട............ആദി=ശകടദാസൻ, സിദ്ധാത്ഥൻ മുതലായവർ.

18. നിജമനസി=(സ. ന സ. ഏ) തന്റെ ഉള്ളിൽ. ശങ്ക=രാസൻ ചതിക്കുമോ എന്നുള്ള സംശയം.

19. കനക..................ഭുവി=സ്വണ്ണമയമായി വിളങ്ങുന്ന തേരിൽ.

20. മദസലിലം=നീര്. മന്ത്രികുലോത്തമൻ=രാക്ഷസൻ.

21. പടഹമുഖ.................വാദ്യം=പെരുമ്പറ മുതലായി പലതരത്തിലുള്ള വാദ്യം.

22. കുറക്കുടിഞ്ഞിൽക്ക് = തുണികൾകൊണ്ടുണ്ടാക്കുന്ന കൂടാരങ്ങൾക്ക്. സംഭാരജാലം=ഉപകരണങ്ങൾ.

23. വേഷം തിരിഞ്ഞ് =വേഷം മാറി. ചാരജനങ്ങൾ=അവിടവിടെ നടന്നു വത്തമാനങ്ങളറിയുന്ന രാജകിങ്കരന്മാർ.

24. പട=യുദ്ധസന്നാഹം. നൃപാങ്കണാൽ=(അ. ന. പ. ഏ) രാജാവിന്റെ മുററത്തുനിന്ന്

25. ധൂളി=പൊടി. ഇന്ദ്രലോകം=സ്വർഗ്ഗം (ആകാശം)

26. കഠിനതരം=(ക്രി. വി) ഉച്ചത്തിൽ. നിനാദം=ഒച്ച. മാനിച്ച്=അഹങ്കരിച്ചു

27. മൊഴിയും=ശബ്ദിക്കുന്ന. ഹേഷാരവങ്ങൾ=കുതിര ചെനക്കുന്ന ശബ്ദങ്ങൾ.

28. കഠിന..................നാദം=പെരിമ്പറ, ചെണ്ട മുതലായവയുടെ ഗംഭീരശബ്ദം, കാളം=കാഹളം (പടക്കുഴൽ=ബാങ്കാവ്. ബാൻറ കുഴൽ)

29. ഇതി=(അവ്യ) ഇങ്ങനെ. വിവിധ..............ഭീഷണം=പലവിധത്തിലുള്ള ശബ്ദങ്ങളെക്കൊണ്ടു ഭയങ്കരമായ.

30. കുസുമ............ഭുവി=(ഉ°. സ്ത്രീ. സ. ഏ) കുസുമപുരത്തിന്റെ സമീപത്തിൽ.

31. അഖിലജനം=മററു സകല ജനവും. ആവാസശാല=കൂടാരം.

33. അചല............തനയ!=പർവ്വതരാജപുത്ര! ഗുണഗണസദന!=സകല ഗുണങ്ങളുമുള്ളോവേ!. സാമ്പ്രതം=(അവ്യ) ഇപ്പോൾ. കല്പിക്കുക=നിശ്ചയിക്കുക.

34. ഇഹ കടകമതിൽനിന്ന്=ഈ കൂടാരത്തിൽനിന്ന്. "കടകോസ്ത്രീനിതംബോദ്രേ ദ്ന്തിദന്തമണ്ഡലേ, സാമുദ്രലവണേരാജധാനീവലയയോരപി" എന്നു കോശം.

35. മമ നികടഭുവി=എന്റെ സമീപത്തിൽ. തവ ആജ്ഞയാ=അങ്ങയുടെ കല്പനയോടുകൂടി. മുദ്ര=അടയാളം.

38. വിരുതു=വിശേഷം. (ഉണ്ട് എന്നു ചേർത്തുകൊൾക) അവർകൾതമ്മിൽ=ചാണക്യചാരന്മാർതന്നെ തമ്മിൽ. ചാണക്യന്റെ അടുക്കൽ വളരെ പെരുമാറീട്ടുള്ള എനിക്കും അവരെ അറിവാൻ സാധിക്കയില്ലെന്നു വരുത്തുവാനാണ് ഇതു്.

42. അചലനൃപതനയഗിരം=(രേഫാന്തം. സ്ത്രീ. ദ്വി. ഏ) പർവ്വതകരാജപുത്രനായ മലയകേതുവിന്റെ ഗിരിനെ=വാക്കിനെ

44. പത്രം മമ ഭവാൻ കണ്ടേ അയയ്ക്കാവൂ=മമ പത്രം ഭവാൻ കണ്ടേ അയയ്ക്കാവൂ എന്നന്വയം. പത്രം=എഴുത്ത് (പാസ്സ്, ടിക്കിററ്, ചീട്ട്)

46. അന്തരം=വ്യത്യാസം, നീക്കം. (കൊണ്ടുപരാം- കൊണ്ടന്നാലും- ശ്ലിഷ്ടസന്ധി.)

47. തദനു=(അവ്യ) അതിന്നുശേഷം. പുനനൃപതിഗൃഹം=പുനഃനൃപതിഗൃഹം എന്നു പദച്ഛേദം ചെയ്യാൻ പാടില്ലാത്തതിനാൽ അപഭ്രംശംതന്നെ.

48. പാർത്തു്=ആലോചിച്ചു്.

49. മയി=(അസ്മത്ത്. സ. ഏ) എന്നിൽ. സതതം=(അവ്യ) എപ്പോഴും. അധികതരവിശ്വാസം=ഏററവും വിശ്വാസം. മാം=(അസ്മത്ത്. ദ്വി. ഏ) എന്നെ.

50. ദുർന്നയം=കപടനീതി. (വിശ്വസിച്ചവരെ ചതിക്കുക മുതലായതു്)

52. വിധിവിഹിതം=ദൈവകല്പിതം. ഇതു്=ചാണക്യന്റെ ചതിപ്രയോഗത്തിൽപെട്ടു വരുന്ന ആപത്തു്. വിദ്വാൻ=അറിവുള്ളവൻ.

54. നയവിനയ............ബലൻ=നീതിയും അറിവും വലുതായ ബലവും ഉള്ളവൻ. സുമുഖ!=ഭദ്ര!

55. സർവ്വദാ=(അവ്യ) എപ്പോഴും.

56. നന്ദനാം വീരസ്വാമിയിലെ ഭക്തിവിശ്വാസത്താൽ=സ്വാമിഭക്തിനിമിത്തം.

57. നിഖില............വിശദമതി=സകല നീതിതന്ത്രങ്ങളിലും അറിവുള്ളവൻ.

58. സപദി=ഇപ്പോൾ (അവ്യ)

60. കപടസചിവരുടെ=കളവുള്ള മന്ത്രിമാരുടെ. മതം=അഭിപ്രായം. കിഞ്ചന=(അവ്യ) അല്പം

61. പ്രയോഗങ്ങൾ=പ്രവൃത്തികൾ.

62. പാളി=പറഞ്ഞു്. (വടക്കൻഭാഷ)

63. കുസൃതി=കള്ളപ്പോരു് (യോജിച്ചിരിക്കുന്നവരെ ഭേദിപ്പിപ്പാനുള്ള കൌശലം)

64. സാമ്പ്രതം=(അവ്യ) ഇപ്പോഴും.

65. ക്ഷിപ്രം=വേഗത്തിൽ.

66. പോരും=മതി.

68. വിവിധ............സദനാ!=പലവിധ ഗുണങ്ങളുടെ ഇരിപ്പിടമായുള്ളോവേ!.

69. പ്രണയം=സ്നേഹം. പെരുത്തു്=വളരെ (ഉണ്ടല്ലൊ)

70. "വിശ്വസിച്ചാൽ ചതിച്ചീടുകയില്ലഞാൻ" എന്നു ഭാഗുരായണൻ പറഞ്ഞതിന്റെ സാരം, എത്ര ഗൂഢമായ കാര്യവും എന്നോടു പറയാൻ വിരോധമില്ലെന്നു മലയകേതുവിനെ വിശ്വസിപ്പിക്കുവാനാകുന്നു. ഭാഗുരായണനും ക്ഷപണകനും ചാണക്യന്റെ ചാരന്മാരാകകൊണ്ടു് അവരുടെ അവിടത്തെ നില അന്യോന്യം അറിയാവുന്നതുകൊണ്ടു ക്ഷപണകനെ വിശ്വസിപ്പിക്കാൻവേണ്ടി ഭാഗുരായണൻ ഇങ്ങനെ പറഞ്ഞിട്ടാവശ്യമില്ലല്ലൊ.

71. നിർണ്ണയിക്കാം=നിശ്ചയിക്കാം. (അതുകൊണ്ടു പറഞ്ഞുകൂടാ എന്നല്ലാം. തനിക്കു പറവാനുള്ള സംഗതി അത്രത്തോളം ഗോപ്യമാണെന്നാണു ക്ഷപണകൻ നടിക്കുന്നതു്.

72. അതിന്നു്=പറയുന്നതിന്നു്. വിഷമത=വൈഷമ്യം. എന്നുമേ=ഒരിക്കലും.

73. അന്തരാ=(അവ്യ) ഉള്ളിൽ.

74. ഭീതി=ഭയം.

75. ഭയം അതിന്നു് കിമപി നഹി=അതിനു ഭയം ഒട്ടും വേണ്ട. (ഈ അനുവാദം സമ്പാദിപ്പാൻ വേണ്ടിയാണു് ഭയം നടിച്ചതു്)

76. ഭയവിവശഹൃദയൻ=പേടികൊണ്ടു ചഞ്ചലമായ മനസ്സോടു കൂടിയവൻ,

77. രുചിരതരകുസുമപുരം=മനോഹരമായ കുസുമപുരം, ഏഷഃ ഞാൻ=ഈ ഞാൻ (ഏഷഃ=ഏതച്ഛബ്ദം. പു. പ്ര. ഏ. വ)

78. വിഷമവിഷകലുഷതരയായ=കടുപ്പമുള്ള വിഷംകൊണ്ടു് അപായകരമായ.

79. കഠിനതരഹൃദയൻ= അതി ക്രൂരമായ മനസ്സോടു കൂടിയവൻ. കശ്മലൻ=ദുഷ്ടൻ.

80. ഗിരിനൃപപതിവരനെ=പൎവ്വതരാജനെ. നിശി=(ശ. സ്ത്രീ. സ. ഏ) രാത്രിയിൽ. കന്യാവിഷപ്രയോഗം=കന്യാ (സ്ത്രീ) രൂപമായ വിഷപ്രയോഗം. ഇതിൽനിന്നു വിഷകന്യകയെ നിൎമ്മിച്ചതു താനാണെങ്കിലും, രാക്ഷസനാണു് ഉണ്ടാക്കിച്ചതെന്നും, തന്നോടു മറെറാരുപ്രകാരത്തിൽ പറഞ്ഞു വിശ്വസിപ്പിച്ചിട്ടാണെന്നും വരുത്തിയിരിക്കുന്നു. ഇതുകൊണ്ടു രാക്ഷസൻ വ്യാജം പറവാനും ക്രൂരകൎമ്മങ്ങൾ ചെയ്വാനും മടിക്കുന്നവനല്ലെന്നു് വരുത്തിയിരിക്കുന്നു.

81. ക്ഷപണഗിരം=ക്ഷപണകന്റെ വാക്കിനെ.

82. വ്യസനഭയഹൃദയമൊടു=വ്യസനവും ഭയവും ഉള്ള മനസ്സോടുകൂടി. പിതൃമരണത്തിൽ വ്യസനം. രാക്ഷസസഹവാസത്തിൽ ഭയം എന്നു വിവേകം.

83. ചണകസുതഹതകൻ=ദുഷ്ടനായ ചാണക്യൻ,

84. പരമതരബന്ധു=അതിബന്ധു.

87. തദനു=അപ്പോൾ. തത്ര=കുസുമപുരത്തിൽ.

88. അചലവരനൃപനെ=പൎവ്വതരാജനെ. ഇവൻ ആയതു കൊന്നതു് എന്നു്=പൎവ്വതരാജനെ ഇവനാണു് (ഞാനാണു് എന്നു് അനുവാദ്യനീതി)കൊന്നതു് എന്നുള്ളതു നിമിത്തം. അതിരുഷ്ടൻ=വളരെ കോപിച്ചവൻ. വിരവിനൊടു നഗരമതിൽനിന്നു തച്ചാട്ടിനാൻ=ഇതുകൊണ്ടു ചന്ദ്രഗുപ്തനു, നന്ദവധത്തിൽ സഹായിച്ച പൎവ്വതരാജനെ കൊന്നതു് സത്സ്വഭാവിയായ ആൎയ്യചാണക്യനു വളരെ വിരോധമായിരുന്നുവെന്നും, തന്റെ സ്വാമിവധത്തിനു സഹായിച്ചവനാണെന്നുള്ള ദ്വേഷംകൊണ്ടു് അതു ചെയ്യിച്ചതു രാക്ഷസാമാത്യനാണെന്നും, വിഷകന്യകയെ നിൎമ്മിച്ചതു താനാണെങ്കിലും തന്നോടു രാക്ഷസാമാത്യൻ വ്യാജംപറഞ്ഞുണ്ടാക്കിച്ചതാണെന്നും സിദ്ധമായല്ലോ. അത്രതന്നെയല്ല—കഴിഞ്ഞതിലും വലുതായ ഒരുകാൎയ്യം ഇനി വരുവാൻ ഭാവിക്കുന്നു എന്നു പറയുന്നു.

90. അഹം=ഞാൻ. ഇവിടെ= മലയകേതുവിന്റെ അടുക്കൽ. വിവശമൊടു=പാരവശ്യത്തോടുകൂടി. വന്നോരനന്തരം=വന്നതിനു ശേഷം.

91. ഒരുപൊഴുതും=ഒരിക്കലും.

92. രണധരണി=യുദ്ധഭൂമി, ആഭിചാരം=മാരണകൎമ്മം.

93. കൊല്ലുവാൻ പറഞ്ഞ്=കൊല്ലുവാൻ (ആകുന്നു എന്നു) പറഞ്ഞ് വേണം ആഭിചാരം ചെയ്യുവാൻ. വിപരീതമായി=ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ ശത്രുവായ മലയകേതുവിനെ കൊല്ലുവാനായിട്ട്.

94. കുസൃതി=കള്ള[illegible]ത്. കുമതി=ദുർബ്ബുദ്ധി. കുത്സിതം=നിന്ദിതം. (വിശ്വസിച്ചവരെ ചതിക്കുക എന്ന നിന്ദ്യകൎമ്മം ചെയ്യുവാൻ).

95. തവ സചിവ! വചനം ഇതു് (ഹേ സചിവ! തവ വചനം ഇതു്)=ഹേ മന്ത്രി! അങ്ങയുടെ ഈ വാക്ക് എന്നു വാക്യയോജന. (ഹേ മന്ത്രി! ഓരോരിക്കൽ അങ്ങു പറയുന്ന വാക്കുകളൊക്കെ കേൾപ്പാനുള്ള തരത്തിൽ ഉണ്ടായ ആളല്ല ഞാൻ. ഒരിക്കൽ ഞാൻ അങ്ങു പറഞ്ഞപ്രകാരം ഒരു വിഷകന്യകയെ ഉണ്ടാക്കി. അതുകൊണ്ടു പൎവ്വതരാജനെക്കൊന്നു. അതുനിമിത്തം ആൎക്കും എന്നെക്കുറിച്ചു വിശ്വാസമില്ലാതെയായി. ഇനി ഇതു ചെയ്താൽ എനിക്കു ജീവിച്ചിരിപ്പാൻ തരമാകയില്ല. അതുകൊണ്ടു ഞാനിതു ചെയ്കയില്ല. എന്നു ഞാൻ പറഞ്ഞു എന്നു താൽപൎയ്യം.)

96. സപദി=(അവ്യ) ഉടനെ. മദിച്ച്=ഗൎവ്വു നടിച്ച്. (ഞാനെന്തുപറഞ്ഞാലും നീ ചെയ്യേണ്ടവനല്ലേ? എന്ന് അഭിമാനം നടിച്ച്)

98. അതിന്=ഞാൻ പറഞ്ഞപ്രകാരം ചെയ്യുന്നതിന്. അതിവിഷമം=വളരെ പ്രയാസം. ആശു=വേഗത്തിൽ. അതിന്=അതുനിമിത്തം.

99. ദിശി ദിശി=(ശ. സ്ത്രീ സ. ഏ) ഓരോ ദിക്കിൽ(വല്ലേടത്തും) കൃപാനിധേ!=ദയാലുവായുള്ളോവേ!

100. സചിവവരൻ=മന്ത്രിശ്രേഷ്ഠൻ (ഭാഗുരായണൻ) അതികുതുകമൊട്=അധികം സന്തോഷത്തോടെ. തങ്ങൾ ഇതുവരെ തെറ്റിദ്ധരിച്ചിരുന്നു. ഇപ്പോൾ വാസ്തവം മനസ്സിലായി എന്നുള്ള സന്തോഷം. അതുതന്നെ താഴെ പറയുന്നു. അൎദ്ധരാജ്യത്തെ=നന്ദവധത്തിനു സഹായിച്ചാൽ പകുതിരാജ്യം തരാമെന്നു പൎവ്വതരാജാവിനോടു കരാർ ചെയ്തപ്രകാരം കൊടുപ്പാൻ മടിച്ചിട്ട്.

101. ചണകസുതഹതകൻ=ദുഷ്ടനായ ചാണക്യൻ.

102. ക്ഷുദ്രങ്ങൾ=ആഭിചാരാദി നീചകൎമ്മങ്ങൾ.

103. വിശ്വൈകവിദ്വാൻ= ലോകത്തിലുള്ള വിദ്വാന്മാരിൽ ഒന്നാമത്തവൻ. ചണകവിപ്രാത്മജൻ=ചണകൻ എന്ന ബ്രാഹ്മണന്റെ പുത്രൻ. ഇതുകൊണ്ടു വംശശുദ്ധിയും പാണ്ഡിത്യവുമുള്ള ചാണക്യൻ നീതിശാസ്ത്രപ്രകാരം പ്രവൎത്തിച്ചു വിജയം നേടുന്നതല്ലാതെ ആഭിചാരാദി ക്ഷുദ്രകൎമ്മങ്ങളും, പ്രതിജ്ഞാലംഘനം, വിശ്വസ്തവധം മുതലായ നീചാചാരവും ഒരി

ഷല്യം ചെയ്യുന്നതല്ലെന്നും, ആ വകയെല്ലാം കപടമന്ത്രികളായ രാക്ഷസാദികളേ ചെയ്യുയുള്ളുവെന്നും വരുത്തിയിരിക്കുന്നു.

104. അവനിവരസചിവൻ= രാജമന്ത്രി (ഭാഗുരായണൻ) മുദ്രാം=(ദ്വ സ്ത്രീ. ഏ.വി, ഏ) മുദ്രയെ. അന്ധൻ=അറിവില്ലാത്തവൻ(മൂഢൻ)

105 കഷ്ടമകൾ=ക്രൂരകൃത്യങ്ങൾ. (പിതൃവധാദികൾ)

106. ശ്രുതം. അഖിലം അയി സുമുഖ!=ഹേ സുമുഖ!=(ഭദ്ര!) അഖിലം (എല്ലാം) ശ്രുതം (കേട്ടു). വജ്രപാതോപമൻ=ഇടിവാളിനുതുല്യൻ (ആക്കും ഊഹിപ്പാൻപോലും കഴിയാത്തവണ്ണം അതിഘോരങ്ങളായ കർമ്മങ്ങളെ ചെയ്വാൻ മടിയില്ലാത്തവൻ.)

107. അത്യന്തബന്ധു=ഏററവും ബന്ധു. സംഭ്രമം=തെററായ ധാരണ.

108 മന്ത്രിപ്രവരനെ കൊന്ന് അവൻചോരയിൽ= അവന്റെ (മന്ത്രിപ്രവരന്റെ) ചോരയിൽ

109. മമ ജനകന് ഉദകം നൽകി=എന്റെ അച്ഛന് ഉദകക്രിയ ചെയ്തു. പരാഭവം=അവമാനം.

111. സകലഗുണഗണമുടയ=എല്ലാ ഗുണങ്ങളുമുള്ള. സർവ്വഥാ=(അവ്യ.) എല്ലാ പ്രകാരത്തിലും (എങ്ങനെയെങ്കിലും)

112. പലവുരുവ്=പലപ്രാവശ്യം. നിഭൃതതരം=അതി ഗൂഢമായിട്ട് പാർത്താൽ തട്ടേണ്ടകാര്യം (ആയിരിക്കുന്നു) എന്നു വാക്യയോജന. തട്ടത്തില്ലെങ്കിൽ ഇപ്പോൾ ഇയ്യാൾ രാക്ഷസാമാത്യനെ കൊല്ലും എന്നായിരിക്കുന്നു. അതിനു സമ്മതിച്ചുകൂടാ

113. രഹസി=(സ. ന. സ. ഏ) രഹസ്സിൽ(സ്വകാര്യമായി) ആവേശം=മനസ്സിൽ കോപത്തിന്റെ പ്രവേശം. (കോപം) ഇവ കേട്ടാലും=ഞാൻ പറയുന്ന വിവരങ്ങൾ കേൾക്കുക. കോപിക്കാൻ വരട്ടെ. അതിനുള്ള കാലമായില്ല.

114 അഖിലനയനിപുണതകൾ=സകല നീതികളിലും നൈപുണ്യം. ആർദ്രഭാവം=അലിവ്.

115. അമിതഗുണമുടയ=വളരെ ഗുണങ്ങളുള്ള. നിജസർവ്വാത്ഥസിദ്ധി=തന്റെ (സ്വാമിയായ) സർവ്വാത്ഥസിദ്ധിയെന്ന നവനന്ദന്മാരുടെ അച്ഛൻ. ഭൂമിക്ക് അധിനാഥൻ=രാജാവ്. നവനന്ദവധം നടന്ന കാലത്തു സർവ്വാത്ഥസിദ്ധി മരിക്കാതെ കാട്ടിൽ തപസ്സു ചെയ്യുകയായിരുന്നു. അതിനാൽ ചന്ദ്രഗുപ്തനെ നിഗ്രഹിച്ച് വീണ്ടും സർവ്വാത്ഥസിദ്ധിയെത്തന്നെ രാജാവാക്കണം എന്നായിരുന്നു രാക്ഷസന്റെ വിചാരം.

116. മൌര്യനൃപാത്മനേക്കാൾ=ചന്ദ്രഗുപ്തനേക്കാൾ.

117. തവ ജനകൻ അധികതരശത്രു (ആകുന്നു) എന്നോർത്ത്. ഏ

ത്തുകൊണ്ടെന്നാൽ സ്വതേ ദുർബ്ബലനായ ചന്ദ്രഗുപ്തൻ, അങ്ങയുടെ അച്ഛന്റെ സഹായംകൊണ്ടാണ് നവനന്ദവധം സാധിച്ചതു്. അതിനാൽ അദ്ദേഹം ഉള്ളപ്പോൾ ചന്ദ്രഗുപ്തനെ കൊന്നു രാജ്യം സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധിക്കു കൊടുപ്പാൻ സാധിക്കുകയില്ല. അതുകൊണ്ടു മുമ്പിൽ അദ്ദേഹത്തെ കൊല്ലണം. എന്നു വിചാരിച്ചാണ് രാക്ഷസൻ അന്ന് അങ്ങനെ ചെയ്തതു്. ഇപ്പോൾ സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധി കാട്ടിൽവെച്ചു മരിച്ചതിനാൽ രാക്ഷസന്റെ അന്നത്തെ ആഗ്രഹം സാധിപ്പാൻ തരമില്ലാതെ വന്നിരിക്കുന്നു. അതിനാൽ ഇപ്പോൾ രാക്ഷസവധത്തിന്നു പരിഭ്രമിക്കേണ്ടതില്ല. എന്നു സാരം.

119. കാര്യഗൌരവാൽ= (അ. ന. പ. ഏ) ആവശ്യത്തിന്റെ ഗൌരവം (മഹത്വം) അനുസരിച്ച്.

120. ഹിതജനം=ബന്ധുക്കൾ. ഹന്തവ്യൻ= കൊല്ലത്തക്കവൻ.

122. അപരം=അതിന്നുമേൽ. (ശത്രുവധം മുഴുവൻ കഴിഞ്ഞതിന്നുമേൽ). ത്വമനസി തോന്നുംപ്രകാരം=അങ്ങയുടെ ഉള്ളിൽ തോന്നുന്നപോലെ.

123. പ്രിയസചിവൻ=വിശ്വസ്തമന്ത്രി. വിപുലനയമൊടു=വളരെ നീതിയോടുകൂടി.

124. അഥ=ഇതു കഴിഞ്ഞതിന്നുശേഷം. ചണകസുതചരരിൽ= ചാണക്യചാരന്മാരിൽ. അരിയ=നല്ലവനായ. ആദരാൽ=ബഹുമാനപൂർവ്വം. മന്ത്രി=രാക്ഷസാമാത്യൻ.

125. ചണകസുതഛലവിഹിതപത്രം=ചാണക്യന്റെ കള്ള എഴുത്തും. (മുമ്പ് ശകടദാസന്റെ കൈപ്പടയിൽ എഴുതിച്ചിട്ടുള്ള എഴുത്ത്) മുദ്ര=രാക്ഷസാമാത്യന്റെ മോതിരംകൊണ്ടുള്ള മുദ്ര. ചാതുര്യമോട്=ഭംഗിയിൽ.

126. കപടമതി=കള്ളസ്സൂത്രങ്ങളറിയാവുന്നവൻ. കംബളം=കമ്പിളി (കരിമ്പടം)

127. മുദ്ര=ഭാഗുരായണന്റെ മുദ്ര.

128. കടകം=കൂടാരം. പാളി=പാഞ്ഞു്.

129. അഥ സഃ ഖലു ഝടിതി=അനന്തരം അവൻ വേഗത്തിൽ. സിദ്ധാർത്ഥകം=(അ. പു ദ്വി. ഏ) സിദ്ധാർത്ഥകനെ. അഞ്ജസാ=(അവ്യ) വേഗത്തിൽ, ഉടനെ. കുടിൽ=കൂടാരം.

132. കരബലം=കയ്യൂക്ക്. നിജസചിവൻ=തന്റെ മന്ത്രി. (ഭാഗുരായണൻ)

136. സാക്ഷാൽ അമാത്യന്റെ=രാക്ഷസാമാത്യന്റെ. ദൂതൻ= സന്ദേശം കൊണ്ടുപോകുന്ന ആൾ.

137. അദ്യ=(അവ്യ) ഇപ്പോൾ.

138. ഉദാരത്തിൽ=വലുതായിട്ടു.

139. അതിചതുരമതി=വളരെ ബുദ്ധിചാതുൎയ്യമുള്ളവൻ. കാൎയ്യഗൌരവം=കാൎയ്യത്തിന്റെ മഹത്വം (തിട്ടക്കം) വിപുലബലമുടയ=വളരെ ശക്തിയുള്ള.

140. നൃപശാസനം=രാജാവിന്റെ ആജ്ഞ. കാൎയ്യസ്യ=(അ, ന, ഷ, ഏ) കാൎയ്യത്തിന്റെ.

141. സചിവം=(അ, പു. ദ്വി. ഏ) മന്ത്രിയോട്. കപടം=കളവ്.

144. മമ കിമപി നഹി മാറാപ്പിൽ=മമ (എന്റെ) മാറാപ്പിൽ കിമപി(ഒന്നും) നഹി (ഇല്ല.)

145. അതിരോഷം=വളരെ കോപം.

146. കഠിനതരം= (ക്രി. വി) അതികഠിനമായിട്ട്. അവർകളോട് (ഭടന്മാരെ ചൂണ്ടിക്കാണിച്ചു പറയുന്നു) താഡനം=അടി.

148. പ്രഹരിക്ക=അടിക്ക.

149. ലകുടം=വടി.

150 ഭൃശം=അധികം. രുധിരോഘം=ചോരവെള്ളം.

151. സപദി=ഉടനേ (അവ്യ)

152 ചണകസുതകപടകൃതപത്രം=ചാണക്യന്റെ കളവുകൊണ്ടുണ്ടാക്കപ്പെട്ട എഴുത്ത്. പൊന്മണിമാല=സ്വൎണ്ണവും രത്നവുംകൊണ്ടുള്ള മാല.

154. കാഞ്ചനമാല=പൊന്മാല.

എഴുത്തിലെ വാചകം താഴെ പറയുന്നു:—

156. ഒരുവൻ എഴുതിയ കുറി=(എഴുത്ത്) എഴുതിയ ആളുടെ പേർ പറയാത്തതു്, ആളെ അന്യോന്യം അറിയാമെന്നുള്ള ഭാവത്തിലും അന്യന്മാരെ അറിയിക്കാതിരിപ്പാനുമാകുന്നു. കല്പിച്ചവണ്ണം=അരുളിച്ചെയ്ത പ്രകാരം.

157. മയി=(അസ്മത്. സ. ഏ) എന്റെ നേരേ. രിപുത=ശത്രുത്വം (ദ്വേഷം) മൽപ്രസാദാൎത്ഥം=(അവ്യ) എന്റെ സന്തോഷത്തിനു വേണ്ടി.

159. സ്വാശ്രയോന്മൂലനംചെയ്തു= തങ്ങളുടെ ആശ്രയത്തെ നശിപ്പിച്ചു്.

160. തവ=(നിന്റെ) ചരണനളിനയുഗം=തൃക്കാലുകളെ. ആശ്രയിക്കുക=സേവിക്കുക. താൽപൎയ്യം ഉറച്ചുകൊണ്ട്=ഉത്സാഹത്തോടുകൂടി.

161. അരിനഗരം=ശത്രുവിന്റെ (മലയകേതുവിന്റെ) നഗരം=പട്ടണം.

162. പ്രണയമൊട്ട്=സ്നേഹത്തോടുകൂടി. മമ=എനിക്ക്. ഖലു=(അവ്യ) വാക്യാലങ്കാരം ഭവൽഭൂഷണത്രയം=അങ്ങയുടെ മൂന്ന് ആഭരണം. കൊടുത്തുവിട്ടതു=കൊടുത്തു+വിട്ടതു്=കൊടുത്തയച്ചതു്. ലഭിച്ചീടിനേൻ=എനിക്കു കിട്ടി.

163 കനകമണിശബളതരം=സ്വൎണ്ണവും രത്നവും ഇടകലൎത്തിചേൎത്തുണ്ടാക്കിയതു്. കൊടുത്തുവിട്ടിട്ടുണ്ട്=കൊടുത്തയച്ചിട്ടുണ്ട്. (ഞാൻ എന്നു ചേൎക്കണം.)

164. വിമലമണിഖചിതം=പ്രകാശമുള്ള രത്നം പതിച്ചതു്. മോതിരമുദ്ര=മുദ്രമോതിരം (പേരുകൊത്തിയ മോതിരം.) വിശ്വസിച്ചീടുവാനായി (അങ്ങ്) എന്നു ചേൎക്കണം.

165. ദൃഢഹൃദയൻ=ബുദ്ധിക്കുറപ്പുള്ളവൻ. നിഭൃതതരം(ക്രി. വി) വളരെ ഗൂഢമായി.

166. നീതി നിരൂപിച്ചു്=ന്യായം ആലോചിച്ചു്.

168. മണികനകം ഇടസരികലൎന്നുള്ള=രത്നവും സ്വൎണ്ണവും ഇടയ്ക്കിടയ്ക്കു ചേൎന്നതായ.

169. നിഖിലം=സകലം. സംശയം ഒക്കവേ നിൎണ്ണയിക്കാം=സംശയമെല്ലാം തീൎക്കാം.

170. നന്മയിൽ=നല്ലവണ്ണം. നിൎവ്വ്യാജമായ്=ഒളിവായി.

172. ഉഴറ്റോടുകൂടി=പരിഭ്രമത്തോടുകൂടി. (വേഗത്തിൽ)

174. അതികുടില!=വലിയ കള്ള!

176. ചുരി അറിവതിനു പണികൾ ഉണ്ടാകകൊണ്ട്=എഴുത്തു് ആൎക്കുള്ളതാണെന്നറിവാൻ പ്രയാസമുള്ളതുകൊണ്ട്. മറ്റെന്തു വൎത്തമാനങ്ങൾ ചൊല്ലീട്ട്=വൎത്തമാനങ്ങൾ പറഞ്ഞിട്ട് എന്തു കാൎയ്യമാണ്?

177. അതും കിമപി നഹി നഹി=അതു് ഒന്നുമില്ല. വൎത്തമാനങ്ങളും ചുരിപാചകം കണ്ടാൽ അറിഞ്ഞുകൂടേ=എഴുത്തിലെ വാചകം കണ്ടാൽ വൎത്തമാനങ്ങളും അറിഞ്ഞുകൂടെ? (ഞാൻ പറയേണ്ടതുണ്ടോ?) എന്നു ദൂതവാക്യം.

179. ഹൃദയഗതം=ഉള്ളിലുള്ളതു.

180. അതിരഭസമൊട്ട്=അതിവേഗത്തിൽ. ആൎത്തി=വേദന.

186. അഭയം=രക്ഷ.

188. ഭയം ഇഹ കിമപി നഹി=ഒട്ടും പേടിക്കേണ്ടാ. സൎവ്വദാ=എപ്പോഴും (അവ്യ). ചാരൻ അല്ലേം നീ=ചാരന്മാരെ ഉപദ്രവിച്ചിട്ടാവശ്യമില്ലല്ലോ. അതുകൊണ്ടു നീ പേടിക്കേണ്ടാ എന്നു സാരം.

189. തൂമയിൽ=നല്ലവണ്ണം (തെളിവായി)

190. നയവിശദമതി=നീതിശാസ്ത്രനിപുണൻ.

191. പ്രണയമൊട്ട്=സ്നേഹത്തോടുകൂടി. ധരണിപതിമൌലിയുടെ

നൽകുവാൻ മാലയും മുദ്രയും പത്രവും പറവതിനുവാർത്തമാനങ്ങളും എങ്കൽ കൊടുത്തയച്ചു എന്നു വാക്യയോജന.

192. (ഭൂപതേ! ചൊന്നതു ചൊല്ലുവൻ കേട്ടാലും) എന്നു മേല്പോട്ടു ഇനി പറവാൻപോകുന്നതിന്റെ ഉപക്രമം.

193. അധികതരബലമുടയ=വളരെ ശക്തിയുള്ള. കൌലൂതരാജനാം=കൌലൂതരാജ്യത്തിന്റെ രാജാവായ. അന്പുള്ള=സ്നേഹമുള്ള.

194. വിരുതുടയ=സാമർത്ഥ്യമുള്ള. മലയപതി= മലയരാജ്യത്തിന്റെ രാജാവ്. ശത്രുവിധ്വംസനൻ=ശത്രുക്കളെ നശിപ്പിക്കുന്നവൻ. അത്യന്തധീരൻ=വളരെ ധൈര്യമുള്ളവൻ.

195. കുലശിഖരിസമൻ=വലിയ പർവ്വതത്തിനു തുല്യൻ (എന്തു വന്നാലും യാതൊരു കുലുക്കവുമില്ലാത്തവൻ) അധികഭീഷണൻ=വളരെ ഭയങ്കരൻ. കാശ്മീരനാഥൻ=കാശ്മീരത്തിലെ രാജാവ്.

196 ഉദധി=സമുദ്രം. സിന്ധുഭൂപാലൻ=സിന്ധുരാജ്യത്തെ പാലിക്കുന്നവൻ.

197. പാരസീകേശൻ= പാരസീകരാജാവ്. (പാരസികം=പേർഷ്യ.)

198. പഞ്ചരാജാക്കൾ=അഞ്ചു രാജാക്കന്മാർ.

199. ശത്രുരാജ്യം=ശത്രു(മലയകേതു)വിന്റെ രാജ്യം.

201. ശോഭനം=ശുഭം. ചിന്തിതം=വിചാരിച്ചതു്.

205. കുത്സിതാമാത്യൻ=കുത്സിതൻ (നിന്ദിതൻ) ആയ മന്ത്രി (രാക്ഷസൻ). സേവകന്മാർ=ഇഷ്ടന്മാർ.

206, നിജമനസി=(സ. ന. സ. ഏ) തന്റെ മനസ്സിൽ. വിവിധം ഇതി=പലപ്രകാരം ഇങ്ങനെ.

207. ചരനെ=ദൂതനെ.

209. നികടഭുവി=(ഉ. സ്ത്രീ. സ. ഏ) സമീപത്തിൽ.

211. മഗധഹൂണർ= മഗധന്മാരും ഹൂണന്മാരും. ചുഴചാറും= ചുററും.

212. ഗൂഢദൂതൻ=മലയകേതുവിന്റെ ദൂതൻ.

213. ധരണിവരചരൻ=രാജകിങ്കരൻ.

216. സന്നിധൌ= (ഌ. സ്ത്രീ. സ. ഏ) സമീപത്തിൽ ചെല്ലുമ്പോൾ. (ആഭരണമില്ലാതിരിക്കുന്നതു ഭംഗിയല്ല. അതിനാൽ ആഭരണം എടുത്തുകൊണ്ടുവരു എന്നുകൂടി വേണ്ടതാണു്) പണ്ടുനാം കൊണ്ടുള്ള=നാം മുമ്പൊരിക്കൽ വാങ്ങീട്ടുള്ള. ആഭരണത്രയം=മൂന്നു് ആഭരണങ്ങളും.

217. വിരവൊടു=വേഗത്തിൽ. (ആ ആഭരണത്രയത്തെ വിവരിക്കുന്നു)

218. വിവിധമണിഖചിതം=പലതരം രത്നങ്ങൾ പതിച്ചതു്.

219. കനകകൃതവിമലതരകാഞ്ചിക= സ്വർണ്ണംകൊണ്ടുണ്ടാക്കിയ ശോഭയുള്ള അരഞ്ഞാണ് (പൊന്നുംനൂൽ) കങ്കണാദ്യാഭരണങ്ങൾ=വള മുതലായ ആഭരണങ്ങൾ. (ഇങ്ങനെ വിവരിച്ചുവന്നപ്പോൾ നാല്പതരമായിരിക്കുന്നു. അതിനാൽ കങ്കണാദ്യാഭരണങ്ങൾ മുമ്പിൽ വാങ്ങിയതിൽ പെട്ടവയല്ലെന്നു വിചാരിക്കണം. അതിനാണ് 'മററുള്ളതും' എന്ന പദം പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നതു്,)

223. രഭസം=പരിഭ്രമം. പത്രമുദ്രാദികളെപ്പററി ചോദിപ്പാനുള്ള തിടുക്കം.

224. മധുരതരനൃപതിഗിരം=(രേ. സ്ത്രീ. ദ്വി. ഏ) അതി ഭംഗിയിലുള്ള രാജാവിന്റെ വാക്കിനെ.

228. ഉറപ്പിച്ചുപോന്നു=ഉറപ്പിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു.

229 സഖ്യനയജ്ഞർ=നീതിശാസ്ത്രപണ്ഡിതന്മാരിൽ.

231. മലയപതിമുഖനൃപതിവീരർ= മലയരാജാവു മുതലായ വീരന്മാർ.

533. ഈർഷ്യ്യ വെടിഞ്ഞു =ക്ഷമയില്ലായ്മയെ വിട്ടു്. (ക്ഷമയോടെ) "അക്ഷാന്തരീഷ്യാ" എന്നമരം.

236. ഇഹ=ഇവിടെ (ഇവിടെനിന്നു്)

238. കററമില്ല=കുറവില്ല,

239. ചരരിൽ=ദൂതന്മാരിൽ. ലേഖനം=എഴുത്തു്. തൽപുരത്തിന്നു്=കുസുമപുരത്തിലേയ്ക്കു. തോന്നീല മാനസേ=മനസ്സിൽ ഓൎമ്മയില്ല.

243. കിം ഇദം ഇതി വദ സുമുഖ! സിദ്ധാൎത്ഥക!=സുമുഖ! സിദ്ധാൎത്ഥക! ഇദം കിം ഇതി=ഇതു് എന്തെന്നു വദ=പറക. (ക്രിയ. ലോട്ട്. പരസ്മൈപദം. മ. പു. ഏ. വ) കല്യാണശീലൻ=സുശീലൻ.

244. നയനജലം=കണ്ണുനീർ. വാൎത്തു്=ഒഴുക്കി.

246 തവ മനസി നിഹിതം അഖിലം=അങ്ങയുടെ മനസ്സിൽ ഗൂഢമായി വച്ചിരുന്നതെല്ലാം

247. അയിസുമുഖ! മമ മനസി കീദൃശം ചിന്തിതം=എന്റെ മനസ്സിലെ വിചാരം എങ്ങനെയുള്ളതാണ്?

248. വിവശമൊടു=പരവശതയോടുകൂടി.

249. കല്പിച്ചിരുന്നതു് =(ബഹുമാനത്തിൽ) എന്നോടു പറഞ്ഞിരുന്നതു്.

250. ആത്മസചിവനെ=തന്റെ മന്ത്രിയെ (ഭാഗുരായണനെ)

251. അധികഭയവുമുരുലജ്ജയും=വളരെ പേടിയും വലിയ നാണവും. പേടി, അടികൊണ്ടെങ്കിലോ എന്നു വിചാരിച്ചു;നാണം, അമാത്യ

രാക്ഷസന്റെ കല്പനയെ അദ്ദേഹത്തിന്റെ മുമ്പിൽവെച്ചു പുറത്താക്കേണ്ടതിനെക്കുറിച്ച്. (ഇതു മലയകേതു തെററിധരിച്ചതാണ്.)

252. അവൻ=ഭാഗുരായണൻ.

253. നയവിശദഹൃദയ!=(രാക്ഷസനോടുള്ള സംബുദ്ധി) നീതിതന്ത്രകുശലനായുള്ളോവേ!

256. ചൊല്ല=എന്നു രാക്ഷസൻ സിദ്ധാർത്ഥകനോടു പറയുന്നതു് ദുർമ്മതേ!=ദുർബുദ്ധേ!

257. അഹം=ഞാൻ (ചൊന്നേൻ എന്നതിന്റെ കർത്താവ്) അമലസചിവ!=ഉത്തമമന്ത്രിയായുള്ളോവേ! ശൃണു=(ലോട്ട്. പരസ്മൈപദം. മദ്ധ്യമപുരുഷൻ ഏകവചനം) കേട്ടാലും. (നീ എന്നു കർത്താവ്)

258. കഷ്ടം! അനൃതം (അസത്യം) ഇതു്=ഇതു കളവാകുന്നു. (കഷ്ടം എന്നതു വിഷാദദ്യോതകം)

259. ഗിരിനൃപതിപുത്രൻ=മലയകേതു.

261. അഖിലസചിവേശൻ=സകല മന്ത്രികളിൽ ശ്രേഷ്ഠൻ.

262. ചണകസുതകപടകൃതപത്രം=ചാണക്യന്റെ കളവുകൊണ്ടുണ്ടാക്കപ്പെട്ട എഴുത്ത്. ഇദം=(ഇദം ശബ്ദം. ന. പ്ര. ഏ) ഇതു്.

263. ഒരുവസ്തു=ഒരു സാധനം. കൊടുത്തയച്ചിട്ടു് (ഉണ്ട്) അതും—

264. ചണകസുതകപടകൃതമോ?—എന്നു മലയകേതുവിന്റെ ചോദ്യം.

265. കനകമണിലളിതം=സ്വർണ്ണവും രത്നവുംകൊണ്ടു മനോഹരം.

266. ആമോദം=സന്തോഷം.

269. പ്രണയം=സ്നേഹം. നൃപതിവരന്=രാജാവിന് (മലയകേതുവിന്)

270. തരിക തവ സചിവവര! ചെയ്യതു്=ഹേ സചിവവര! തവ തരിക(യാകുന്നു) ചെയ്യതു് (എന്ന്) അറിഞ്ഞാലും എന്നന്വയം. താൻ അതു ദേഹത്തിലണിയാതെ മററാർക്കെങ്കിലും കൊടുക്കയാണെങ്കിൽ പിന്നെ അങ്ങയ്ക്കു ചെയ്യാൻ വയ്യാത്തതേതാണ്?—(എല്ലാം ചെയ്യാം)

272. മനസി തവ പെരികെ ഒരു സന്തോഷകാരണാൽ=അങ്ങയ്ക്കു് ഉള്ളിൽ വലുതായ സന്തോഷം ഹേതുവായിട്ടു് (ആ സന്തോഷമെന്തെന്നു പറയേണ്ടതില്ലല്ലോ—എന്നു വ്യംഗ്യം) ഇതു് ഇപ്പോൾ മെയ്യിന്നു കൊടുക്കുന്നു എന്നുള്ളതു്. ഘടനപ്രതം=യുക്തം. ശരിയായി—എന്നു ഭാഗുരായണൻ ഒരു വക്കീലിനെപ്പോലെ ചോദ്യംകൊണ്ടു കാര്യം വരുത്തുന്നു.

273. ഇതു ചണകസുതകപടവിഹിതം (ആകുന്നു) എന്റെ കപടമല്ല—എന്നു രാക്ഷസനും പറയുന്നു.

275. കപടജനവിഹിതം=കള്ളന്മാരായ ആളുകൾ ഉണ്ടാക്കിയതാണ്. കശ്മലന്മാർ=കള്ളന്മാർ. അവൎക്ക് എന്താണരുതാത്തതായിട്ടുള്ളു—എന്നു രാക്ഷസൻ അതിനെ അൎത്ഥാന്തരന്യാസംകൊണ്ടു സമൎത്ഥിക്കുന്നു.

276. ശങ്കേതരം=സംശയം കൂടാതെ. (ക്രി. വി)

277. സചിവൻ=അമാത്യരാക്ഷസൻ ഇഹ സകലം അപി ചൊന്നതു് നേരെങ്കിൽ=അമാത്യൻ ഇവിടെ പറഞ്ഞതൊക്കെ സത്യമാണെങ്കിൽ ഇതു എഴുത്തെഴുതിയതു് ആരെന്നു സിദ്ധാൎത്ഥക (നീ) പറക.

278. ദൃഷ്ടിയും കീഴ്പോട്ടു നോക്കിനിന്നീടിനാൻ=ഇതു കപടലക്ഷണം, അല്ലെങ്കിൽ തന്റെ സ്വാമിയായ അമാത്യരാക്ഷസന്റെ മുമ്പിൽ വെച്ചു താനെന്തുപറയേണ്ടു എന്നുള്ള അധൈര്യമാത്രം.

279. നൃപസചിവൻ=ഭാഗുരായണൻ.

280. പ്രഹരഭയം=അടിയിലുള്ള പേടി.

282. മറിച്ചെഴുതിയതു ശകടനെങ്കിൽ ഞാൻതാൻതന്നെ=ശകടദാസൻ എനിക്കു് എന്നെപ്പോലെ വിശ്വസ്തനാകയാൽ ഞാൻതന്നെ എഴുതിയതാണെന്നു ഞാൻ സമ്മതിക്കുന്നു എന്നു സാരം.

284. പ്രിയസചിവൻ=ഭാഗുരായണൻ.

286. കഴിവു=നിവൃത്തിമാൎഗ്ഗം.

288 തെളിവിൽ=സ്പഷ്ടമായിട്ടു്.

290. തുല്യം=സമം. അക്ഷരം=എഴുത്തു് (എഴുത്തിന്റെ വടിവു് എന്നു സിദ്ധാന്തം). അമാത്യൻപക്കൽ=അമാത്യന്റെ വശം.

291. നിജമനസി=(സ. ന. സ. ഏ) തന്റെ മനസ്സിൽ. തിരളും=വൎദ്ധിക്കുന്നു.

292. ശകടകൃതലിപികൾ=ശകടദാസനാൽ എഴുതപ്പെട്ട എഴുത്തുകൾ. ഒരുമയോടു=സാമ്യത്തോടുകൂടി (ഒരേ വടിവിൽ) ശങ്ക=സംശയം. നിയതം=നിശ്ചയം.

293. ശത്രുപക്ഷാശ്രയം ചെയ്തിതോ=എതിർകക്ഷിയിൽ ചേൎന്നുവോ ദൈവമേ! എന്നു വിഷാദദ്യോതകം.

294. പാപം= കഷ്ടകൎമ്മം. (വിശ്വസിച്ചവനെ ചതിക്കുക) സംശയിച്ച പ്രകാരത്തെ വിവരിക്കുന്നു.

295. സിദ്ധാൎത്ഥകമിത്രം=സിദ്ധാൎത്ഥകന്റെ സ്നേഹിതൻ. (ചാണക്യനിയോഗപ്രകാരം ശകടദാസനെ കൊല്ലുവാൻ കൊണ്ടുപോയപ്പോൾ സിദ്ധാൎത്ഥകൻ രക്ഷിച്ചുവെന്നു മുമ്പു പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതുകൊണ്ടു് പ്രാണരക്ഷ ചെയ്ത സിദ്ധാൎത്ഥകൻ ശകടദാസന്റെ സ്നേഹിതനാണല്ലോ എന്നു സാരം)

296. അപരലിഖിതം=മറ്റൊരാളുടെ എഴുത്തു്. (അയ്യോ ചതിച്ചുവോ ശകടനും—എന്നു നിശ്ചയിച്ചിട്ടു അതിനു കാരണം ഊഹിക്കുന്നു)

297. ചണകസുതവടുവചനഭേദനംകൊണ്ട്= ചാണക്യവടുവിന്റെ വാക്കുകളെക്കൊണ്ടുള്ള ഭേദനം—യോജിച്ചു നില്ക്കുന്നവരെ തമ്മിൽ അകററുക എന്ന മൂന്നാമത്തെ ഉപായം—ഹേതുവായിട്ട്. (അങ്ങനെയല്ലെങ്കിൽ ശകടദാസൻ ഒരിക്കലും ഇപ്രവൃത്തി ചെയ്യുന്നതല്ല) ശത്രുക്കളോട്=ചാണക്യചന്ദ്രഗുപ്തന്മാരോട്. സന്ധിച്ച് =യോജിച്ച്.

299. വിവശം=പരവശതയോടെ.

301. വിവിധമണിഗണഖചിതം=പലവിധ രത്നങ്ങൾ പതിച്ചത്. ഇദം=ഇത് വക്രമതി=വളഞ്ഞ ബുദ്ധിയോടുകൂടിയവൻ.

302. കൊണ്ടേൻ=(ഞാൻ) വിലക്കുവാങ്ങി.

303. അധികതരരഭസഭരം=(ക്രി. വി) വളരെ പരിഭ്രമത്തോടുകൂടി.

304. ജനകസതതധൃതം=അച്ഛനാൽ എപ്പോഴും ധരിക്കപ്പെട്ടിരുന്നത് (അച്ഛനണിഞ്ഞിരുന്നത്) മൌര്യൻ=ചന്ദ്രഗുപ്തൻ. ഹസ്തഗതം=കൈയിലായത്. (പർവ്വതകരാജാവു കുസുമപുരത്തിൽവെച്ചു വിഷകന്യകനിമിത്തം മരിച്ചപ്പോൾ അദ്ദേഹത്തിന്റെ സ്വത്തെല്ലാം അനുജനായ വൈരോധകന്റെ അധീനത്തിലായി. ആ വൈരോധകൻ പട്ടണപ്രവേശാവസരത്തിൽ ആനപ്പുറത്തുനിന്നു ദാരുവർമ്മാവിന്റെ കൂടപ്രയോഗംകൊണ്ടു നിര്യാണം പ്രാപിച്ചു. പർവ്വതപുത്രനായ താൻ (മലയകേതു) ഭയപ്പെട്ടു കുസുമപുരത്തിൽനിന്ന് സർവ്വസ്വവും കൈവിട്ടോടിപ്പോയി. ഇതോടുകൂടി അവരുടെ മുതലെല്ലാം ചന്ദ്രഗുപ്തനടങ്ങി—എന്നു വിവേകം.

305. ധരണിസുരർ=ബ്രാഹ്മണർ. കൊണ്ട=വിലക്കുവാങ്ങി. ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ കൈയിലിരുന്നിരുന്ന ആഭരണം ബ്രാഹ്മണർ വില്ക്കാനവകാശമുണ്ടോ? ചക്രവർത്തിയായ ചന്ദ്രഗുപ്തന് ആ ആഭരണം വിററു വല്ല ലാഭവും സമ്പാദിക്കേണ്ടതുണ്ടോ?—ഇതെല്ലാം ശുദ്ധമേ കളവുതന്നെ—എന്നു ഞാൻ കരുതുന്നു.

807. ശഠൻ=വക്രബുദ്ധി. കഠിനഹൃദയൻ=ക്രൂരബുദ്ധി.

308. അചല............ശാന്തരേ=(അ. ന. സ. ഏ) പർവ്വതരാജപുത്രനായ മലയകേതുവിന്റെ വാക്കു കേട്ടപ്പോൾ. അസ്ഥനായേൻ=ഞാൻ കഥയില്ലാത്തവനായിത്തീർന്നുവല്ലോ ബ്രാഹ്മണരുടെ ആഭരണവിക്രയവും സിദ്ധാർത്ഥകന്റെ ആഗമനവും കളവാണെന്നറിഞ്ഞില്ലല്ലോ.

309. അചല...............ഭൂഷണം=പർവ്വതരാജാവിന്റെ നല്ല ആഭരണം.

310. ആര്യദോഷപ്രയോഗങ്ങൾ= ആര്യന്റെ (ആര്യചാണക്യന്റെ) ദോഷപ്രയോഗങ്ങൾ (ദുഷ്പ്രയോഗങ്ങൾ). ആശ്ചര്യം=അത്ഭുതം തന്നെ. ഇവിടെ 'ആര്യദോഷപ്രയോഗങ്ങളും' എന്നതിന് 'ആര്യഭേദപ്രയോഗങ്ങളും' എന്നർത്ഥമേ വിചാരിച്ചിട്ടുള്ളുവെന്നു തോന്നുന്നു.

311. ലിഖിതകരലേഖ=എഴുതപ്പെട്ട കൈയെഴുത്ത്. എന്റെ അല്ലെന്ന്=ഞാൻ അയക്കുന്നതല്ലെന്ന്.

312. പ്രണയം അറുത്തുകളഞ്ഞ്=സ്നേഹം കൈവിട്ട്.

313. അഖില..............ചരണനാം=സകല രാജാക്കന്മാരാലും നമസ്കരിക്കപ്പെടുന്ന പാദങ്ങളോടു കൂടിയവൻ (ചക്രവർത്തി).

314. ശിരസി=(സ. ന. സ. ഏ) തലയിൽ, മമ=എന്റെ. ലിഖിതം=എഴുതപ്പെട്ടത്. ഇദം=ഇത് (ഇത് എന്റെ തലയിലെഴുത്താണ് എന്നുതന്നെ പറയേണ്ടതുള്ളൂ.)

315. അസ്ഥൻ=എന്തു ചെയ്യേണ്ടുവെന്ന് അറിയാത്തവൻ.

316. ശൈലേശ്വരാത്മജൻ= മലയകേതു. "ആര്യ്യനോടൊന്നു ചൊല്ലുന്നു" (ഞാൻ) എന്നു യോജ്യം. ഇവിടെ 'ആര്യ്യൻ' എന്നതു പൂജകവിശേഷണമായിട്ടു പ്രയോഗിച്ചുവന്നിരുന്ന പതിവനുസരിച്ചു [illegible]ചക്കപ്പെട്ടതാണ് "മഹാകുലകുലീനാര്യ്യസഭ്യസജ്ജനസാധവഃ" എന്ന അഭിധാനപ്രകാരം ആര്യ്യശബ്ദത്തിനു പൂജ്യൻ എന്നർത്ഥം സിദ്ധം.

317. ആര്യ്യനല്ലാ ഞാൻ അനാര്യ്യനത്രേ ദൃഢം=ഇതുവരെ മുൻപറഞ്ഞ സംഗതികളെക്കൊണ്ടു ഞാൻ 'ആര്യ്യൻ' എന്ന വിശേഷണത്തിന്ന് അർഹനല്ല—അനാര്യ്യൻതന്നെ.

318. ക്ഷുദ്രമതേ!= (ഇ. പു. സം. പ്ര. ഏ) ദുർബുദ്ധിയായുള്ളോവേ! സ്വാമിപുത്രൻ= സ്വാമി(രാജാവ്)യുടെ പുത്രൻ. നന്ദവംശരാജാവിന്റെ പരമ്പരയിലുണ്ടായവനാകകൊണ്ടിങ്ങനെ പറഞ്ഞതാകുന്നു മൌര്യ്യൻ=ചന്ദ്രഗുപ്തൻ.

319 രിപുതനയൻ= ശത്രുവിന്റെ പുത്രൻ-(പർവ്വതകരാജാവ് നന്ദരാജാക്കന്മാരുടെ ശത്രുവും, രാക്ഷസൻ നന്ദപക്ഷക്കാരനുമായിരുന്നതിനാൽ ശത്രുത്വേന നിർദ്ദേശിച്ചു. ചന്ദ്രഗുപ്തൻ നന്ദശത്രുവാണെങ്കിലും, 'സ്വാ സ്വാമിപുത്രപരമ്പരയിലുള്ളവനാകകൊണ്ടു ശത്രുത സാരമില്ലെന്ന് അഭിപ്രായം.) രോഷം=ക്രോധം.

320. അഭിമതം=സമ്മതം. അധികതരവിത്തം=അനവധി ധനം. ആദരാൽ=ബഹുമാനത്തോടെ. മന്ത്രിപദം=മന്ത്രിസ്ഥാനം

321. മരുവുമളവ്=വസിക്കുമ്പോൾ. മൂഢം അനാര്യ്യൻ അത്രേ=നീചൻതന്നെ.

323 കുസൃതികൾ=ഏഷണിപ്രയോഗങ്ങൾ. ഭവാന് അത്രേ=അങ്ങേക്കുതന്നെയാണ്. വിവേകം=സത്യാസത്യജ്ഞാനം.(അല്ലെങ്കിൽ ശത്രുമിത്രജ്ഞാനം.)

324. ഗിരിപതിതനയ!=ഹേ പർവ്വതരാജപുത്ര! വിധിവിലസിതം ഇതൊക്കവേ=ഇതെല്ലാം ദൈവവിലാസംതന്നെ. ബന്ധുവിനെ ശത്രുവെന്നും ശത്രുവിനെ ബന്ധുവെന്നും ഇല്ലാത്ത സംഗതികളെ വാസ്തവമാ

ണ്ടെന്നും ഉള്ളവയെ ഇല്ലാത്തവയാണെന്നും തോന്നുവാനിടവന്നതും മററും ദൈവവിലാസംതന്നെ, കൌടില്യദോഷം പറയേണമോ വൃഥാ=വെറുതേ ചാണക്യന്റെ ദോഷമാണെന്നു പറയേണ്ടതില്ല. കേവലം ഒരു മനുഷ്യനായ ചാണക്യന്റെ കുടിലകർമ്മങ്ങൾക്ക് ഇത്രയും ഫലസിദ്ധിയുണ്ടാവാനൊരിക്കലും തരമില്ല. ഇതെല്ലാം ദൈവത്തിന്റെ കളിയാണ്. അല്ലെങ്കിൽ ഞാനും ചാണക്യനെപ്പോലെതന്നെ പല നീതിതന്ത്രങ്ങളും പ്രയോഗിക്കാതിരുന്നില്ല അതെല്ലാം വിഫലമാവുകയും ചാണക്യൻ പ്രയോഗിച്ചതെല്ലാം സഫലമാവുകയും ചെയ്തു. അതുകൊണ്ടു ദൈവാനുകൂല്യമില്ലാത്താൽ പുരുഷകാരം സഫലമാകുന്നതല്ലാ എന്നുള്ള ആപ്തവചനത്തെത്തന്നെ രാക്ഷസൻ സമ്മതിക്കുന്നു.

325. അതികുപിതൻ= വളരെ കോപിച്ചവൻ. അത്യന്തരൂക്ഷൻ=അതി ക്രൂരഭാവത്തോടു കൂടിയവൻ.

326. അലം അലം=(അവ്യ) മതി മതി. ഇതൊക്കവേ വിധിവിലസിതം (ആകുന്നുവോ? എന്ന് ആക്ഷേപം). ദുർന്നയരീതികൾ=ദുർന്നീതിതന്ത്രങ്ങളുടെ സ്വഭാവങ്ങൾ.

327. കൊടിയ=ഭയങ്കരമായ. കാന്തിഏറും=ശ്രീമാനായ.

328. കുടിലതരഹൃദയ! ശഠ!= വക്രബുദ്ധിയായ ദുഷ്ട! കൂറ് കൂടിയിരിക്കുന്ന കാലത്ത്=സ്നേഹത്തോടെയിരിക്കുമ്പോൾ.

239. അരികളോടു ചേർന്നുകൊണ്ട് = ചന്ദ്രഗുപ്തപക്ഷത്തിലേക്കു യോജിച്ച് (അല്ലെങ്കിൽ ചിത്രവർമ്മാദികളായ പഞ്ചരാജാക്കന്മാരോടുകൂടി)

330. കമ്പംകലന്ന്=ഭയത്തോടുകൂടി. അതിനുസമം=പർവ്വതകവധം ചെയ്യിച്ചതു ഞാനാണെന്നും ഇപ്പോൾ അങ്ങയെ കൊല്ലാൻ ഞാൻ ശ്രമിക്കുന്നുവെന്നും ഉള്ളതിനു തുല്യം.

331. 'അഹോ! കുനിൽകുരുവെന്നതുപോൽ പുനരിതും' എന്നു രാക്ഷസന്റെ വിചാരം. കുനിൽ കുരുപോലെ—പണ്ടേതന്നെയുണ്ടായിരുന്ന ഒരു ദോഷത്തിന്റെ മേലെ പെട്ടെന്നുണ്ടായ വേറൊരാപത്തും കൂടി. ഇതു മലയാളത്തിലും സംസ്കൃതത്തിലും നടപ്പുള്ള ഒരു ശൈലീപ്രയോഗമാണ്. "ഗണ്ഡസ്യോപരി പിടകാ ച സംവൃത്താ" എന്നു ശാകുന്തളം.

332. ഇതി മനസി വിവശമൊടു=ഇങ്ങനെ മനസ്സിൽ പരവശതയോടുകൂടി.

383. ആഹന്ത!=(അവ്യ) കഷ്ടം!. വീരശിഖാമണേ!=വീരന്മാരിൽ അഗ്രഗണ്യനായുള്ളോവേ!

334. സകലഖലകുലവൃഷഭ!= സകല ദുർജ്ജനങ്ങളിലുംവെച്ച് അഗ്രേസരനായുള്ളോവ!

335. നൃപതികുലതിലക!= രാജശ്രേഷ്ഠ! തവ= (അങ്ങയുടെ)

വാഴ്ത്തു =(വാക്കിന്) എതിർവാക്ക് (മറുത്തുള്ള മറുപടി). നിത്യൻ=നാശരഹിതൻ. കാലത്രയസാക്ഷിയാണ ഈശ്വരൻ എന്ന് ആശയം.

336. ക്ഷപണ്ണൻ=ക്ഷപണകൻ; ക്ഷുദ്രൻ=നീചൻ. മിത്രം=സ്നേഹിതൻ.

337. അതു്=മലയകേതുവിൻെറ ആ വാക്ക്. 'ക്ഷപണകനോട ചോദിച്ചാലറിയാം' എന്ന വാക്ക. ഏററ =കൊണ്ട് (തറച്ച്) വജ്രം, പാഷാണം, നാരാചം മുതലായതുപോലെ അതു ദുസ്സഹമായിരുന്നുവെന്നു സാരം.

339. മമ ഹൃദയം അപി=എൻെറ ഹൃദയവുംകൂടി. ഒരു മനുഷ്യന് ഏററവും രഹസ്യമായിട്ടുള്ളതു ഹൃദയമാണല്ലോ. രിപുജനം=ശത്രുക്കൾ. കൊണ്ടുപോയിതോ?=അപഹരിച്ചുവോ? ക്ഷപണകനറിയാത്തതായി തൻെറ മനസ്സിൽ യാതൊന്നുമില്ല. ക്ഷപണകനെ ഹൃദയംപോലെ വിശ്വസിച്ചിരുന്നുവെന്നു സാരം.

340. ശിഖരസേനൻ=സേനാധിപൻ.

341. കുലസചിവനൊരുമയൊട്=രാക്ഷസാമാത്യനോടു യോജിച്ച്. സന്തതം വാഴുന്ന=എപ്പോഴും വസിക്കുന്ന. ഐവർ=അഞ്ചുപേർ.

342. അതിഭൃശം=അതിവേഗത്തിൽ.

343. അധികഖലൻ=മഹാദുഷ്ടൻ. അരിമിത്രം=അരി(ശത്രു)യുടെ മിത്രം (ബന്ധു). രാക്ഷസബന്ധുവെന്നു സാരം.

344. മത്തൻ=ഗർവ്വിഷ്ഠൻ. ധാത്രി=ഭൂമി.

347 അതിബലം ഉടയ=വളരെ ബലമുള്ള.

348. ഹസ്തിവരം (അ. പു. ദ്വി. ഏ. വ)=(എൻെറ) ആനയെ

350. കഠിനശാസനം=തീക്ഷ്ണമായ കല്പന.

351. ആഴെക്കുഴിപ്പിച്ച് =താഴ്ത്തിക്കുഴിപ്പിച്ച്.

352. ശസ്ത്രം=ആയുധം.

353. അവകരുണം=ദയകൂടാതെ, (ക്രി. വി)

354. അതികരുണം=വളരെ സങ്കടത്തോടെ.

355. അവടം=കുഴി. "ഗർത്താവടൌ ഭുവഃശ്വഭ്രേ" എന്നമരം. വീർപ്പു=ശ്വാസം.

356. പുനഃ ഇരുവർ=പിന്നെയുള്ള രണ്ടുപേർ. പർവ്വതാകാരൻ=മലപോലെയുള്ളവൻ. ഹസ്തി=ആന.

357. ഉദരം=വയറ്.

359. അക്ഷിമണി=കൺമിഴി.

360. രാക്ഷസൻ=രാക്ഷസജാതിയിലുള്ളവൻ, (രാക്ഷസന്മാർക്ക്

21 *

ഏതു ക്രൂരകർമ്മം ചെയ്യാനും മടിയില്ലല്ലോ. അതിനാൽ നീയും ഒരു രാക്ഷസൻതന്നെയെന്നു (ഗുണസാമ്യത്താൽ) ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നു എന്നു താൽപര്യം.

361. കടകം=കൂടാരം. അലങ്കാരം=ആഭരണം. അഞ്ജസാ=വേഗത്തിൽ (അവ്യ).

362. ദുർന്നയം=കപടതന്ത്രം

364. രൂക്ഷതയോട്=ക്രൂരതയോടുകൂടി.

366. അഥ സഃ ഖലു രാക്ഷസസാമന്തന്=അനന്തരം ആ രാക്ഷസസാമന്തനാകട്ടെ. കരവാള്=വാള്. വാളും കയ്യിലെടുത്തുകൊണ്ട്.

367. ഗമനം ഒരുദിശി മനസി നിശ്ചയം കൂടാതെ=ഇന്ന ദിക്കിലേക്കാണു പോകേണ്ടതെന്നു മനസ്സിൽ യാതൊരു നിശ്ചയവും കൂടാതെ. ക്ലേശിച്ച്=വ്യസനിച്ച്.

368. അമിതകരബലമുടയ=വളരെ കൈയൂക്കുള്ള. നിഹതർ=കൊല്ലപ്പെട്ടവർ.

369. അഖിലസുഹൃദകുലകദം=എല്ലാം ബന്ധുക്കളുടേയും കഷ്ടമായ വധം.

370. കിമപി മയി കരുണ നഹി ദൈവത്തിനും= ഈശ്വരനും മയി (എന്നിൽ) കിമപി (ഒട്ടും, അല്പംപോലും) കരുണ നഹി (ഇല്ലല്ലോ). മനുഷ്യർക്കും എന്റെ നേരേ കരുണയില്ലാതായി പരമകാരുണികനായ ദൈവത്തിനും കരുണയില്ലാതായല്ലോ, അല്ലെങ്കിൽ എന്നെ ഈ കഷ്ടാവസ്ഥകളെല്ലാം അനുഭവിപ്പാനായിട്ടു ജീവിപ്പിച്ചിരുത്താതെ കഴിക്കായിരുന്നില്ലേ? എന്നു വ്യസനാധിക്യത്താൽ ആത്മോപാലംഭം ചെയ്യുന്നു.

371. അടവിതലം=കാട്. തപിക്ക=തപസ്സുചെയ്ക. അന്തരാ=(അവ്യ) മനസ്സിലെ. വൈരം=ദ്വേഷം. (ശത്രുക്കളോടുള്ളതു) രാഗദ്വേഷാദികളെ ത്യജിക്കാതെ മനഃശുദ്ധിയുണ്ടാകയില്ല. മനഃശുദ്ധിയില്ലാത്തവരുടെ തപസ്സും നിഷ്ഫലംതന്നെ. അതിനാൽ തപസ്സിനു ഞാൻ ഇപ്പോൾ അർഹനല്ല എന്നു സാരം.

372. മമ=എന്റെ. ധരണിപതികളുടെ=രാജാക്കന്മാരുടെ. സഹഗമനം=അനുഗമനം. അതായതു മരണംതന്നെ. അതും ശരിയല്ലെന്നു പറയുന്നു. മുറവൈരികുലം=ശത്രുവംശം. ജീവിച്ചിരിക്കുമ്പോൾ=ശത്രുവംശവിനാശം വരുത്താതെ സ്വാമ്യനുഗമനം ഒരു ശൂരനും ഉത്തമനുമായ സ്വാമിഭക്തനു വിഹിതമല്ല. അതു താഴെ പറയുന്നു

373. യുവതിജനചരിതം ഇദം=ഇതു് സ്ത്രീകളുടെ സ്വഭാവമാണ്. പുരുഷന്മാരിൽ ഒരുത്തനും യോജിച്ചതല്ല. എന്നാൽ യുദ്ധംചെയ്തു മരിക്കാമെന്നു വിചാരിച്ചാലതിനും തരമില്ലെന്നു പറയുന്നു.

374. അന്തരം പാൎത്താൽ=മനസ്സിൽ വിചാരിച്ചാൽ=തന്റെ ആത്മമിത്രമായ ചന്ദനദാസൻ താൻനിമിത്തം കാരാഗൃഹത്തിൽ കിടക്കുന്നതിനാൽ അയാളെ വിടുവിക്കാതെ യുദ്ധം ചെയ്തു മരിക്കാനും തരമില്ല. ഈ വിചാരങ്ങളെല്ലാം രാക്ഷസാമാത്യന്റെ മഹാമനസ്കതയെ പ്രത്യക്ഷമാക്കുന്നു. അഴൽ=ദുഃഖം.

375. ആകുലചിത്തൻ= ആകുലം (പരവശം) ആയ ചിത്തത്തോടുകൂടിയവൻ.

376. ചണകസുതചരൻ= ചാണക്യന്റെ ദൂതൻ. ഉന്ദുരുകാഖ്യൻ=ഉന്ദുരുകൻ എന്നു പേരുള്ളവൻ.

377. സചിവവരഗമനം=രാക്ഷസാമാത്യന്റെ യാത്ര. താൽപൎയ്യം=ശ്രദ്ധ.

378. വിപുലബലം ഉടയ=വളരെ സൈന്യമുള്ള. പൎവ്വതപുത്രൻ=മലയകേതു. നാലംഗപ്പട=നാലംഗങ്ങളുള്ള സൈന്യം. നാലംഗങ്ങൾ=ആന, തേർ, കുതിര, കാലാൾ.

380. പടകൂട്ടുക=സൈന്യം ശേഖരിക്കുക. അന്തരം പാൎത്ത്=മനസ്സിൽ ആലോചിച്ച്.

381. കരി............വിവിധകാലാൾ=ആന, കുതിര, തേർ, പലതരത്തിലുള്ള കാലാൾ.

383. ഗജ............പത്തിപ്രവരന്മാർ=നാലുവിധമുള്ള സൈന്യങ്ങൾ. കാലപുരിപുക്കു=മരിച്ചു.

384. ഇളകിമണ്ടി=അണിവിട്ടോടി.

386. അരികിൽ=മലയകേതുവിന്റെ കൂടെത്തന്നെ. അത്യുന്നതന്മാർ=വളരെ പരാക്രമികൾ. ഭദ്രഭടാദികൾ=ഭദ്രഭടൻ, പുരുഷദത്തൻ മുതലായ ചാണക്യചാരന്മാർ. ചാണക്യനോടു പിണങ്ങിപ്പോന്നവരാണെന്നു വ്യാജം നടിച്ചുവന്നു മലയകേതുവിനെ ആശ്രയിച്ചിട്ടുള്ള വിവരം മുമ്പിൽ അഞ്ചാം പാദത്തിൽ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടല്ലൊ. അവർ-

387. രണശിരസി=(സം. ന. സ. ഏ) യുദ്ധമദ്ധ്യത്തിൽ. രാജസമീപേ=രാജാവിന്റെ അരികിൽ. മറുത്ത്=എതിൎത്ത്.

389. ജയപടഹം=വെന്നിപ്പെരുമ്പറ (ജയഭേരി). പാട്ടാക്കി=വശത്താക്കി.

390. ചണകസുതന്റെ വചനഗൌരവം= ചാണക്യന്റെ കല്പനാശക്തി.

393. വിപുലകാരാഗൃഹം=വലിയ ജെയിൽ. നിക്ഷേപണം ചെയ്ത്=ഗൂഢമായി വെച്ച്.

395. വിപുല..........നിപുണത=വളരെ ബലവും വിശേഷമായ നീതിസാമൎത്ഥ്യവും. ഭദ്രഭടാദി..........ജനങ്ങൾ=ഭദ്രഭടൻ മുതലായ പ്രധാനപുരുഷന്മാർ.

396. അതിവിരുതുടയ= അതിസാമൎത്ഥ്യമുള്ള. (മലയകേതുവിന്റെ പാളയത്തിൽവെച്ച് അടികൊള്ളുക മുതലായ ദണ്ഡങ്ങളേററു മലയകേതു രാക്ഷസന്മാരെ തമ്മിൽ ഭേദിപ്പിച്ചതുതന്നെ അതിവിരുത്. ജീവസിദ്ധാഖ്യൻ=ജീവസിദ്ധിയെന്നു പേരുള്ളവൻ.

397. മനസി=(സ. ന. സ. ഏ) മനസ്സിൽ. മതിവരും അളവ്=തൃപ്തിവരുവോളം.

398. കനകമണിഗണം=സ്വൎണ്ണരത്നങ്ങൾ.

399. അധികമുദം=(ദ, സ്ത്രീ. ദ്വി. ഏ)=വളരെ സന്തോഷത്തെ. അകതളിരിൽ വച്ച്=ഉള്ളിൽ വഹിച്ച്.

400. പ്രണയഭരഹൃദയമൊടു=മനസ്സിൽ അതി ഭക്തിയോടുകൂടി. മോദേന=സന്തോഷംകൊണ്ട്.

402. നിയതം=നിശ്ചയമായി (താൽപൎയ്യത്തോടേ) ഉന്ദുരുകൻ തന്നെ=ഉന്ദുരുകനെന്ന ചാരനെ (മലയകേതുവിന്റെ പാളയത്തിൽനിന്നു പോയ അമാത്യരാക്ഷസനെ പിന്തുടൎന്നവൻ) പാൎത്തിരുന്നാർ=കാത്തിരുന്നു.

403. കേട്=ക്ഷീണം.

404. അമൃതരസമധുരമൊഴി=അമൃതിന്റെ രസംപോലെ മധുരമായ വാക്കോടു കൂടിയവൾ. ആമോദമുൾക്കൊണ്ട്=സന്തോഷത്തോടെ.

രാക്ഷസവഞ്ചനം എന്ന

ഏഴാം പാദം കഴിഞ്ഞു.

എട്ടാം പാദം.

(കേകവൃത്തം)

1 പൈങ്കിളി=ചെറിയ തത്ത. തേൻമൊഴിയാൾ=തേൻപോലെയുള്ള (മധുരമായ) മൊഴിയോടു കൂടിയവൾ.

3. പൈദാഹം=പൈയും (വിശപ്പും) ദാഹവും. ഉള്ളം=മനസ്സ്. മനോരമാ=മനസ്സിനെ സന്തോഷിപ്പിക്കുന്നവൾ. കഥാശേഷം=കഥയുടെ ശേഷം. കഥയ കഥയ=(ക്രി. ലോ. പ. മ. പു. ഏ) പറക പറക. ("ചൊല്ലേടോ ശേഷം കഥ" എന്നു മുൻപറഞ്ഞതിനെത്തന്നെ ആവൎത്തിക്കുന്നതു്, കേൾപ്പാനുള്ള ഔൽസുക്യത്താലാകുന്നു.)

5. മ്ലേച്ഛൻ=മലയകേതു. ഉപേക്ഷിതൻ=തള്ളപ്പെട്ടവൻ. മന്ത്രിവരൻ=രാക്ഷസാമാത്യൻ. പരിതാപാൽ=ദുഃഖത്താൽ (അ. ന. പ. ഏ) ഖിന്നൻ=പീഡിതൻ.

6. ചാണക്യപ്രണിധി= ചാണക്യന്റെ ചാരൻ. ഉന്ദുരകാഖ്യൻ=ഉന്ദുരകൻ എന്നു പേരുള്ളവൻ.

7. ജീർണ്ണോദ്യാനം=പഴക്കംകൊണ്ടു നശിച്ചുകിടക്കുന്ന ഒരു പൂങ്കാവ്.

8. വിവേകം=വകതിരിവ് (ഗുണദോഷജ്ഞാനം).

9. സ്വാമിക്കു=നന്ദരാജാവിന്. പരാഭവം=തോൽമ. വീണ്ടുകൊള്ളുവാൻ=വീട്ടുവാൻ (പകവീട്ടുവാൻ) വീളുവാതുവിന്റെ ഭൂതം=വീണ്ടു.

11. തൽപുത്രൻ=അവന്റെ (പർവ്വതരാജന്റെ) പുത്രൻ. പുനരഹം=പുനഃ അഹം=പിന്നെ ഞാൻ. നിഷ്ഫലം=വ്യർത്ഥം. തത്സേവാഫലം=അവന്റെ സേവയുടെ ഫലം.

12. ഞാൻ ഒരു പുരുഷൻതാൻ= ഒരുത്തനായിരിക്കുന്ന ഞാൻ. മാനവവീരന്മാർ=രാജാക്കന്മാർ.

13. ചെന്നുഞാൻ കാണുമെന്ന്=ഞാൻ അങ്ങോട്ടുചെന്നാശ്രയിക്കുമെന്ന്. തന്റെ ശത്രുവിനെ ആശ്രയിക്കുകയെന്ന കുത്സിതകർമ്മം ഒരു പുരുഷനായ ഞാൻ ചെയ്യാം എന്ന്. ഈ വിചാരം രാക്ഷസന്റെ ആത്മാഭിമാനത്തെയും സ്വാമിഭക്തിയെയും വ്യക്തമാക്കുന്നു. ദൈവത്തിൻ ബലമത്രേ=വിധിവൈഭവംതന്നെ.

14. ഉപഹതൻ=തള്ളപ്പെട്ടവൻ (നശിപ്പിക്കപ്പെട്ടവൻ) ശുഭം=നല്ലതു് (ക്ഷേമം). ഹാ ഹന്ത!=കഷ്ടം കഷ്ടം.

16. മന്ത്രിസത്തമൻ=പ്രധാനമന്ത്രി.

17. കെട്ടിക്കിടക്കുക=സമയംനോക്കി കാത്തു കിടക്കുക.

18. പൌരന്മാർ=പട്ടണവാസികൾ.

19. പ്രേക്ഷകന്മാർ=കാഴ്ചക്കാർ (കാണ്മാൻ നില്ക്കുന്നവർ) പുരാ=(അവ്യ) പണ്ടു്.

20. പദവി=പ്രൌഢി. രാജാജ്ഞാകരൻ=രാജാവിന്റെ കല്പനകളെ നടത്തുന്നവൻ.

21. വിധിബലം=ദൈവശക്തി (യോഗം). പശ്യവേ=പതുക്കെ.

22. ഇക്കാലം നിനക്കു് ഇതു്=(സംഭവിക്കട്ടെ) എന്നു്. നിയോഗിക്ക=കല്പിക്ക. (ദൈവകല്പന അലംഘ്യംതന്നെ)

23. മന്ദൻ=ബുദ്ധിയില്ലാത്തവൻ.

24. അതു്=ചന്ദനദാസവൃത്താന്തം.

25. വിഷണ്ണൻ=ഖിന്നൻ.

31. കായനാശത്തെ ചെയ്വാൻ=ദേഹത്യാഗം ചെയ്വാനായിട്ട്.

32. കാണാതെ=നീ രാക്ഷസനെ കാണാത്തതുപോലെ.

34. കണ്ണത്തിൽ=ചെവിയിൽ.

37. മന്നവാജ്ഞയാ=(ആ. സ്ത്രീ, തൃ. ഏ) രാജാവിന്റെ കല്പന പ്രകാരം. ദിവാകീർത്തിവേഷത്തെപൂണ്ട് =ക്ഷൌരക്കാരുടെ വേഷത്തെ ധരിച്ചു – അൎത്ഥാൽ കുലയാളികളുടെ വേഷമെന്നു താൽപൎയ്യം.

40. കണ്ട=ഓരോതരമായ. ഭീഷണങ്ങൾ=ഭയങ്കരങ്ങൾ.

41. പാശം=കയറ്. ചപലന്മാർ=നീചന്മാർ.

42. കുലനിലം=കൊല്ലുവാനുള്ള സ്ഥലം (അധികം ജനവാസമില്ലാത്ത സ്ഥലത്താണല്ലോ വധശിക്ഷ നടത്താറുള്ളത്)

43. ശ്രേഷ്ഠി=ചെട്ടി. കുഡുംബിനി=ഭാൎയ്യ. ഭൃത്യർ=പരിചാരകന്മാർ.

45. വധ്യമാല=കൊല്ലപ്പെടുവാനുള്ളവനെ ധരിപ്പിക്കുന്നമാല.

47. ഞാലുക=തൂങ്ങുക.

48. കിമിദം=കിം ഇദം=ഇത് എന്ത്?

50. ബന്ധുനാശം=ബന്ധുവിന്റെ നാശം.

51. അത്യുത്തമൻ=ഏററവും നല്ലവൻ.

52. മിത്രനാശം=ബന്ധുവിന്റെ നാശം. ഗാത്രനാശം=ശരീരനാശം (ദേഹം ഉപേക്ഷിക്ക)

53. അന്തരംകൂടാതെ=വ്യത്യാസമില്ലാതെ. (സത്യമായിട്ട്)

55. സാമ്പ്രതം=ഇപ്പോൾ.

57. നിൎബ്ബന്ധിക്ക=ശാഠ്യം പിടിക്കുക.

61. സ്വൎണ്ണശ്രേഷ്ഠി= സ്വൎണ്ണക്കച്ചവടക്കാരനായ ചെട്ടി. അൎത്ഥം=ധനം.

65. വഹ്നി=അഗ്നി. വ്യാധികൾ=രോഗങ്ങൾ.

66. ക്ഷുദ്രൻ=ക്രൂരൻ. ഉത്തമജനങ്ങളെ കൊന്നുപോക=അറിയാതെ ബ്രഹ്മഹത്യാദി ചെയ്ക.

67. കാണരുതാത=ഭൎത്താവല്ലാത്ത അന്യപുരുഷന്മാൎക്ക കാണ്മാൻ പാടില്ലാത്ത. കുലസ്ത്രീകൾ=പതിവ്രതാസ്ത്രീകൾ.

68. സൽപുരുഷർ=സജ്ജനങ്ങൾ.

69. അക്ഷമൻ=കാലതാമസം സഹിക്കാൻ കഴിവില്ലാത്തവൻ. വ്യാകുലഹൃദയൻ=പരവശമായ മനസ്സോടുകൂടിയവൻ.

70. സുഹൃന്മരണം=സ്നേഹിതന്റെ മരണം.

72. കിഞ്ചന=(അവ്യ) കുറഞ്ഞൊന്ന്.

75. മഹാധനം=വലുതായ ധനം.

78. സഗൽഗദം=ഗൽഗദ (തൊണ്ടയിടച്ച്)ത്തോടുകൂടി.

79. മിത്രസ്നേഹം=ബന്ധുവിനെക്കുറിച്ചുള്ള സ്നേഹം.

80. അൎത്ഥകാരണം=ധനംനിമിത്തം.

81. അൎത്ഥാശയാ=(ആ. സ്ത്രീ. തൃ. ഏ) ധനത്തെ കുറിച്ചുള്ള ആഗ്രഹം ഹേതുവായിട്ട്.

82. കാന്തൻ=ഭൎത്താവ്. നിജകാന്താനിഗ്രഹം=തന്റെ ഭാൎയ്യയെ കൊല്ലുക.

83. അൎത്ഥമാഹാത്മ്യം=ധനത്തിന്റെ മഹിമ. മിത്രമൂലത്താൽ=ബന്ധുനിമിത്തം.

88. രാക്ഷസകുഡുംബം=രാക്ഷസന്റെ ഭാൎയ്യാപുത്രന്മാർ.

89. അത്ര്=രാക്ഷസകുഡുംബം. ശാൻ=വാശിയുള്ളവൻ,

91. ഉരിയാടുക=പറയുക. (വിളയാടുക, പോരാടുക, ഇത്യാദിപോലെ.

96. വിരിഞ്ചൻ=ബ്രഹ്മാവ്. (സൎവ്വപ്രപഞ്ചസൃഷ്ടികൎത്താവ് എന്ന നിലയിലോ അല്ലെങ്കിൽ സൎവ്വജ്ഞാന നിധാനമായ വേദങ്ങളുടെ പ്രകാശകൻ എന്ന നിലയിലോ ബ്രഹ്മാവിനെ സൎവ്വജ്ഞന്മാരിൽ പ്രഥമനെന്നു ഗണിക്കാമല്ലൊ.)

99. വിളംബനം=താമസിക്കൽ. തവ നീലക്കാർകുഴലിയെ=അങ്ങയുടെ ഭാൎയ്യയെ.

105. ബന്ധങ്ങൾ=പീഡകൾ.

106. ആവേശം=ഏകാഗ്രമായ വിചാരം. രോഷാഗ്നി=കോപമാകുന്ന തീയ്യ്.

107. കണ്ണിണചുവന്നിതു ഞെരിഞ്ഞു പുരികങ്ങൾ—എന്നുള്ളതു കോപാധിക്യത്തിന്റെ അനുഭാവങ്ങളെന്നു കാണുക.

108. നിശ്ചയം; മരിക്കേണ്ടാ—(നീ) എന്നു അദ്ധ്യാ.

109. കൃഷ്ണവൎത്മാവിൽ=അഗ്നിയിൽ.

112. വീൎയ്യപൂരുഷന്മാർ=വീൎയ്യം (ശൌൎയ്യം) ഉള്ള പുരുഷന്മാർ.

114. വധ്യൻ= വധിക്കപ്പെടുവാൻ യോഗ്യൻ (ചന്ദനദാസൻ). ഘാതകന്മാർ=കൊലയാളികൾ.

118. വധഭൂമിക്കു=കൊല്ലുന്ന സ്ഥലത്തേക്കു്.

121. നിഷ്ഠുരം=ഭയങ്കരം.

125. മിത്രകാൎയ്യം=സ്നേഹിതന്റെ കാൎയ്യം.

126. മണികാരൻ=രത്നവ്യാപാരി.

128. ബാലൻ=ശിശു.(ചെറിയ കുട്ടി)

132. ശരണം=രക്ഷ,

133. വാണിഭം=കച്ചവടം.

134. കലദൈവം=തറവാട്ടുപരദേവതാ (ഇതുകൊണ്ട് ആ സ്ത്രീയുടെ ഭർത്തൃസ്നേഹം, ധർമ്മനിഷ്ഠ, ഈശ്വരവിശ്വാസം മുതലായ ഗുണങ്ങൾ വ്യഞ്ജിക്കുന്നു).

137. ചേതസി=(സ. നം. സ. ഏ) മനസ്സിൽ.

140. കരകയും (ചെയ്തു) എന്ന് അദ്ധ്യാഹൃതം ചേർത്തുകൊൾക.

142. കുടിലന്മാർ=ചതിയന്മാർ.

143. ദണ്ഡപാണി=അന്തകൻ. ചണ്ഡാലന്മാർ=ഘാതകന്മാർ, ചണ്ഡാലവേഷം ധരിച്ചിരിക്കുന്നു.

145. ഊഴിയിൽ ഇരുന്നാലും (നീ) എന്നാഖ്യ യോജ്യം.

147. നിജഭാമിനി=തന്റെ ഭാര്യ.

150. ഇളയ്ക്കുംഭമം=ഒഴിയ്ക്കാമോ.

152. ചുവാത്തിയ=ചുവപ്പിച്ച.

154. കിഞ്ചന കാലം=അല്പം സമയം. നെഞ്ചകം കുളിർത്ത്=(ഭയംകൊണ്ടു) മനസ്സു തണുത്ത്.

155. മിത്രത്തെ ഉപേക്ഷിക്കായ്ക-(നീ) എന്നു ചേർക്കണം. ഇതു 'ചാവരു'മായി പുത്രനുപദേശിക്കുന്നതുകൊണ്ടു ചന്ദനദാസന്റെ മഹാമനസ്കത പ്രത്യക്ഷമാകുന്നു.

157. ശ്വപചന്മാർ=ചണ്ഡാലന്മാർ. "ചണ്ഡാലപ്ലവമാതംഗദിവാകീർത്തിജനംഗമാഃ നിഷാദശ്വപചാവന്തേവാസിചണ്ഡാലപുക്കസാഃ" എന്നഭിധാനം.

158. മൽപതേ!=(ഇ. പു, സം. ഏ) എന്റെ ഭർത്താവേ! താത!=(അ. പു. സം. ഏ) അച്ഛാ! കരകയും പറകയും(ചെയ്തു) എന്നു ചേർക്കുക.

159. "ഞാനുണ്ട്"— "പരിപാലിപ്പാൻ"—എന്നു പൂർവ്വവാക്യത്തോടു ചേർത്തുകൊൾക.

162 മന്ദൻ=മൂഢൻ. "മൂഢാല്പാപടുനിർഭാഗ്യാഃ മന്ദാഃ" എന്നു കോശം. ഈ നാലർത്ഥവും ഇവിടെ യോജിക്കും—മന്ദതയെത്തന്നെ താഴെ വിവരിക്കുന്നു.

164. പരാഭവങ്ങൾ=അവമാനങ്ങൾ.

167. ബന്ധുകാര്യത്തിൻഫലം= ബന്ധുവായിരിക്കുന്നവൻ ചെയ്യേണ്ടുന്ന കാര്യത്തിന്റെ ഫലം. നിഷ്ഫലം=പാഴ്.

168. മിത്രത്തെ ചൊല്ലി= സ്നേഹിതനുവേണ്ടി. ചിത്രം=വിശേഷം. വിഷ്ണുപദം=വിഷ്ണുലോകം. (അതുകൊണ്ടു എന്റെ സൽഗതിയെ തടസ്ഥം ചെയ്യരുത് എന്ന് ആശയം.

170 ഏകദേശം=അല്പം. നീചമാനസൻ=നിന്ദ്യബുദ്ധിയായിട്ടുള്ളവൻ.

174. ചാണക്യാത്മജമൌര്യന്മാർ=ചാണക്യനും ചന്ദ്രഗുപ്തനും (മൌര്യൻ)

175. മന്ദഹാസം=പുഞ്ചിരി. മന്ദം=പതുക്കെ.

178 കണ്ണീതാപം=പാരവശ്യം. ചണ്ഡാലസ്പർശം=ചണ്ഡാലന്മാരുടെ സ്പർശം (തീണ്ടൽ). ദൂഷിതൻ=അശുദ്ധൻ.

179. മടങ്ങുക=പിന്നോക്കം മാറുക.

181. ചണ്ഡാലാകൃതി=ചണ്ഡാലവേഷം ധരിച്ചവർ,

183. വ്യാജേന=(അ. ന. തൃ. ഏ) കളവായിട്ട്. ലേഖം=എഴുത്ത്.

185. സന്ധി ചെയ്യുക=യോജിക്കുക.

186. കിഞ്ചന പോലും=ഒട്ടും. അഞ്ചിതമതേ=(ഇ. പു. സം. ഏ) സൽബുദ്ധേ!

187. കൊണ്ട=ഒത്തിയ. ഭൂഷണത്രയം=മൂന്ന് ആഭരണങ്ങൾ.

192. അധികാരസ്ഥാനം=അധികാരചിഹ്നമായിട്ട്

193. ശസ്ത്രം=ആയുധം (വാൾ) അധികാരി=അർഹൻ (യോഗ്യൻ)

194. യോഗ്യൻ=മന്ത്രിസ്ഥാനത്തിന് അർഹൻ. ഭാഗ്യഹീനന്മാർ=ഭാഗ്യമില്ലാത്തവർ.

195. അത്രയും വേണ്ടീല=അത്രമാത്രമല്ല.

199. കാര്യത്തെ സാധിപ്പിച്ചീടുന്നത്=അങ്ങുന്ന് എന്നെക്കൊണ്ടു ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ മന്ത്രിസ്ഥാനം വഹിപ്പിക്കേണമെന്നുദ്ദേശിച്ച കാര്യത്തെ സാധിപ്പിക്കുന്നത്. ബന്ധുസ്നേഹം=എന്റെ ബന്ധുവായ ചന്ദനദാസനെ രക്ഷിപ്പാനുള്ള വിചാരംതന്നെ. വീര്യത്തിന=അങ്ങയുടെ ബുദ്ധിസാമർത്ഥ്യത്തിന്.

201. കാര്യസാധകകരൻ=കാര്യങ്ങളെ സാധിപ്പിക്കുന്നതിന വേണ്ടുന്നതു ചെയ്യുന്നവൻ.

202. ബുദ്ധിവിലാസങ്ങൾ=ബുദ്ധിസാമർത്ഥ്യങ്ങൾ. വിചിത്രം=ആശ്ചര്യം. വിലാസം=പൊലിമ.

204. കേവലനൃപൻ=മുഖ്യനായ രാജാവു.

206. സമ്മാനിക്ക=നല്ലവണ്ണം മാനിക്ക

208, സർവ്വഥാ=(അവ്യ) എല്ലാപ്രകാരവും. തവ മതത്തിന=അങ്ങയുടെ അഭിപ്രായത്തിന.

211. ആശ്രയം= അവലംബം. (എനിക്ക് എന്ന് അത്ഥാൽ രമ്യം),

212. കാൎയ്യം ആകുന്നത് = അത് അങ്ങിനെതന്നെ ചെയ്യേണ്ടതാണ്.

214. മാനവവീരൻ=രാജശ്രേഷ്ഠൻ.

215. ആൎയ്യന്മാർ=സജ്ജനങ്ങൾ.

216. ആദരപൂൎവ്വം=(അവ്യ) ബഹുമാനത്തോടുകൂടി. സൎവ്വനഗരശ്രേഷ്ഠ്യം=നഗരത്തിലുള്ള സകല ശ്രേഷ്ഠികളുടേയും തലവൻ എന്ന സ്ഥാനം.

218. അന്തൎമ്മോദന= (അ. ന. ത്രീ. ഏ) മനസ്സന്തോഷത്തോടുകൂടി.

219. ഗുണവൈഭവങ്ങൾ=ഗുണാധിക്യങ്ങൾ. മന്ത്രിക്ക് =അമാത്യരാക്ഷസന്.

220 ഘോരം=കഠിനം. (സാധിപ്പാൻ പ്രയാസമുള്ളത്) പ്രതിജ്ഞ=ശപഥം. (നന്ദന്മാരെ ഉന്മൂലനാശം ചെയ്ത് ചന്ദ്രഗുപ്തനെ സിംഹാസനാരോഹണം ചെയ്യിച്ചേ കുടുമ കെട്ടുകയുള്ളുവെന്ന ശപഥം). സന്ധിച്ച്=പാലിച്ച്.

221. നിരാശൻ=ആശയില്ലാത്തവൻ,

122. ഭൂമിനായക..............കല്ലേ!= രാജാക്കന്മാരുടെ കിരീടത്തിലെ പ്രധാനരത്നമേ! (ചക്രവൎത്തിമഹാരാജാവേ!)

123. ആശി=അനുഗ്രഹം. ദേശികൻ=ആചാൎയ്യൻ.

224. ആശ്രമം=തപോവനം. തപസ്സുകൾ=കൃഛ്റ ചാന്ദ്രായണാദിവ്രതങ്ങളാകുന്ന ശരീരതപസ്സുകളും, യമനിയമപ്രാണായാമാദികളായ മാനസികതപസ്സുകളും.

226. യോഗ്യമായ്=ഭവണ്ണമപോലെ. പിതൃഭ്രാതൃതന്നുടെ=അച്ഛൻെറയും സഹോദരന്മാരുടെയും. പ്രതിക്രിയ=പ്രതികാരം. ചന്ദ്രഗുപ്തൻെറ അച്ഛനെയും സഹോദരന്മാരെയും നന്ദന്മാർ കല്ലറയിലടച്ചു കൊന്നതിൻെറ പകരം.

227. അനുദിനം=(അവ്യ) നിത്യവും.

228. ധൎമ്മം=രാജാവിൻെറ മുറ. സമ്മോദം=സന്തോഷം.

സമാപ്തം.

ശുഭം.

KOTTAYAM PUBLIC LIBRARY
KOTTAYAM

Cl. No. MA2 Acc. No. 19649

This book should be returned on or before the date last stamped below.

26 NOV 2005		
11 JUN 2014		

If the book is not returned on due date
a fine of 20 Ps. per day will be charged

MA2 19649

കൊച്ചിമലയാളഭാഷാപരിഷ്കര
ണകമ്മിറ്റി

ചാണക്യസൂത്രം